

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KÜRESEL GÜÇLERİN VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN AVRASYA POLİTİKASI
VE AVRASYA ENERJİLERİNE YATIRIM STRATEJİLERİ İLE TÜRKİYE'NİN
AVRASYA POLİTİKASI VE AVRASYA ENERJİLERİNE YATIRIM
STRATEJİLERİ**

SELMAN TURAN

46519939882

TEZ DANIŞMANI

Yrd.Doç.Dr. EROL MÜTERCİMLER

İSTANBUL - 2014

T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....İşletme.....Anabilim/Anasanat Dalı .....İşletme..... Programı Tezli Yüksek Lisans
öğrencisi .....Selman TURAN..... tarafından hazırlanan
“Küresel Göçlerin ve Çok Uluslu Şirketlerin Avrasya Politikası ve Avrasya Enerjisine
Yatırım Stratejileri ile Türkiye'nin Avrasya Politikası ve Avrasya Enerjisine Yatırım Stratejileri”
adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Tarihi : 12/06/2014

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu) :

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Erol MÜTERCİMLER

Danışman: .....Halis..... Üniv. ....İşletme..... ASD/ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi: Prof. Dr. A. Sait SEVGENDER

.....Halis..... Üniv. ....İşletme..... ASD/ ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yaşar OZAY

.....Halis..... Üniv. ....İşletme..... ASD/ ABD Öğr. Üyesi

Jüri Üyesi: .....

..... Üniv. .... ASD/ ABD Öğr. Üyesi (Yedek)

Jüri Üyesi: .....

..... Üniv. .... ASD/ ABD Öğr. Üyesi (Yedek)

İmzası :

İmza
.....
İmza
.....
İmza
.....

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez danışmanlığımı üstlenerek, çalışmalarımı yönlendiren ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam Yrd.Doç.Dr. Erol MÜTERCİMLER'e, çalışmamın her aşamasında benden desteklerini esirgemeyen değerli hocam Prof.Dr.Yaşar ONAY'a, ağabeyim Bilal TURAN'a ve kadim dostlarım Niyazi İNCE ile Halil YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilmekteyim,

Son olarak Yüksek Lisans eğitimim sürecinde ve tez hazırlama aşamasında desteğini esirgemeyen, tüm sıkıntılarımı paylaşan ve kendisine yeterli zaman ayırmadığım eşim Berivan TURAN'a teşekkür ederim.

ÖZET

KÜRESEL GÜÇLERİN VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN AVRASYA POLİTİKASI VE AVRASYA ENERJİLERİNE YATIRIM STRATEJİLERİ İLE TÜRKİYE’NİN AVRASYA POLİTİKASI VE AVRASYA ENERJİLERİNE YATIRIM STRATEJİLERİ

Selman TURAN

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılması ile Doğu Avrupa (Rusya, Belarus, Ukrayna, Moldova), Baltık (Estonya, Latviya, Litvanya), Kafkasya (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) ve Orta Asya (Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan) bölgelerinde yönetim boşlukları oluşmuş ve bu boşluklar neticesinde 15 ayrı bağımsız ülke ortaya çıkmıştır.

Gerçekte sınırları tam olarak belirlenememiş ancak genel olarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)’nin olduğu bölge olarak nitelendirilen Avrasya bölgesi hem bulunduğu coğrafya olarak hem de yer sahip olduğu yeraltı kaynakları olarak çok önemli jeo-stratejik ve jeo-ekonomik konuma sahiptir. Avrasya bölgesi bu özelliklerinden dolayı küresel güç olan ABD – Rusya - Çin - AB gibi devletlerin ve gelir kaynaklarıyla bir çok devletleri geride bırakarak küresel güç konumuna sahip olan aynı zamanda küresel güçlerin taşeronluğunu yapan çok uluslu şirketlerin dikkatini çekmiştir.

Bu çalışmam da küresel güç konumunda olan ABD – Rusya - Çin ve AB ile bölgesel güç konumunda olan Türkiye’nin, önemi tam olarak kavranamamış ve jeo-stratejik ve jeo-ekonomik öneme sahip olan, gelecek yüzyılda bu önemini misliyle katlayacak Avrasya bölgesi ile ilgili izlemiş oldukları politikalar, enerji kaynakları ve bu kaynaklara yatırım stratejileri ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye’nin Avrasya bölgesinde bulunan devletlerin petrol ve doğalgaz gibi yeraltı kaynaklarının boru hatlarıyla, başta AB ve diğer ülkelere aktarılması ile nasıl enerji koridoru haline geleceğine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: AB, ABD, Avrasya, Çin, Enerji, Küresel Güç, Politika, Rusya, Strateji

ABSTRACT

GLOBAL POWER AND MULTINATIONAL COMPANIES TO EURASIA ENERGY POLICY AND EURASIA AND TURKEY INVESTMENT STRATEGIES OF EURASIA ENERGY POLICY AND EURASIA INVESTMENT STRATEGIES TO

Selman TURAN

In 1991, with the disintegration of the Union of Soviet Socialist Republics, Eastern European (Russia, Belarus, Ukraine, Moldova), Baltic (Estonia, Latvia, Lithuania), Caucasus (Georgia, Armenia, Azerbaijan) and Central Asia (Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan Tajikistan) region have occurred in the management space, and this space has emerged as a result of 15 separate independent countries.

In fact, not entirely clear boundaries but in general the collection of independent states of Independent States (CIS) region is described as the Eurasian region as well as its geographical location as well as a very important mineral resources in place to have geo-strategic and geo-economic position has. Eurasian region because of these characteristics global power, the U.S. - Russia - China - such as the EU states and income sources and many states, leaving behind a global power with the location at the same time global powers subcontractors engaged in multinational companies has attracted the attention.

This is my work, the global power, which is the U.S. - Russia - China and the EU and a regional power, which is the importance of Turkey failed to fully understand and geo-strategic and geo-economic importance of having the next century, the importance of this fold and will multiply the Eurasian region related watched their policies, energy resources and these resources are discussed investment strategies. Also located in the state of Turkey's Eurasian underground resources such as oil and natural gas through pipelines to be transferred to other countries, especially the EU and how to become an energy corridor has been given.

Keywords : EU, U.S., Eurasia, China, Energy, Global Power, Politics, Russia, Strategy

TABLolar

Tablo-1: Küresel Güç olarak görülen ülkelerin küresel güç kriterlerine göre değerlendirilmesi.

Tablo 2: Avrasya Ülkelerinin Yüzölçümü ve Nüfusu

Tablo 3: Bağımsız Devletler Topluluğunun Nüfusu ve Kişi Başı Milli Geliri

Tablo 4: Bağımsız Devletler Topluluğunun GSYİH Oranları

Tablo 5: Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Büyüme Hızları

Tablo 6: BDT Ülkelerinin Dış Ticaretindeki Başlıca Ürün Grupları

Tablo 7: Avrasya Bölgesi Petrol Rezervleri ve Üretimi

Tablo 8: Avrasya Bölgesi Doğal Gaz Rezervleri ve Üretimi

Tablo 9: Bölgelere Göre Dünya Kanıtlanmış Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

Tablo 10: Hazar Bölgesi Ülkeleri ve Seçilmiş Ülkelerin Kanıtlanmış Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

Tablo 11: Global 500 Listesindeki İlk 10 Çokuluslu Şirket ile Ülkelerin Karşılaştırılması

Tablo 12: ABD Ekonomik Verileri

Tablo 13: ABD, GSYİH'nın Sektörlere Göre Dağılımı

Tablo 14: ABD'nin Yıllara Göre Petrol Üretimi

Tablo 15: Orta Asya Ülkelerinin Dünya Enerji Rezervdeki Oranı

Tablo 16: AB'nin Enerji Kaynakları

Tablo 17: AB'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Tablo 18: Bazı AB ülkelerinin Elektrik Üretiminde Nükleerlerin Payı

Tablo 19: AB'nin Doğalgaz İthalatı

Tablo 20: AB İthalât Bağımlılık Oranları (%)

Tablo 21: Türkiye'nin Dış Ticareti (milyar \$)

Tablo 22: Türkiye'nin Büyüme Oranları

Grafik

Grafik 1: Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Dış Ticaret Hacmi

HARİTALAR

Harita 1: Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı

Harita 2: Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans-Hazar) Doğalgaz Boru Hattı

Harita 3: Rusya Federasyonu – Karadeniz - Türkiye (Mavi Akım) Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Harita 4: İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

KISALTMALAR

AB	: AVRUPA BİRLİĞİ
ABD	: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLERLERİ
AET	: AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU
AGIT	: AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI
AK	: AVRUPA KONSEYİ
ASEAN	: GÜNEYDOĞU ASYA MİLLETLER BİRLİĞİ
BDT	: BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU
BOTAŞ	: BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA ANONİM ŞİRKETİ
BTC	: BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTI PROJESİ
CNOOC	: ÇİN ULUSAL OFFSHORE PETROL ŞİRKETİ
CNPC	: ÇİN MİLLİ PETROL ŞİRKETİ
ÇUŞ	: ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER
DİTAŞ	: DENİZ İŞLETMECİLİĞİ VE TANKERCİLİĞİ A.Ş.
ECSC	: AVRUPA KÖMÜR VE ÇELİK TOPLULUĞU
EURATOM	: AVRUPA ATOM ENERJİSİ TOPLULUĞU
ECO	: EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ TEŞKİLATI
ECHO	: AT İNSANİ YARDIM OFİSİ
EPDK	: ENERJİ PİYASASI DÜZENLEME KURULU
GATT	: GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET ANLAŞMASI
GEPA	: GÜNEŞ ENERJİSİ POTANSİYELİ ATLASINA
GDP	: GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA
GSMH	: GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA
GSP	: GENELLEŞTİRİLMİŞ PREFERANSLAR SİSTEMİ
GSYH	: GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA

HES	: HİDRO ELEKTRİK SANTRAL
IMF	: ULUSLARARASI PARA FONU
INOGATE	: AVRUPA'YA DEVLETLERARASI PETROL VE GAZ NAKLİ
KEİB	: KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ
KEK	: KARMA EKONOMİK KOMİSYON
MTA	: MADEN TETKİK VE ARAMA
NAFTA	: KUZEY AMERİKA SERBEST TİCARET ANLAŞMASI
NATO	: KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
NABUCCO	: TÜRKİYE-BULGARİSTAN-ROMANYA-MACARİSTAN DOĞAL GAZ BORUHATTI PROJESİ
OİA	: ORTAKLIK VE İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI
PATCO	: PROFESYONEL HAVA TRAFİK KONTROLÖRLERİ BİRLİĞİ
PSS	: SOVYET SONRASI ALAN
POAŞ	: PETROL OFİSİ A.Ş.
SAFTA	: GÜNEY AMERİKA SERBEST TİCARETİ
SCP	: GÜNEY KAFKASYA BORU HATTI
SİNOPEC	: ÇİN PETROKİMYA ŞİRKETİ
SOCAR	: AZERBAYCAN DEVLET PETROL ŞİRKETİ
SSCB	: SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
SPP	: EYALET ORTAKLIK PROGRAMI
ŞAH DENİZ	: AZERBAYCAN-TÜRKİYE DOĞAL GAZ BORU HATTI PROJESİ
ŞİÖ	: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ
TACIS	: BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU'NA TEKNİK YARDIM
TRACECA	: AVRUPA, KAFKASYA, ASYA TAŞIMA KORİDORU
TPAO	: TÜRKİYE PETROLLERİ ANONİM ORTAKLIĞI
TRANS-HAZAR	: HAZAR GEÇİŞLİ TÜRKMENİSTAN-TÜRKİYE-AVRUPA DOĞALGAZ BORU HATTI PROJESİ
TÜPRAŞ	: TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1.KÜRESEL GÜÇ	4
1.1.KÜRESEL GÜÇ NEDİR?	4
1.1. KÜRESEL EKONOMİ NEDİR?.....	6
2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER	10
2.1.ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI	10
2.2.ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN TARİHSEL SÜRECİ	11
2.3.ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNE ETKİLERİ	12
3. KÜRESEL EKONOMİK GÜÇLER; AVRASYA POLİTİKASI VE ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ	15
3.1.AVRASYA	15
3.1.1.AVRASYA NERESİ?	15
3.1.2.AVRASYANIN JEOPOLİTİK KONUMU	16
3.1.2.1.İç Çember.....	18
3.1.2.2.Orta Çember	18
3.1.2.3.Dış Çember	18
3.1.3. AVRASYA’NIN DEMOGRAFİK VE JEOKONOMİK YAPISI	19
3.1.4.AVRASYA’NIN ENERJİ KAYNAKLARI	25
3.1.5.AVRASYA ENERJİ KAYNAKLARINI PAYLAŞAN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER	30
3.2. ABD	31
3.2.1.ABD TARİHİ	31
3.2.2.ABD EKONOMİSİ	34
3.2.3.ABD’NİN ENERJİ DURUMU	36
3.2.4. ABD’NİN ENERJİ POLİTİKASI	37
3.2.5.ABD’NİN AVRASYA ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ	41
3.2.6.ABD’NİN AVRASYA POLİTİKASI	44
3.2.7.ABD’NİN AVRASYA BÖLGESİNDEKİ ASKERİ ÜSLERİ DURUMU	48
3.2.8.ABD’NİN UKRAYNA POLİTİKASI	49
3.2.9.ABD’NİN GÜRCİSTAN POLİTİKASI	51
3.2.10.ABD’NİN AZERBAYCAN POLİTİKASI	53
3.2.11.ABD’NİN TÜRKMENİSTAN POLİTİKASI	55

3.3.RUSYA	57
3.3.1. RUSYA TARİHİ	57
3.3.2.RUSYA JEOPOLİTİK KONUMU	59
3.3.3.RUSYA EKONOMİSİ	59
3.3.4.RUSYA’NIN ENERJİ KAYNAKLARI VE DURUMU	60
3.3.5. RUSYA’NIN ENERJİ STRATEJİSİ	61
3.3.6.RUSYA’NIN AVRASYADAKİ ENERJİ POLİTİKASI VE YATIRIMLARI	65
3.3.7.RUSYA’NIN AVRASYADAKİ ENERJİ YATIRIMLARI	67
3.3.8.RUSYA’NIN AVRASYADAKİ POLİTİKASI	71
3.3.9.RUSYANIN AVRASYADAKİ ASKERİ ÜSLERİ	72
3.3.10.RUSYA’NIN UKRAYNA POLİTİKASI	74
3.3.11.RUSYA’NIN GÜRCİSTAN POLİTİKASI	78
3.3.12.RUSYA’NIN AZERBAYCAN POLİTİKASI	82
3.3.13.RUSYA’NIN TÜRKMENİSTAN POLİTİKASI	84
3.4.ÇİN	86
3.4.1.ÇİN TARİHİ	86
3.4.2.ÇİN EKONOMİSİ	87
3.4.3.ÇİN’İN ENERJİ YATIRIMLARI	87
3.4.4.ÇİN ENERJİ DURUMU	90
3.4.5.ÇİN’İN AVRASYA ENERJİ POLİTİKASI	91
3.4.6.ÇİN’İN AVRASYA POLİTİKASI	92
3.4.7.ÇİN’İN AVRASYA ENERJİ KAYNAKLARI İÇİN KULLANDIĞI STRATEJİLER	95
3.4.8.ÇİN’İN UKRAYNA PALİTİKASI	96
3.4.9.ÇİN’İN GÜRCİSTAN POLİTİKASI	98
3.4.10.ÇİN’İN AZERBAYCAN POLİTİKASI	99
3.4.9.ÇİN TÜRKMENİSTAN İLİŞKİLERİ	100
3.4.8.ÇİN KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ	102
3.5.AVRUPA BİRLİĞİ	104
3.5.1. AVRUPA BİRLİĞİ TARİHİ	104
3.5.2.AVRUPA BİRLİĞİ KURULUŞU	105

3.5.3.AB EKONOMİSİ	105
3.5.4.AB'NİN ENERJİ KAYNAKLARI	107
3.5.5.AB'NİN ENERJİ DURUMU	108
3.5.6.AB'NİN AVRASYADAKİ ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ	111
3.5.7. AB'NİN AVRASYA POLİTİKASI	113
3.5.7.1.Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS)	114
3.5.7.2.Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE)	114
3.5.7.3.Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA)	115
3.5.8. AB'NİN UKRAYNA POLİTİKASI	116
3.5.9. AB'NİN GÜRCİSTAN POLİTİKASI	118
3.5.10. AB'NİN AZERBAYCAN POLİTİKASI	119
3.5.11. AB'NİN TÜRKMENİSTAN POLİTİKASI	122
4. TÜRKİYE	124
4.1.TÜRKİYE TARİHİ	124
4.2.TÜRKİYE EKONOMİSİ	126
4.3.TÜRKİYE'NİN ENERJİ KAYNAKLARI	127
4.3.1. Türkiye'nin Yenilenemeyen Enerji Kaynakları Potansiyeli	128
4.3.1.1. Petrol	128
4.3.1.2. Doğalgaz	130
4.3.1.3. Kaya Gazı	132
4.3.1.4. Taşkömürü (Maden Kömürü).....	132
4.3.1.5.Linyit	133
4.3.1.6. Radyoaktif Mineraller	133
4.3.2. Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli	134
4.3.2.1. Su Enerjisi (Hidroelektrik)	134
4.3.2.2.Güneş Enerjisi	135
4.3.2.3.Rüzgar Enerjisi	135
4.3.2.4.Jeotermal Enerji	136
4.4.TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASI.....	136
4.5.TÜRKİYE'NİN AVRASYA ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ.....	138

4.5.1. Doğu-Batı Enerji Koridoru	139
4.5.2. Kuzey-Güney-Batı Enerji Koridoru	140
4.5.3. Avrasya Boru Hattı Projeleri	140
4.5.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı Projesi	140
4.5.3.2. Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans-Hazar) Doğalgaz	141
4.5.3.3. Azerbaycan-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Şah Deniz) Projesi	142
4.5.3.4. Rusya Federasyonu-Karadeniz-Türkiye (Mavi Akım) Doğalgaz Boru Hattı Projesi	143
4.5.3.5. İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi	144
4.6. TÜRKİYE’NİN AVRASYA POLİTİKASI	145
4.7. TÜRKİYE-UKRAYNA İLİŞKİLERİ	147
4.8. TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ	149
4.9. TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ	151
4.10. TÜRKİYE-TÜRKMENİSTAN İLİŞKİLERİ	152
SONUÇ	154
KAYNAKÇA	158

GİRİŞ

Küresel güç kavramı 21. yüzyıl ile ortaya çıkan yeni bir kavramdır. Daha önceleri küresel güç yerine büyük güç (great power) kavramı kullanılmıştır. Küresel güç statüsü içerisinde sayabileceğimiz ülkeler ulusal çıkarlarını küresel düzeyde hedefler ve girişimlere bağlamışlardır. İmkân ve yeteneklerini de dolaylı ve doğrudan yollardan böyle bir anlayışa uygun olarak geliştirmeye çalışmışlardır. Bu tip ülkelerde hâkim politik/stratejik tutum da bu şekil bir tutuma uygun olarak "maritime/denizci" bakışlı olarak ifade edilmiştir. Bu tip ülkelerin tüm yapısal yönleri ile dışa ve mümkün olduğu kadar geniş alanlara yönelmeleri söz konusudur. Buna uygun olarak hedef ve etki yaratma perspektifleri de geniştir. Bu tip devletlere en uygun örneklerin başında geçmişte İngiltere ve 20. yüzyılda da ABD gelmektedir.¹

Çok uluslu şirketler, küreselleşen dünyada en önemli ekonomik aktörlerden biridir. Jeopolitik açıdan stratejik öneme sahip olan ve dünya sıralamasında petrol ve doğalgaz enerji kaynakları rezervleri bakımından 2. sırada bulunan Avrasya bölgesi, küresel güçlerin ve bu güçlerin sömürü aracı olan tekelleşmiş çok uluslu şirketlerin dikkatini çekmiştir.

ABD'nin Avrasya politikası için milat Sovyetler Birliği'nin dağılması olarak göze çarpar; diğer bir ifade ile bu bölge Sovyet nüfuzu altındaydı. ABD, B. Clinton döneminde Avrasya ile bağlantılı olarak 1990'larda başta "Russia First" politikası çerçevesinde manevralarda bulunmuştur. Bu bölgenin ikinci plana itilmesindeki asıl sebep, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucunda Körfez Savaşı ve Ortadoğu Barış Süreci, Bosna ve Kosova olayları, Rusya'nın geleceği ile NATO'nun yeniden yapılandırılması gibi gelişmelerle Washington'un yakından ilgilenmesidir. 1990'ların ikinci yarısında; ABD'nin Orta Asya'daki yaşamsal çıkarlarının giderek farkına varmasına paralel olarak, Amerikan ulusal güvenlik stratejilerinde bu bölgeye ayrılan yer de artmaya başladı. 1998'deki Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde, bölgedeki enerji rezervlerinin uluslararası pazarlara aktarılmasının ve bölgenin istikrarının ABD için taşıdığı önem açıkça ifade edilmekteydi: İstikrarlı ve müreffeh Kafkasya ve Orta Asya, Akdeniz'den Çin'e uzanan geniş bir bölgede istikrar ve güvenliğe katkı sağlayacak ve Kafkasya gaz ve petrol rezervlerinin, ABD'nin muazzam ticari katılımıyla, dünya piyasalarına aktarılmasını mümkün kılacaktır. Bu bölgedeki ülkeler, egemenliklerini ve uluslararası camiadaki yerlerini teminat altına aldılar da, demokratik ve ekonomik alanda gerçekleştirilmesi gereken reformlar vardır. Bu ülkelerin bağımsızlıkları, egemenlikleri, toprak bütünlükleri ve demokratik ve ekonomik reformları gerçekleştirmeleri Amerikan çıkarları için önemlidir.²

Rusya'nın yeni politikasının en temel özelliği, Doğu-Batı enerji koridorunun temel taşları olan Bakü-Ceyhan petrol ve Trans Hazar Doğal Gaz Hatlarını siyasi ve hukuki araçlar kullanarak engellemek, bu güzergâhların gerçekleşmesini engelleyecek yeni boru hatları

¹ Kissinger H. "White House Years", Brovn And Company, 1979, S.914

² Erhan, Ç. "ABD'nin Orta Asya Politikası Ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar", Ekim 2003, Sayı-9, s.4 Alıntı: "Küresel Güç ABD: Değişen Avrasya Bakışı" <http://www.akademikperspektif.com>, ET:08.04.2014,

projelerini hazırlamak, en kısa zamanda bu projelerin inşasını tamamlamak ve Orta Asya ve Kafkas Devletleri'ne enerji kaynaklarını ihraç edebilecekleri yeni imkanlar sunmak olmuştur. Bu sayede Rusya bir yandan enerji kaynaklarını dünya piyasalarına sevkியatında avantaj yakalamayı, öte yandan da mevcut Doğu-Batı projelerinin kısa ve orta vadede gerçekleşmesini önlemeyi düşünmektedir.³

Rusya ayrıyeten, Orta Asya Türkî cumhuriyetlerinde de soydaşlarını bahane ederek etki kurmaktadır. Özellikle de Kazakistan gibi ülkelerde. Rusya doğal konusunda tekeli ele almak için bir takım politikalarla OPEC benzeri bir sitem geliştirmiş ve doğalgaz namına birçok konuda karar verici olmuştur.⁴ Bu nedenle dış politikada enerjiyi bir silah olarak kullanmaktadır. Çünkü; Azerbaycan ve Gürcistan Rus gazına muhtaç durumda, Türkmenistan'ın 2024 yılına kadar 80 milyar metre küp gazını Rusya'ya bağladı. Özbekistan ve Kazakistan da değişik hacimlerdeki gazlarını Rusya'ya bağlamış durumda.⁵

Rusya Başkanı Putin, Rusya'nın yaşam sahasının Avrasya coğrafyası üzerinde yer aldığı görüşünde olduğu görülmektedir. Rusya'nın Avrasya politikası çerçevesinde amacı, hem Sovyet bloğu ülkeleri üzerindeki etkisini yeniden tesis etmek, hem de özellikle Akdeniz ve Hazar Havzası'nda varlığına tehdit oluşturabilecek faktörleri bertaraf edebilmektir.⁶ Rusya'nın "arka bahçesi" olarak nitelendirdiği eski Sovyet ülkelerini de içine alan "Avrasya Birliği Projesi" Moskova'nın önderliğinde şekil almaya başlamıştır. Başkan Putin'in yaptığı son açıklamaya göre, Avrasya Birliği için taslak anlaşmasının Mayıs 2014 yılına kadar hazır olması beklenmektedir.⁷

Çin'in 'yumuşak güç' stratejisi, ticari ilişkiler ve yatırımlar dışında özel faizli finansman sağlayarak, insani yardım ve bağışlarda bulunarak gerçekleşmektedir. Böylece güven kazanan Çin, stratejisini uyguladığı ülke için kaybedilmemesi gereken ticari veya politik bir müttefik konumuna gelmektedir. Ekonomik büyümesiyle yaptığı hamlelerle bölge ülkeleri için model ülke olan Çin, böylece 'yumuşak güç' stratejisini başarıyla uygularken diplomatik olarak da güç kazanmaktadır.⁸ İşgalci bir hegemonya politikası yerine korumacı bir politika uygulayarak hegemonyasını kurmaktadır. Öte yandan, sıkı ticaret bağlarıyla ABD ile çıkar birliğine sahip olmasından dolayı ABD ile iyi ilişkiler içinde olması gerektiği gibi aynı şekilde ithalat sıralamasında birinci sırada olduğu AB için de aynı durum geçerlidir. 'Barışçıl Kalkınma' stratejisi bir anlamda dünya ticaretindeki konumunun sürdürülebilirliği açısından bir zorunluluk teşkil etmektedir. 'Barışçıl Yükseliş' teorisine göre, tarihte savaştaki üstünlükleriyle hâkimiyet sağlayan büyük güçlerin aksine Çin, ticari ve finansal anlamda sağladığı ekonomik bağlar sayesinde savaş ve çatışmadan kaçınmayı gerektiren bir sistemde

³ Efeğil E. "Türk-Rus İlişkiler: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç", 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s.356.

⁴ Bülent U., "SSCB'nin Dağılımından Sonra Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri", Y.Lisans Tezi, 2003, s.98.

⁵ Karahasanoğlu M. A., "Rusya'nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi", Y.Lisans Tezi, 2012, s.31.

⁶ Kaya F., "Rusya'nın Yeni Dış Politika Vizyonu: Avrasya", 2012 <http://politikaakademisi.org/rusyanin-yeni-dis-politika-vizyonu-avrasya/> Et:25.03.3014

⁷ A.g.e

⁸ Huang C. & Sutter R., "Military Diplomacy and China's Soft Power", Comparative Connections: A Quarterly E-Journal on East Asian Bilateral Relations, N:2, 2006, s.75-84

ortaklarıyla birlikte yükselecektir.⁹ Kissinger modeline göre ise, Çin ile ticaret yapılarak bir anlamda uzlaşma ortamı yaratılarak Çin'in durdurulması mümkündür.¹⁰

Avrupa Birliği için Avrasya ekonomik, siyasi ve stratejik öneme sahiptir. Avrupa birliğinin izlemiş olduğu politika da ABD'nin izlemiş olduğu politikaya paralel olarak seyretmektedir. AB bölgeye yönelik, Sovyet tipi sosyalizmden Batı tipi serbest pazar ekonomisine dayanan liberal demokratik rejime geçmeye çalışan ülkelere malî ve teknik açıdan destek vermek amacıyla TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım), petrol ve doğal gaz ağlarının korunması geliştirilmesi, geliştirilmesi bilgi alışverişi sağlamak amacıyla INOGATE (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli), bölgedeki ticari faaliyetleri ve ulaştırma faaliyetlerinin geliştirmesi amacıyla TRACECA (Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru) programlarını geliştirmiş ve bu programları uygulamaktadır.

Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan gelişmelerin Türkiye'yi beklenmedik çabuklukta ve çok hazırlıksız yakalaması, dış politikada soğuk savaş dönemi konforuna alışmış Dışişleri bürokrasisini çok güç durumda bırakmıştır. 2000'li yıllarda Türk Dışişleri yeni şartlara süratle ayak uydurmaya çalışmaktadır. Asıl perspektif ve öncelikler oluşturma, bir vizyon geliştirme sorunuyla karşı karşıya kalan Türkiye'de 2000'li yıllarda sorun; büzüşme retoriği üzerine oluşmuş bürokratik kurumsallaşma ile, ihtiyaç duyulan Avrasya'ya açılım ve bütünleşme programı arasındaki çelişkide yatmaktadır. Dolayısı ile Türkiye'de Avrasya'ya açılım ve bir vizyon geliştirmenin ilk koşulunun bir bürokratik ve siyasi yeniden yapılanma olduğu unutulmamalıdır.¹¹

Türkiye bugün Avrasya'da, coğrafyanın ve tarihin kendine sunduğu çok büyük imkânlarla karşı karşıyadır. Türkiye bu sorumluluğu taşıyacak ve bu tarihsel misyonu yerine getirecek çok kaliteli bir hariciye bürokrasisinden, dürüst ve girişimci ruha sahip misyoner ruhlu tüccar ve sanayicisine kadar etkin bir insan unsuruyla tarihsel sorumluluğunu yüklenmelidir. Bu tarihsel sorumluluk, aslında bugün artık Türkiye'nin tercihi değil, bir anlamda mahkûmiyetidir. Çünkü, Türkiye artık Avrasya coğrafyasında ekonomik gerekçelerden öte moral faktörlerden dolayı bir tarihsel sorumlulukla karşı karşıyadır.¹²

Türkiye'nin Avrasya politikası, küresel güçlerle mücadele edecek seviyede, uzun soluklu ve perspektifte olması gerekmektedir. Türkiye en kısa zamanda kısa, orta ve uzun dönem politikalarının belirlendiği bir Avrasya Politikası ortaya koymalıdır. Çünkü bugün için Avrasya artık Türkiye'nin geçmişinden çok geleceğini temsil etmektedir.¹³

---

⁹ Tellis S., & Ahsley J., "Büyük Satranç Tahtası", FB Özel Raporu, Foreign Policy, 2005, s.36-38.

¹⁰ Yılmaz S., "Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri", Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2008, s.77-98

¹¹ A.g.e.

¹² A.g.e.

¹³ A.g.e.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL GÜÇ VE KÜRESEL EKONOMİ NEDİR?

1.KÜRESEL GÜÇ

1.1.KÜRESEL GÜÇ NEDİR?

Küresel güç kavramı 21. yüzyıl ile ortaya çıkan yeni bir kavramdır. Daha önceleri küresel güç yerine büyük güç (great power) kavramı kullanılmıştır. Ancak “büyük güç” kavramı da 19. yüzyılın başlarına kadar hiçbir uluslararası ortamda kullanılmamıştır.¹⁴ İlk olarak Leopold Lanke”nin Büyük Güçler adlı deneme eseri büyük güç kavramının uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkmasına ışık tutmuştur. Ancak bu deneme özellikle tarihçiler açısından önem taşımış, Ranke büyük güç kavramını diplomatik açıdan çok az kullanmıştır. Büyük güç kavramı uluslararası ilişkiler alanında ilk olarak 1814-1815 tarihleri arasında yapılan Viyana Kongresi’nde kullanılmıştır. 1 Mart 1814 tarihinde İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında imzalanan ve diplomatik işbirliğinin temellerini atan Chaumont Anlaşması’nda resmi olarak tanımlanmıştır.¹⁵

Küresel güç statüsü içerisinde sayabileceğimiz ülkeler ulusal çıkarlarını küresel düzeyde hedefler ve girişimlere bağlamışlardır. İmkân ve yeteneklerini de dolaylı ve doğrudan yollardan böyle bir anlayışa uygun olarak geliştirmeye çalışmışlardır. Bu tip ülkelerde hâkim politik/stratejik tutum da bu şekil bir tutuma uygun olarak "maritime/denizci" bakışlı olarak ifade edilmiştir. Bu tip ülkelerin tüm yapısal yönleri ile dışa ve mümkün olduğu kadar geniş alanlara yönelmeleri söz konusudur. Buna uygun olarak hedef ve etki yaratma perspektifleri de geniştir. Bu tip devletlere en uygun örneklerin başında geçmişte İngiltere ve 20. yüzyılda da ABD gelmektedir.¹⁶

1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması, 2.Dünya Savaşı sonrasında Şubat 1945’de Yalta Konferansı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninin sonunu ilan etti. Yalta düzenlemeleri ABD’nin hegemonyasındaki Batı bloku ile Sovyetler Birliğinin hegemonyası altındaki Doğu bloku arasında egemenlik alanlarını paylaştırmıştı. Bu iki hegemon güç kendi etki alanlarındaki ülkeler üzerinde siyasi, ekonomik ve güvenlik kontrol mekanizmaları geliştirmişti. Berlin duvarının yıkılmasıyla başlayan süreç Sovyetler Birliğinin tek taraflı geliştirdiği mekanizmaların kullanımının sonunu getirdi. ABD, II. Dünya Savaşı sonrasında kendisinin kurallarının konulmasında belirleyici olduğu Birleşmiş Milletler, NATO, IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi çok taraflı uluslararası mekanizmaları daha etkin kullanma

¹⁴ Çakır S. “Şanghay İşbirliği Örgütü ve Küresel Güç Mücadelesine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.3-22

¹⁵ Danilovic V. When the Stakes are High Deterrence and Conflict Among Major Powers. Michigan: The Univeristy of Michigan Press.,2002, s.5

¹⁶ Kissinger H. “White House Years”,Brovn And Company,1979, s.914

fırsatını ele geçirdi. 1990'lı yılların başında AB'nin Özellikle Avrupa'nın ortasında etkisiz kaldığı siyasi gelişmeler de ABD'nin tek süper güç olarak yükselmesine yardımcı oldu.¹⁷

Ancak sermaye hareketlerinin serbestleşmesi finansal krizlerin sıklığını, büyüklüğünü ve yayılmasını tetikleyen bir süreç başlattı. 1994 Meksika, 1997 Doğu Asya, 1998 Rusya, 2001 Türkiye, 2002 Arjantin ve 2008 dünya finans krizleri IMF ve Dünya Bankasının sermaye hareketlerini serbestleştirme politikalarının başarısızlığını kanıtladı. Bunun yanında bilişim teknolojilerine dayalı sermaye piyasaları balonunun 2000 yılında patlaması, Çin'in yükselişi ve Rusya'da iktidarın el değiştirerek ulusalcı kadronun eline geçmesi küreselleşme eğiliminin yavaşlaması yönünde etkili oldu. 2000 yılındaki ABD başkanlık seçimlerini ihtilafli bir şekilde Amerikan sermayesinin silah ve enerji sektörlerini temsil eden Bush ve 1990'lı yıllar boyunca hazırlık yapmış ekibi kazandı. Bu ekibin ABD'nin küreselleşme yoluyla hegemonya kurma çabalarının sınırına geldiğini düşünmesi, ekonomi ve kültür gibi yumuşak güç araçlarından klasik güç araçlarına yönelmesi dünya güç dengelerinin yeniden şekillenmesinin önünü açtı. Bush ekibinin stratejisi ABD'nin askeri gücünü kullanarak, ABD'ye rakip olabilecek bir gücün ortaya çıkmasını önlemek ve Amerikan hegemonyasını pekiştirmektir.¹⁸

Tablo-1: Küresel Güç olarak görülen ülkelerin küresel güç kriterlerine göre değerlendirilmesi.

Vasıflar	ABD	AB	RUSYA	ÇİN
Askeri Kapasite	Yeterli kapasitesi mevcut	Askeri yapılanması yok	Askeri açıdan güçlü değil	Modernleşme politikası mevcut ama yeteri kadar gelişmiş
Ekonomik Durum	Şuan gerileme sürecinde	Hatırı sayılır konuma sahip	Ciddi sıkıntıları mevcut	Hızlı gelişen bir ülke. Ama ciddi sosyal ve ekonomik sorunları mevcut
Küresel Politika İzleme	Tek küresel boyutta politika izleyen devlet	Küresel politika izlemiyor	Küresel politikalar gütmüyor	Küresel politika izlemiyor
Müttefiklere Söz Geçirme	Söz geçiremiyor	Dünya siyasetinde etkin değil	Söz geçiremiyor	Söz geçiremiyor

Kaynak: Ertan Efeğil, Neziha Musaoğlu, Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Eleştiriler, Akademik Bakış, 2009, cilt 2, sayı 4, s.10.

Tablo-1'de küresel güç potansiyeline sahip ülke ve topluluk olarak ABD, AB, Rusya ve Çin değerlendirmeye alınmıştır. Genel olarak bakıldığında hiçbirinin küresel güç olmak

¹⁷ Çapoğlu G. “ Küresel Güç Dengesi ve Türkiye” Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Mart 2010, s.11

¹⁸ A.g.e.

için gerekli vasıfları taşımadığı görülmektedir. Ancak sadece ABD diğerlerine göre daha az probleme sahiptir. AB askeri güce sahip olmaması nedeniyle dünya siyasetinde etkin bir rol oynayamamaktadır. ŞİÖ üye ülkeleri olan Çin ve Rusya ise her araştırma ve çalışmada olduğu gibi burada da küresel güç aday ülkeler konumundadırlar. AB gibi bu ülkelerin bir topluluk içinde verecekleri mücadele ise kuşkusuz konumlarını daha farklı hale getirecektir. Bu sebepten dolayı her iki ülke için ŞİÖ çok önemli olmakla birlikte rakipleri içinde tehdit olarak görülmesi mümkün görünmektedir.¹⁹

1.2.KÜRESEL EKONOMİ NEDİR?

Günümüzde, dünyadaki yeni değişim ve gelişimler ortamında en çok sözü edilen kavramlardan biri "küreselleşme" dir. Küreselleşme (globalizm) her şeyden önce bir olgudur ve buna karşı olmak ya da taraf olmak çok anlamlı tavırları ifade etmez. Açılımına göre "Dünyamızın (globe) adeta tek bir ülke imiş gibi düşünülmesi, mevcut sınırların ve devlet kısıtlamalarının yokmuş gibi kabul edilmesi, her türlü ekonomik ve sosyal temasın engel tanımadan serbestçe yürütülmesi ve geliştirilmesi felsefesi ve uygulaması olgusu" denebilir. Ekonomistler bunu tek bir dünya pazarı şeklinde özetleyip, serbest-tam liberal ticaret, serbest piyasa ekonomisi, yeni ekonomi, küresel ekonomi gibi deyimlerle detaylandırmaktadır.²⁰

Geniş bir ifade ile küreselleşme olgusu, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve ekonomik parçaların birbirleriyle ve dünya piyasalarıyla bütünleşmesi olarak düşünülebilir. Ticaretin ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, küreselleşmenin en dar tanımıyla ekonomik boyuttur. Küreselleşme, ekonomik verimlilik sağlanabilmesi için sermayenin dolaşımı, teknoloji transferleri, mal ve hizmet ticaretinde karşılaşılan her türlü toplumsal ve yasal kısıtlamaların kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.²¹

1980'ler dünyada yeni bir ekonomik yaklaşımın popüler olduğu yıllar olarak ön plana çıkmıştır. Amerika'da R.Reagan, İngiltere'de M.Thatcher'ın dışa açık büyüme modeli olarak lanse ettiği bu yeni sistem aynı zamanda global eğilimlerin de başlangıcı kabul edilmektedir. Ekonomik anlamda globalleşme dünyayı tek bir Pazar gibi görme, bu pazara yönelik üretim amacına dayanarak dünya ile entegrasyona dayanmaktadır.²²

Globalleşmeyi sadece ekonomi politikasında değişimlerle açıklamak oldukça sınırlı bir yaklaşıma yol açmaktadır. Dolayısı ile ekonomik globalleşme hem üretimin hem de finansal faaliyetlerin globalleşmesi ile desteklenmesi gerekmektedir. Üretimin globalleşmesi, ülke bazında faaliyet gösteren firmaların üretim faaliyetlerini diğer ülkelere ve kıtalara yaymalarını ifade ederken, finansal faaliyetlerin globalleşmesi ise, Finansal faaliyetlerin globalleşmesiyle sermaye, herhangi bir coğrafi sınır içerisinde kalmayıp; daha düşük risk ve daha yüksek

¹⁹ Çakır S. "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Küresel Güç Mücadelesine Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, 2010,s.3-26

²⁰ Bal İ. "Değişen Dünyada Uluslar Arası İlişkiler", Lalezar Kitap Evi,2008 Ankara, s.421

²¹ Çetin C., "Küreselleşme ve Küresel Ekonomi İçerisinde Türkiye'nin Konumu", Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.3

²² Yılmaz H., "Küresel Ekonomik Güçlerin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Enerji Kaynaklarına Yatırım Stratejisi İle Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Enerji Kaynaklarına Yatırım Stratejisi," Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, 2014, s.29

kazanç sağlamak düşüncesiyle herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan sınır-ötesi alanlara kolayca yayılmaktadır.²³

Üretimin globalleşmesi ile birlikte özellikle high-tech ürünlerde global fabrikalar ortaya çıkmış, üretim hattı sadece bir ülke ile sınırlı kalmamış, mukayeseli üstünlüklere göre belirli aşamalarda farklı ülkelere dağılmıştır. Kısaca, üretim, AR-GE, yedek parça üretimi vb konularda farklı ülkelerde ve bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler ortaya çıkmıştır. Böylece ülkeler arasında ileri-geri bağlantı düzeyleri ve birbirlerine olan bağılılıkları ve bağımlılıkları giderek artmıştır. Bunun neticesinde bir ülkede başlayan ekonomik kriz, o ülkenin ticari partnerlerine rahatlıkla bulaşabilmekte ve global bir kriz haline gelebilmektedir.²⁴

Devletlerarasındaki sınırların fonksiyonsuz hale getirilerek mal ve sermayenin kolayca diğer ülkelere geçmesi olarak küreselleşme, özellikle geri kalmış ülkeleri tehdit etmektedir. Her ne kadar bütün taraflara fırsat eşitliği vermekte ise de ancak mal ve sermayeye sahip olabilen, ürünlerini kalite, ambalaj, sigorta, tanıtım, ulaşım, kredi gibi destek İmkânlarla pazarlayabilen ülkeler, diğerlerine göre çok daha avantajlı duruma gelmişlerdir. Satacak bir şeyi olmayan veya ürünleri sayılan özellikler açısından rekabet gücü düşük olan ülkeler açısından küreselleşme yıkım demektir. Tıpkı mal ve sermayede olduğu gibi kültür, eğitim ile fikir ve sanat ürünleri de küreselleşmeye konu olup, bu durum ekonomik dengesizlikler yanında kültürel ve siyasal olumsuzluklara yol açmakta, az gelişmiş ülkelerde çatışma ve istikrarsızlığı beslemektedir. Buna karşı "bölgelleşme", bölgesel işbirliği ve entegrasyon hareketleri olarak farklı bir boyutuyla karşımıza çıkmaktadır.²⁵

Dünya ülkeleri arasında üretimde ve finansal faaliyetlerde ortaya çıkan globalleşme akımı nedeni ile birbiri ile sıkı etkileşim içerisinde bulunan ülkeler "dış yansıma" sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Kısaca dış yansıma; ekonomik ilişkilerinizin yoğun olduğu ülkelerde meydana gelen ekonomik problemlerin kendi ülkenize sıçraması olarak ifade edilebilir. Ticari partnerinizde meydana gelen enflasyon fiyat artışlarına yol açmakta ve bu ülkeden yapmış olduğunuz ithal mallarının pahalı hale gelmesi ile kendi ülkenizde de fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine yol açarak enflasyonu ithal etmenize yol açabilir veya ticari partnerinizde meydana gelen gelir azalması sizin ihraç mallarına yönelik talebini düşürecek ve bu durumda ihracatçı sektörlerde üretim azalacak buna bağlı olarak GSMH azalacak ve ülkenizde de gelir azalacaktır.²⁶

Küreselleşen uluslararası ekonominin önemli bir sonucu olarak, dünya ekonomisinin as oyuncularını olan çokuluslu şirketler, küresel ekonomik bütünleşmenin merkezinde yer almaktadırlar. Bu şirketler, gerek birleşme, gerekse satın alma yoluyla her geçen gün daha güçlenerek, rekabeti tehdit etmektedirler. Bu dev şirketler istihdam yarattıkları ve ulusal geliri arttırdıkları için ulusal hükümetlerden kolay bir biçimde Ödün koparabilmektedirler. Bu

²³ Apak S. ve Aytaç A. "Küresel Krizler", Avcıol Yayınları, İstanbul 2003, s.199

²⁴ Yılmaz H., A.g.e., s.29

²⁵ Bal İ. "Değişen Dünyada Uluslar Arası İlişkiler", Lalezar Kitap Evi,2008 Ankara, s.287

²⁶ Apak S. ve Aytaç A. "Küresel Krizler", A.g.e. s.205

şirketlerin gücü, piyasa ve toplumları kendi çıkarlarına göre yönlendirme yeteneğinden kaynaklanmaktadır.²⁷

Sektörlerinde öncü olan çok uluslu şirketler, dünya ekonomisinin her geçen gün biraz daha küreselleşmesi sonucu, daha da büyümekte ve küresel pazarlardaki paylarını artırmaktadır. Son yıllarda, gerçekleştirilen şirket birleşmelerini de işin içine kattığımızda, ortaya devleşen şirketlerin çıktığını görüyoruz.²⁸

Küreselleşmenin kaynaklarını biraz daha farklı algılayan ve anlatan görüşler de söz konusudur. Bunlardan biri bu kaynakları, iletişim-bileşim devrimi, soğuk savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi şeklinde açıklamaktadır. Aslında bu iki neden birbiri ile ilgilidir. Daha doğru bir deyişle iletişim (telefon) ve bilişim (bilgisayar) devrimi, küreselleşmeyi önceleyen iki unsur olduğu gibi soğuk savaşın ortadan kalkmasını ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını etkileyen bir işlev de görmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve soğuk savaşın ortadan kalkması ise küreselleşmeyi hızlandırmış ve pekiştirmiştir.²⁹

Şöyle ki, Sovyet ekonomisi kendi içinde kapalı duvarlardan örülü bir ekonomi iken iletişim ve bilişim devrimi, bu duvarları uzaydan aşarak Sovyetler Birliği'ndeki evlerin içine kadar girdi. Bu yeni durum Sovyet toplumunda yeni ve yüksek beklentiler oluşturdu. Oysa Sovyetler'in ekonomisi, üretim verimliliği bakımından düşük bir ekonomiydi ve bu beklentilere cevap veremedi; bu da çöküşü getiren önemli bir fonksiyon gördü. Sovyetler çökünce de küreselleşme "krallığını" dünyada ilan etti. Yeni "krala" ve onun "krallığına" (kimi buna "imparatorluk" diyor) yer yer direnişler olsa da, egemenliğini ve yayılma alanını her geçen gün arttırarak sürdürmektedir. Varacağı yer veya son ise merakla beklenmektedir.³⁰

Küresel ekonomi alanında ABD tarafından yeni bir sistem ortaya atıldı. Paranın değerini belirleyen temel maddi ölçüt olarak altın terk edildi, dünya gayri maddi bir parasal sistemle yaşamak zorunda bırakıldı. Tüm dünyada bir yerden bir yere euro dolar piyasası üzerinden serbestçe hareket eden sermaye akımları üzerindeki devlet denetimi bütünüyle kaldırıldı. 1973 yılında, Nixon yönetimiyle İran ve Suudiler arasındaki danışıklı dövüş sonucunda petrol fiyatlarındaki aşırı yükselme ABD'den ziyade Avrupa ve Japon ekonomilerine zarar verdi. ABD bankaları petrodolarların dünya ekonomisine yeniden kazandırılmasında tekeldi bir imtiyaz elde etti böylece euro dolar piyasası eve dönüyordu. New York, küresel ekonominin merkezi haline geldi (iç mali piyasalardaki devlet denetiminin kalkmasının yanı sıra bu, şehrin mali krizden kurtulmasını ve 1990'larda müthiş bir zenginlik ve gösterişçi tüketim düzeyine ulaşmasını mümkün kıldı). Üretim alanında kendisine meydan okunan ABD, buna finans alanındaki hegemonyasını ilan ederek karşılık verdi. Fakat bu sistemin etkili bir biçimde işleyebilmesi için, genelde piyasaların ve özelde de sermaye piyasalarının uluslararası ticarete açılmaya zorlanması gerekiyordu (Bu, IMF gibi uluslararası aygıtlarla ve yeni bir ekonomik gerçeklik olarak neo-liberalizme sıkı sıkıya bağlılıkla desteklenen sert bir ABD baskısını gerektiren yavaş bir süreçti). Bu süreç, burjuvazi içindeki

²⁷ Bal İ. "Değişen Dünyada Uluslar Arası İlişkiler", A.g.e., s.421

²⁸ Özer A. "11 Eylül ABD, Türkiye Ve Küreselleşme" Peri Yayınları, 2003, s.62

²⁹ A.g.e.

³⁰ A.g.e.

güç ve çıkar dengesinin, üretim etkinliklerinden mali sermaye kurumlarına kaymasını gerektirdi. Mali güç, işçi sınıfı akımlarının denetim altında tutulmasında da kullanıldı. Emeğin gücüne darbe indirme ve bu gücün siyasi süreçteki kuramlarının rolünü zayıflatma fırsatı doğdu. Başkan Reagan'ın ilk hamlesi, hava trafik kontrolörlerinin (PATCO - Professional Air Traffic Controllers Organization) kolektif gücünü yok etmeye yönelikti. Bu hamle, greve gidecek herhangi bir işçi grubunun da aynı kaderi paylaşmak zorunda kalacağına ilişkin bir uyan niteliğindedir. 1970'lerin sonlarında ve 1980lerde militan işçi hareketleri dalgası gelişmiş kapitalist dünyada yayılmıştı (Britanya ve ABD'de madenciler başı çekiyordu), çünkü dünyanın her yerindeki işçi sınıfı 1960'larda ve 1970'lerin başlarında kazanmış oldukları hakları korumak istiyorlardı. Geçmişe baktığımızda, bu mücadelelerin dönüştürücü değişim isteğinden çok, genişlemiş yeniden üretim ve refah devleti içinde kazanılan koşul ve ayrıcalıkların korunmasını amaçlayan bir artçı kuvvet harekâtı niteliğinde olduğunu görüyoruz. Birçoğu için bu artçı kuvvet harekâtı başarısızlıkla sonuçlandı. Akabinde gelen, gelişmiş kapitalist ülkelerde emeğin gücündeki azalma ve işçi sınıfının koşullarındaki aşamalı görece gerileme, gelişmekte olan ülkelerde ise büyük, şekilsiz ve örgütsüz bir proleterya sınıfının oluşmasıyla eşitlendi. Bu durum ücretlere ve işçi sınıfının koşullarına aşağıya doğru baskı yaptı. Kolayca sömürülen düşük ücretli işgücü ve üretimin coğrafi hareketliliğinin artması, sermaye fazlasının kârlı bir biçimde istihdamı için yeni fırsat kapıları açtı. Fakat kısa dönemde bu durum, dünya çapındaki sermaye fazlası üretim sorununu daha da kesifletirdi. Ama işsizlik arttı ve işçi sınıfının militanlığı denetim altında tutuldu. Devlet borçları her türlü spekülâtif hareket fırsatını sundu ve sonrasında da devletin gücünü mali etkiler karşısında daha zayıf hale getirdi. ABD hegemonyasının bu aşamasında, mali sermaye merkezi bir konuma geldi ve özellikle devlet ne zaman ve nerede önemli oranda borçlansa, hem işçi sınıfı hareketleri hem de devlet eylemleri üzerinde temel bir denetleyici güç olarak kullanılabilir.³¹

---

³¹ Harvey D. "Yeni Emperyalizm", Çev. Hür GÜLDÜ, Everest Yayınları, İstanbul 2003, s.42

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ETKİLERİ

2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

2.1.ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI

Daha öncede belirttiğimiz gibi çok uluslu şirketler, küreselleşen dünyada en önemli ekonomik aktörlerden biri haline gelmiş ve küresel güçlerin sömürü aracı olarak da faaliyet göstermiştir.

“Çokuluslu Şirketler” kavramının sınırlanmasında güçlük vardır. Başlangıçta “şirket” sözcüğü yerine “firma” veya “teşebbüs” sözcükleri yaygın olarak kullanılmış, bunların ekonomik güçleri büyüdükçe “tröst” deyimini kullananlar çoğalmıştır. Yazarlar kullandıkları kriterlere göre “çokuluslu” sıfatı ile ilgili olarak “uluslararası” (international), “uluslar ötesi” (transnational), “uluslar üstü” (supranational) ve “dünya” (World) sözcüklerini kullanmışlar ve bunların birleşiminden “uluslar arası şirketler”, “uluslar ötesi şirketler”, “çokuluslu şirketler”, “uluslar üstü şirketler”, “dünya şirketleri”, “dünya teşebbüsleri”, “çokuluslu tröstler”, “Evrensel şirketler”, ve “global şirketler” gibi çeşitli deyimler türetmişlerdir.³²

Çok uluslu işletmeler uluslararası işletmelerin çok özel bir türüdür. Çok uluslu işletmeler, tüm dünya genelinde yoğun ilişkiler içinde olan yüksek düzeyde gelişmiş bir uluslar arası işletmedir, karar alma ve yönetim süreçlerinde küresel bir bakış açısına sahiptir.³³

Livingstone’ un ortaya koyduğu tanıma göre, uluslararası faaliyet gösteren işletmede seçime bağlı olarak, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine bağlı olarak günlük faaliyetlerde tek bir ülke yönetimin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır.³⁴

Çok uluslu işletme yerine çok uluslu şirket, ulus-ötesi şirket (işletme) veya global işletme de kullanılan terimler arasındadır ve bu tip işletmeler kapitalizmin çağdaş iktisadi organizasyonlarıdır. Günümüzde, bu işletmelerin bir çoğu ülkelerin iç veya dış politik kararlarını dahi etkileyebilecek bir güce ulaşmıştır. İktisadi boyutları ise birçok ülkenin ekonomik gücünden daha fazladır. Bu kadar büyük ve karmaşık bir güce sahip olan bu işletmeler ile ilgili yapılan tanımların karmaşıklığı ve çeşitliliği de buna dayanmaktadır.³⁵

³² Kutal G., Büyüksulu A. R., “Çokuluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi”, İstanbul, 1996, s.55

³³ Tağraf H., “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, s.37

³⁴ Kinsey J., Marketing in Developing Countries, Mc-Millan Publishing, New York, 1998, s.212

³⁵ İmraç Z. “Çok Uluslu İşletmelerde Uluslararası Halkla İlişkiler Faaliyetleri: Taşımacılık Sektöründen Deutsche Post DHL Üzerine Bir İnceleme” Yüksek Lisans Tezi, 2012, s.58

2.2.ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN TARİHSEL SÜRECİ

Ülkelerin kendi kendilerine yeterli olamayacaklarını anlamalarından itibaren uluslararası ticaret ortaya çıkmaya başlamıştır. Üretim taleple uyum sağlamadığı durumda bu ürünleri komşulardan talep etmiş ve dış ticaret çarkı dönmeye başlamıştır. Sanayi Devrimine kadar devlet otoritesi altında olan uluslar arası ticaretin önemi 1500’lü yıllarda Avrupa’da belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Avrupa devletleri bu sayede sömürge ülkeler haline dönüşmüşlerdir.³⁶

2. Dünya Savaşı sonrası siyasi liderlerin değişmesi ve ülkelerarası soğuk savaş siyasal ve ekonomik kutuplaşmalara yol açmıştır. Savaştan sonra sömürgeciliğin sonucu ortaya çıkan siyasal görüşler bozulmaya başlamış ve yeni bağımsız ülkeler ortaya çıkmıştır.³⁷

Uluslararası sermaye hareketleri bakımından II. Dünya Savaşı sonrasında önemli yeni unsurlar ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin dış yardım ve kredileri arttırması ve GATT, Dünya Bankası gibi anlaşma ve kuruluşların ortaya çıkması uluslararası mal ve sermaye akımını hızlandırıcı bir ortam hazırlamasına sebep olmuştur. Ayrıca, savaş yılları boyunca ulaşım ve haberleşme alanlarında elde edilen büyük teknolojik gelişmeler ve Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş yılları boyunca AR-GE harcamalarını finanse etmesi ve araştırmaların sonuçlarını kendi firmalarının kullanımına sunması, Çok uluslu şirketlerin 1950'den sonra yayılmalarında önemli rol oynamıştır.³⁸ İşletmeler, 1945-1970 yılları arasında, Dünya çapında hem yeni pazarlar, hem de üretici güçler aramaya başladıkları için bu yıllara “Global İşletme Yılları” denilmiştir.³⁹

Uluslararası alanda 1970’li yıllarda Amerikan işletmelerinin egemenliği sona ermiş, kaynak tasarrufu ve enerji yeterliliği konusunda daha etkili ve tedbirli davranan Avrupa ve Japon işletmeleri Amerikan işletmelerine karşı büyük avantajlar elde etmişlerdir.⁴⁰

1980’lerde rekabetin hızla artmaya devam etmesi ve teknoloji transferlerinin fazlaşmasıyla uluslararası faaliyetler daha da karmaşık hale gelmiş, uluslar arası işletme yöneticileri kültürel farklılıkları da dikkate almaya başlamışlardır.1990’larda ise küreselleşmenin etkisiyle siyasi savaşların yerini siyasi savaşlar almıştır.1960’lı yıllarda ABD ile başlayan dış pazarlara açılma süreci, Japonya ve diğer endüstrileşmiş ülkelerin de katılımıyla giderek küresel etkinliği arttırmıştır. ASEAN (Güneydoğu Asya Milletler Birliği) ve SAFTA (Güney Amerika Serbest Ticareti) gibi bölgesel ticaret blokları ve AB, NAFTA gibi pazar bütünleşmeleri de küresel rekabeti daha da hızlandırmıştır.⁴¹

³⁶ Ahundzade E., “Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ulus Devletlerin Ekonomik Yapılarına Etkileri: Azerbeycan Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.48

³⁷ Mutlu E. C., “Uluslararası İşletmecilik”, Beta Basım Yayım Dağ. A. Ş., İstanbul 1999, s.20-22

³⁸ Serazhatdinova G. “Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Turizm Şirketlerinin Yeri ve Türkiye’nin İstihdamı Üzerindeki Etkileri”,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE,2007. s.42

³⁹ Mutlu E. C., “Uluslararası İşletmecilik”, Beta Basım Yayım Dağ. A. Ş., İstanbul 1999, s.25

⁴⁰ A.g.e.

⁴¹ Ahundzade E., “Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ulus Devletlerin Ekonomik Yapılarına Etkileri: Azerbeycan Örneği”, A.g.e. s.50-51

1990'lı yıllar insanlık tarihi için, Sanayi Devrimi'nden sonra en büyük dönüşümün yaşandığı dönemdir. Bu dönemde 'sınırlar' anlayışı yeniden düşünölmeye başlanmıştır. Çok ulusluluktan ileri derecede uluslararasılaşan; fonksiyonlarını dünya çapında yaygınlaştıran, dünya pazarında, dünya markaları tutundurma ve dünya tüketicisine hitap eden (global) firmalar, yerel/küresel ikilemi ile karşı karşıya kalmaktadır.⁴²

2000'li yıllardan itibaren çok uluslu şirketler elde ettikleri ekonomik güçleriyle dünya ekonomisinde söz sahibi olmuş, bir çok devletten daha çok söz sahibi olarak küresel bir güç haline gelmiştir.

Günümüzde ise; çok uluslu şirketlerin giderek artan sanat, spor vb. sponsorlukları, sosyal sorumluluk kampanyaları gibi halkla ilişkiler faaliyetlerine ağırlık vermiş olmaları bir çok araştırmacı tarafından bu işletmelerin farklı kültürlerde göz boyama çalışmaları ve düşük maliyetlerle ve yüksek karlılıklarla elde ettikleri orantısız kazançların bir nevi üstünün örtölmesi faaliyeti olarak da nitelendirilmektedir. Ancak bu faaliyetler, her ne kadar çok uluslu işletmelerin büyük ölçüde, tüketici gözünde iyi birer imaj oluşturma ve koruma çalışmaları da olsa kamu yararına bir çok katkıda buldukları da yadsınmamalıdır.⁴³

2.3.ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNE ETKİLERİ

Küreselleşme sürecinden etkilenen ve küreselleşme sürecini daha da hızlandıran çokuluslu işletmeler küreselleşme sürecinde önemli rol oynamakta ve etkilemektedir. Etkisi her geçen gün daha da artan küreselleşme süreci işletmeleri, ülkeleri ve kıtaları etkileyemeye devam etmektedir.

Çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisi içindeki payı hali hazırda gelişmeleri çok "parlak" olarak nitelenen birçok ulusu geride bırakacak bir büyüklüğe ulaşmıştır. Görülebilir bir gelecekte yabancı şirket yatırımlarının devam edeceği ve üretimin çok uluslu hale dönüşmesinin dünya ekonomisinin yapısal bir karakteri haline geleceği belirtilmektedir.⁴⁴

ÇUŞ'ler için küreselleşme; şirket kaynaklarının ve yeteneklerinin artan bir entegrasyonu anlamına gelmektedir. Söz konusu entegrasyonu, ÇUŞ'lerdeki kaynakların transfer edilebilirliği, entegrasyonun derecesini ise transfer edilen kaynakların büyüklüğü belirlemektedir. Sınır ötesi kaynaklar; sermaye, ürünler veya bilgi olabilir. Uluslar-ötesi bir firmada entegrasyonun sağlanmasında gittikçe artan bilgi akışı ile ilgili iki yönlü akım vardır. Ev sahibi ülkelerdeki şubelerden köken ülkedeki ana ofise ve ana ofisten şubelere. Böyle

⁴² Düren Z., "Kültürlerarası Koalisyon Gereği ve Sinerjik Arayışları" İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, No:36, Mart 2007, s.87

⁴³ İmrak Z. "Çok Uluslu İşletmelerde Uluslararası Halkla İlişkiler Faaliyetleri" A.g.e., s.60

⁴⁴ Nusret E., "Küreselleşme ve Gümrük Birliği", İstanbul Ticaret Odası Yayın: İstanbul, No:47, s.37-38, Aktaran: Aydemir C. ve Kaya M., "Küreselleşme Kavramı Ve Ekonomik Yönü" Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,Issn:1304-0278 Bahar-2007 C.6 S.20 ,s.277, <http://www.e-sosder.com/dergi/20260-282.pdf>, Et:29.06.2009

uluslararası bir entegrasyonun yönetimi, tek bir ülke içinde yönetim faaliyetlerinin idare edilmesinden daha komplekslidir.⁴⁵

Birleşmiş Milletler'in son verilerine göre, dünyanın en büyük 200 çokuluslu işletmesinin toplam kaynakları 7.1 trilyon ABD Doları tutarındadır. Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık dörtte biri dolayında olan bu rakam, Birleşmiş Milletler Üyesi 189 ülkeden 182'sinin toplam ekonomik büyüklüğünden fazladır. Çokuluslu işletmelerin ihtiyaçlarını, çıkarlarını ve hedeflerini gözetmeyen bir uluslararası ekonomik sistemden söz etmek mümkün değildir. Çokuluslu işletmeler, olağanüstü ekonomik güçlerin bir yansıması olarak, uluslararası ilişkilerde de etkili olabilmektedir.⁴⁶

Küreselleşme sürecinin yerel işletmelere nazaran, çokuluslu işletmeler açısından farklı bir boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Bir açıdan bakıldığında küreselleşme süreci ile birlikte, işletmelerin çokuluslu bir yapıya dönme gerekliliklerinin arttığı söylenirken, diğer bir taraftan bakıldığında ise çokuluslu işletmelerin kendileri doğrudan küreselleşme sürecinde aktif rol oynadıkları görülmektedir. Bu durumun doğal kabul edilmesi gerekir. Çünkü çokuluslu işletmelerin ulaştıkları ekonomik büyüklük ve faaliyet alanlarındaki çeşitlilik zorlayıcı bir faktör olarak çokuluslu işletmeleri küreselleşme sürecinin içine itmektedir.⁴⁷

Küreselleşme sürecini çokuluslu işletmeler açısından olumlu bir süreç olduğu söylenebilir. Küreselleşme süreci ile birlikte artan liberalleşme eğilimleri, ülkeler arasındaki sınırları nispeten daha geçirgen bir yapıya itmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha fazladır. Bu ise çokuluslu işletmeler açısından son derece önemli olan bilgi, mal/hizmet ve sermaye transferlerini daha kolay bir hale getirmektedir. Böylece çokuluslu işletmelerin kaynak bulma, sermaye transferleri ve daha da önemlisi yabancı ülkelere elde ettikleri karlarını kendi ülkelerine kolayca transfer edebilme olanağı bulmaktadır. Bu açıdan küreselleşme süreci çokuluslu işletmeleri küresel pazarda daha da güçlü bir konuma getirmektedir. Bu sebeple bu süreç içerisinde çokuluslu işletmeler hem küreselleşme sürecinden etkilenmekte ve hem de küreselleşme sürecini artırıcı bir rol oynamaktadırlar.⁴⁸

Varlıkları trilyon dolarları bulan çokuluslu şirketler artık büyük küresel bir güç haline gelmiş aynı zamanda küresel güç konumunda olan devletlerin sömürü aracı olarak kullandıkları en büyük silahlarından biri olmuştur.

Örneğin, ABD'nin ithalatının neredeyse yarısı, "ilgili taraflar" arasındaki işlemlerden oluşmaktadır. Bununla, satıcı ve alıcının belli bir oranda aynı şirket tarafından sahip olduğunu ve büyük ihtimalle kontrol edildiği kast edilmektedir. Aynı zamanda, yurt dışındaki ABD varlıklarının %24'ünü de, ABD'li çokuluslu firmaların yurt dışındaki

⁴⁵ Gürün F., "Globalleşme ve Çokuluslu şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.38

⁴⁶ Öztürk F., "Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni" <http://www.mfa.gov.tr/kuresellesme-yeni-dunya-duzeni.tr.mfa>. Et:08.04.2014

⁴⁷ Tağraf H., "Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu işletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002, s.46

⁴⁸ A.g.e.

şirketlerinin değerleri oluşturmaktadır. Öyleyse, ABD ticaret ve yatırımı çok uluslu şirketlerce kontrol edilmemekle birlikte, önemli kısmı bu şirketlerce gerçekleştirilmektedir.⁴⁹

---

⁴⁹ Güntekin F., “Çokuluslu İşletme Ve Uluslararası İşletme”, 2009, s.7, <http://fikretgultekin.com/>, Aktaran: Özcan T.E., “Çok uluslu Şirketlerde Stratejik Planlama” Y.Lisan Tezi, 2011, s.25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİK GÜÇLER; AVRASYA POLİTİKASI VE ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ

3.1.AVRASYA

3.1.1.AVRASYA NERESİ?

Ünlü İngiliz jeopolitikçi H.Mackinder'e göre 'kesin dünya hakimiyetini tesis etmek için Avrasya hakimiyeti, gerekmektedir'⁵⁰. şeklindeki düşüncesiyle anlaşılacağı üzere stratejik öneme sahip olan Avrasya bölgesinin anlaşılabilmesi için öncelikle Avrasya kavramının ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekmektedir. Avrasya coğrafi tanıma göre, Avrupa yarımadası ile Asya Kıtası'nı kapsayan coğrafi bölgeye verilen isimdir.⁵¹ Avrasya kelime olarak Avrupa ile Asya kelimelerinin birleşiminden, yani "avr" ile "asya" sözcüklerinin birleşmesinden oluşur ve Avrupa kıtası ile Asya kıtasını kapsayan coğrafi bölgeye verilen isimdir.⁵² Ancak Avrasya kavramı coğrafi yönü ile Avrupa ve Asya kıtalarının ortak adı olarak kullanılmasına rağmen, daha çok sosyal, kültürel, iktisadi, tarihi ve stratejik faktörlerin geri planını oluşturduğu bir biraradalık olarak Doğu Avrupa, Önasya, Kafkasya ve Orta Asya'yı içine alır. Bir anlamda Avrasya, Karadeniz ve Hazar Denizi etrafında bütünleşmiş bir coğrafya olarak da anlaşılabilir.⁵³

Avrasya yine Kuzey Avrasya ve Güney Avrasya olarak değerlendirildiğinde; Kuzey Avrasya; Rusya ve Avrupa Birliği'nin etkisi altında kalan Kuzey Balkanlar, Karadeniz, Kuzey Kafkasya, Ukrayna ve Rusya'yı içerisine alan bu bölge Hazar Havzası ile Avrupa arasında kalan bir coğrafyası, Güney Avrasya ise; Doğu Akdeniz, Güney Kafkasya ve Yakın Doğu'yu içerisine alan bu bölge Akdeniz ile Hazar Havzası arasında kalan bir coğrafyadır.⁵⁴

Genel olarak bakıldığında ve stratejik olarak üzerinde önemle durulan Avrasya Bölgesi, 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) içerisinde yer alan Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Moldova ve Ukrayna'nın yer aldığı bölge olarak nitelendirilebilir.

⁵⁰ Mackinder H.J., "The GeographicaJ Pivot of History", Geographical Journal, vol. XXIII, (1904), s. 421-444

⁵¹ "Avrasya" <http://www.turkebilgi.com/ansiklopedi/avrasya>, Et: 08.03.2014,

⁵² Vikipedi, "Avrasya", <http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrasya>, Et: 08.03.2014,

⁵³ Yazıcı E., "Yirmibirinci Yüzyılın Başında Avrasya ve Türkiye'nin Avrasya Vizyonu", <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7233.pdf> Et: 08.03.2014,

⁵⁴ "Kontrol Edilebilir Bir Dünya İçin Yeni Avrasya Jeopolitiğine Bakış" <http://www.uiportal.net/kontrol-edilebilir-bir-dunya-icin-yeni-avrasya-jeopolitigine-bakis.html>, Et:12.03.2014,

Tablo 2:Avrasya Ülkelerinin Yüzölçümü ve Nüfusu

Ülke	Yüzölçümü	Nüfusu
Azerbaycan	86.600 km ²	9.200.000
Beyaz Rusya	207.600 km ²	9.400.000
Ermenistan	29.743 km ²	3.262.600
Gürcistan	69.700 km ²	4.500.000
Kazakistan	2.724.900 km ²	16.900.000
Kırgızistan	198.500 km ²	5.362.000
Tacikistan	143.100 km ²	8.100.000
Türkmenistan	488.100 km ²	4.900.000
Özbekistan	447.400 km ²	29.800.000
Rusya Federasyonu	17.075.400 km ²	142.800.000
Moldova	33.843,5 km ²	4.314.377
Ukrayna	603.700 km ²	45.800.000
TOPLAM	22.108.586,5 km ²	284.338.977

Kaynak : <http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke-ndx.cfm> Et:08.03.2012, 01.00

Vikipedi, “Ermenistan“, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermenistan> Et:08.03.2012, 01.15

3.1.2.AVRASYANIN JEOPOLİTİK KONUMU

Jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yönü belirler; siyasi coğrafyanın beşeri değerlerle (ekonomik, sosyo-kültürel, politik, askeri) aktifleşmesidir.⁵⁵ Jeopolitiğin en kısa ve en anlaşılır bir tanımı “coğrafyanın siyasi olarak yorumu” ya da “dünya politikası” şeklindedir. Yeryüzü yuvarlağındaki kara ve deniz kütlelerinin incelenmesi ve ülkelere buna göre anlamlar yüklenmesi jeopolitiğin klasik çalışma şeklidir. Jeopolitikte birlikte deniz gücü-kara gücü, kıta ülkesi-deniz ülkesi; hayat alanı (lebensraum), kalpgah (heartland), kenar kuşak (rimland), çekirdek (merkez) bölgeler-çeper (periferik) bölgeler, kırılma, çatışmalı, bölgeler; fay hatları gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Coğrafyanın siyasi yorumları ve ortaya çıkan bu yeni

⁵⁵ İlhan S., “Avrupa Birliği’ne Neden Hayır? Jeopolitik Yaklaşım”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003. s.319

kavramlarla aslında dünya haritası insan zihninde yeniden yorumlanıp çizilmektedir.⁵⁶ Bir toplumun stratejik zihniyeti; içinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihi birikim ile bu birikimin oluştuğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bir bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirlemesinin ürünüdür. Bu açıdan bakıldığında, zihniyet ile strateji arasındaki ilişki, coğrafi verilere dayalı mekan algılaması ile tarih bilincine dayalı zaman algılamasının kesişim alanında ortaya çıkar.⁵⁷

Avrasya'yı jeopolitik kavramlarla ortaya koymak gerekirse; Avrasya denince aklımıza Avrupa ve Asya gelir ancak gerçekte Avrasya'nın harita üzerinde çizilmiş bir sınırı yoktur. Avrasya terimi, kapsadığı coğrafya açısından ilk bakışta kafaları karıştırabilir, sadece eski Sovyetler Birliği veya Asya'dan ibaret olduğu düşünülen Avrasya'nın Orta Asya'dan Kafkasya'ya ve Balkanlar'a kadar uzandığı konusunda bir görüş birliği vardır. Barış DOSTER'e göre Avrasya "Merkezinde Türkistan'ın yer aldığı coğrafya, Türk, Rus, Hint, Çin, Fars uygarlıklarının ortak merkezidir."⁵⁸ Amerikalı siyaset bilimci Zbigniew Brzezinski'ye göre; Asya'nın hidrokarbon (petrol, doğalgaz) yataklarını ve bunların açık denizlere ulaştırılacağı güzergahları içeren coğrafya parçası⁵⁹ olan Avrasya'nın Asya ve Avrupa kıtalarının tamamını ile Japon adalarını da kapsamaktadır.

Son zamanlarda sıkça adı geçen Avrasya'nın özelliği, halen yerküremizin en hareketli ve kritik bölgelerini kapsamaktadır. Dünyanın en önemli siyasal, sosyal, ekonomik gelişmeleri bu coğrafyada oluyor. Dolayısıyla büyük güçler başta olmak üzere, uluslararası camianın dikkatleri de buralara çevrilmiş durumda.⁶⁰

Zbigniew Brzezinski Avrasya'nın önemini "Bugün jeopolitik sorun ne Avrasya'nın hangi coğrafi bölümünün kıtasal egemenlik için kalkış noktası olduğudur, ne de kara gücünün deniz gücünden daha fazla önem taşıyıp taşımadığıdır. Jeopolitik, küresel öncelik için merkezi bir dayanak oluşturan tüm Avrasya kıtası üzerinden hakimiyet kurulmasıyla, bölgesel boyuttan küresel boyuta ulaşmıştır."⁶¹ Ve yine "Avrasya'ya egemen olan dünyaya egemen olur" şeklinde belirtmiştir.

Günümüzde önemini koruyan Avrasya'nın küresel düzlemde merkez olması rastlantı değildir. Dünya tarihine bakıldığında Avrasya sürekli bir dikkatleri üzerine çekmiş, içten ve dıştan bir çok askeri ve siyasi gücün ilgi, rekabet ve bu rekabetten dolayı oluşan çatışma alanı haline gelmiştir.

Daha çok 25 inci ve 60 ncı Meridyenler ile 30 ncu ve 50 nci paraleller arasında kalan alana yönelik ilgi ile birlikte; Avrasya Merkez Adası'nı kontrol eden güney kuşak üzerindeki

⁵⁶ Saygın İ., "Değişen Avrasya Jeopolitiğinde Karadeniz'in Yeri: Aktörler, Politikalar Süreçler" Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s.5

⁵⁷ Davutoğlu A., Stratejik Derinlik:Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 29.

⁵⁸ Doster B., "Dünya Siyasetinde Avrasya'nın Yükselişi", 2013

<http://www.turkmetal.org.tr/default.asp?page=arastirmalar&id=13278>, Et:12.03.2014,

⁵⁹ M. Özcan Ültanır, "20 nci Yüzyıl Başlarının Hasta Adamı, 21'nci Yüzyıl Başlarında Yol Arayan Adam", 2009,

<http://www.turksam.org.tr/yazdir1709.html>, 03.02.2011

⁶⁰ "Avrasya Dansına Davet", <http://www.milliyet.com.tr/2005/07/06/yazar/kohen.html>. Et:09.03.2014, 01:20

⁶¹ Brzezinski Z., Büyük Satranç Tahtası, s. 59.

kapılar ve kuzeyde yer alan diğer çıkış noktaları dikkate alındığında; belirttiğimiz bu alanı baz almak suretiyle, Avrasya jeopolitik konumun iç içe geçen üç çemberden müteşekkil olduğunu görmekteyiz.

3.1.2.1.İç Çember: Bu alanı bir bakıma, milli sınırlar içerisinde kalan, korunum refleksi en üst seviyede olan bir kapalı alan olarak ifade etmek mümkündür. Yer altı ve yer üstü zenginlikler ile diğer imkan ve olanakları barındırdığından bu alan aynı zamanda Milli Ekonomik Alan'dır. İç çember dış müdahalelere karşı en çabuk tepki veren ve içe kapanan bir siyasi modeli her an harekete geçirebilecek alandır. Milli stratejik anlayış ve kavramları, ekonomik açıdan global ekonomi ile bütünleşme isteğinde olmasına rağmen, iç çemberde daha çok "Güvenilir Sınırlar" istemiyle kapalı askeri-siyasi kavram ve anlayışı benimsenmiştir. Bu alanda yer alan ülkelerin karşı karşıya kalacakları en büyük tehditler, iç bünyelerine yönelik yapılması muhtemel etnik bazlı kışkırtmalardır.⁶²

3.1.2.2.Orta Çember: Bu çemberi daha çok Avrasya Merkez Alanı olarak tanımlayabiliriz. Bu alan benzer milli politik ve askeri-ekonomik özellikleri taşıyan bir bölgesel alandır (Kafkasya, Hazar Havzası, Körfez Bölgesi gibi). Gerek coğrafi konumları, gerekse siyasi-ekonomik konfigürasyonları nedeniyle tek tek ülke bazında değil de, ikili ya da dar bölgesel ekonomik, siyasi ve askeri birliktelikler yoluyla dünya ile temas kuran veya küresel zincire katılabilen bir alan olarak iç çemberden farklılaşmaktadır. Orta Çember, fiziki sınırları bulunmayan ülkelerin iç çemberde yer alan ülkelerle etkin olarak ilişkilerini geliştirdikleri ve dolaylı ortaklıklar oluşturabildikleri bir alandır. Avrasya Merkez Alanı bölgeye fiziki komşuluğu bulunan Karasal Kuvvetlerin (Çin ve Rusya gibi) doğrudan ve dolaylı müdahalelerini önlemeye yönelik bölgesel sınırlar olarak bir savunma çemberidir. Özellikle Rusya dışında, bu bölgede oluşabilecek bağımsız güvenlik ve ekonomik gruplaşmalar jeopolitik açıdan bir çatışma kaynağı olacaktır.⁶³

3.1.2.3.Dış Çember : Dış çember Doğu Akdeniz'den Pasifik'e kadar uzanan, iç ve orta çembere yönelik faaliyet ve mücadelelerin yürütüldüğü bir alan, diğer bir ifade ile "Uluslararası Stratejik İlgi Alanı" dır. Doğal zenginliklerin kullanımı, sanayi ve enformasyon transferi, merkez alanına yönelik ticaretin gelişimi ve ilgili ulaştırma (nakliyat) sorunlarının çözümü, ekonomik globalizasyon süreci ile birlikte bu alanda gerçekleştirilecektir. Bu nedenle, bölgede etkili sonuç alabilmek ve sonuçta kazanç ortağı olabilmek için yeni gruplaşmalar ve dengeler söz konusu olmuştur. Dış çember, üst ucunda Rusya'nın, alt ucunda İsrail'in bulunduğu bir Kuzey-Güney terazisi; doğu ucunda Çin'in ve batı ucunda Rusya ile AB'nin bulunduğu bir Doğu-Batı terazi ile sürekli olarak denge değişikliğine uğrayan bir jeopolitiğe sahiptir. Kuzey-Güney terazisinin dengeleyici unsuru olarak Türkiye; Doğu-Batı terazisinin dengeleyici unsuru olarak ise Türkiye ve İran öne çıkmaktadır. Her iki terazi, Doğu Akdeniz ve Orta Asya coğrafyasındaki gelişmelerden çok çabuk etkilenebilecek bir konumdadır.⁶⁴

⁶² Uluslararası Portal İlişkileri, "Kontrol Edilebilir Bir Dünya İçin Yeni Avrasya Jeopolitiğine Bakış" <http://www.uiportal.net/kontrol-edilebilir-bir-dunya-icin-yeni-avrasya-jeopolitigine-bakis.html>, Et:12.03.2014,

⁶³ A.g.e.

⁶⁴ A.g.e.

Görüldüğü gibi Avrasya merkezli dünya siyasetinin açıklanması istenildiğinde yine akla gelen Mackinder'ın yerküre üzerinde egemenlik veren güçlerden birinin Avrasya'da kesinlikle yerleşik bir kara gücüne sahip olması gerektiği tezi bile bu alan için büyük önem atfedildiğini göstermektedir. Hatta bunu doğrularcasına ABD, Soğuk Savaş sonrası “İki Kutuplu Sistem”den sıyrılıp uluslararası sistemde tek süper güç olarak belirmiş ve bu statüsünün devamını sağlamak adına Avrasya'da ekonomik, siyasal ve askeri varlığını pekiştirme çabasına girerek çeşitli ulusal devletlerin sınırları içerisinde, özellikle kara gücünü konuşlandırmıştır.⁶⁵

3.1.3. AVRASYA'NIN DEMOGRAFİK VE JEOEKONOMİK YAPISI

Avrasya demografik açıdan ele alındığında Orta Asya'yı stratejik açıdan farklılaştıran en temel özellik kendisini çevreleyen bölgelere göre son derece az bir nüfus yoğunluğuna sahip olmasıdır. Kuzeydeki Sibiry kırıyısı bölgeler ele alındığında bu özellik daha da belirginleşmektedir. Bir kaç çarpıcı kıyasla ortaya koymak gerekirse, tek başına AB ülkelerinin toplam alanından daha fazla alana sahip olan Kazakistan AB'nin yaklaşık onbeşte biri (17 milyon J bir nüfusa sahip iken Çin'in yüzölçümünün yaklaşık altıda birini kapsayan Doğu Türkistan nüfusun yaklaşık altmışta birini oluşturmaktadır. Bütün Afrika kıtasının yaklaşık yarısına tekabül eden bir alana sahip olan Sibiry'nın nüfusu ise sadece 40 milyondur.⁶⁶

Dünya nüfusunun ve enerji kaynaklarının dörtte üçünü, toplam üretimin yüzde altmışını barındıran Avrasya'nın jeoekonomik özellikleri ve kaynakları ile bu ana kıtanın merkezini teşkil eden Orta Asya'nın demografik yapısı arasındaki dengesizlikler bölgeyi muhtemel stratejik rekabetin önemli alanlarından birisi haline getirebilecek özellikler taşımaktadır. Mesela, hızlı ekonomik gelişme trendinin yol açtığı enerji sıkıntısı ile karşı karşıya bulunan Çin'in önümüzdeki yıllarda enerji talebinin yaklaşık yüzde seksenini kömürden karşılayacağı, buna mukabil de dünya kömür rezervinin yine yaklaşık yüzde sekseninin Rusya'nın Sibiry ve Uzak Doğu bölgelerinde yer aldığı düşünülürse Avrasya'da tırmanması muhtemel stratejik rekabetin jeoekonomik temelleri daha rahat anlaşılabilir. Çin'in insan kaynağı fazlası ile Orta Asya ve Sibiry'nın doğal kaynak fazlalığı arasındaki denge problemi Avrasya dengelerinin önemli jeoekonomik gerilim alanlarından birini oluşturmaya adaydır.⁶⁷

Avrasya aynı zamanda dünyanın siyasal olarak en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra en büyük altı ekonomi ve en büyük altı silah alıcısı Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın biri hariç resmi olarak bilinen tüm nükleer güçleri ve de gizli nükleer güçlerinin tümü Avrasya'da bulunmaktadır. Bölgesel

⁶⁵ Özçelik S., “Küresel Güç ABD: Değişen Avrasya Bakışı” Akademik Analiz Dergisi, Nisan, 2012, <http://akademikperspektif.com/2012/04/17/kuresel-guc-abd-degisen-avrrasya-bakisi/> ET:08.04.2014,

⁶⁶ Davutoğlu A., Stratejik Derinlik:Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 29.

⁶⁷ A.g.e.

hegemonya ve küresel etki heveslisi olan, dünyanın en kalabalık nüfuslu iki devleti olan Çin ve Hindistan ülkeleri Avrasyalıdır.⁶⁸

Sınırlarını kesin olarak çizmenin zor olduğu bu bölge, Ortadoğu coğrafyasından iki kat daha büyüktür. Küreselleşen dünyada enerji, uluslararası ekonominin itici gücü haline gelirken; gelecek yüzyılda da ekonomik ve sosyal gelişme açısından öneminin giderek artması beklenmektedir. 1973-74 ve 1979-80 yılları arasında gerçekleşen petrol fiyatındaki aşırı yükselmeler, ülkelerin enerji politikalarını da etkilemiştir.⁶⁹

Avrasya coğrafyasının dikkatleri üzerine çekmesi; ABD, Avrupa Birliği (AB) ve Rusya, Çin, Hindistan'dan oluşan üç kutuplu dünya düzeninde ekonomik ve politik açıdan ağırlığın Asya-Pasifik bölgesine yönelmesinden kaynaklanmaktadır⁷⁰

Soğuk savaşın bitmesi ve ardından 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla şekillenmeye başlayan, ABD'nin hakim olduğu yeni dünya düzeninde en çok dikkatleri çeken bölge, Avrasya coğrafyası olmuştur. Gerek sahip olduğu zengin doğal kaynak rezervleri, gerekse jeopolitik konumu Avrupa ve ABD'nin bu bölgeye olan ilgisini arttırmıştır.⁷¹

Özellikle, Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ve açık bir pazar haline dönüşen coğrafyadaki muhtemel entegrasyon hareketleri incelendiğinde, bunlardan birinin de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) yer aldığı bölgede gerçekleşme olasılığının yüksek olduğu görülmektedir.⁷²

BDT'yi oluşturan Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Moldova ve Ukrayna'nın arasında henüz zayıf bölgesel anlaşmaların dışında ekonomik anlamda bir entegrasyonun gerçekleşmemesi, bölgenin ekonomik açıdan gelişmesi yönünde de önemli bir engel olarak görülmektedir.⁷³

Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerinin özellikle petrol ve doğal gaz rezervleri açısından önemli bir potansiyele sahip olması, enerji kaynaklarının elde edilmesi, ulaştırılması ve kullanımı ile ilgili küresel rekabette dikkatleri bu ülkeler üzerine çekmiştir. Diğer yandan bölgedeki Hazar Havzasının zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve bu kaynakların Batı pazarlarına ulaştırılmasında kullanılan karayolu taşımacılığı, boru hatları ve Doğu-Batı enerji koridorlarının mevcudiyeti, bölgeyi uluslararası diplomasinin ilgi alanı haline getirmektedir.⁷⁴

⁶⁸ Piri A., "Avrasya'nın Stratejik Önemi ve Türkiye ABD İlişkileri"

<http://www.kocaeliaydinlarocagi.org.tr/Yazi.aspx?ID=2203>, 21.12.2011, Et:12.03.2014,

⁶⁹ Karamahmut H., "Ekonomik ve Stratejik Açısından Hazar Havzası", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s.51

⁷⁰ A.g.e., s.51

⁷¹ Uzunoğlu S., "Avrasya Bölgesine Yönelik Gelişme Stratejileri ve Potansiyel Sektör Araştırması",

<http://serkanyuruk.trakya.edu.tr/yayin/agelisme.pdf>, (29.06.2007), S.1-20, (a).

⁷² Karamahmut H., "Ekonomik ve Stratejik Açısından Hazar Havzası", A.g.e.

⁷³ Erkin, T. "Artan Rekabette Başarılı olmak için Türk Yatırımcıları Sahip Oldukları Avantajları Kullanmalıdır",

<http://www.elegans.com.tr/arsiv/65/haber019.html>, Et:21.03.2014,

⁷⁴ Şanlı B., "Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği"

<http://www.okan.edu.tr/media/18/51592782140ba0ef03000018/ekonomik-entegrasyon-teorisi-cercevesinde-avrasya-birliginin-olabilirligi.doc>, Et:22.03.2014,

Amerika, Avrupa ve Pasifik olarak adlandırılan ve tarihi, coğrafi ve ekonomik açıdan birbirinden farklı, birbiri ile rekabet halinde üç büyük jeoekonomik alandan oluşan dünya düzeni, Sosyalist Birliğin yıkılması ile değişime uğramaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın galibi olan ABD'nin liderliğindeki üç kutuplu dünyanın jeoekonomik tablosu değişim yaşarken; Avrasya'nın merkezinde yer alan eski sosyalist ekonomiye sahip ülkelerin oluşturduğu bölgede de bir çekim alanı ortaya çıkmıştır. Bu yeni alan, Avrasya Birliği oluşumunun temelleri olarak da kabul edilebilir.⁷⁵

Siyasi açıdan ortaya konulan alternatif bir proje ise, ünlü Rus bilim adamı Brezenski'nin "Avrasya için Jeostrateji" adlı meşhur makalesinde ifade ettiği gibi, Rusya'nın bölünmesinin ardından bu parçaların ve BDT ülkelerinin mevcut düzendeki üç büyük jeoekonomik alana dahil edilmesi ve bu yolla nüfuslarının yayılmasıdır.⁷⁶

Rusya Federasyonu ve BDT için bu durumdan kurtulmanın tek yolu ise, Avrasya Birliği'nin kurulması olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu faaliyetler, Avrasya bölgesinin yukarıda bahsedilen jeoekonomik alanların dışında dördüncü bir alan olarak ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan bir oluşum içerisine girdiğini göstermektedir.⁷⁷

Avrasya coğrafyası, 2006 yılı verilerine göre 23 milyon metrekarelik yüzölçümü, 278 milyonluk nüfusu, ortalama %5.75'lük büyüme hızı, 1,2 trilyon Dolarlık GSMH'sı ve 556 milyon Dolarlık dış ticaret hacmi ile oldukça önemli bir pazar durumundadır.⁷⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ve serbest piyasa ekonomisini benimseyen BDT'ye dahil olan ülkelerin nüfusları ve kişi başına düşen milli gelirleri incelendiğinde ise (Tablo 3); 143,2 milyonluk nüfusu ile Rusya'nın ardından Kazakistan ve Özbekistan'ın nüfus yoğunluğu bakımından en kalabalık ülkeler arasında ilk ikide yer aldığı; kişi başı milli gelir düzeyi açısından ise Rusya'nın 5780 Dolar ile ilk sırada, Kazakistan'ın 3790 Dolar ile ikinci sırada bulunduğu görülmektedir.⁷⁹

---

⁷⁵ Dugin A., "Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım", Çev. Vügar İmanov, 2003, İstanbul, Küre Yayınları.,s.348

⁷⁶ A.g.e.

⁷⁷ Kireyev, N., Avrupa Konseptleri Işığında Rusya-Türkiye İlişkileri, Der: Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, İstanbul, Yay No.45, s.199

⁷⁸ Şanlı B., "Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği" A.g.e., s.8

⁷⁹ A.g.e.

Tablo 3: Bağımsız Devletler Topluluğunun Nüfusu ve Kişi Başı Milli Geliri (2006)

	BDT Ülkeleri	Nüfus (milyon)	Kişi başı Milli Gelir (\$)
1	Rusya	143,202	5780
2	Ukrayna	46,481	1980
3	Özbekistan	26,593	610
4	Kazakistan	14,825	3790
5	Azerbaycan	8,411	1850
6	Tacikistan	6,507	390
7	Kırgızistan	5,264	490
8	Türkmenistan	4,833	1700
9	Gürcistan	4,474	1560
10	Moldova	4,206	1100
11	Ermenistan	3,016	1930

Kaynak: Economics & Social Data Rankings, <http://www.dataranking.com/table>, 02.09.2007. “Atlas method and PPP”, <http://siteresources.worldbank.org/>, 12.09.2007. “Country Brief 2006,” <http://web.worldbank.org/>, 12.09.2007.

Topluluğun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla rakamlarına bakıldığında, 2005 yılı verilerine göre Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Kazakistan dışındaki topluluk üyesi ülkelerden, Türkmenistan ve Özbekistan’ın gelirlerinin orta düzeyde; diğer topluluk üyesi ülkelerin ise ortalamasının 5,270 milyar Dolar gibi çok düşük bir seviyede seyrettiği görülmektedir.⁸⁰

Tablo 4: Bağımsız Devletler Topluluğunun GSYİH Oranları (2005)

	BDT Ülkeleri	GSYİH (milyar \$)
1	Rusya	763,878
2	Ukrayna	86,044
3	Özbekistan	13,670
4	Kazakistan	57,124
5	Azerbaycan	12,561
6	Tacikistan	2,311
7	Kırgızistan	2,460
8	Türkmenistan	17,174
9	Gürcistan	6,393
10	Moldova	2,988
11	Ermenistan	4,903

Kaynak: Economics & Social Data Rankings, <http://www.dataranking.com/table>, 02.09.2007.

⁸⁰ A.g.e., s.9

Diğer yandan BDT içindeki %12'leri bulan büyüme hızı, özellikle 2000 yılından itibaren bölgedeki ülkelerin hızlı bir kalkınma hamlesine girdiğinin bir göstergesidir. Tablo 5'ten de görüldüğü üzere Azerbaycan ekonomisi 2006 yılı itibarıyla en fazla büyüme hızına ulaşan ülke durumundadır. Bundaki en önemli etken ise söz konusu ülkelerin sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır. Bu sıralamayı % 6,8'lik büyüme hızıyla Kazakistan ve Gürcistan ve % 6,2 ile Tacikistan takip etmektedir.⁸¹

Tablo 5: Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Büyüme Hızları (2006)

BDT Ülkeleri	Büyüme Hızları (%)
Azerbaycan	11,4
Gürcistan	6,8
Kırgızistan	4,5
Kazakistan	6,8
Moldova	2,5
Rusya	4,2
Tacikistan	6,2
Ukrayna	3,3
Özbekistan	4,6

Kaynak: IMF Working Paper, "New Evidence on Fiscal Adjustment and Growth in Transition Economics", <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06244.pdf>, 2007, s.17

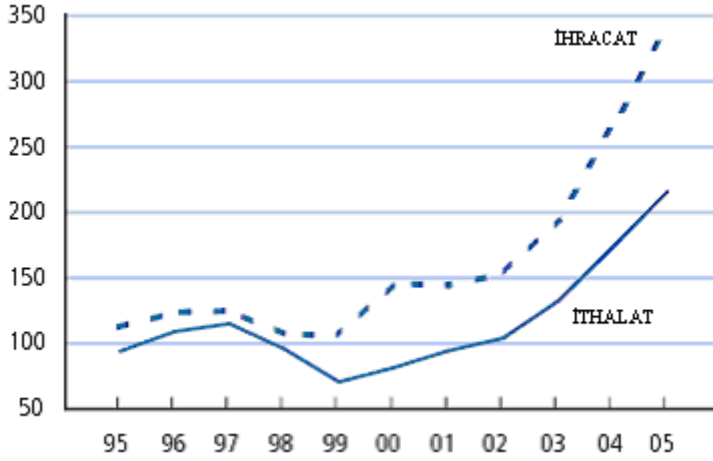
Bölgenin dış ticaret hacmi incelendiğinde, Topluluğun kendi aralarındaki ihracatı Dünya Ticaret Örgütü'nün 2005 yılı verilerine göre 61 milyar dolar, ithalatı 66 milyar dolar seviyesinde; dünyaya yaptıkları ihracat ise 340 milyar dolar ve ithalat 215 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.⁸² Sürekli dış fazla veren ve dış ticaret hacminin de artış trendinde olduğu BDT ülkelerinin (Grafik 1), dış ticaret hacminin Avrasya Birliği oluşumunun gerçekleşmesi durumunda çok daha büyük rakamlara ulaşması beklenmektedir.⁸³

⁸¹ A.g.e., s.10

⁸² WTO (2006). International Trade Statistics, WTO Publications, Switzerland. Yiğit, M., Ekonomik Entegrasyon, Beta Yayınları, 2003, İstanbul, s.73

⁸³ Şanlı B., "Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği", A.g.e., s.10

Grafik 1: Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Dış Ticaret Hacmi (1995-2005)

Kaynak: WTO, International Trade Statistics, 2006, WTO Publications, Switzerland, p.70.

Söz konusu ülkelerin ticaretine konu olan ürün gruplarında ise (Tablo 6), doğal kaynaklara dayalı olan ihracatın %60'lar civarında gerçekleştiği, bunu %28,2 ile tekstil ürünlerinin, %7,8 ile de tarım ürünleri ihracatının takip ettiği görülmektedir. Topluluğun ithal ettiği mallar arasında ise ilk sırayı %74'lük oran ile tekstil ürünleri almaktadır.⁸⁴

Tablo 6: BDT Ülkelerinin Dış Ticaretindeki Başlıca Ürün Grupları 2005

Dış Ticaretteki Ürün Grupları	İhracat (Milyar Dolar)	İhracat (%)	İthalat (%)
Tarım Ürünleri	26	7,8	13,2
Yakıt ve Maden Ürünleri	204	60,1	11,6
Tekstil	96	28,2	74,0

Kaynak: WTO, International Trade Statistics, 2006, WTO, Publications, Switzerland, s.70.

Avrasya coğrafyasında yer alan BDT ülkelerinin ortak bir tarihsel geçmişe sahip olmaları, iktisadi birlik kurma açısından oldukça önem taşımaktadır. Sahip oldukları zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ve doymamış bir pazar durumunda bulunmaları nedeniyle de bölgenin makroekonomik performansını gösteren tablolarda da görüldüğü gibi, bölgeyi hızlı bir büyüme trendi içerisine sokmaktadır.⁸⁵

Bu ülkelerin yakıt ve maden ürünleri ihracatı nedeniyle dış fazla vermeleri Avrasya coğrafyası için oldukça büyük bir avantaj yaratmaktadır. Ancak bu avantajdan en çok yararlanan ülkeler, söz konusu kaynaklara sahip olan ülkelerdir. Bu ülkelerin başında ise,

⁸⁴ A.g.e.,

⁸⁵ A.g.e.

Rusya gelmektedir. Her ne kadar bölge Bağımsız Devletler Topluluğu olarak kabul edilse de, Rusya'nın politikaları ve stratejileri halen Avrasya coğrafyasını derinden etkilemektedir.⁸⁶

Diğer yandan Avrasya birliğinin oluşabilmesi, ekonomik entegrasyon teorisi açısından mümkün olmakla birlikte, tablolardan da görüldüğü gibi ülkeler arasında büyük ekonomik farklılıklar bulunması, birlik oluşumunu zorlaştırmaktadır.⁸⁷

Yeni dünya düzeninde önemi artan ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan bu bölgedeki ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi, küresel ekonomi içinde sosyalist sistemden, serbest piyasa ekonomisine geçişi yaşayan ülkelerin sahip oldukları potansiyeli de yansıtması büyük önem arz etmektedir.

3.1.4.AVRASYA'NIN ENERJİ KAYNAKLARI

16.yüzyılda hızlı nüfus artışı, 18. ve 19.yüzyılda yeni buluşların üretme olan etkisiyle ilk buhar gücüyle çalışan makinelerin yapımı ve akabinde diğer enerji kaynakları ile çalışan makinelerin yapı ile enerji kaynaklarının önemi birinci sıraya yerleşmiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin, ekonomik seviyelerinin belirlenmesi o ülkenin üretmiş olduğu ve tüketmiş olduğu enerji kaynakları ile ölçülür bu nedenle enerji ekonomik, siyasi ve askeri gücü belirleyen stratejik bir unsurdur. Enerji kaynaklarını kullanılırken düşük maliyette olması, kaynakların çeşitlilik arz etmesi, kullanım alanlarının ve elde edilmesi yönünden çeşitlilik arz etmesi önemlidir.

Günümüzde dünya toplam enerji üretiminin yüzde 87'lik payı fosil yakıtlar, yüzde 6'sı yenilenebilir kaynaklar, yüzde 7'si ise nükleer enerji tarafından karşılanmaktadır. Dünya elektrik enerjisi üretiminin yaklaşık yüzde 64.5'ini fosil kaynaklar (yüzde 38.7 kömür, yüzde 18.3 doğal gaz, yüzde 7.5 petrol) gerçekleştirmektedir.⁸⁸

Dünya petrol rezervlerinin % 67 ve doğal gaz rezervlerinin %34 ve %35'ini kapsayan Arap-İran Körfezi çevresi ve Rusya-Hazar Denizi çevresi petrol ve doğalgaz yataklarının jeolojik yapısı ve sınırları, coğrafik dağılımı, bu dağılımda yaşayan halklar, bu coğrafik sahaları kapsayan devletler, yönetim biçimleri, etnik halk guruplarının ilişkileri ve çelişkileri, bu devletlerin petrol ve doğal gaz sahaları üzerindeki egemen oluş biçimleri ve imtiyazlarının hukuksal biçimi, dünya petrol şirketleri ile üretim ve dağıtım sözleşmeleri verisel tabanda elimizde olduğunda savaş arkasındaki gerçekleri daha belirgin görebiliriz.⁸⁹

Enerjinin temini açısından Avrasya ülkelerini enerji ihracatçısı ve enerji ithalatçısı olarak iki gruba ayırmak gerekmektedir. Ermenistan, Beyaz Rusya, Estonya, Gürcistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Tacikistan, Ukrayna enerji ithalatçısı, Azerbaycan, Kazakistan, Rusya, Türkmenistan ve Özbekistan enerji ihracatçısı konumunda olan ülkelerdir.

⁸⁶ A.g.e.

⁸⁷ A.g.e.

⁸⁸ Yılmaz H., A.g.e., s.16

⁸⁹ Üşümezsoy Ş., "Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası", İleri Yayıncılık, 2006, İstanbul, s.200

2008 yılı verilerine göre; dünya nüfusunun %4,3'ünü barındıran Avrasya ülkelerinin, dünya GSYH'nın %1,6'sına sahiptir. Dünyadaki enerjinin %13,7'sini tüketen bu bölgede ortalama olarak kişi başına enerji tüketimi 5,94 TEP'tir. Enerji tüketiminde dünya ortalamasının çok üstünde olduğu görülmektedir. Özellikle Rusya, Kazakistan, Estonya ve Türkmenistan'da kişi başına enerji tüketiminin 4 TEP civarında olduğu görülmektedir. Kişi başına elektrik tüketiminde de 4.660 kWh ile dünya göstergelerinden fazladır.⁹⁰ Avrasya ülkelerinin birincil enerji tüketiminin referans senaryoya göre 2007-2035 döneminde yıllık ortalama %0,6 artacağı öngörülmektedir. Bu artış dünya enerji tüketim artış hızından daha düşük düzeydedir. Bölgede aynı dönemde petrol tüketiminin yıllık ortalama %0,2, doğal gaz ve kömür tüketiminin yıllık ortalama %0,3, nükleer enerji tüketiminin yıllık ortalama %2,7 ve diğer enerji kaynakları tüketiminin yıllık ortalama %1,4 artacağı belirtilmektedir. 2035 yılına kadar petrol, doğal gaz ve kömür tüketiminin artacağı, ancak bu artışın düşük düzeyde gerçekleşeceği görülmektedir. Toplam enerji tüketimi içerisinde en büyük payı %51 ile doğal gaz oluşturmakta, onu %20 ile petrol, %16,9 ile kömür, %7,2 ile nükleer ve %4,9 ile diğer enerji kaynakları izlemektedir. Avrasya ülkelerinin enerji tüketimi içerisinde 2007 yılında %88 olan fosil yakıtların payı, 2035 yılında %82'ye düşmesi beklenmektedir. Bu oranlar dünya genelindeki fosil yakıtların toplam enerji tüketimi içerisindeki payından yüksektir. Fosil yakıt kullanımı sonucu ortaya çıkan CO2 emisyonu, Avrasya ülkelerini de yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yöneltmiştir. Bu ülkelerde özellikle nükleer enerjiye yönelik çalışmalar hız kazanmıştır.⁹¹

Avrasya bölgesinin petrol rezervleri ve petrol üretimi incelendiğinde (Tablo2), 2005 yılı itibarıyla dünya rezervlerinin yaklaşık olarak %10,1'ini oluşturduğu ve dünya üretimi içinde de % 14,4'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bölgede, petrol rezervleri ve üretim kapasitesi açısından Rusya'nın hakimiyeti açık bir şekilde görülmektedir. %6,1'lik rezerv ve %11,9'luk üretim kapasitesine sahip olan Rusya'yı, %3,3'lük rezerv ve %1,6'luk üretim kapasitesiyle Kazakistan takip etmektedir. Üçüncü sırada %0,6'luk rezerv ve %0,4'lük kapasite oranlarıyla Azerbaycan yer almaktadır.⁹²

Tablo 7: Avrasya Bölgesi Petrol Rezervleri ve Üretimi (2005)

	Milyar Varil (Rezerv)	Toplam İçerisindeki Payı (%)	Milyar Varil (Üretim)	Toplam İçerisindeki Payı (%)
Azerbaycan	7,0	0,6	0,318	0,4
Kazakistan	39,6	3,3	1,295	1,6
Rusya	72,3	6,1	9,285	11,9
Türkmenistan	0,5	0,05	0,202	0,3
Özbekistan	0,6	0,05	0,152	0,2
Dünya	1.188,6	100,0	80,260	100,0

Kaynak: BP, World Energy Statistics, 2005.

⁹⁰ Marşap A., Narin M., Özcan İ., "Avrasya Ülkeleri Açısından Yenileşen Dengeli Enerji Yönetiminde Paylaşılan Stratejik Yaklaşımlar", www.eecon.info/papers/218.pdf, Et:29.05.2014

⁹¹ A.g.e.

⁹² A.g.e.

Bu dağılım içinde, yine Rusya'nın %26,7'lik rezerv oranı ve %21,9'luk üretim kapasitesiyle ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada doğalgaz üretiminde Kazakistan ve Ukrayna üçüncü sırada ise Türkmenistan yer almaktadır. Ancak bölgenin sahip olduğu rezervler açısından bakıldığında, Ukrayna beşinci sıraya düşmektedir.⁹³

Sahip olunan petrol ve doğal gaz rezervleri, bölgenin uluslararası çıkar grupları açısından önemini artırırken; yaşanan gelişmeler, Hazar Havzası'nın, gelecekte bölgede ortaya çıkabilecek gelişmelerin merkezi olacağını göstermektedir. Diğer yandan bölge, gerek stratejik gerekse jeopolitik önemi açısından bölgesel ve küresel güç merkezlerinin çıkar çatışmalarının odak noktası olması özelliğini kazanmıştır.⁹⁴

Dünyanın fiziki yapısı itibarıyla en karmaşık coğrafyasında bulunan Hazar Havzası, doğalgaz üretimi ve rezervleri açısından incelendiğinde de, dünya rezervlerinin %32,4'ünün bu bölgede olduğu ve yine dünya doğalgaz üretiminin %27,5 gibi önemli bir oranının bölgeden sağlandığı görülmektedir.⁹⁵ (Tablo 8).

Tablo 8: Avrasya Bölgesi Doğal Gaz Rezervleri ve Üretimi (2005)

	Milyar (Rezerv)	m3 Toplam İçerisindeki Payı (%)	Milyar m3 (Üretim)	Toplam İçerisindeki Payı (%)
Azerbaycan	1,37	0,8	4,6	0,2
Kazakistan	3,00	1,7	18,5	0,7
Rusya	48,00	26,7	589,1	21,9
Türkmenistan	2,90	1,6	54,6	2,0
Ukrayna	1,11	0,6	18,3	0,7
Özbekistan	1,86	1,0	55,8	2,1
Dünya	179,53	100,0	2.691,6	100,0

Kaynak: BP, World Energy Statistics, 2005.

Bu dağılım içinde, yine Rusya'nın %26,7'lik rezerv oranı ve %21,9'luk üretim kapasitesiyle ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada doğalgaz üretiminde Kazakistan

⁹³ A.g.e.

⁹⁴ Karamahmut H., "Ekonomik ve Stratejik Açısından Hazar Havzası", A.g.e., s.51

⁹⁵ A.g.e.

ve Ukrayna üçüncü sırada ise Türkmenistan yer almaktadır. Ancak bölgenin sahip olduğu rezervler açısından bakıldığında, Ukrayna beşinci sıraya düşmektedir.⁹⁶

ABD Enerji Bakanlığı, Hazar bölgesindeki Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın petrol rezervlerini 18-34 milyar varil olarak veriyor. Olası rezervleri de hesaba katıldığında, bölgenin 260 milyar gibi önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bu miktar, bugünkü dünya rezervlerinin %25'ine karşılık gelmektedir. Doğal gaz rezervlerinin ise 16-19 trilyon metre küp (dünya rezervlerinin %11-12'si) olduğu tahmin edilmektedir. Halen günlük dünya petrol talebi 68-69 milyon varil civarında, petrolün toplam enerji kaynakları içerisindeki payı ise %40 civarındadır. 2010 yılına kadar dünyanın bugüne kıyasla %35-45 daha fazla enerji tüketeceği, fosil yakıtlarının küresel enerji tüketiminin %90'ına yakını oluşturacağı, dünya petrol talebinin de 90-105 milyon ton civarında olacağı tahmin edilmektedir.⁹⁷

Sahip olunan petrol ve doğal gaz rezervleri, bölgenin uluslararası çıkar grupları açısından önemini arttırırken; yaşanan gelişmeler, Hazar Havzası'nın, gelecekte bölgede ortaya çıkabilecek gelişmelerin merkezi olacağını göstermektedir. Diğer yandan bölge, gerek stratejik gerekse jeopolitik önemi açısından bölgesel ve küresel güç merkezlerinin çıkar çatışmalarının odak noktası olması özelliğini kazanmıştır.⁹⁸

Rusya, İngiltere, Norveç, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi petrol üretiminde belli başlı ülkelerin içinde bulunduğu Avrupa ve Asya bölgesi ise günlük 17.70 milyon varil üretimiyle toplamda %22.4'lük bir paya sahiptir. Bölgenin önde gelen petrol üreticisi ülkesi ise günlük toplam 10.03 milyon varil petrol üretimiyle Rusya Federasyonu'dur. ABD, Kanada ve Meksika gibi önemli üretici ülkelerin içinde bulunduğu Kuzey Amerika bölgesi, günlük toplam 13.388 milyon varil petrol üretimiyle toplamda %16.5'lik bir paya sahiptir.⁹⁹

Tablo 9: Bölgelere Göre Dünya Kanıtlanmış Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

Ülke/Kaynak	Petrol	Petrol	Doğal	Doğal Gaz	Doğal Gaz
	(milyar varil)	(milyar varil)	Gaz (tcf)	(tcf)	(tcf)
	BP	Oil and Gas Journal	BP	CEDIGAZ	Oil and Gas Journal
Avrasya	128.15	98.89	1.890.89	1.900.27	1.993.80
Orta Doğu	755.33	746.00	2.585.35	2.609.32	2.591.65
Avrupa	15.57	16.66	207.65	218.13	169.09
Afrika	117.48	117.06	514.92	514.33	494.08
Asya ve Okyanusya	40.85	34.01	510.69	531.81	430.41
Kuzey Amerika	70.31	209.91	308.29	308.46	308.79
Orta ve Güney Amerika	111.21	122.69	272.84	260.10	266.54
Dünya	1.238.89	1.345.21	6.290.64	6.342.41	6.254.36

Kaynak: EIA, 2009, <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html>, 20.10.2010

⁹⁶ Şanlı B., "Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği", A.g.e., s.7

⁹⁷ Özalp N., "Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu", Panorama Dergisi, Şubat 2004, Sayı:1, s.2

⁹⁸ Karamahmut H., "Ekonomik ve Stratejik Açısından Hazar Havzası", A.g.e., s.51

⁹⁹ Kemer E., "Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye'nin Oynayacağı Enerji Köprüsü Rolü", Yüksek Lisans Tezi, 2011, s.15

Tablo 9’da görüldüğü gibi petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından en zengin bölge Orta Doğu bölgesidir. Bu bölge dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerin %60’ına, doğal gaz rezervinin ise %40’ına sahiptir. Rezerv yoğunluğu bakımından bu bölgenin hemen ardından Orta Asya ve Kafkasya’yı da içine alan Avrasya bölgesi gelmektedir.¹⁰⁰

Tablo 10: Hazar Bölgesi Ülkeleri ve Seçilmiş Ülkelerin Kanıtlanmış Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri

Ülke/Kaynak	Petrol (milyar varil)	Petrol (milyar varil)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)	Doğal Gaz (tcf)
	BP 2007 Yılı Sonu	Oil and Gas Journal 1 Ocak 2009	BP 2007 Yılı Sonu	CEDIGAZ 1 Ocak 2008	Oil and Gas Journal 1 Ocak 2009
Azerbaycan	7.00	7.00	45.13	45.38	30.00
Kazakistan	39.83	30.00	67.20	67.10	85.00
Türkmenistan	0.60	0.60	94.22	94.64	94.00
Özbekistan	0.59	0.59	61.60	61.98	65.00
<i>Toplam</i>	<i>48.02</i>	<i>38.19</i>	<i>268.15</i>	<i>269.10</i>	<i>274.00</i>
Rusya	79.43	60.00	1.576.75	1.585.64	1.680.00
İran	138.40	136.10	981.75	988.82	991.60
İrak	115.00	115.00	111.94	111.94	111.94
Mısır	4.07	3.70	72.85	72.75	58.50
Suudi Arabistan	264.20	266.71	253.03	257.80	258.47

Kaynak: EİA, 2009, <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html>, 20.10.2010

BP, Oil and Gas ve Cedigaz gibi farklı kuruluşlar tarafından verilen rakamlar doğrultusunda hazırlanan tablo 3.2’de Hazar’a kıyaslı olan devletlerin ve bazı seçilmiş ülkelerin kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervleri verilmiştir. Görüldüğü gibi Rusya, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan Hazar Havzası’nın önde gelen enerji üreticilerindedir. Özellikle Rusya ve İran dünyanın hatırı sayılır petrol ve doğal gaz üreten ülkeleri arasında yer almaktadır. Ancak bu ülkelerin Hazar kıyılarında kayda değer petrol rezervleri bulunmamaktadır.¹⁰¹

Hazar bölgesi, İran ve Rusya’nın doğal gaz rezervleri de dahil edildiğinde dünya rezervlerin yaklaşık %40-45’ine sahiptir. Hazar’a kıyaslı bulunan ülkeler arasında yer alan Türkmenistan, özellikle doğal gaz ihracatında öne çıkan ülkedir. Kazakistan’ın ihrac hacmi ise alt yapı yetersizliğinden dolayı pek fazla gelişmemiştir.¹⁰²

Hazar Bölgesi, ispatlanmış rezervlerin yanı sıra potansiyel rezervleriyle birlikte değerlendirildiğinde küresel güçlerin iştahını kabartmaktadır. Özellikle günümüzde ülkelerin enerji ihtiyacının giderek arttığı göz önüne alınırsa, Hazar’ın 21. yüzyılda enerji için verilecek mücadelenin merkezi haline gelmesi kaçınılmaz gözükmektedir.¹⁰³

¹⁰⁰ Energy Information Administration, “World Proved Reserves of Oil and Natural Gas, Most Recent Estimates”, 2009, <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html>, Et:20.10.2010

¹⁰¹ Yüce Ç.K, Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele, s. 148

¹⁰² Aras O.N, Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, s. 37-38

¹⁰³ Kemer E., “Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye’nin Oynayacağı Enerji Köprüsü Rolü”, A.g.e., s.154

3.1.5.AVRASYA ENERJİ KAYNAKLARINI PAYLAŞAN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

Çok uluslu şirketler, küreselleşen dünyada en önemli ekonomik aktörlerden biridir. Jeopolitik açıdan stratejik öneme sahip olan ve dünya sıralamasında petrol ve doğalgaz enerji kaynakları rezervleri bakımından 2. sırada bulunan Avrasya bölgesi, küresel güçlerin ve bu güçlerin sömürü aracı olan tekelleşmiş çok uluslu şirketlerin dikkatini çekmiştir.

Uluslar üstü şirketler genellikle bu ülkelerin topraklarında ve hatta faaliyet yürüttükleri ülkenin isimlerini de taşıyan şirketler kurarak, devletle birlikte petrol üretimini gerçekleştirmektedirler. Örneğin petrol üretiminde merkez olan Suudi Arabistan'da Saudi Aramco, SaudiAramco/ExxonMobil, "Geleneksel olarak petrol piyasasına az sayıdaki büyük ve dikey olarak bir araya gelmiş petrol şirketleri egemen olmuştur. Tarihsel arz yatakları geleneksel olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika olmuştur.¹⁰⁴

Azami kârın yoğunlaştığı bölgelerde bu politika uluslararası kapitalist kuruluşlar tarafından dikte ettirilmiştir. Küresel ekonomik ilişkileri belirlemede etkin bir güç olan 'Dünya Ticaret Örgütü' (DTÖ), Ortadoğu bölgesindeki petrol üreticisi ülkeleri yeniden dizayn edip, küresel kapitalist yapıya dahil etmek için yoğunluklu bir çalışma yürütmektedir. Ekonomik yapıları uluslararası kapitalist sistemin ihtiyaçlarına göre 'yeniden' düzenlenen enerji üretim merkezleri, böylece, uluslarüstü tekellerin denetimine sunulmuş olacak. Özellikle son 20 yıldır, uluslarüstü şirketlerin, petrol üretim merkezlerinde, ilgili devletlere hiçbir bağımlılıkları olmaksızın geliştirdikleri üretim sistemi, Ortadoğu bölgesinin tamamına egemen olmaya başlamış durumda. Bunun en somut örneği Irak'tır. Irak işgalinin nedenlerinden birisi de, petrol kaynaklarını uluslarüstü tekellerin denetimine bir bütün olarak açmaktı. Irak Meclisi'nin ülke petrolünün tekellerle pazarlanması için almış olduğu karar, DTÖ' nün stratejisine tamamen uyumludur. İngiliz The Independent On Sunday gazetesinde yayınlanan haber uluslarüstü tekellerin bölgenin zenginliklerine el koyduklarını çok net olarak ortaya koymaktadır: "Dünyanın üçüncü en büyük petrol rezervleri, Batılı petrol şirketlerinin büyük ölçekli sömürüsüne açılmak üzere. ABD yönetiminin hazırlanmasına müdahil olduğu tasarı, BP, Shell ve Exxon gibi petrol devlerine 30 yıllık sözleşmeler aracılığıyla Irak'a girip ham petrol çıkartma şansı verecek. Irak petrolünün 1972 yılında millileştirilmesinin ardından ilk kez yabancılara böyle geniş kapsamlı bir çalışma imkânı sağlanıyor. Bu, Irak'a müdahalenin tek amacının petrol kaynaklarını ele geçirmek olduğunu savunanların elini de güçlendirecek.¹⁰⁵

Tablo 11'de görüleceği üzere 2009 yılında açıklanmış olan Fortune Global 500 listesinde ilk 10 şirketin faaliyet gösterdiği sektör alanlarına bakıldığında enerji kaynakları ağırlıkta olduğu görülmektedir.

¹⁰⁴ Qystein N. "Petrol ve İslam" 1997, s.222

¹⁰⁵ Qystein N. "Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı", 2004, s.104

Tablo 11: Global 500 Listesindeki İlk 10 Çokuluslu Şirket ile Ülkelerin Karşılaştırılması

Şirket	Sektör	Kazanç (milyon \$)	Ülke	GSYİH (milyon \$)
1 Royal Dutch Shell	Petrol	458.361	Güney Afrika	492.155
2 Exxen-Mobil	Petrol	442.851	Mısır	441.584
3 Wal-Mart	Perakende	405.607	Kolombiya	395.663
4 BP	Petrol	367.053	Venezuela	357.795
5 Chevron	Petrol	263.159	Çek Cumh.	257.696
6 Total	Petrol	234.674	Singapur	238.503
7 ConocoPhillips	Petrol	230.764	İsrail	201.323
8 ING Group	Finansal Servisler	226.577	Danimarka	201.249
9 Sinopec	Petrol	207.814	İrlanda	197.111
10 Toyota Motor	Otomotiv	204.352	Finlandiya	188.219

Kaynak: Fortune, 2009; World Bank, 2009.

3.2. ABD

3.2.1.ABD TARİHİ

Yaklaşık 35,000 yıl kadar önce, son Buz Çağı'nın doruğunda dünya sularının büyük bir kısmı devasa buz kıtalarında hapsolmüştü. 1,500 kilometre genişliğinde bir kara köprüsü Asya ve Kuzey Amerika'yı birbirine bağılıyordu. 12,000 yıl önce Batı Yarımküre'nin (Kuzey ve Güney Amerika) büyük bir kısmında insan yerleşimleri mevcuttu. İlk Amerikalıların Asya'dan kara köprüsü ile kıtaya geçtikleri ve binlerce yıl boyunca, günümüzde Alaska olarak bilinen bölgede yaşadıkları kabul edilmektedir. Bu topluluk daha sonra güneye göç ederek, şimdi Amerika Birleşik Devletleri olarak adlandırılan topraklara ulaştı ve Kuzeybatı'da Pasifik Okyanusu kıyısına, Güneybatı'nın dağları ve çöllerine ve Orta Batı'da Mississippi Nehri havzasına yerleşti.¹⁰⁶

Amerika'da altın ve gümüş madenlerinin keşfi, yerli halkın kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlerin bunların mezarı haline getirilmesi, Doğu Hint Adalarının fethine ve yağmalanmasına başlanması, Afrika'nın, siyah derililerin ticari amaçlarla avlandığı alana çevrilmesi, kapitalist üretim döneminin pembe şafağının işaretleriydi.¹⁰⁷

Bu arada, büyük göç dalgalarıyla Avrupalılar kolonilere yerleşiyorlar, oralarda büyük çiftlikler, kölelerin çalıştırıldığı plantasyonlar ve yerleşim merkezleri kuruyorlardı. Borçlarını ödeyemedikleri için rehin alınıp buralara çalıştırılmaya getirilenler, topraktan koparılmış, mülksüzleştirilmiş, yeni kurulan kentlerde açlığa ve sefalete mahkûm edilmiş yoksullar, dinsel ve siyasal baskılardan bunalıp kaçanlar, maceracılar, kolay yoldan köşeyi dönmek isteyenler, hapisane kaçınları, cezalarını çekmek için gönderilen mahkûmlar ve benzeri insanlar göçmenleri oluşturuyordu. "İlkel birikim" in Avrupa'dan gelmiş vahşileri, altın, köle

¹⁰⁶ Uluslararası Enformasyon Programları Dairesi, "Kısa ABD Tarihi" s.3

¹⁰⁷ Marx K, "Kapital: Ekonomi Politüğün Eleştirisi", Yordam Kitap, 2011 İstanbul, s.718

ve toprak peşinde müthiş bir hırsla katliamlara giriştiler. Haiti'de üs kuran Kolomb, ada halkından üç ayda belirli miktarda altın toplayıp getirmesini istedi. Altını getirenin boynuna kanıt olarak bir bakır parçası asılıyordu. Altın bulamayanlar ve dolayısıyla da boyunlarında bakır parçası asılı olmayanların elleri kesiliyor ve kan kaybından ölmeleri için terk ediliyorlardı.¹⁰⁸

Bu dönemde Küba'da bulunan Bartolome de las Casas isimli bir rahip, zorla köle olarak çalıştırılan yerlilerin başına gelenleri şöyle anlatıyor:

“...Sekiz ya da on ayda bir buluşan eşler o kadar bitkin ve acı içinde oluyorlardı ki üremeyi durdurdular. Yeni doğan bebekler de hemen ölüyorlardı, çünkü yeterince beslenemeyen ve çok fazla çalışan annelerin onlara verecek sütleri olmuyordu. Ben Küba'da iken üç ayda yedi bin çocuk öldü. Acıdan çılgına dönen bazı anneler bebeklerini nehirden boğuyorlardı. Böylece erkekler madenlerde, kadınlar ağır çalışma içinde ve çocuklar da süt bulamadıkları için ölüyordu.... Yerliler de dâhil olmak üzere adada altmış bin kişi yaşıyordu; demek ki, 1494'ten 1508'e kadar savaşlarda, kölelikte ve madenlerde üç milyondan fazla kişi yok olmuştu. Gelecek kuşaklarda buna kim inanır? Gözümle gördüğüm bir şey olarak yazarken ben bile zor inanıyorum.”¹⁰⁹

Kolomb'un yazmış olduğu mektup var ki Avrupa'dan gelen vahşilerin orda ki yerli halkı nasıl köleleştirip katlettiği açıkça yazıyor. Bunlar gerçekten insanın içini sıplatıyor. Bize havuç, pamuk topları, mızrak ve daha bir sürü şey getirdiler. Bunları cam boncuklar ve atmaca çingiraklarıyla değiş tokuş yaptılar. Sahip oldukları her şeyi sunuyor, değiştirmek istiyorlardı. Sağlam yapılı, güzel vücutlu ve yakışıklı yaratıklardı. Silah taşımıyor ve bilmiyorlardı. Bir kılıç gösterdiğimde, keskin kenarından tutmaya kalkışıp, ellerini kestiler. İyi hizmetkâr olurlardı. Sadece elli kişiyle onları kontrol altına aldık ve her istediğimizi yaptırдық. Yerliler mülkleri konusunda öylesine saf ve özgür ki, gözleriyle görmeyen inanamaz. Sahip oldukları bir şeyi istediğinizde, hiçbir zaman hayır demezler. Tam tersine, biriyle paylaşmak isterler.¹¹⁰

Kuzey Amerika'da da benzer şeyler oldu. Bugünün ABD'lilerinin ataları Yeni Dünyaya Kızılderilileri katlederek yerleşmeye başladılar. Ve bitmez tükenmez bir iştahla, gelişecek bir ekonomiye ve kültüre sahip Kızılderililere terör uygulayarak onları topraklarından attılar. Sonra oraya yayılarak kendi kolonilerini kurdular.¹¹¹

Amerika kıtasının 1492'de Avrupalılar tarafından keşfinden sonra İspanyollar, Portekizliler, Fransızlar ve İngilizler, buradaki yerli halkların aleyhine toprak sahibi oldular. Avrupalılar, Amerika'daki topraklarını genişlettikten sonra, başta İngiltere olmak üzere çeşitli ülkelerden göçmenleri buralara yerleştirerek koloniler kurdular. 18. yüzyıl ortalarında, bu kolonilerin sayısı 13'e yükseldi ve bu 13 Koloni, Amerika Birleşik Devletleri'nin temelini oluşturdu. Amerika kıtası, insanlar için yeni olanaklar ve yeni bir hayat sağladı.¹¹²

¹⁰⁸ Gerger H. ‘‘Kan Tadı ABD’nin Kara Tarihi’’ Yordam Kitap,2012 İstanbul, s.11

¹⁰⁹ A.g.e.

¹¹⁰ Yılmaz H., A.g.e., s.33

¹¹¹ A.g.e., s.34

¹¹² A.g.e.

Merkantilist politikalarla artık temel hedef ham madde kaynakları üzerinde egemenlik kurmak, ticaret yolu, kavşak ve merkezlerinde hâkimiyet sağlamak, pazarları geliştirmek ve ticaret ağını genişletmekti. Elbette buna ülkeler arasındaki hasmane rekabet ve savaşlar eşlik etmekteydi. Artık ticaret kapitalizminden sanayi kapitalizmine geçiş başlıyordu. Hâkim güç ise, İngiltere idi.¹¹³

Batının nüfusu yaklaşık 2,5 milyon kadardı. (% 95 beyaz Avrupa, % 5 siyahı Afrika) Bu beyaz nüfusta en büyük pay İngilizlerin, sonra Almanların ve 3. olarak İskandinav ülkelerininindi (İsveç, Norveç, Danimarka). Bu milletler ilk 3 grubu oluştururlar. (Dinî olarak % 98 Protestan, % 2 Katolik) 1620-1770 yılları arasında bu ilk gelenler karşılıklı evlilikler ve din birliği sayesinde bugün Beyaz Amerikalı dediğimiz (VVASP- Beyaz, Anglo Sakson, Protestan) siyasette ve iş dünyasında hâkim konumda olan Amerikan ulusunun ana çekirdeğini oluşturdular.¹¹⁴

Bu arada İngiltere'nin kolonileri ticaret ve zenginliklerini geliştirecek bir sömürü ve denetim aracı olarak görmesi, zaman içerisinde kolonilerde hoşnutsuzluk yarattı. Dayatılan vergi yükleri, ticaret kısıtlamaları, geniş topraklara el konulması, özellikle kıtanın batısının koloni yerleşimine kapatılması, sömürgelerde alttan alta isyan duygularını körüklüyordu. Özellikle, 22 Mart 1765'te İngiliz Parlamentosunca kabul edilen Damga Vergisi, bardağı taşıran son damla oldu, pek çok yerde ayaklanmalara sebebiyet verdi.¹¹⁵

Ayaklanmanın boyutları kısa sürede genişledi ve elbette egemenlere büyük korku saldı. Altı ay boyunca ordu, isyancılara karşı savaştı ve sonunda isyan bastırıldı, önderleri asıldı. Ama yine de halkta bir isyan etme eğilimi ve bütün yüzlerde bir hoşnutsuzluk vardı. Ekonomik talepler, kazançlar arasındaki uçurumlar, merkezi otoritenin çaresizliği zenginlerde farklı arayışları gündeme getirdi. Çünkü yeni oluşan birbirlerine gevşek bağlarla bağlı kolonilerin oluşturduğu bir devlet vardı. Bu devlet adaleti ve hukuku savunamıyordu. Bundan dolayı 1786 halkı denetim altına alacak bir anayasa yapmaya karar verildi.¹¹⁶

Amerika Birleşik Devletleri, ülkeyi anayasayla yöneten bir başkanın seçimle iş başına geldiği ilk modern demokratik cumhuriyettir. Bu manada Fransız Devrimi'nin de öncüsü olmuştur. Bu sistem 18. yüzyıl dünyasında eşitlik, insan hakları, adil yargılama ve kuvvetler ayrılığı gibi kavramların gündeme gelmesini sağlamıştır.¹¹⁷

ABD, doğal kaynaklarının zenginliği, genç ve dinamik bir insan gücüne sahip olması nedeniyle 19. yüzyıl boyunca hızla sanayileşti. Ancak 1861-1865 yılları arasında çıkan Amerikan İç Savaşı ülkeyi parçalanma tehdidi altına soktu. Savaş kuzeydeki eyaletlerin başarısıyla sonuçlandı ve ABD tekrar hızlı bir gelişme dönemine girdi. 20. yüzyıl başlarında çıkan I. Dünya Savaşı'nın İtilaf Devletleri tarafından kazanılmasında önemli bir rol oynadı. II.

¹¹³ A.g.e.

¹¹⁴ Konya Ticaret Odası, "ABD Ülke Raporu" 2010, s.5, www.kto.org.tr, Et:10.12.2013

¹¹⁵ Yılmaz H., A.g.e., s.34

¹¹⁶ A.g.e.

¹¹⁷ A.g.e.

Dünya Savaşı'nda da Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı büyük bir başarı kazanan ABD artık bir süper güç haline gelmişti.¹¹⁸

Atlas Okyanusu kıyısına dizilmiş birkaç silik koloniden ibaret bir temelden başlayan Birleşik Devletler, olağanüstü bir dönüşüm yaşamış ve politika uzmanı Ben Wattenberg'in deyişiyle, dünyadaki hemen hemen her ulusun ve etnik gurubun temsilcilerinin oluşturduğu 250 milyonluk bir nüfusu barındıran "ilk evrensel ülke" olmuştur. ABD ayrıca, ekonomik, teknolojik, kültürel, demografik ve toplumsal alanlardaki değişiklik hızının ve yaygınlığının hiç kesilmediği bir ülkedir. Birleşik Devletler çok kez, karşılıklı bağımlılığın ve karşılıklı bağlılığın giderek çoğaldığı bir dünyada, diğer ülkelere de kaçınılmaz olarak yayılan modernleşmenin ve değişimin de habercisi olmuştur.¹¹⁹

3.2.2.ABD EKONOMİSİ

15.8 Trilyon dolar gayrisafi yurtiçi hasılaya sahip olan ABD, dünyanın en büyük pazarına sahip olmakla birlikte, dünya ekonomisinin yaklaşık dörtte birinin gerçekleştiği, ithalat ve ihracat potansiyeline de sahiptir.

Dünya toplam ithalatının %19'unu tek başına temsil eden ABD'nin en çok ürün ithal ettiği ülkelerin başında % 26.4 toplam payla, sınır komşuları Kanada ve Meksika gelir. ABD ithalat sıralamasında 39. sırada yer alan Türkiye'nin ABD pazarından yeteri kadar pay alamadığı gözlenmektedir. ABD'nin Türkiye'den yaptığı ithalatın yaklaşık üçte biri New York üzerinden gerçekleşmektedir. Kaliforniya, Teksas ve Florida gibi büyük eyaletlere olan ihracat, bu eyaletlerin potansiyellerinin çok altında seyretmektedir.¹²⁰

2006 yılında Çin ile 232,6, AB ile 116,5, Japonya ile 88,6, Meksika ile 64,3 milyon dolar dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. Son yıllarda dış ticaret açığının artmasında petrol fiyatlarındaki artış, Çin'den yapılan ithalatın artması etkin rol oynamıştır.

Makine ve elektrikli ürünler, kimyasallar, taşıt araçları ve yedek parçaları, uçak ve parçaları ABD'nin en çok ihraç ettiği ürünler arasındadır. ABD'nin en çok ithal ettiği ürünler arasında ise, makine ve elektrikli ürünler, taşıt araçları ve yedek parçaları, giyim eşyası ve ayakkabı ve kimyasallar bulunmaktadır.¹²¹

ABD, küresel gücün belirleyici dört alanda en üstün durumdadır. "Askeri" olarak eşi olmayan bir küresel erişime sahiptir. "Ekonomik" olarak, her ne kadar Japonya ve Almanya bazı bakımlardan rakip olsalar da küresel büyümenin lokomotifine olmaya devam etmektedir. "Teknolojik" olarak yeniliğin tüm ileri uçlarında önderliği elinde tutmaktadır ve "kültürel" olarak, bazı aşırılıklara karşın, özellikle dünya gençleri arasında rakipsiz bir cazibeye sahiptir.

¹¹⁸ Konya Ticaret Odası, "ABD Ülke Raporu" A.g.e., s.4

¹¹⁹ Whitney Frances "Amerikan Tarihinin Ana Hatları", 1965, s.124,

¹²⁰ "ABD İhracatı İthalatı", www.ekonomistim.com, 15.07.2013, Et:10.12.2013,

¹²¹ İnce N., "Uluslararası Sistemde Sert, Ekonomik Ve Yumuşak Güç Kullanımının Kriz Dönemlerinde İthalat Ve İhracata Etkileri: Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, 2014, s.85

Tüm bunlar Amerika'ya başka hiçbir devletin yakınlarına bile yaklaşmadığı siyasi bir nüfuz sağlamaktadır. Amerika'yı tek kapsamlı küresel süper güç yapan, bu dördünün birleşimidir.¹²²

Tablo 12: ABD Ekonomik Verileri

Gayri Safi Milli Hasıla	14.526 trilyon dolar
Kişi Başına Milli Gelir	46.860 dolar
Büyüme Hızı	% 3
Enflasyon Oranı	% 3,5
İşsizlik Oranı	% 8.6
İhracat	1.280 trilyon dolar
İthalat	1.948 trilyon dolar
Ticaret açığı	-668 milyar dolar
Kamu Borcu/GSYİH	%62.9
Dış Borç	14.71 trilyon dolar
Cari Hesaplar Dengesi	-118 milyar dolar

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr>

Amerika'nın refahını geliştirmek için diğer ülkelerin Amerikan ekonomisine açılmasını sağlayan, savaştan daha etkili bir anahtar görevi görmektedir.¹²³

Tablo 13 :ABD, GSYİH'nın Sektörlere Göre Dağılımı

Hizmet	Sanayi	Tarım
%76,7	%22,2	% 1,2

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr>

¹²² Brzezinski Z., “Büyük Satranç Tahtası”, inkılap Kitapevi, İstanbul, 2005, s.43

¹²³ Bağcı H.E., “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 28, 2003, s.77.

3.2.3.ABD’NİN ENERJİ DURUMU

PETROL

ABD petrol ithalatının yüzde 25’ini bu Ortadoğu’dan gerçekleştirmektedir. 20 milyon varil günlük petrol tüketimiyle Dünya petrol tüketiminin yüzde 25’ini gerçekleştiren ABD, bu gereksiniminin yüzde 55’ini dış pazarlardan karşılamaktadır. Ancak ABD’nin tek başına gerçekleştirdiği petrol ithalatı da aynı petrol tüketimi gibi Avrupa’nın toplam ithalatına veya Çin ve Japonya’nın da yer aldığı Asya-Pasifik ülkelerinin toplam ithalatına eşittir.¹²⁴

ABD tarafından gerçekleştirilen ham petrol ve petrol ithalatı 2000 yılından, 2008 yılına kadar düzenli olarak artış göstererek 440 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.2000 yılı toplam verileri ile karşılaştırıldığında %269 oranında artmıştır. ABD’nin orta doğuda ithal ettiği petrol 2000 yılında 2,7 mv/g,2011 yılı 2mv/g, yani bir azalma olmuştur.¹²⁵

Tablo 14: ABD’nin Yıllara Göre Petrol Üretimi

ÜRETİM	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011’E GÖRE DEĞİŞİM	2012’ YE GÖRE DEĞİŞİM
ABD	338,4	329,2	313,3	310,2	309,8	304,9	328,6	339,9	352,3	%3,6	%8,8

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr>

Görüldüğü gibi ABD petrol üretimi artış göstermiş ama ithalat azalmıştır. ABD ileriki yıllarda petrole bağımlı olmaya devam edecektir ama petrolü ithal eden ülke değil petrolü ihraç eden ülke konumunda olacağını göstermektedir.¹²⁶

DOĞAL GAZ

Dünya doğalgaz rezervinin sadece yüzde 3’üne sahip olmasına rağmen dünya doğalgaz üretiminin yüzde 20’den fazlasını yapmaktadır. ABD’de önemli bir potansiyeli olduğu tespit edilen kaya gazı, doğal gaz kaynakları karşısında yeni bir alternatif olarak değerlendiriliyor. ABD’de kaya gazı üretimi 2010’dan bu yana yüzde 12 artmış durumda.¹²⁷

Üretim: 611.00 milyar metreküp

¹²⁴ Arı T. “Petrol: Amerikan Politikalarının İtici Gücü”, www.tayyarari.com, Et:10.12.2013,

¹²⁵ Yılmaz H., A.e.g. s.36

¹²⁶ A.g.e.

¹²⁷ Salih M. “Dünya’nın en büyük doğalgaz üreticileri” 19 Aralık 2012, <http://www.bloomberght.com>, Et:20.04.2014

Tüketim: 683.30 milyar metreküp

Kanıtlanmış rezervler: 7 trilyon 716 milyar metreküp

Doğalgaz, günümüzde en temiz fosil yakıtlardan biri olması nedeniyle popülaritesini artırmaktadır. Doğalgazın temel tüketicileri sanayi sektörü, ticari işletmeler, yerleşim bölgeleri, ulaşım sektörü ve elektrik üretimi yapan birimlerdir. ABD’de en çok kullanım sanayi (%37), daha sonra meskun mahaller (%23) ve elektrik üretiminde (%23) olmaktadır.2008 yılı itibariyle toplam dünya doğalgaz üretimi 109.8 Tcf’dir .2008 toplam doğalgaz tüketimi ise 110.3 Tcf’dir. Doğalgazın en büyük üretimi ve tüketiminin yapıldığı ülke olan ABD’de yaklaşık 244.7 Tcf kuru doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Toplam doğalgaz rezervi 2,552 Tcf olan ABD’nin rezervlerinin 827 Tcf’si kaya doğalgazıdır. ABD’nin 2009 üretimi 20.9 Tcf, tüketimi ise 22.8 Tcf olmuştur. ABD üretimle tüketim arasındaki yaklaşık 2 Tcf farkı Kanada’dan ve LNG olarak Trinidad & Tobago’dan (452 Bcf) ithal etmiştir. ABD rezervlerinin 2009 yılı tüketimi dikkate alındığında yaklaşık 110 yıl yetmesi planlanmaktadır. Doğalgaza talebin günümüzde artmasında çevreci bir enerji kaynağı olmasının yanı sıra doğalgazla elektrik üretim masraflarının yeni teknolojik gelişmeler sonucunda azalması da etkili olmuştur.¹²⁸

3.2.4. ABD’NİN ENERJİ POLİTİKASI

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), dünya üzerinde sürdürülebilir enerji mücadelesinin en önemli başat aktörlerinden birisidir. Dünyanın en büyük ekonomisine ve gelişmiş sanayisine sahip olan ABD’nin enerji tüketiminde petrol %40.4’lük oranla ilk sırada yer almaktadır. Geriye kalan enerji tüketiminin %24.4’ünü doğal gaz, %24.4’ünü kömür, %8’ini nükleer ve %2.8’ini hidrolik ile karşılamaktadır.¹²⁹ ABD’nin halen günlük 75 milyon varil olan petrol tüketiminin 2020’li yıllarda 115 milyon varile yükselmesi tahmin edilmektedir.¹³⁰

Dünyada tüketilen enerjinin yaklaşık ¼’ünü tek başına tüketen ABD, bu tüketimin %27’sini ithal etmektedir. ABD Enerji Bakanlığına göre, enerji tüketiminin ithalata bağımlılık oranının 2025 yılında %38’e yükseleceği tahmin edilmektedir. ABD, tükettiği petrolün yaklaşık 1/3’ünü ancak üretebilmektedir. ABD’deki petrol tüketiminin %67.8’lik oranı ise ulaşım sektöründe kullanılmaktadır. ABD’nin %60 olan petrol ithalat bağımlılık oranının

¹²⁸ Yeğin F., “Stratejik Bir Emtia Olarak Doğalgaz ve Doğalgazın Türkiye’ye Sunduğu Fırsatlar” 2013, www.sde.org.tr, Et:29.04.2014

¹²⁹ Pamir N., “ABD Politikalarının Kısacasında Irak ve Türkiye’nin Enerji Denklemleri”, Cumhuriyet Enerji Dergisi, Sayı: 2, 2008, s. 12

¹³⁰ Sevim C., “Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri, s. 59

2025 yılında %75'e yükselmesi beklenmektedir.¹³¹ ABD'nin halen günlük 75 milyon varil olan petrol tüketiminin 2020'li yıllarda 115 milyon varile yükselmesi tahmin edilmektedir.¹³²

ABD'nin enerji politikasının öncelikle küresel bir boyutu bulunmaktadır. Bu politikanın temelini oluşturan ana unsur dünya çapında artmakta olan arz ve kaynak çeşitliliğidir. Mevcut durumda, ABD kendi enerji güvenliğini ve küresel ekonomik sistemin sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik olarak dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz üreticisi ülkeleriyle yakın işbirlikleri içerisinde bulunmaktadır. Değişik kaynaklardan dünya enerji pazarına giriş yapan her ek enerji (petrol ve doğalgaz) kaynağı aynı anda ABD'nin de kendi enerji güvenliğinin artmasına neden olmaktadır.¹³³

Geçmişten günümüze bakıldığında Amerikan hükümetinin enerji politikasının enerji fiyatlarının düşük tutulması doğrultusunda olduğu ifade edilmekle beraber petrol üreten ülkelerle ilişkilerinde bunun tersi bir politika izlediği görülmüştür. Zira ucuz petrolün ABD'nin ithal petrole bağımlılığını azaltmadığı tam tersine arttırdığı bir gerçektir. Bu iki nedenden kaynaklanmaktadır. Petrol fiyatlarının ucuz olması Amerikan petrol kaynaklarının üretiminin pahalı hale gelmesine ve bir çok petrol sahasının terk edilmesine yol açarken bu durum ABD'nin petrol gereksiniminin tamamına yakınına dışarıdan karşılamasına yol açmaktadır.¹³⁴

1990'lı yıllarda ise Amerikan yönetimleri daha çok ülkenin uzun dönemli enerji güvenliğinin sağlanması için çaba göstermişlerdir. Amerikan ekonomisinin petrol ithalatına olan bağımlılığının sürekli olarak artmakta olması bu konudaki kaygıları daha da ön plana çıkarmıştır.¹³⁵

2000'li yıllara bakıldığı zaman ABD'nin özellikle Körfez ülkelerinden ithal ettiği petrol miktarında artış olduğu gerçeği ile karşılaşmıştır. Bu yüzden ABD'nin stratejik hedefi olarak hem Amerikan hem de dünya enerji talebini karşılayabilecek her türlü kaynak çeşitliliğinin (özellikle Hazar Havzası) ve enerji türünün gerçekleştirilmesi ortaya konulmuştur. Amerika, petrol ithalatında tek bir kaynağa bağımlı kalmayı istememektedir.¹³⁶

Petrol ihracatçılarının sayısının çoğalması öncelikle Körfez bölgesinde meydana gelebilecek herhangi bir siyasi karışıklık durumunda ABD, Batı Avrupa ve Japonya'ya petrol sevkiyatında yaşanabilecek kesinti riskini de azaltmış olacaktır. Bu bağlamda, Körfez ülkelerinin ve OPEC'in dünya petrol fiyatlarını belirleme yeteneğini azaltması durumunu da ortaya çıkarabilecektir.¹³⁷

¹³¹ Bayraç N., "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye" 04.02.2010, s.121

¹³² Üşümezsoy Ş., Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları, İstanbul, İnkılap Kitapevi Yayını,2003,s. 214

¹³³ UPA-ADMİN, "ABD'nin Küresel Enerji Güvenliği Stratejisinde Türkiye'nin Rolü", 2012,

<http://politikaakademisi.org/amerika-birlesik-devletlerinin-kuresel-enerji-guvenligi-stratejisinde-turkiyenin-rolu/>
Et:27.04.2014

¹³⁴ Arı T., "Geçmişten Günümüze Ortadoğu", 2008, s.400

¹³⁵ Luft G. "United States: A Shackled Superpower", İçinde Luft G. and Korin A. (eds.), Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook, United States of America: Praeger Security International, 2009, s.150

¹³⁶ Kısacık S. "21.yy AB'nin enerji, güvenliği, bağlamında fırsatlar ve karşılaşılan riskler", 23.07.2012,

www.politikaakademi.org, Et:06.12.2013

¹³⁷ A.g.e.

ABD'nin 2001'de açıkladığı enerji politikası, petrol fiyatlarının düşük tutulması ve ABD'nin ithal petrole olan bağımlılığının azaltılması doğrultusunda idi. Irak savaşı için halkın desteğini sağlamaya çalışan Bush yönetimi, savaşın terör ve güvenlik faktörünün yanı sıra Amerika'nın ucuz petrol gereksinimini karşılamak amacıyla yapıldığını söylemişti. Oysa Irak savaşının bu amaçların gerçekleştirilmesiyle bir ilgisi yoktu. Çünkü savaşla birlikte petrol fiyatları 20 dolardan 30 dolara; daha sonraki süreçte sürekli artarak 2006'da 60-70 dolara çıkmıştır. O zaman herkesin aklına "ABD'nin açıkladığı enerji politikası dışında açıklanmayan, fakat uygulanan bir enerji politikası mı var?" sorusu gelmektedir.¹³⁸

Dolayısıyla tüm bunlar ABD'nin Irak, İran ve Ortadoğu petrolüne ilişkin politikasının Amerikalı yetkililerin açıkladığı gibi ucuz petrol politikasına yönelik olmadığı, tam tersine petrol fiyatlarının yüksek tutulmasını amaçladığı, ayrıca söz konusu stratejik kaynakların rakip ülkelerin kontrolüne geçmesini engellemeye yönelik olduğunu göstermektedir. ABD'nin gerçek enerji politikasının temel unsurları bunlarla da sınırlı değildir. Geçmişten günümüze Amerikan petrol şirketlerinin petrol piyasasındaki üstün konumları da bunu gerektirmektedir.¹³⁹

ABD %25'e yakın enerji kaynağını Ortadoğu'dan sağladığı için, bu projeyle hem bu enerji kaynağının akışının devamlılığını sağlamak, hem de kendisini tatmin edecek güvenliği sağlamayı amaçlamıştır. Ancak ABD'nin bu taleplerine boyun eğmek istemeyen Irak'taki dikta rejimin devam etmesi, İran ve Suriye'nin kitle imha silahları yapmaları, ABD'nin önüne taş koyan önemli engellerdi. ABD kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye ve hem siyasi hem de ekonomik olarak en büyük payı kapmaya çalışırken, Rusya, Çin ve Japonya gibi ülkelerin de bu paya ortak olmaya çalışmaları, yaşanan olayların sadece ABD ve Ortadoğu ilişkilerinde değil, bütün uluslararası alanda, bütün devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerinde etkili olmaya başlamıştır.¹⁴⁰

Amerika'nın gelecekte Ortadoğu'daki rolüyle ilgili tartışmaların Amerika'nın gelecekte dünyadaki rolüne dair daha geniş kapsamdaki tartışmaların bir parçası olduğu hatırd tutulmalıdır. Amerika'nın geri çekilmesi, diğerlerinin öne çıkmasına yol açar. Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'daki ayak izlerini önemli ölçüde azaltırsa kesinlikle diğerleri boşluğu doldurmak için harekete geçecektir. Batı Avrupa'daki devletlerin petrol akışının devamında çıkarları vardır. Bununla birlikte, Batı Avrupa savunma bütçelerindeki sürekli azalma, kuvvetle bu devletlerin akışı sağlama vazifesi için uygun olmadığını akıllara getirmektedir. Bu da boşluğun Çinliler tarafından doldurulması gerektiği manasına geliyor. Bu durumun sonunda bölgesel ve küresel güvenliği nasıl etkileyeceği açık değil. Elbette Çinlilerin de enerji piyasasının istikrarını muhafazadan çıkarı var ama Çinlilerin, Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerinin çıkarlarına öncelik vermesi muhtemel değil. Amerikalılar, Ortadoğu'da aktif olarak kalmalarını sağlayacak bir başka motivasyon bulmak istemeyeceklerdir.¹⁴¹

¹³⁸ Arı T. "Petrol: Amerikan Politikalarının İtici Gücü" www.tayyarari.com, Et:10.12.2013,

¹³⁹ A.g.e.

¹⁴⁰ Öztoprak P. ,2012 ,www.akademikperspektif.com, Et: 25.04.2014,

¹⁴¹ Kaya A. "National Interest", 2013 temmuz, http://www.dunyabulteni.net, Et:10.12.2013,

Amerika Birleşik Devletleri'nin artık petrol ithal etmeme ihtimali onun küresel petrol piyasaları ya da Ortadoğu'daki petrol akışıyla ilgilenmeyeceği manasına gelmez. Tam tersi: Dünyanın en büyük ekonomisi ve önde gelen enerji kullanıcısı olarak Amerika Birleşik Devletleri halen dünyada petrol fiyatının istikrarlı bir şekilde kalmasını sağlamakla hayati derecede ilgili olarak kalmaya devam ediyor. Bu, Amerika Birleşik Devletleri net petrol ihracatçısı olsa bile böyle olacaktır. Dünyada petrol piyasasındaki her tırmanış Amerika Birleşik Devletleri'ni etkileyecektir. Örneğin, Amerikalı üreticiler, ülkede olduğundan daha iyi bir fiyat olduğu sürece giderek artan miktarda petrolü yurt dışına satacaklardır. Birbirine bağımlı dünyada dış ekonomilerdeki sıkıntılar petrol fiyatlarının ani yükselişlerinden kaynaklananlar da dahil giderek artan ölçüde Amerika Birleşik Devletleri'ni etkileyecektir. Hem Avrupa hem de Asya'da ABD'nin müttefikleri petrolü doğrudan Ortadoğu'dan ithal ederler. Bu da Amerika Birleşik Devletleri'ne petrol akışının sağlanmasında güvenlik hissesi verir. Sonuç açıktır: Amerika Birleşik Devletleri net petrol ithalatçısı olmasa bile Ortadoğu'da süre giden güvenlik çıkarları ve ekonomik çıkarlara sahip olacaktır.¹⁴²

Hazar Havzası coğrafi açıdan kapalı bir bölge olmasından dolayı, burada bulunan fosil yakıt ve hidrokarbon üreticisi ülkeler bu kaynaklarını dünya pazarlarına iletmek konusunda birçok problem ile karşı karşıyadırlar. Bu ülkelerin enerji kaynaklarını değerlendirebilmeleri ve zenginlik seviyelerini artırabilmeleri için ABD, çeşitli boru hattı projelerine destek vermektedir. Hazar bölgesinin Amerikan politikasında sahip olduğu konumunun ana belirleyici faktörü ABD'nin enerji çıkarlarıdır.¹⁴³ 1990'lı yılların ortalarından itibaren Washington, Hazar Denizi ürünlerinin pazarlanması amacıyla bir doğu-batı eksenini destekleme kararını verdi. Amerikan yönetimine göre bu eksenin en temel özelliği Rusya ile İran arasındaki kuzey-güney ekseninin ehemmiyetini azaltıyor olmasıydı. Burada bahis konusu olan, bölgede Rusya'nın nüfuzunu sınırlandırmak, Kafkasya ve Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetlerinin "Batı yanlısı" eğilimlerini desteklemek, dünya enerji kaynaklarının çeşitliliğini artırmak, İran'ı bölgesel düzeyde tecrit etmek ve de Amerikan şirketlerinin çıkarlarını korumak ve desteklemektir. Bu hedefler bağlamında, bölge ülkelerinin petrol ve doğal gaz kapasitelerinin geliştirilmesi için aşağıdaki gerekli önlemler belirlenmiştir.¹⁴⁴ Bunlar;

- Kısa ve uzun vadede enerji kaynaklarının ihracat yollarının çeşitlendirilmesi;
- Türkiye üzerinden geçecek petrol boru hattı projesinin desteklenmesi;
- İran'a önemli miktarda siyasal, ekonomik ve stratejik kazanımlar sağlayacak projelerin yasaklanması ve bloke edilmesi;

¹⁴² A.g.e.

¹⁴³ Djalili M. ve Kellner T. "Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB'nin bitiminden 11 Eylül Sonrasına", (Çev:Uzmen R), Bilge Kültür Sanat, 2009 İstanbul, s.:180

¹⁴⁴ Kısacık S. "21.yy AB'nin enerji, güvenliği, bağlamında fırsatlar ve karşılaşılan riskler", 23.07.2012, www.politikaakademi.org, Et:06.12.2013,

Amerikan şirketlerinin çıkarları doğrultusunda Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun yeniden yapılandırılması.¹⁴⁵

3.2.5.ABD'İN AVRASYA ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ

Dünyadaki siyasal ve ekonomik güç, petrol hammaddesi etrafında ve temelde önceleri İngiltere ve daha sonra Amerika Birleşik Devletlerinin oluşturduğu politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. Yirminci yüzyıl tamamen petrol teknolojilerinin hâkim olduğu bir dönem olarak değerlendirilebilir. Ancak dünyadaki petrol kaynaklarının %95 civarının keşfedilmiş olduğu, petrol üreten ülkelerin pek çoğunun yıllık petrol üretim miktarlarının tepe noktasına ulaştığı ve yıllık tüketim miktarları dikkate alındığında artık petrol yüzyılına da kısmen sonuna gelindiği açıkça ortadadır.¹⁴⁶

Dünyada sanayi ölçeğindeki ilk petrol üretim faaliyetleri 1859 yılında ABD' de Pennsylvania'da başlamıştır. Petrol ilk dönemlerde sadece aydınlatma amacıyla gaz yağı formunda kullanılırken 20. yüzyılın ilk yıllarında içten yanmalı motorlar vasıtasıyla otomobillerde yakıt olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁴⁷ Dönemin öne çıkan enerji şirketi John Rockefeller tarafından kurulmuş olan Standard Oil' di. Bu şirket 1911'de ABD antitröst yasalarına uygun hareket etmediği için mahkeme kararıyla farklı şirketlere ayrılmıştır. Söz konusu şirketlerden en çok tanınanları günümüzde de önemli enerji şirketleri arasında yer alan Exxon, Mobil, Chevron ve Amaco'dur.¹⁴⁸

ABD petrol piyasasının farklı bir yapısı vardı. ABD petrol piyasasında çok sayıda küçük petrol üreticisi dolayısıyla çok sayıda petrol kuyusu bulunmaktaydı. Bu durumun oluşmasında ABD'de ki "Ele geçirme Yasası'nın" etkisi vardı.¹⁴⁹ Bu yasaya göre ABD'de toprağın sahibi hem toprak üzerindeki hem de toprak altındaki kaynakların mülkiyetine sahip oluyordu. O dönemlerde Standard Oil'in ABD'deki başarısının temel nedeni ABD'de ki dağınık halde bulunan bağımsız petrol üreticilerinden petrolü satın alarak kurmuş olduğu boru hattı ve diğer ulaşım sistemleri ile belli merkezlerde toplamasıdır. Bu politika ve organizasyonla Standard Oil ülke genelinde ve hatta küresel ölçekte çok güçlü bir tekel haline gelmiştir.¹⁵⁰

II. Dünya Savaşından sonra başlayan Soğuk Savaş döneminde ABD, Sovyetler Birliğini yakından takip etmiş olmanın, sağlıklı analizler yapmanın ve de iyi uzmanlar

¹⁴⁵ Kısacık S. "21.yy AB'nin enerji, güvenliği, bağlamında fırsatlar ve karşılaşılan riskler", 23.07.2012, www.politikaakademi.org, Et:06.12.2013,

¹⁴⁶ Sevim C. "Enerji Teknolojilerindeki Anlayış Model Değişimi ve Hızlı İklim Değişikliği",2011,Journal Of Yaşar Üniversty, Sayı 21, s. 3515-3522

¹⁴⁷ Sevim C. "Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri",Stratejik Araştırmalar Dergisi,Sayı 13,2009, s.93-105

¹⁴⁸ Yergin D. " Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, İş Bankası" Kültür Yayınları ,1991 İstanbul, s.170

¹⁴⁹ A.g.e.

¹⁵⁰ Yılmaz H., A.g.e., s.41

yetiştirmiş olmanın avantajlarını 1991 sonrasında çok iyi değerlendirmiştir. Buna süper güç olmanın avantajlarını da katarak, Avrasya’da etkili olmaya çalışmaktadır.¹⁵¹

Zbigniew Brzezinski’ye göre sınırlı bir büyüklüğe ve az bir nüfusa sahip olmasına rağmen, Azerbaycan elinde bulundurduğu çok büyük enerji kaynaklarıyla jeopolitik bakımdan çok önemlidir. Hazar Denizi yatağı ve Orta Asya zenginliklerini içeren şişe içindeki bir mantardır.¹⁵² Eğer Azerbaycan tamamen Moskova’nın kontrolü altına girerse Orta Asya devletlerinin bağımsızlığı büyük ölçüde anlamsızlaşabilir. Bakü’nün bağımsızlığı anlamsız hale geldikten sonra son derece önemli petrol kaynakları da Rusya’nın hâkimiyetinin süjesi olabilir. Rusya’nın hâkimiyetinde olmayan bir bölgeden geçen boru hattıyla Batı pazarıyla bütünleştirilmiş olan Azerbaycan, ileri ve yüksek enerji tüketimi olan ekonomilerle enerji kaynakları bakımından zengin olan Orta Asya arasında ulaşımı gerçekleştiren bir anayol olma potansiyeline sahiptir.¹⁵³

Mayıs 1998’de Washington yönetimi, geniş ölçekli “Hazar Denizi Girişimi’ni deklare etmiştir. Aynı zamanda Amerikan firmalarının ilgilenmediği Bakü-Ceyhan projesine politik desteğini giderek artırmıştır. Hazar politikasının önemini vurgulamak ve etkinliğini sağlamak amacıyla, Haziran 1998’de Amerikan Başkanı ve Dışişleri Bakanı için ABD’nin Hazar temelli enerji diplomasisini organize edecek özel bir danışman (ilki Richard Morningstar) atanmıştır.¹⁵⁴ İlk başlarda Hazar kaynaklarının Amerikan enerji güvenliği açısından sahip olduğu önemin üzerinde daha çok durulurken, yeni dönemde özellikle bölge ülkelerinin petrol ve doğal gaz sektörlerinin geliştirilmesinin yanı sıra Beyaz Saray’ın, Orta Asya ve Kafkasya’daki stratejik çıkarlarının savunulmasını ön plana çıkarılmıştır. Enerji diplomasisi, içerik açısından daha kapsamlı bir stratejinin alt başlığı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Morningstar, “dört önemli stratejik hedefi” hayatiyete geçirmeye yönelik bir araç olarak gördüğü boru hattı projeleri ile ilgili görüşmeleri tamamıyla politik alana çekmiştir. Bu hedefler aşağıdaki hususları içermektedir;¹⁵⁵

Hazar bölgesindeki yeni cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının ve refah seviyesinin güçlendirilmesi ve ekonomik ve siyasi reformların teşvik edilmesi;

Bölgenin yeni ulus-devletleri arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek suretiyle, bölgesel ihtilafların ve muhtemel savaşların önüne geçilmesi;

Amerikan ve diğer şirketler için ticari ve yatırım imkânlarının iyileştirilmesi ve

ABD ve müttefiklerinin enerji güvenliğinin desteklenmesi ve Hazar bölgesinin bağımsızlığının korunmasıdır.

¹⁵¹ Taşağıl A., “ABD’nin Avrasya’ya Bakışı” Ekim, 2010,

<http://ahmettasagil.wordpress.com/2010/10/12/abd%E2%80%99nin-avrasya%E2%80%99ya-bakisi/> Et:08.04.2014

¹⁵² Brzezinski Z., *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, (New York: Basic Books, 1997), s. 46-47.

¹⁵³ UPA-ADMİN, “ABD’nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri”, 2013, <http://politikaakademisi.org/abd-nin-avrasya-enerji-politikasi-baglaminda-azerbaycan-ve-orta-asya-ulkeleriyle-iliskileri/> Et:26.04.2014

¹⁵⁴ Amanov ř., “ABD’nin Orta Asya Politikaları” İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007, s. 161.

¹⁵⁵ UPA-ADMİN, “ABD’nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri”, A.g.e

Brzezinski'ye göre Birleşik Devletler, enerji ihracatçıları olan Orta Asya ülkeleri ile daha çok ve daha doğrudan ekonomik ilişkiler kurmaya yönelik yoğun çabalarda bulunmak zorundadır. Washington, bu ülkelerin çevrelenmesine izin vermemelidir.¹⁵⁶ Bu çerçevede Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı önemli bir stratejik başarıydı. Washington, Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ni bu erişimin güçlendirilmesi olarak değerlendirmektedir. Birleşik Devletler bu konuda ısrarcı olmalıdır. Brent Scowcroft'a göre Washington Hazar Denizi'nin altından geçip Kazakistan'dan Azerbaycan'a giden bir petrol boru hattının inşa edilmesi çaba göstermelidir. Bu durum Rusya'ya zarar vermez, sadece Rusya'nın Avrupa'ya karşı olan tekel olma şansına zarar verir.¹⁵⁷

28 Ocak 2010 tarihinde Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı'nın Avrasya Enerji Birimi Özel Temsilcisi Büyükelçi Richard Morningstar Amerikan İlerleme Merkezi'nde yaptığı bir konuşma ile Birleşik Devletlerin 2010 ve sonrasında Amerikan hükümetinin Avrasya enerji konuları ile ilgili politikalarını ortaya koymuştur. Buna göre Washington'un Avrasya bölgesine yönelik stratejisinin 4 unsuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki, aynı zamanda alternatif teknolojilerin yanı sıra tüm enerji kaynaklarının kullanımında verimliliği ve muhafazayı desteklerken, diğer yandan da yeni petrol ve doğal gaz kaynaklarının geliştirilmesini teşvik etmektir.¹⁵⁸ Washington burada Azerbaycan ya da Türkmenistan'da yeni doğal gaz üretiminden bahsederken bunun Birleşik Devletlerin çıkarı için olmadığını ifade etmektedir. Bu durum küresel enerji güvenliğini arttıracak biçimde uluslararası gaz akışına katkıda bulunacaktır. Bu stratejinin bir diğer parçası ise, Amerikan yönetimi, Avrupa'nın kendi enerji güvenliğini sağlamaya yönelik arayışlarına destek vermeyi arzu etmektedir. Bu stratejinin son ayağında ise; Birleşik Devletler, Kafkasyalı ve Orta Asyalı üretici ülkelerin hidrokarbon kaynaklarını satmaları için yeni pazarlar bulmalarına yardımcı olmak yer almaktadır.¹⁵⁹

Bunun yanı sıra ,Washington'un Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Beyaz Rusya ve Kırgızistan'da gerçekleşen çok riskli “renkli devrimler”e olan desteği, ancak enerji kaynaklarının kontrolü mücadelesi çerçevesinde anlamlandırılabilir. “Enerji kaynaklarının kontrolü” ifadesi Batı aynı zamanda Afrika Körfezi ülkeleri ve özellikle Çin'in petrol ithalatının yüzde 7'sini karşılayan Sudan'daki Amerikan aktivitesinin gerisinde yatan gerçektir. Amerika'nın Hugo Chavez Venezüela'sı ve Evo Morales Bolivyası'na karşı geliştirdiği politikanın da sebepleri bu ifadede gizlidir.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft, *America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy*, Moderated by David Ignatius (New York: Basic Books, 2008), s. 174.

¹⁵⁷ Brzezinski Z., Scowcroft B., a.g.e. , s. 191.

¹⁵⁸ Morningstar R L., “2010 Outlook for Eurasian Energy”, Center for American Progress, Aktaran: Kısacık S. “ABD'nin Küresel Enerji Güvenliği Stratejisinde Türkiye'nin Rolü”, www. <http://politikaakademisi.org/> Et:17.05.2014

¹⁵⁹ UPA-ADMİN,“ABD'nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri”, A.g.e

¹⁶⁰ “ABD Avrasya Enerji Politikalarında Kuşatılmakta Mı?” 2023 Dergisi sayı:71 Kay.Tar: 18.8.2008,

http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=102:abd-avrasya-enerji-politikalarinda-kuşatilmakta-mi&catid=15:strateji&Itemid=257, Et: 26.04.2014,

3.2.6.ABD’NİN AVRASYA POLİTİKASI

İngiliz Coğrafyacısı H.J. Mackinder’in yerküre üzerinde egemenlik veren güçlerden birinin Avrasya’da kesinlikle yerleşik bir kara gücüne sahip olması gerektiği tezi politik ve stratejik olarak Avrasya’ya büyük önem atfedildiğini göstermektedir.

Yani Avrasya, dünden bugüne dünya tarihinde sürekli olarak bir odak noktası olmuştur. İçten ve dıştan birçok siyasal ve askeri gücün ilgi, rekabet ve bu rekabetten doğan çatışmalar için bir sahne haline gelmiş Avrasya’nın günümüzde de küresel düzeyde merkezde olması da bir rastlantı değildir.¹⁶¹

ABD, Soğuk Savaş sonrası “İki Kutuplu Sistem”den sıyrılıp uluslararası sistemde tek süper güç olarak belirmiş ve bu statüsünün devamını sağlamak adına Avrasya’da ekonomik, siyasal ve askeri varlığını pekiştirme çabasına girerek çeşitli ulusal devletlerin sınırları içerisinde, özellikle kara gücünü konuşlandırmıştır. Diğer taraftan, bu bölgenin büyüklüğünün yanında doğal kaynak rezervlerinin zenginliği ve bu zenginliğin dünya ile paylaşımında kavşak rolü üstlenmesi dünya ekonomi—politigine yön vermektedir. Dünya siyaseti ile ilgili küresel tezlerin Avrasya merkezli olmasının sebebi bu üç ana başlıktan oluşsa da kayda alınması gereken bir diğer husus ise gelişen teknoloji ve buna bağlı olarak artan ihtiyaçların karşılanması bakımından bölge güvenliğinin bir an evvel gerçekleştirilmesidir.¹⁶²

Bağımsızlıktan sonra ABD’nin Orta Asya politikasını üç devreye ayırmak mümkündür. 1990’ların başındaki ilk dönemde ABD’nin karar vericileri, Orta Asya’nın iç işlerine fazla karışmadan uyumlu bir politika izlemeye çalıştı. Daha çok Moskova ağırlıklı olarak bölgeye bakıyordu. Bölge liderleriyle bireysel bağlarını kuvvetlendirdiğini, Pazar ekonomisine geçişi ve demokratikleşmeyi teşvik ettiğini görüyoruz. Bu ülkelerin böylece Rus çekim merkezinden uzaklaşabileceği düşünülüyordu. Bu arada çok sayıda analist ve uzman, Rusya’nın Bağımsız Devletler Topluluğu ile Sovyetler Birliğini yeniden canlandıracağını düşünüyordu. Bunun gerçekleşmeyeceği ihtimalini gören ABD bölgeye daha tutarlı, daha anlaşılabilir bir politika ile yaklaşımaya başladı.¹⁶³

1990’ların ortalarındaki ikinci dönemde ABD değişiklikler yapıp çok yönlü politikaları uygulama safhasına koydu. Hedeflerine ulaşmak için yeni yardım programları başlatıldı. Rusya ve İran’ın etkisinden kurtarabilmek için bölge ülkeleriyle doğrudan yakınlaşmaya gidildi. İkinci Yeltsin dönemindeki idarede bu kolayca planlanıyordu. Bazı aksiliklerle karşılaşıldıysa da dikkate değer değişiklikler yerini aldı.¹⁶⁴

1990’ların sonundaki üçüncü dönemde Yeltsin’in yerini Putin’in almasıyla Rusya’nın Orta Asya, Kafkasların güneyindeki politikasında çok sayıda değişiklik oldu. ABD’nin desteğine ihtiyaç duymadan seçilen Putin, tamamen farklı bir politika izliyordu. Dolayısıyla

¹⁶¹ Özçelik S., “Küresel Güç ABD: Değişen Avrasya Bakışı” A.g.e.

¹⁶² A.g.e.

¹⁶³ Taşağıl A., “ABD’nin Avrasya’ya Bakışı”, A.g.e.

¹⁶⁴ UPA-ADMİN, “ABD’nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri”, A.g.e

1990'ların sonunda ABD'nin Avrasya politikası çok değişken bir yapıda seyretmeye devam etti.¹⁶⁵

ABD, ortaya çıkacak belirsizlik, istikrarsızlık, nükleer silahların yayılması riski, nükleer hırsızlık veya nükleer kaza korkularından dolayı SSCB'nin dağılmasını pek istemedi. ABD için tehdit etmeyen, işbirlikçi, daha açık ve demokratik Sovyetler Birliğinin sürmesinin iyi bir seçenek olduğu düşünülüyordu. Fakat 1991'deki askeri darbeden sonra Sovyetlerin kesin olarak dağılması üzerine ABD'nin politikası değiştirdi. Bağımsızlığını ilan eden 12 cumhuriyet tanındı. Rusya Federasyonu, bir anlamda eski Sovyetlerin devamı olarak görüldü. Akabinde Orta Asya elçiliklerini açtı. ABD'nin öncelikleri bu sırada: Kazakistan'ın nükleer silahları konusunu çözmek, İran'ı kontrol altında tutup Türkiye'yi model olarak ortaya sürmek, bölgenin doğal kaynaklarının işletilmesinde rol oynamak, bu cumhuriyetleri batı güvenlik ve ekonomi sistemine bağlamak, demokrasiyi ve insan haklarını ortaya atmak, bu amaçlara Rusya ile ilişkileri bozmadan tehlikeye atmadan erişmek.¹⁶⁶

ABD'nin Avrasya politikası için milat Sovyetler Birliği'nin dağılması olarak göze çarpar; diğer bir ifade ile bu bölge Sovyet nüfuzu altındaydı. ABD, B. Clinton döneminde Avrasya ile bağlantılı olarak 1990'larda başta "Russia First" politikası çerçevesinde manevralarda bulunmuştur. Bu bölgenin ikinci plana itilmesindeki asıl sebep, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucunda Körfez Savaşı ve Ortadoğu Barış Süreci, Bosna ve Kosova olayları, Rusya'nın geleceği ile NATO'nun yeniden yapılandırılması gibi gelişmelerle Washington'un yakından ilgilenmesidir. Ancak "1993'te Rusya'nın ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini"yle Orta Asya'daki etkinliğini tekrar artırma çabası, AB'nin "Avrupa — Kafkasya — Asya Taşıma Koridoru" (TRACECA/Transport Corridor Europe, Caucasus, Asia) ve Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma" (INOGATE/Intersate Oil and Gas Transport to Europe) projelerini geliştirmesi, Çin'in bölgede etkinliğini arttırmaya başlaması, Türkiye'nin beklenen rolü üstlenememesi ve ABD merkezli petrol şirketlerinin bölgede artan çıkarları 1990'ların ortalarından itibaren ABD'nin bölgeye yönelimini tetikleyici unsurlar olmuştur".¹⁶⁷

1990'ların ikinci yarısında; ABD'nin Orta Asya'daki yaşamsal çıkarlarının giderek farkına varmasına paralel olarak, Amerikan ulusal güvenlik stratejilerinde bu bölgeye ayrılan yer de artmaya başladı. 1998'deki Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde, bölgedeki enerji rezervlerinin uluslararası pazarlara aktarılmasının ve bölgenin istikrarının ABD için taşıdığı önem açıkça ifade edilmekteydi: İstikrarlı ve müreffeh Kafkasya ve Orta Asya, Akdeniz'den Çin'e uzanan geniş bir bölgede istikrar ve güvenliğe katkı sağlayacak ve Kafkasya gaz ve petrol rezervlerinin, ABD'nin muazzam ticari katılımıyla, dünya piyasalarına aktarılmasını mümkün kılacaktır. Bu bölgedeki ülkeler, egemenliklerini ve uluslararası camiadaki yerlerini teminat altına aldılar da, demokratik ve ekonomik alanda gerçekleştirilmesi gereken reformlar vardır. [...] Bu ülkelerin bağımsızlıkları, egemenlikleri, toprak bütünlükleri ve demokratik ve ekonomik reformları gerçekleştirmeleri Amerikan çıkarları için önemlidir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ UPA-ADMİN, "ABD'nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri", A.g.e

¹⁶⁶ A.g.e.

¹⁶⁷ Erhan, Ç. "ABD'nin Orta Asya Politikası Ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar", Ekim 2003, Sayı-9, s.4 Alıntı: "Küresel Güç ABD: Değişen Avrasya Bakışı" <http://www.akademikperspektif.com>, ET:08.04.2014,

¹⁶⁸ A.g.e.

Ayrıca, Temmuz 1999'da ABD Kongresi'nden geçen "İpek Yolu Strateji Yasası" ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarının ana hatlarını açıkça ortaya koymaktadır. İpek Yolu Strateji Yasası'nın gerekçesini oluşturan bölümde 7 nokta ön plana çıkarılmaktaydı.¹⁶⁹ Buna göre:

- 1) Bir zamanlar Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın en önemli ekonomik hattı olan tarihi İpek Yolu, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dan geçmekteydi;
- 2) İpek Yolu üzerindeki halkların birbirine bağımlılığı ve karşılıklı işbirliği yoluyla eski ekonomik ilişkilerini tekrar tesis etmeleri, egemenliklerinin teminat altına alınması kadar, demokratik ve pazar reformlarının başarısı için de önemliydi;
- 3) Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinin güçlendirilmesi bölgenin istikrara kavuşmasına da hizmet edecekti;
- 4) Bölgede demokrasilerin ve serbest pazar ekonomilerinin gelişimi, uluslararası özel sektör yatırımcılarının bölgeye girişlerini teşvik edecekti;
- 5) Bölgedeki Müslüman ülkeler, ABD ile yakın ittifak kurmak isteyen ve İsrail'le yoğun ticari ve diplomatik ilişkiler içinde bulunan laik yönetimlere sahip bulunmaktaydı;
- 6) Bölgede, ABD'yi sorunlu Basra Körfezi'ne bağımlı olmaktan kurtaracak çok değerli enerji kaynakları bulunmaktaydı;
- 7) ABD dış politikası ve uluslararası yardımları bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarının yanı sıra, demokrasi inşası, serbest pazar politikaları, insan hakları ve bölgesel ekonomik bütünleşme konularına da yoğunlaşmalıydı.

İpek Yolu Strateji Belgesi'nde, ABD'nin bölgeye yönelik politikasının ana unsurları ise şöyle sayılmaktaydı:¹⁷⁰

- Bağımsızlığın, egemenliğin, demokratik yönetimlerin ve insan haklarına saygının desteklenmesi;
- Hoşgörü, çoğulculuk, diyalog ortamları ile ırkçılığa ve Yahudi düşmanlığına karşı mücadelenin desteklenmesi;
- Bölgesel ihtilafların çözülmesinde ve sınır ötesi ticareti zorlaştıran engellerin kaldırılmasında aktif biçimde yer alınması;
- Dostane ilişkilerin ve ekonomik işbirliğinin desteklenmesi;
- Pazar merkezli ilkelerin ve uygulamaların yayılmasının sağlanması;
- İletişim, ulaşım, eğitim, sağlık, enerji ve ticaret alanlarındaki alt yapının gelişmesine katkı sağlanması;

---

¹⁶⁹ A.g.e.

¹⁷⁰ Özçelik S., "Küresel Güç ABD: Değişen Avrasya Bakışı" A.g.e.

–ABD kaynaklı ticari girişimlerin ve yatırımların desteklenmesi.

Görüldüğü gibi, İpek Yolu Strateji belgesi esas olarak ABD'nin ve Amerikalı girişimcilerin bölgedeki ekonomik ve ticari çıkarlarının sağlanmasını kolaylaştıracak bir eksen üzerine oturtulmuş, bu ana hat çevresinde ise, demokratikleşmenin sağlanmasından insan haklarının desteklenmesine kadar, ABD'nin küreselleşme tanımına uyan diğer unsurlar serpiştirilmişti.¹⁷¹

Orta Asya ve Kafkasya'nın enerji üzerinden Türkiye aracılığıyla Avrupa'yla daha yakın bir etkileşime giremeyip, Azerbaycan dışında Rusya'nın tekelinde kalıp Çin'e doğru itilmelerinden en büyük rahatsızlığı şüphesiz ABD duymakta ve mevcut yapı Rusya'nın, Çin'in ve belli ölçülerde İran'ın elini kuvvetlendirmektedir.¹⁷²

ABD için en iyi senaryo Azerbaycan'la beraber Türkmenistan'ın Türkiye üzerinden geçen boru hatlarla Avrupa'ya ve dünya piyasalarına bağlanması ve Rusya, Çin ve İran'ın mümkün olduğunca dışarı da tutulmasıdır. En kötü senaryo ise Orta Asya ve İran'ın Rusya ve Çin'le yaklaşırken, Rusya'nın Avrupa'da aşırı güçlenmesi, İran'ın marjinalleşirken bölgesel varlığını pekiştirmesi ve Çin'in enerji ihtiyacını Rusya, Orta Asya ve İran'dan giderdiği yapıdan mütevellit olacaktır. ABD için en kötü durum olarak saptanan ikinci senaryo ise, Rusya'nın Türkmen gazı üzerindeki nüfuzu, Hazar'ın statü sorununun çözümlenememesi, Rusya'nın Ermenistan'dan sonra Gürcistan'da da nüfuzunu artırması ve ABD'nin İran yaklaşımı nedeniyle engellenemeyen kısır döngüye girmiştir. ABD'nin bu sorunları aşması ve en iyi sonuca ulaşması için dört hususu aynı anda gerçekleştirmesi gerekmektedir.¹⁷³ Bu dört husus:¹⁷⁴

1- Hazar'ın statü sorununu aşıp Türkmenistan'la Azerbaycan'ı trans-Hazar projesiyle buluşturması.

2- Azerbaycan'la beraber Avrupa'ya gaz satma konusunda Türkmenistan'ı ikna etmesi.

3- Gürcistan'daki Güney Osetya sorununun yan ısıra Azerbaycan-Ermenistan; Gürcistan-Ermenistan; Türkiye-Ermenistan sorunlarını Kafkasya'nın istikrarını bozmayacak düzeye çekmesi.

4- ABD'nin bu girişimlerinden rahatsız olacak Rusya'nın açılımlarının etkisizleştirilmesi.

ABD'nin Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'la yaptığı askeri işbirliği anlaşmaları, Orta Asya-Kafkasya enerji hattının işlerliğe kavuşturulup Rus ve Çin etkisinin

¹⁷¹ Özçelik S., "Küresel Güç ABD: Değişen Avrasya Bakışı" A.g.e.

¹⁷² Bilgin M., "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye Arasındaki Açmazlar ve Stratejik Açılımlar" s.8, <http://www.stratejikongoru.org/> Et: 05.05.2014

¹⁷³ A.g.e.

¹⁷⁴ A.g.e.

sınırlandırılması ve küresel güç olarak bölgede varlığının en iyi şekilde hissettirmesi hedeflemiştir.¹⁷⁵

3.2.7.ABD’NİN AVRASYA BÖLGESİNDEKİ ASKERİ ÜSLERİ DURUMU

Amerikan üsleri, tüm dünyada buldukları ülkelerin askerî, ekonomik ve siyasi anlamda Amerikan hegemonyasına eklenmede önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Hegemonya içinde güçlü kurumsal bir rol üstlenen üsler, belli bir kaynaktan ideolojinin bir anda ve çok yönlü yayılmasını sağlamışlardır. Rıza ile kurulan bu askeri yapılanma çerçevesinde görev yapan askerler, buldukları toprakların sermaye, mallar ve hizmetler için sa bir pazara dönüşmesinde rol oynamakla kalmamışlar, Amerikan askerî gücünün gölgesini hissettirerek kapitalist ekonominin sağlıklı bir şekilde işleminde etkili olmuşlardır. ABD’nin Sovyetleri çevrelemeye yönelik ittifaklar sistemi ile yarattığı güç yapılanması, kendisinin merkezi bir rol oynadığı küresel ekonomiyi yaymak için gerekli koşulları yaratmıştır.¹⁷⁶ İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ABD askerleri Antarktika dışında tüm kıtalara yayılmış durumdaydı ve ABD iki binden fazla askerî üsse sahipti.¹⁷⁷

11 Eylül terör saldırılarından zarar gören ABD, istikrarsızlıkların olduğu bölgeleri terörün kaynağı olarak gördü. ABD’nin sadece ekonomik değil askeri açıdan da Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu’da istikrarsızlığın olduğu yerlerde varlığını gösterme politikası çerçevesinde Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle askeri işbirliğine gidip buralarda askeri üsler elde etmesi, Avrasya coğrafyasında bölgesel güçlerin üzerinde ABD’ye etki imkanı sağladı.¹⁷⁸

11 Eylül sonrası Afganistan operasyonlarında ABD'nin Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da askeri üsler elde etmesi ŞİÖ'nün otoritesini sarsmıştır ancak ABD'nin ilerleyen yıllarda Özbekistan ve Tacikistan'daki üslerini kaybetmesi de ŞİÖ'nün başarısıdır. Böylece 1996 yılında kurulan ŞİÖ, Soğuk Savaş sonrasında Çin ve Rusya'nın ABD'nin tek taraflı hegemonyasına karşı yaratılmış belki de en önemli direniş gücü olmuştur. ABD'nin Kırgızistan'da gerçekleştirilen Lale Devrimi'ndeki rolü ve Özbekistan'daki Andican olaylarında Özbek yönetimine karşı tavrı, bu ülkeleri ŞİÖ'ye yaklaştırmıştır. Bunun sonucunda 2005 yılında Özbekistan ABD'nin Hanabad Üssü'nü boşaltmasını talep etmiş ve aynı yıl içerisinde resmen boşaltılmıştır. ABD'nin bölgedeki tek üssü olarak kalan Manas Üssü'nün de kirası Kırgız yönetimi tarafından 75 kat artırılmıştır.¹⁷⁹

Harvard Üniversitesi Hazar Çalışmaları Programı Araştırma Direktörü Dr. Brenda Shaffer’e göre; ABD Kafkaslarda mobil üsler kurarak Orta Asya’yı kontrol etmek istemektedir. ABD Kafkaslar ve Orta Asya’yı bir bütün olarak görmektedir. Kafkaslar için İstanbul Atatürk Hava Limanı gibi bir merkezi bağlantı noktasına benziyor. Buradan her yöne

¹⁷⁵ A.g.e.

¹⁷⁶ Bölme S.M., “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik Ve Değişim”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 34, s. 51-71.

¹⁷⁷ James R. Blaker, United States Overseas Basing: An Anatomy of the Dilemma, New York, Praeger, 1990, s.9.

¹⁷⁸ Kasım K., “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları”, USAK, 2006, Cilt1, No: 1 s.19-35

¹⁷⁹ Ögün B., “ABD’nin Orta Asya Rakipleri”, 2011, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <http://www.21yyte.org/> Et: 04.05.2014

gidebilirsiniz. Tam bir kavşak noktası. Orta Asya'ya açılan bir kapıdır. ABD'nin son dönem askeri politikasındaki iki temel trende dikkat çekiyor: Birincisi daimi üslerden daha mobil, hareketli üslere geçiş. İkincisi ise Avrupa'daki gibi büyük üslerden çok, Güney Kafkaslar ve Türkiye'de olduğu gibi çevre bölgelerde daha küçük üslere geçiş. Afganistan ve Irak Savaşı'nda AB'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Türkmenistan'daki üsleri kullandığını örnek gösteren Shaffer, ABD'nin bu küçük üslerle sağladığı hava koridoru, aynı bölgede yüz-iki yüz bin askeri kuvvet bulundurmasından daha önemlidir.¹⁸⁰

3.2.8.ABD'NİN UKRAYNA POLİTİKASI

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin dış politikasında güvenlik ve refah konuları ön planda tutulmuştur. Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra güvenlik konusuna ağırlık verilerek radikal çözümler aranmıştır. Terör örgütlerinin faaliyetlerini caydırmaya yönelik uluslararası alanda girişimlere başlanmıştır.¹⁸¹

ABD, dış politikasında savunmaya öncelik verirken aynı zamanda gerekli kuvvet desteklerini sağlamak, Rusya ile nükleer silahların azaltılması konusunda birlikte çalışmak, kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek, Avrupa'nın doğuya doğru genişlemesini desteklemek, Körfez bölgesinde güvenliği sağlamak, dünyada demokrasi ve hürriyetin gelişmesini sağlamak ve terörizm ile mücadele etmek gibi konulara da yer vermiştir.¹⁸²

ABD, belirtilen tüm bu konulara dış politikasında yer verirken, enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeleri, ulaşım yolları üzerinde bulunan boğaz ve geçitleri kontrol etmeye yönelik politikalara da önem vermiştir. Enerjinin giderek artan önemi için "enerji kaynaklarını ve ulaşım yollarını kontrol eden, dünyayı kontrol eder" jeopolitik görüşünü de dikkate alarak dış politikasını şekillendirmiştir. Belirtilen bu hususlar doğrultusunda ABD'nin dış politikasında değer verdiği ülkelerden biri de Ukrayna'dır. Ukrayna'nın sahip olduğu jeopolitik konum Kafkasya ve Asya'da etkin bir güç olmak isteyen Amerika açısından büyük önem arz etmektedir. ABD, Milli Güvenlik Esaslarını¹⁸³ ileri sürerek bu bölgelerdeki varlığını meşrulaştırma isteğindedir. Bölgenin 4 trilyon Dolar değerinde, 200 milyar varillik bir petrol rezervine sahip olması, Asya coğrafyasının ABD açısından önemini arttırmaktadır.¹⁸⁴

ABD'nin bu bölgeler üzerindeki etkinliğini arttırabilmesi için Doğu-Batı arasındaki ulaşımı sağlayabilecek önemli geçiş yollarını denetiminde bulunduran ülkelerle işbirliğine gitmesi gerekir. Ukrayna'nın Karadeniz'e olan kıyısı sayesinde Doğu-Batı arasında enerji

¹⁸⁰ "ABD Kafkasyadaki Mobil Üslerle Orta Asya'yı da Kontrol Edecek", http://www.zaman.com.tr/dunya_abd-kafkaslardaki-mobil-uslerle-orta-asya-yi-da-kontrol-edecek_149842.html, Et: 29.04.2014,

¹⁸¹ Sandıklı A., Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2003, s. 159. Aktaran: Yıldırım Y., "Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü", Y.Tezi, 2010, s.55

¹⁸² A.g.e.

¹⁸³ ABD Milli Güvenlik Stratejisinin Esasları: İnsanı değerlerin ön plana çıkmasına liderlik etmek, küresel terörizme karşı savaşta ittifakları güçlendirmek, ABD müttefiklerine karşı yapılacak saldırıları önlemek, bölgesel çatışmaların önlenmesinde diğer devletlerle işbirliği yapmak, demokratik alt yapıyı inşa etmek. Daha detaylı bilgi için bkz. Atilla SANDIKLI, Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2003, s. 163. Aktaran: Yıldırım Y., Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü", Y.Tezi, 2010, s.56

¹⁸⁴ Sandıklı A., Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2003, s. 159. Aktaran: Yıldırım Y., Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü", Y.Tezi, 2010, s.56

geçişini sağlayan bir ülke konumunda olması, bu hususta ABD'nin dikkate aldığı bir durumdur. Aynı zamanda Ukrayna'nın Kırım sayesinde Karadeniz'de etkinliği sağlayabilecek, Azak Denizi'ne giriş ve çıkışları denetleyebilecek ve boğazlardan geçişleri sağlayabilecek bir konumda olması da, bölgede üstünlük kurmak isteyen ABD'nin dış politikasında önemli bir unsurdur.¹⁸⁵

ABD, dış politika çıkarları açısından Ukrayna'yı o kadar gözetmektedir ki, 2004 yılında Ukrayna'da yapılan devlet başkanlığı seçimlerine, demokrasi ve insan hakları konularını öne sürerek, müdahale etmiştir. O dönemde yapılan devlet başkanlığı seçimini Viktor Yanukoviç'in kazandığı açıklandığında rakibi Yuşçenko duruma itiraz ederek Avrupalı gözlemcilerin de desteği ile seçimlerin yenilenmesini sağlamıştır. İkinci kez yapılan seçimlerde başkanlık koltuğuna Viktor Yuşçenko oturmuştur. Ortaya çıkan bu durum "Turuncu Devrim" olarak adlandırılmıştır. Devrimin oluşmasında Amerikalı spekülâtorler ve batılı ülkeler etkili olmuştur. Yapılan ikinci seçimin sonuçları ABD tarafından kabul edilmiş ve seçimlerin normal koşullarda yapıldığı belirtilmiştir.¹⁸⁶

Ukrayna'yı ABD açısından önemli kılan hususları sıralamak istersek şu konuları belirtebiliriz;

- Doğu-Batı arasındaki enerji ulaşımını sağlaması ve bu ulaşımı kontrol edebilecek konumda olması,¹⁸⁷
- Avrupa ve Rusya arasında tampon bir ülke olması,¹⁸⁸
- Karadeniz'e en uzun kıyısı olan ülkelerden biri olması,¹⁸⁹
- Sıcak denizlere girişi sağlayabilecek konumda olması,¹⁹⁰
- Azak Denizi'ne giriş ve çıkışı kontrol edebilecek konumda olması,¹⁹¹
- Kafkaslara ve Asya coğrafyasına ulaşımı sağlayabilecek konumda olması,¹⁹²
- Nükleer enerjiye sahip ülkelerden biri olması.¹⁹³

---

¹⁸⁵ A.g.e.

¹⁸⁶ Odatv, "Ukrayna'da Aslında Ne Oldu", <http://www.odatv.com/n.php?n=ukraynada-aslinda-ne-oldu-1102101200> (Et:20.08.2010) kontrol edilecek, Aktaran: Yıldırım Y., Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü", Y.Tezi, 2010, s.57

¹⁸⁷ Çomak İ., Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar - 2, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009, s.105.

¹⁸⁸ Ukrayna'nın Yeni Dış Politika Serüveni, [http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=368\(05.01.2010\)](http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=368(05.01.2010))

¹⁸⁹ Natural Conditions and History of Ukraine, <http://enrin.grida.no/biodiv/biodiv/national/ukraine/state/index.htm> (03.04.2010) Aktaran: Yıldırım Y., Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü", Y.Tezi, 2010, s.57

¹⁹⁰ Country Profile: Ukrayna, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102303.stm (05.01.2010) Aktaran: Yıldırım Y., Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü", Y.Tezi, 2010, s.57

¹⁹¹ A.g.e.

¹⁹² A.g.e.

¹⁹³ Gürcistan'da Silah Ukrayna'da Gaz, <http://www.birgun.net> (08.07.2010) Aktaran: Yıldırım Y., Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü", Y.Tezi, 2010, s.57

3.2.9.ABD’NİN GÜRCİSTAN POLİTİKASI

ABD’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Gürcistan politikası genel olarak bu ülkenin yukarıda belirtilen Doğu Avrupa ve eski Sovyet Cumhuriyetlerine ilişkin politikalarının içerisinde bir mikro model olarak yer almıştır. Ancak, bazı alanlarda daha somut olarak Gürcistan’ın özellikle konumundan kaynaklanan nedenlerle, ayrı bir yakınlaşmaya önem verildiği görülmektedir. 1991’de bağımsızlığını kazanan Gürcistan’ın bağımsızlıktan sonra başlattığı piyasa ekonomisine yönelik ekonomik reformlarının desteklenmesi, demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesine önem atfedilmesi gibi sembolik yaklaşımların ötesinde özellikle Avrasya enerji politikaları ve enerji boru hatları alanında Gürcistan’ın konumu Amerikan yönetimlerinin ayrı bir ilgisini çekmiştir. Daha somut olarak belirtmek gerekirse, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi Gürcistan’ı Amerikan enerji çevreleri ve dış politika yapımcılarının ilgi odağına oturtmuştur.¹⁹⁴ Aynı zamanda, NATO’nun genişlemesini dış politikasının amblemi haline getiren Başkan Clinton’ın¹⁹⁵ 1998’de NATO’nun genişlemesinin eski Sovyet ülkelerini de kapsayabileceğini açıklaması ve bunu birkaç yıl sonra Ukrayna ile birlikte Gürcistan’ın NATO’ya üyeliği sürecinin başlatılmasıyla Doğu Avrupa’da kurulmakta olan Amerikan ve NATO merkezli güvenlik yapılanmasının Kafkasları da içine alacak şekilde genişleyeceği belli olmuştur.¹⁹⁶

ABD’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Gürcistan politikası sürekli bir çizgi izlememiştir. Önce, 1990’ların başında Sovyetler Birliği dağılırken ABD’deki Bush yönetimi Baltık ülkelerinin bağımsızlıklarını desteklemiş, belli bir süre Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan’ın da dahil olduğu Kafkaslardaki gelişmeleri Sovyetler Birliği’nin bir iç sorunu olarak görmeyi tercih etmiştir. Bu politika, Baltık ülkelerinin Sovyetler Birliği tarafından 1933’ten sonra, yani ABD’nin Sovyetler Birliği’ni resmen tanımasından sonra, ilhak edilmiş olmaları gerçeği üzerine kurulmuştur.¹⁹⁷ Bu Amerikan politikası ABD’nin 1991 sonrası Kafkaslara ilişkin politikalarını, bu politikalara karşı Rusya’nın tepkilerini ve bölgedeki siyasal gelişmeleri önemli ölçüde etkileyecektir. Rusya’nın Sovyetler sonrası bölgedeki politikalarında Kafkasya’yı ‘arka bahçesi’¹⁹⁸ olarak görmesi ve bölgeyi siyasal ve ekonomik çıkarlarının merkezine koyması ABD’nin 1990’ların başındaki bu tutumundan önemli ölçü de beslendiği düşünülebilir. Rusya’nın bu yaklaşımının üzerine, ABD Doğu Avrupa’daki politik açılımlarda gösterebildiği görece rahatlık ve serbestiyeti Kafkaslarda uzun zaman gösterememiştir. Kafkaslardaki etnik ve dini farklılıkların varlığından da yararlanan Rusya bölgede ABD’ye karşı her zaman karşı politika geliştirebilme imkânına sahip olabilmektedir. Bu imkânları en kolay uygulayabildiği ülkelerin başında da Gürcistan gelmektedir ve

¹⁹⁴ Bkz.; Ahmet Öztürk, Management of Trans-boundary Mega-Projects in the post-Cold War Eurasia: The Case Studies of GAP Water and Baku-Ceyhan Pipeline Projects, Doktora Tezi, Keele University, 2006, Chapter. Aktaran: Öztürk A., “Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası:2008-2010” Cilt:5, Sayı: 9, ss. 1-26, 2010

¹⁹⁵ William Hyland, Clinton’s World: Remaking American Foreign Policy, (Westport: Praeger, 1999), s. 41.

¹⁹⁶ Bkz.; John Young & John Kent, International Relations since 1945: A Global History, (Oxford: Oxford University Press, 2004), ss. 645-646.

¹⁹⁷ Strobe Talbott, “America Abroad”, Time Magazine, 10 Haziran 1991; Aktaran: Öztürk A. “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar” s.10

¹⁹⁸ Bu kavram Sovyetler sonrası dönemde Rusya’nın dış politika öncelik alanları ve çıkar sahalarını ifade eden ‘Near Abroad’ ya da ‘Yakın Çevre’ doktriniyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Andrew Wilson & Nicu Popescu, “Creating Good Neighbors in Russia’s Backyard”, St. Petersburg Times, 8 Mayıs 2009; (http://www.sptimes.ru/index.php?action_id=2&story_id=28963). Et:01.04.2014

Gürcistan'ın etnik çeşitliliğinden kaynaklanan zayıflığı Rusya'ya bu ülke üzerinde, Abhazya ve Güney Osetya'daki azınlık grupları destekleyerek, 'böl ve yönet' politikalarını izleme imkânını vermiştir.¹⁹⁹ Bu durum Gürcistan'a yönelik Amerikan politikalarında bir etkileyici değil engelleyici faktör olarak rol oynamıştır.²⁰⁰

1990'ların sonundan itibaren bölgeye ilişkin başlangıçta farklılık arz eden ABD ve Avrupa Birliği politikalarının daha yakınlaşmasıyla, bu bölgenin Rusya'nın kontrolüne tamamen bırakılmayacağı sinyalinin verildiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda, başta ABD olmak üzere Batı ile Rusya'nın çıkarlarının bölgede çatışması önce ekonomik alanda ortaya çıkmış, daha sonraki yıllarda askeri ve güvenlik alanında karşı karşıya gelmiştir. Özellikle enerji yatırımları ile petrol ve doğalgaz boru hatları alanında 1990'ların başından itibaren Rusya dışı boru hattı ve diğer ulaşım güzergâhları ABD tarafından açıktan desteklenmeye başlanmıştır.²⁰¹ ABD, Rusya'yı Doğu Avrupa'da olduğu gibi Kafkaslarda da sınırlama amacındaydı. Bunu da başta stratejik olarak enerji alanında denedi ve bunun nedenlerinden biri kendi enerji arz kaynaklarını çeşitlendirme ve güvenliğini sağlama ihtiyacıydı.²⁰² İlave olarak, petrol ve doğalgaz kaynaklarından aldığı güçle ekonomik olarak güçlenen Rusya'nın yeniden küresel bir güç olarak doğma ihtimaline karşı NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa ve hatta Kafkaslara doğru genişlemesini bir Amerikan planı olarak uygulamaya soktu. Hatta bir görüşe göre ABD bu politikasında, Orta Avrupa'yı istikrarsızlaştırma, Rusya'yı daha fazla savunma harcamalarına zorlayarak güçsüzleştirme ve dolayısıyla sonuçta Avrupa'daki Amerikan varlığını devam ettirme amaçlarını güdüyordu.²⁰³ Bunu, açıktan ifade edilmese de, Rusya'nın kıtalararası saldırı gücünü azaltma hatta ortadan kaldırmaya imkân verebilecek Füze Kalkanı projesi ile de destekleyerek, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile yaşadığı askeri ve siyasi rekabeti yeni dönemde Rusya ile sürdürerek Rusya'ya karşı adeta yeni bir çevreleme politikası izlemeye başladı.²⁰⁴ Bu nedenle, ABD'nin son yıllardaki Gürcistan politikası önemli ölçüde bu geniş kapsamlı ve küresel politikaların bir parçası olarak tanımlandı ve uygulamaya koyuldu.²⁰⁵

Gürcistan'ın Ağustos 2008'de Rusya tarafından işgali, Rusya ve ABD arasında Soğuk Savaş'tan sonraki en büyük bunalımı doğurmuştur. Başkan Obama'nın şimdiye kadar soruna yaklaşımı ve Gürcistan politikası, Bush yönetiminin yaklaşımından kısmen farklıdır ve Güney Osetya krizi, NATO'nun genişlemesi, Avrasya Enerji sorunları ve Gürcistan iç politikası alanlarında belirgin bir kırılmayı yansıtmaktadır. Gürcistan ve Avrasya'daki stratejik manevra

¹⁹⁹ Michael Rywkin, "Russia and the Near Abroad Under Putin", American Foreign Policy Interests, Sayı:25, No. 1, 2003, s. 4
Aktaran: Öztürk A., "Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası:2008-2010", 2010, s.5

²⁰⁰ Öztürk A., "Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası: 2008-2010" Cilt:5, Sayı: 9, ss. 1-26, 2010

²⁰¹ Öztürk A., "Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar", Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, 2009, s. 11.

²⁰² Morningstar R.L., "Remarks on the Importance of Caspian Oil and Gas Pipelines", 17th Congress of the World Energy Council, Houston, Texas, 15 Eylül 1998. Aktaran: Öztürk A., "Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası:2008-2010", 2010, s.6

²⁰³ Bkz.; Joseph Laurence Black, Russia Faces NATO Expansion: Bearing Gifts or Bearing Arms?, (Lanham:Rowman & Littlefield, 2000), s. 50. Aktaran: Öztürk A., "Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası:2008-2010", 2010

²⁰⁴ John Feffer, "The Costs and Dangers of NATO Expansion", Foreign Policy in Focus, 1 Kasım 1996;

(http://www.fpi.org/reports/the_costs_and_dangers_of_nato_expansion). Aktaran: Öztürk A., "Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası:2008-2010", 2010

²⁰⁵ Öztürk A., "Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası:2008-2010" Cilt:5, Sayı: 9, ss. 1-26, 2010

ve siyasi imkânlarının kısıtlı olduğunun farkında olan Obama yönetiminin temkinli yaklaşımının önümüzdeki dönemde de süreceği söylenebilir.²⁰⁶

3.2.10.ABD'NİN AZERBAJCAN POLİTİKASI

SSCB'nin yıkılması bölgede oluşan güç boşluğunu gidermek ve Rusya'yı uluslar arası ortamda entegre etmek için ABD politikasını bu yönde geliştirmektedir.²⁰⁷ Daha önce ABD ve diğer Avrupa ülkeleri için Kafkasya bölgesi önem teşkil etmezken SSCB'nin yıkılmasından sonra ABD ve Batı ülkeleri politikalarını bu bölge üzerinde kurar hale geldiler. Azerbaycan, gerek bölge için gerekse de Batı için önemli bir ülke olup hem jeopolitik önemiyle hem de sahip olduğu zengin enerji kaynakları itibariyle başta ABD ve diğer Avrupa bölgeleri için de önemli hale gelmiştir. ABD'nin gözünü bu bölgeye dikmesinin önemli nedenleri vardır: Başta Rusya'yı uluslar arası ortamda entegre edip bölge üzerinde Rusya'nın hakimiyetini kırıp bölgede tek söz sahibi olmak. Azerbaycan'da yaşayan şii nüfusun sempatisini kazanmak ve Bakü-Ceyhan-Tiflis boru hattı sayesinde İran'ı dışlamak.²⁰⁸ Son on yılda gerçekleştirdiği ekonomik atılımla adından söz ettiren Çin'in Orta Doğu çıkışlı enerjiye olan bağımlılığı; Hazar havzasıyla bağımlılığı çeşitlendirmek istemesi. Çin'in yayılmasını engellemek ve bölge ekonomisini kontrol altında tutmak için Bakü merkezli siyaset oluşumunu beraberinde getirmiştir. Ayrıca ABD, Batının enerji ihtiyacını karşılamak ve daha çok sayacağımız nedenler ABD'nin politikalarını bu yönde çeşitlendirmiştir. ABD'nin bölge siyaseti ile birlikte Azerbaycan siyasetini de yönlendirmekte, etkileyici olmaktadır. ABD'nin Bakü siyaseti dolaylı olarak da ABD'nin Rusya Federasyonu, İran ve Çin siyasetini de belirlemektedir. Aynı zamanda ABD politikası Azerbaycan politikasını da yönlendirmektedir. Bugünkü Bakü-Ceyhan-Tiflis boru hattının oluşumunda ABD'nin izlediği politika etkili olmaktadır. SSCB'nin yıkılmasından bu yana bölgede suların durulmadığı özellikle Azerbaycan'a yönelik olan Ermenistan'ın sert tutumu ve Azerbaycan'da gerçekleştirdiği katliamlardan ABD yönetimi zor durumda kalmış bölge üzerinde Rusya ve ABD tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. ABD'de Ermenistan lobisinin güçlü olması ABD politikasını zor duruma sokmuş ve Rusya Kafkasya bölgesinde daha önce entegre olma yolunda olan Rusya bölgeye de tekrar söz sahibi olmak için bölge siyaseti üzerinde politikalar üretmeye başlamıştır. Azerbaycan'ın İran ile sınır komşusu olması ABD'yi bölgeye ve Azerbaycan'a yakınlaştırmada etkili olmuştur. İran Ortadoğu bölgesinde zengin petrol yataklarına sahip olan ve ABD karşıtı bir politika izlemesi Rusya'ya yaklaşması ve Rusya'nın da İran ile ilişki içinde olması ABD'yi daha zor durumda bırakmış fakat ABD, Azerbaycan üzerindeki siyasi

²⁰⁶ Öztürk A., "Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası:2008-2010" Cilt:5, Sayı: 9, ss. 1-26, 2010

²⁰⁷ Mirdas A., "Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi", 2013, <http://akademikperspektif.com> Et:29.04.2014

²⁰⁸ İyikan N., "ABD'nin Azerbaycan Politikalarına Etki Eden Parametreler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 21, 2009, s. 257-258, Aktaran: Mirdas A., "Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi", 2013, Et:29.04.2014 <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi/sayi21/%C4%B0Y%C4%B0KAN,%20NECAT%C4%B0.pdf> Aktaran: Mirdas A., "Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi", 2013, Et:29.04.2014

politikası İran'ı dışlamak ve Rusya'nın bölgede tekrar toparlanmasına fırsat vermemek için Azerbaycan'a ekonomik yardımlarda bulunmuştur.²⁰⁹

11 Eylül olaylarından sonra ABD için öncelik terörizm konusu olduğu için Azerbaycan politikası ikinci planda kalmıştır. Şer üçgeni içinde olan İran Sürekli ABD tarafından eleştirilmiş ve şii nüfusa sahip olan İran'ın ABD'nin sert tutumlarına karşı ABD'nin Azerbaycan politikasını da etkilemiştir. ABD 11 Eylül olayından sonra teröre destek veren ülkeleri kınama ve şiddet kullanma yönünde Kafkasya bölgesindeki sorunlarla fazla uğraşamamış ve Rusya bölge üzerinde politikalarını hızlandırmıştır. Rusya da 11 Eylül sonrası politikalarını değişen konjktürel ortamlarda yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Ermenistan'ın, Azerbaycan üzerindeki toprak iddiası ve Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını ele geçirme politikaları arasında Rusya ve ABD politikalarının belirleyicisi olmuştur. ABD için daha önce bölgenin önem teşkil etmediği ama Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra bölge ABD için kaçınılmaz olmuştur. ABD bölge üzerinde hâkimiyet kurarak hem ekonomi rekabetlerini hem de siyasi rekabetlerini saf dışı bırakmaya çalışmış ve son zamanlarda Çin, Hindistan ve Rusya'nın Şangay Örgütünü kurarak gittikçe ekonomilerini geliştirmeleri ve üç ülkenin de ABD'ye karşı bölge üzerinde hem nüfuzunu artırmak hem de bölge ülkeleri için ekonomi atılım gerçekleştirmek için bölgeyi kendi pazarları haline getirmişlerdir. Şangay ekonomik İşbirliği Örgütü dünya nüfusunun dörtte birini kapsıyor ve gittikçe üye sayısını artırmaktadır.²¹⁰ Üç ülkenin Azerbaycan üzerindeki ekonomi politikaları sayesinde Azerbaycan'ı kendi yanlarına çekmek ve Azerbaycan üzerindeki Ermeni baskısına karşı çıkmaları bu sayede de Azerbaycan üzerindeki ABD etkisini kırarak hem bölgenin zengin enerji kaynaklarına sahip olmak hem de bu sayede bölge üzerinde kendi ekonomi pazarları kurmak için kaçınılmaz fırsat olmuştur. Enerji politikaları bakımından en önemli büyük aktörlerden biri ABD'dir.²¹¹ Bu yüzden ABD, enerji bakımından zengin olan Azerbaycan politikasına şekil vermek amacıyla Rusya'yı entegre etmeye çalışmış özellikle Kafkasya bölgesine Sovyetlerden sonra ilgi duyması yıkılan Sovyetlerin etkisi fazla olmuş ve bölgeye yönelmeye başlamıştır. ABD, başlarda Ermenistan Azerbaycan arasındaki sorunun Ermenistan'ın haklı olduğuna dair bir çok açıklama yapmıştır.²¹² Sonradan değişen dünya konjktüründe ve tepkiler nedeniyle ABD daha ılımlı söylemler söylemeye başlamıştır.²¹³

²⁰⁹ Mirdas A., "Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi", 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/11/04/kafkasyada-abd-rusya-cekismesi/> Et:29.04.2014

²¹⁰ Çoğal N., "Çok Kutuplu Dünya Projesi:Şangay Ekonomik İşbirliği Örgütü", http://www.nejatcogal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=25 Aktaran: Mirdas A., "Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi", 2013, Et:29.04.2014

²¹¹ Akbaş Z., "Küresel Ekonomik Krizlerin Önemini Artırdığı Enerji Kaynakları Üzerinden Yaşanan Rekabetin Uluslararası İlişkilere Etkisi", s. 25, <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/2.pdf>, Aktaran: Mirdas A., "Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi", 2013, Et:29.04.2014

²¹² Havva Memmodova, "Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümleme Sürecinde Haydar Aliyev'in Diploması Yöntemi, USAK, s. 178, Aktaran: Mirdas A., "Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi", 2013, Et:29.04.2014

²¹³ Mirdas A., "Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi", 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/11/04/kafkasyada-abd-rusya-cekismesi/> Et:29.04.2014

3.2.11.ABD’NİN TÜRKMENİSTAN POLİTİKASI

Türkmenistan doğal gaz zengini en önemli 20 ülke arasında yer almaktadır. Dünyanın en büyük üçüncü doğal gaz rezervine sahip olan Türkmenistan, 9723 milyon m³ doğal gaz üretimiyle doğal gaz zengini ülkelerdir . Bu koşullar altında, gelecek yüzyılda bölge, Asya ve Avrupa’ya petrol ve doğal gaz veren en büyük tedarikçi haline geleceği iddia edilebilir. Bölgenin sahip olduğu yer altı kaynaklarına, dünya devletleri acilen ihtiyaç duymaktadır.²¹⁴ Orta Asya Bölgesi'nin batı ucunda yer alan ve Hazar'a kıyısı bulunan Türkmenistan'ın tahmini olarak 32 milyar varil petrol ve 159 trilyon metre/küp doğalgaz rezervine sahip olduğu ifade edilmektedir. Ancak, iç ve dış siyasi gelişmelerin etkisiyle, bu zenginlik ne yazık ki ileriye yönelik gelişimde beklendiği gibi kullanılmamış veya kullandırılmamıştır. Üstelik avantaja dönüştürülebilecek kaynaklara sahipken dış dünya ile, ekonomik sistem ile eklemlenme bir yana içe kapalı bir yönelimin hakimiyetinden söz edebiliriz. Bölgesel ve uluslararası örgütlenmelere sıcak bakmayan, "tarafsızlık" politikası adı altında bütünsel bir izolasyonu gerçekleştiren bir devlet yapılanmasıdır.²¹⁵ Buna nazaran Türkmenistan’ın üyesi olduğu BDT’den de, ayrılacağını Kazan Zirvesinde açıklamıştır. Artık örgüt toplantılarına iştirak etmeyeceğini ve bu nedenle gözlemci statüsünün tanınması talebini bildirmiştir.²¹⁶ Türkmenistan’ın bu tutumu onun bölgeler arası ilişkilerden ziyade ikili ilişkilere açık bir ülke olduğunun işaretidir.²¹⁷

ABD’nin Türkmenistan ile ilişkisinin esas temeli, bölgedeki zengin enerji kaynaklarının kendi kontrolündeki güzergahlarla dünya pazarına çıkarılmasıdır. Bu nedenle ABD, Türkiye ile harekete geçerek, Rusya'nın Orta Asya doğalgaz rezervlerini ele geçirme ve dünya doğalgaz piyasasında tekel olma planına müdahale etmektedir.²¹⁸

Rusya’dan bağımsız, Türkmenistan’ın ilk ihracat hattı olacak ve Türkmenistan’ın enerji bağımsızlığı ile bütünü ile bağımsız bir devlet oluşunu sağlama alacaktır. Türkmenistan- Türkiye boru hattı Bakü-Ceyhan petrol hattına paralel olacak ve Karadeniz altından Türkiye’ye doğal gaz taşınmasını sağlayacak olan Rus “Mavi Akım” projesine de alternatif oluşturmaktadır. ABD, Türkmenistan’ı Rusya'nın kısılcısından kurtarmak için 'Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılma' projesini yeniden gündeme getirdi. ABD'nin Aşkabat Büyükelçisi Tracy Jacobson, Türkiye'nin Aşkabat Büyükelçisi Hakkı Akil'le Türkmenbaşı'nı ziyaret ederek, iki büyükelçinin görüşmesinde temel gündem maddesini, Türkmen doğalgazının Rusya'ya teslim edilmesinin sakıncaları oluşturdu. Türkmenbaşı atacağı adım konusunda hiçbir sinyal vermezken, ABD ve Türkiye somut adımlarla Türkmenbaşı'yı ikna etmeyi kararlaştırdı. ABD ve Türkiye'nin Türkmenbaşı'na sunduğu yeni Hazar Geçitli Doğalgaz Boru Hattı, Türkmenistan'ın Hazar kıyısındaki doğalgaz tesislerinden

²¹⁴ “ABD'nin Asya'da yeni arayışları sürüyor.” www.kemalist.org/ Aktaran: Kurbanov B.“Orta Asya’da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği” Y.Lisans Tezi, 2006, s.97

²¹⁵ <http://www.zmag.org/turkey/bhp.htm>, Aktaran: Kurbanov B.“Orta Asya’da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği” A.g.e.

²¹⁶ http://www.ortadogugazetesi.net/haber_d.asp?haber=4688Sovyetler, Aktaran: Kurbanov B.“Orta Asya’da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği” A.g.e.

²¹⁷ Kurbanov B.“Orta Asya’da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği” A.g.e.

²¹⁸ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=177424> Aktaran: Kurbanov B.“Orta Asya’da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği” A.g.e.

Azerbaycan'ın Şahdeniz'deki üretim tesislerine uzanacak. Toplam uzunluğu 230 kilometre olan bu boru hattının ilk kapasitesi Mavi Akım Projesi gibi 16 milyar metreküp olacak. Amerika, Hazar'ın statüsü konusunda yaşanabilecek sorunlara karşı önlem olarak Bakü yönetimi de ikna edilmiştir. Diplomatik yetkililer, doğalgazın Avrupa'ya satılmasının ardından miktarın 16 milyardan 50 milyara çıkarılabileceğini belirtmiştir.²¹⁹

Buna paralel olarak da Putin'in Türkmenbaşı'na, Türkmen doğalgazının tamamını satın alıp Avrupa pazarlarına, üstelik Mavi Akım'la Türkiye üzerinden satmayı teklif ettiği ortaya çıkmıştır.²²⁰

Yine de ABD hükümeti, Afganistan'ın hemen kuzeyindeki Türkmenistan'ın büyük doğal gaz ve petrol yatakları konusunda ABD idaresindeki ticari grupların - Türkmenistan'dan başlayıp Afganistan yoluyla Arap Denizi'ne uzanan bir petrol boru hattı ve Türkmenistan'dan yine Afganistan'dan geçerek Pakistan'a ulaşacak bir doğal gaz boru hattı planlarını on yıldır güçlü bir şekilde desteklemektedir. Bu boru hatları ABD çıkarlarına birçok yolla önemli hizmette bulunabilir:

- Orta Asya petrol devletlerinin Rusya'nın etki alanından uzaklaştırılması ve ABD'ye güçlü bir konum oluşturulması.
- İran'ın bölgesel etkisinin gelişiminin Türkmenistan-İran doğal gaz bağlantılarını sınırlamak yoluyla engellenmesi ve Arap Denizi'ne ulaşmayı hedefleyen Türkmenistan-İran petrol boru hattı planının engellenmesi.
- ABD petrol ve gaz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve üretim kaynaklarının arttırılarak fiyatların ucuz tutulmasının sağlanması.
- ABD petrol ve inşaat şirketlerinin bölgede gelişen kazançtan yararlandırılması
- Bölgede beraberinde politik istikrarı da sağlayabilecek, çok ihtiyaç duyulan ekonomik zenginliğin temellerinin sağlanması.²²¹

Birde ABD'nin İran'ı çevreleme politikası çerçevesinde, Türkmenistan'ın bu ülke ile geniş bir sınırının bulunması, ABD'yi Türkmenistan'a daha da yakınlaştırmıştır. Türkmenistan'ın askeri kapasite bakımından öne çıkan üç hava üssü bulunmaktadır. Bunlar taarruz nitelikli hafif savaş uçaklarının yararlanabileceği ve İran sınırına fazla uzak olmayan Nebit-Dag, Aşkabat yakınlarındaki Ak-Depe ve Özbekistan'dan tahliye edilecek Amerikan askeri varlığının konuşlandırılması için en büyük aday yer olarak gösterilen Marı-2. Nebit-Dag basta olmak üzere söz konusu üsler ve havaalanlarında Türkmen hükümetinin modernize çalışmaları yürüttüğü, bu kapsamda çeşitli ülkelerle işbirliği yaptığı bilgisini de ilave edebiliriz. Konum itibarıyla de anlaşılacağı gibi iki ülke arasında askeri boyutu bulunan bir işbirliğinin ortaya çıkması başta, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde radikal bir değişimi tercih eden İran'ı (Batı), ardından Hazar'ın statüsü basta olmak üzere bu ülkeyle pek çok sorunlu

²¹⁹ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=177424>, "Türkmenistan kilit ülke" Aktaran: Kurbanov B. "Orta Asya'da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği" A.g.e.

²²⁰ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=177424> Aktaran: Kurbanov B. "Orta Asya'da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği" A.g.e.

²²¹ Tanter R. "Boru Hattı Politikaları: Petrol, Gaz, ve ABD'nin Afganistan'daki Çıkarı" <http://www.euronewsport.com/> Et:11.04.2014

alanı bulunan Rusya'yı (Kuzey), son olarak da Marı-2'nin özellikle Özbekistan'a yakın olması, Özbek-ABD ilişkilerinin geldiği noktada Karimov yönetimine tehdit oluşturacağı eklentisiyle Özbekistan'ı fazlasıyla rahatsız edecek, önlem almaya yönlendirecek bir diplomasi ögesidir.²²²

2002 yılında imzalanan ABD savaş uçaklarının Türkmenistan hava sahasını kullanımına ilişkin anlaşmayı da belirtmek gerekiyor. Afganistan operasyonu sırasında uluslararası koalisyonu ülkelerine ait uçakların bakımı ve bu ülkeye yapılan insani yardımların ulaştırılmasını kapsayan bir anlaşmadır. Bu anlaşma çerçevesinde yıllık 8-12 milyon dolarlık yardım, ABD tarafından Türkmenistan'a bağışlanmıştır.²²³

3.3.RUSYA

3.3.1. RUSYA TARİHİ

Timur'un Altınordu Türk devletini yıkmasıyla Moskova prensliğini genişleterek tarih sahnesinde yer alan Ruslar, Deli Petro'nun stratejik hedefleri doğrultusunda emperyalist politikayla imparatorluk kurarlar. Sosyal çalkantılar içindeki ülkede 1905 yılında ihtilal yapılır. Rahip Gapon ve benzeri provokatörlerce kışkırtılan katliamlar, Don Kazak askerlerince sürdürülen yağmacılık, I. Dünya Savaşı ile milyonlarca insan kaybı ve yıkımlar 1917 İhtilalını getirir. Çarlık Rusya yıkılır, SSCB kurulur.²²⁴

SSCB döneminin dış politikası güvenlik temeline dayanmaktadır. Ve bunun sebepleri ise; Devrimle iktidara geldikleri için karşı devrim hareketlerini ve ülke içindeki ayaklanma ve isyanları bastırma zorunluluğu, Çok geniş sınırlara sahip olduğu için bünyesindeki cumhuriyetleri kontrol altına alabilmek ve bu geniş sınırlardan dolayı gelebilecek saldırılarda baskına uğramamak istememesi, Hali hazırda; Azerbaycan, Kazakistan, Ukrayna, Türkmenistan, Kırgızistan gibi ülkelerin SSCB sınırları dahilinde olmalarından dolayı, ABD tarafından çevreleme politikasına maruz kalmasının verdiği psikolojik reflekse sahip olmasından dolayı dış politika da enerjiden ziyade güvenlik politikası temel almıştır. SSCB'nin dış politikası tamamen devlet başkanının elinde ve inisiyatifinde olduğunu hatırlatmalıyım. 1919 Bolşevik devrimi ile iktidara gelen Lenin ve onun izinden giden hatta ondan daha acımasız politikalar yürüten Stalin, işçi-emek birliği parolasıyla yola çıkmış ve bu ülküsünü gerçekleştirmek için mücadele etmişlerdir. Lenin'in önderliğinde kurulan Sovyet iktidarı kapitalistler olmadan bir emek düzeninin yaşayabileceğini yetmiş yıl boyunca bütün zorluklara ve hatalara rağmen kanıtlayabilmektedir.²²⁵

Kruşçev'le, Andropov'la dünyadaki gelişmelere adaptasyon çabalarına rağmen gelişmeler durur ve nihayet Gorbaçov'la çözülüş başlar ve birliğin iflası kabul edilir. Askerî darbe yapılır, SSCB dağılır. Boris Yeltsin iktidarı ele geçirir. Parlamento bombalanır, serbest

²²² “ABD'nin Asya'da yeni arayışları sürdürüyor.” A.g.e.

²²³ <http://www.zaman.com.tr/?hn=205993&bl=yazarlar&trh=20050830> Aktaran: Kurbanov B.“Orta Asya'da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği” A.g.e.

²²⁴ Aydın N. “Küresel Güç Oyunları”, Paraf Yayınları , Kasım 2011, s.189

²²⁵ Kızılıcak R., “Rusya Yönetim Sistemi”, s.575.

piyasa ekonomisine geçilir, Lenin'in Kızıl bayrağı değiştirilir, yerine geleneksel Rus tarihi bayrağı alınır, Lenin'in heykelleri yıkılır, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Baltık ülkeleri, Kafkas ülkeleri bağımsızlığa kavuşur. Ve nihayet perişan edilen halk, mafya etkinliğindeki ekonomi, sefalet, fuhuş sektörü ve nihayet mali krizle borçların ödenmeyeceği ilişkin memorandum ilan Rusya'yı dünya gücü olmaktan uzaklaştırır.²²⁶

Baltık ülkeleri 23 Ağustos 1939' da Nazi Almanya'sı ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması ile Sovyet Rusya'ya terk edilmişti. Bu ülkelerden Litvanya 11 Mart 1990'da, Letonya 4 Mayıs 1990'da, Estonya da 8 Mayıs 1990'da Ermenistan 23 Ağustos 1990'da Sovyetler Birliği içinde kalmak üzere bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ancak, bağımsızlık ilanları Sovyetlerin dağılmasını istemeyen Gorbaçov başta olmak üzere Rus yöneticileri tarafından tepki ile karşılandı. Mücadele 23 Ağustos 1991'de Gorbaçov'u devirmek için girişilen darbe gününe kadar devam etti. Bu ülkeler aynı gün bir kere daha bağımsızlıklarını ilan ettiler. Gorbaçov ülkede gerginliğin giderek artması üzerine 16 Mart 1991 yılında "Eşit egemenlik ilkesi içinde Federasyonu isteyip istemediğini" öğrenmek üzere halk oylamasına gitti.²²⁷ Üç Baltık ülkesi ile Gürcistan Ermenistan ve Moldova'nın boykot ettiği halk oylamasına sekiz ülkeden evet oyu çıktı. 11 Haziran 1991'de Rusya Federasyonu Cumhuriyeti, Rusya Anayasası'nın Birlik Anayasası'ndan üstün olduğu iddiası ile egemenliğini ilan etti. Gelişmeleri yeni bağımsızlıklar takip etti. Sovyetler Birliğinin dağılmasında en önemli rolü Ukrayna'nın 24 Ağustos 1991'de yaptığı halk oylaması ile bağımsızlığını ilan etmesi onadı. Bir gün sonra Beyaz Rusya'nın da bağımsızlığını ilan etmesi Birliği dağıtan olay oldu. 29 Ağustos 1991'de Sovyet Komünist Partisi Yüksek Sovyet kararı ile resmen kaldırıldı. Bu karardan sonra Azerbaycan 18 Ekim 1991'de Özbekistan ve Kırgızistan, 31 Ağustos 1991'de Türkmenistan 27 Ekim 1991'de Kazakistan 16 Aralık 1991'de bağımsızlıklarını ilan ettiler. 21 Aralık 1991'de Almatı'da gerçekleştirilen zirve ile Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan başkanlarının imzasıyla Sovyetler Birliği'nden ayrılan bu cumhuriyetler Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında yeni bir oluşumu meydana getirdiler. 30 Aralık 1991'de Gorbaçov'un istifası ile de Sovyetler Birliği tamamen son buldu.²²⁸

Ülkenin nüfusu 138 milyon, Aktif Asker Sayısı:1,200,000 ve Rusya'nın ekonomik büyümesi, 1999'lu yılların ortalarına kadar pek de istikrarlı bir seyir izlememiştir. Rusya, mali krizlerden ciddi şekilde etkilenmişse de 1999 yılından itibaren istikrarlı bir gelişme süreci yakalanmıştır. Putin'nin 2000 Yılında iktidara gelmesiyle Rusya milliyetçilik kimliğine bürünür ve dış politikada izlenen başarılı politikalar Rusya'nın, dünyada yeniden söz sahibi olmasını sağlar.²²⁹

²²⁶ Aydın N. "Küresel Güç Oyunları", Paraf Yayınları, Kasım 2011, s.189

²²⁷ "Sovyetlerin Dağılması" <http://tr.wikipedia.org>, Et:04.05.2014

²²⁸ H. Baymirza, Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi, Ankara :Türk Tarih kurumu Yayınları, 2004, s. 364. Ayrıca Bakınız, A, Yalçınkaya, Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne, Lalezar Kitapevi, 2006.

²²⁹ İnce N., A.g.e., s.92

3.3.2.RUSYA JEOPOLİTİK KONUMU

Asya'nın kuzeyinde Kuzey Pasifik Okyanusu ve Avrupa arasında Kuzey Buz Denizine uzanan ülke, 14 ülkeyle sınır komşusudur. Bu ülkeler ve sınır uzunlukları şöyledir: Azerbaycan 284 km, Beyaz Rusya 959 km, Çin (güneydoğu) 3 605 km, Çin (güney) 40 km, Estonya 290 km, Finlandiya 1 313 km, Gürcistan 723 km, Kazakistan 6 846 km, Kuzey Kore 17,5 km, Letonya 292 km, Litvanya (Kaliningrad Oblast) 227 km, Moğolistan 3 441 km, Norveç 196 km, Polonya (Kaliningrad Oblast) 432 km, Ukrayna 1 576 km. Ülkedeki Ural dağlarının batısında bulunan alan Avrupa kıtası içinde sayılmaktadır.²³⁰

Rusya 17 075 400 km² alanı ile dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip, Nüfus 142,8 milyon, Resmi Dili Rusça, Yönetim Biçimi Rusya Federasyonu çift meclisli başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Başkent Moskova ve Para Birimi Ruble (1 Ruble =100 kopeks) olan Rusya, 11 farklı zaman dilimine bölünmüştür. Doğal Kaynaklar Petrol, doğalgaz, kömür ve çok sayıda stratejik minerali kapsayan bir doğal kaynak rezervi bulunmaktadır.

3.3.3.RUSYA EKONOMİSİ

Rus ekonomisi doğal kaynaklar açısından stratejik bir bölgede bulunmaktadır. Doğalgaz, petrol, kömür, altın, gümüş gibi hammaddelere sahiptir. Petrol ve doğalgaz Rusya'nın ihracat gelirlerinin yüzde 60'ını ve federal bütçe gelirlerinin neredeyse yarısını oluşturuyor. Dünya bankası verilerine göre % 9 olan petrol ve gaz sektörünün GSYH'daki payı %20 ile %25 arasındadır. Toptan ticaretin GSYİH'a oranı ise %30' dur. Ama Dünya bankasına göre %10'dur. Dünyadaki nikel ve kobalt üretiminde %20'lik paya sahiptir. Rusya 2012 verilerine göre GSYH 2.029 milyar dolar dünya ile dünya sıralamasında 6. Sırada yer alır. GSYH 'daki büyüme hızı %3,4, Kişi başına GSYH (Satın alma paritesi) 17.594 dolardır. İhracat'ta 530,6 milyar dolar ile dünya sıralamasında 8. Sırada, İthalat'ta 335,4 milyar dolar ile dünyada 17.sıradadır.GSMH sektörel dağılımı ise Tarım % 4,5, Sanayi % 36,9 ,Hizmetler % 58,6 'tir.²³¹

Sanayi üretiminde görülen artış nedeniyle GSYİH 1999 yılında %3,2 oranında büyümüştür. Sanayi üretiminde görülen artışın nedeni ise devalüasyonu müteakiben ithal mallarının pahalı hale gelmesi neticesinde yerel üretimdeki artış ve ithal ikamesi etkisidir. İthal ikamesi tüketim malları ithalatının azalması yoluyla enflasyonun döviz kuruna bağlılığını da düşürmektedir. Bu durum ise enflasyonun yükselmesini engellemektedir. 2000 yılında GSYİH yıllık bazda %9 oranında artmıştır. Bu artış oranı otuz yılın en iyi performansdır. Söz konusu iyileşme iç talepteki ve endüstriyel üretimdeki artıştan kaynaklanmaktadır. 2002 yılı ilk altı ayında ise GSYİH artış oranı %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Mali politikalarda da başarı sağlanmış olup vergi gelirlerinde artış, harcamalarda kısıntı sağlanmıştır. Yüksek petrol fiyatları ve işletmelerin karlılığı vergi artışını

²³⁰ "Rusya" <http://www.ergiad.org.tr/> 19.05.2014, İBP Ülke Raporu, 21.03.2013

²³¹ Yılmaz H., A.g.e., s.60

da beraberinde getirmiştir. 1999 yılında GSYİH'nin %1,5'i olan Federal Bütçe açığı 2000 yılı sonunda GSYİH'nin %2,5'i oranında fazla vermiştir. İthalat sabit kalırken, ihracat değer olarak yükselmektedir. 2000 yılı sonunda, ticaret fazlası 60,7 milyar \$ olmuştur. Ülkenin mali ve ekonomik durumunun sağlamaştırılması, ayrıca kredi güvenilirliğinin yükseltilmesi dış ticaret bilançosunda olumlu dengenin oluşmasına yardımcı olmuştur. 2002 yılında bu gösterge toplam 167 milyar dolar mal dolaşımı karşılığında 45 milyar dolar olmuştur ve bu gösterge önceki yıla oranla 12 milyar daha fazla olmuştur. Yabancı yatırımda önemli artış gözükmemektedir. 2006 yılı ortasında Rusya ekonomisinde biriken yabancı sermayenin toplam hacmi 120 milyar ABD Doları olmuştur.²³²

3.3.4.RUSYA'NIN ENERJİ KAYNAKLARI VE DURUMU

Dünya petrol rezervlerinin sistematik bir biçimde incelenmesi ile elde edilmiş sayılan göz önüne aldığımızda Rusya denilen bölge önemli petrol büyüklüğüne sahip bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya petrolerini Dick Cheney'in dünya toplam petrol sistemi referansı ile incelediğimizde Rusya'da petrol yatakları başlıca Volga-Ural Bölgesi, Batı Sibirya Bölgesi, Kuzey Kafkasya Bölgesi ve Kuzey Denizi kıyısında Kimmonpaşava Bölgesi'nde yer almaktadır. Bu bölgeleri incelediğimizde özellikle Batı Sibirya'da dünya petrol rezervinin en büyük payını oluşturan dört yatak içinde yer alan iki yatak Batı Sibirya içinde bulunmaktadır. Batı Sibirya'daki Mezzarik yatakları 200 milyar varil bilinen gaz rezervine sahiptir. Bundan sonra ikinci büyüklük ise Baseneov yataklarıdır. Burada 120 milyar varil petrol bulunmaktadır.²³³

Rusya federasyonu, dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine, ikinci büyük kömür rezervlerine ve sekizinci büyük petrol rezervine sahiptir. Bunu yanında aynı zamanda; dünyanın en büyük doğalgaz ihracatçısı, ikinci büyük petrol ihracatçısı ve üçüncü en büyük enerji tüketicisidir. Dünya'nın en büyük doğalgaz ve enerji kaynaklarına sahip olan bir ülkenin dış politikasında enerji güvenliği üzerine olacaktır. Avrupa'da doğalgaz tüketimi artmakta ve bu artışın 2015'te %27 oranında daha da artacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle Rusya bir doğalgaz ihracatçısı olarak büyük bir stratejik güç haline gelmektedir. Bu nedenle doğalgaz dış politikasında önemli bir yer oynamaktadır. Bu boyutuyla bakıldığında zaman 120 milyar varil petrol ve 200 milyar varil gazın bulunduğu bu bölge, Avrupa'nın yegane petrol alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Rusya petrolerini olarak geçen Volga-Ural Paleosoic yataklarda 63 milyar varil petrol yer almaktadır. Bu yatak içindeki gazla beraber 81 milyar varillik bir rezerve sahiptir. Paleosoic Kuzey Hazar yatağında ise 35 milyar varil gazın bulunduğu bir bölge söz konusudur. Bunların dışında Toygur, Tümen kuzeydeki Ural Dağları'nın devamı olan bölgede 11 milyar varil petrol söz konusudur. Keza Domanik Paleosoic'de 13 milyar varil petrol söz konusudur.²³⁴

²³² İnce N., A.g.e., s.93

²³³ Üşümezsoy Ş., "Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası", 2006, s.122

²³⁴ A.g.e

Rusya dünyanın en büyük doğal gaz rezervine sahip ülkedir. Dünya doğal gaz rezervlerinin %24 Rusya topraklarında bulunmaktadır. Tahmini rezerv miktarı 127 trilyon m³ olup, ispatlanmış rezerv miktarı 43,3 trilyon m³ olmaktadır. Eğer bu rezervlere Türkiye sahip olsaydı ve şu anki tüketimi baz alınsaydı, bu rezervlerin ispatlanmış olanı Türkiye'ye 1200 yıl dayanırdı, tahmini rezerv ise tam 3500 yıl yeterli olurdu. Ama Rusya'nın üretim, tüketim ve ihracat miktarları baz alındığında ise bu süre 72 yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de hızla artan dünya talebini ve Rusya'nın ihracat yapan ülkelerin sayısını göz önüne getirdiğimizde bu süre az bir süre sayılmazdır.²³⁵

Sadece dünyanın en büyük doğal gaz rezervine sahip olmak, güvenilir tedarikçi olduğunu anlamına gelmez. Yeterince üretim kapasitesine, gelişmiş teknolojilere sahip olması gerektiği gibi, bu rezervleri taşıyacak yeterli ve güvenilir iletim sistemine de sahip olunması gerekir. Rusya da bunun farkında olduğu için, her yıl yeni üretim teknoloji ve iletim projeleri geliştirmektedir. Doğal gaz üretiminde Rusya dünyada %17 pay ile liderliğini korumaktadır. 2008 yılında Rusya'da 2007 yılına oranla yüzde 1,4'lük bir artışla 601,7 milyar m³ doğal gaz üretilmiştir. Projeksiyonlara göre 2015 yılında Rusya'da doğal gaz üretiminin 740 milyar m³'e ulaşacağını tahmin edilmektedir.

Kapasitesi 600 milyar m³/yıl, dünyada en büyük doğal gaz iletim sistemi "Gazprom"a ait olup, Rusya'da bulunmaktadır. Toplam doğal gaz boru hatların uzunluğu 155 bin km aşmaktadır. 268 kompresör istasyonu, 6 tane arıtma tesisi ve 24 tane yer altı doğal gaz deposu da bu sisteme dâhildir. Avrupa'nın en büyük doğal gaz deposu olan "Kasimovskoe" (8,5 milyar m³) Rusya'da transfer güvenilirliğini arttırmaktadır.²³⁶

3.3.5. RUSYA'NIN ENERJİ STRATEJİSİ

Rusya ekonomisi petrol ve doğalgaz ihracatına büyük oranda bağımlıdır. Dolayısıyla özellikle Avrupa enerji piyasasındaki etkin rolünü korumak Rusya için hayati önem arz etmektedir. Rusya enerji stratejisini, kendisine alternatif olabilecek enerji projelerini engelleme ve yeni projeler oluşturarak Avrupa enerji piyasasındaki konumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca enerji kartını kullanarak kendi politik hedeflerine ulaşmaya çalışmakta özellikle eski Sovyet Cumhuriyetlerini kendi nüfuzu altında tutmaya çalışmaktadır.²³⁷

Ortadoğu'da petrolün bulunması, çıkarılması ve kullanılması yüzyılın en önemli değişikliklerinden birisi olmuştur. Bu süreç Ortadoğu'nun Rusya yönetimindeki bölgelerinde başlamış, ilk petrol sondajı 1842'de Apsheron yarımadasında yapılmıştı. İlk rafineri ise 1863'te Bakü'de inşa edilmiş, bu bölgeden Bakü'ye ilk petrol hattı 1878'de döşenmişti. Rus Azerbaycan'ında petrol sanayinin gelişmesi Pennsylvania'daki Amerikan petrolünün gelişmesiyle hemen eşzamanlı olmuştur.

²³⁵ Kaban M. "Doğalgaz tedarikçisi olarak Rusya ve Türkiye'nin arz güvenliği" 2010, www.rusyaenerji.blogspot.com, Et:05.12.2013,

²³⁶ A.g.e

²³⁷ İnce N., A.g.e. s.93

Soğuk Savaş döneminde kendi içine çekilen Rusya, Ortadoğu'dan da elini eteğini çekmiştir. Fakat Rusya, 2000'li yıllardan itibaren Soğuk Savaş'ın yorgunluğunu üzerinden atarak Putin Dönemi'nde yeni bir reform sürecine girmiştir. Putin Yönetimi ülke içi durumu iyileştirirken dış politikada da Ortadoğu'ya geri dönüş yapmıştır. Genelde İslam Dünyası, özelde ise Ortadoğu Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için çaba harcıyor ve iyi sonuçlar da alıyordu. Enerji kaynaklarını hem ulusal güvenlik hem de ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek ustalıkta kullanarak yeniden etkinliğini artırmıştır. Rusya'nın bu politikasının en önemli amaçları ise kendi etkisini artırmanın yanı sıra, bölgedeki ABD etkisini kırmak, bölge ülkelerine sattığı askeri teknolojiden gelir elde etmek, dünya enerji piyasasına hakim olmak ve Rusya'nın dünyada tekrar söz sahibi olduğunu göstermek şeklinde sıralanabilir. Putin yönetimi artan petrol fiyatlarını göz önünde bulundurarak, enerji kontrolünün sağlanmasını dış politikanın en önemli ögesi haline getirmiştir. Dünyada küreselleşmeye paralel olarak yaygınlaşan özelleştirme ve şirketleri birleştirme yerine Lukoil ve Gazprom gibi enerji şirketlerini dış siyasetin önemli bir aktörü durumuna getirmiştir. Bu durum Rusya'nın büyük güçlere karşı avantajlı olmasını sağlamıştır. Putin'e göre küresel enerji; toplumsal ve ekonomik gelişimin en önemli itici gücünü oluşturmaktadır. Küresel enerji sorunu, dünyadaki milyonlarca insanın refahını doğrudan etkilemektedir.²³⁸

Rusya Federasyonu ekonomisi açısından enerjinin önemi, gerek GSMH ve cari işlemler, gerek kamu maliyesi rakamlarının incelenmesinden kolaylıkla görülebilmektedir. Enerji sektörünün GSMH'ye katkısının % 20'nin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Öte yandan, artan petrol ve gaz üretimi ve fiyatları cari işlemlerin fazla vermesine sebep olmaktadır. RF cari işlemler hesabı 2003 yılında 35.9 milyar USD, 2004 yılında 60.1 milyar USD fazla vermiştir. 2003 yılında 135.9 Milyar USD olan mal ihracatının yaklaşık % 54'ü (73.7 Milyar USD) petrol, petrol ürünleri ve doğal gaz ihracatından oluşmakta iken, 2004 yılı toplam mal ihracatı olan 183.5 Milyar USD'nin 59.3 Milyar USD'ini petrol, 19.3 Milyar USD'ini petrol ürünleri, 21.9 Milyar USD'ini ise doğal gaz ihracatından oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle 183.5 Milyar USD'lik mal ihracatının 100.5 Milyar USD'ini (% 54.8'i) petrol, petrol ürünleri ve doğal gaz ihracatından meydana gelmiştir. 2004 yılında RF tarafından 215,5 Milyon ton petrol, 77,3 Milyon ton petrol ürünü, 145,3 Milyar metreküp doğal gaz, 62,6 Milyon ton kömür ihracatı yapılmıştır. Doğal gaz ihracatının hemen tamamı Türkiye dahil Avrupa'ya yapılmıştır. Rusya tarafından ihraç edilen diğer ürünlerin (demirli metaller ve yarı mamuller, alüminyum gibi) üretim maliyetleri içinde de enerjinin payının çok yüksek olduğu dikkate alındığında enerjinin Rusya ihracatı için önemi daha iyi anlaşılabilir. Konuya konsolide bütçe açısından bakıldığında da benzer bir durum söz konusu olmaktadır. Petrol fiyatlarının varil başına 1 USD artması konsolide bütçe gelirlerini 1.4 Milyar USD artırmaktadır. Rusya Federal Bütçe Gelirlerinin yaklaşık yarısı (konsolide bütçe gelirlerinin üçte biri) enerji sektöründen elde edilmektedir. Sadece Gazprom'un Federal Bütçeye katkısının günlük 1 Milyar Ruble (yaklaşık 35 milyon USD) olduğu göz önünde

²³⁸ Narin F. "Ortadoğu'nun Enerji Sarmalında Rusya", 03.01.2013, www.facebook.com/permalink.php?id, Et:12.12.2013

bulundurulursa enerjinin kamu maliyesi açısından da önemi daha açık olarak ortaya çıkmaktadır.²³⁹

Rusya Federasyonu borç dinamikleri açısından da enerjiden elde edilen gelirler büyük rol oynamaktadır. Rusya idaresi gelecekte petrol fiyatlarının düşmesi halinde yaşanacak sıkıntıların önceden giderilebilmesi ve hammadde satışları nedeni ile ülkeye giren aşırı dövizlerin 'dutch disease'e sebep olmaması için 2004 yılı başında petrol istikrar fonunu kurmuştur. Halen Ural Petrolü varil fiyatının 20 USD'ı geçmesi halinde alınan vergilerle oluşturulan bu fonda biriken meblağ Kasım 2005'de 1.236,5 Milyar Ruble'ye (43.6 Milyar USD) ulaşmıştır. Petrol ve doğal gaz ihracatı nedeniyle artan döviz girdileri sayesinde 2005 yılı Aralık ayında rezervler de 167.2 Milyar USD'a ulaşmıştır ki, istikrar fonu ile birlikte kullanıma hazır döviz cinsinden kaynak tutarı 211 Milyar USD seviyelerine gelmiştir. Artan döviz gelirleri IMF'ye olan borçların erken ödenmesine imkan sağladığı gibi, Paris klübü'ne olan borçların 15 Milyar USD'lık bölümünün de erken ödenmesine imkan vermiştir. Rusya Paris klübü'ne kalan borçları ile Londra Kulübü'ne olan borçlarını da erken ödemek istemektedir. Fonda biriken kaynakların bir kısmının sosyal güvenlik reformu için kullanılması 2005 yılının son aylarında gündeme gelmişse de henüz bu konuda bir adım atılmamıştır.²⁴⁰

Enerji fiyatlarındaki ve üretimindeki artış şirketlerin nakit pozisyonlarını güçlendirerek daha kolay borçlanmalarına, yatırımları artırmalarına ve sektörde konsolidasyona imkan vermektedir. YUKOS olayından sonra Rusya'na yabancı sermaye gelmeyeceği iddialarına karşın Gazprom, batılı bankalardan oluşan bir konsorsiyumdan, Sibneft'in satın alınmasını finanse etmek amacı ile 13.1 Milyar USD kredi alabilmiştir. Öte yandan, yeni kurulan ve tamamı kamuya ait olan Rosneftgaz adlı holdingin de kolaylıkla 7.5 milyar USD tutarındaki borçlanmayı gerçekleştirebileceği görülmüştür.²⁴¹

Rusya Federasyonu gibi, enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler ekonomik kalkınmalarını hızlı bir biçimde gerçekleştirebilme olanaklarına sahiptirler. İhtiyaç duydukları enerji kaynakları için dışa bağımlı olan ülkeler ise, bu enerji kaynaklarını elde edebildikleri ölçüde ekonomik kalkınma hedeflerine yaklaşabileceklerdir. Ancak enerji kaynakları için dışa bağımlı olan ülkeler, bu kaynakların dışalımını gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duydukları finansal kaynakları aratabilmek için diğer mal ve hizmetleri üretebilip ihraç edebilmelidirler. Bu mal ve hizmetlerin üretimi ise doğal olarak enerji kaynaklarının arzını gerektirmektedir. Kısaca bu bağımlılık ilişkisi kırılmaz bir kısır döngüyü ifade etmektedir. Rusya'nın rezervleri dünya petrol rezervlerinin yüzde 6,3'üne karşılık gelirken, dünya petrol üretimi içerisindeki payı yüzde 12,4'tür. Görüldüğü gibi, Ortadoğu dışındaki tüm bölgelerde rezerv paylarının üstünde üretim payları söz konusudur. Rezervlerin aşırı ulaşımının, petrol alanlarına zarar verdiği kabul edilmektedir. Dünya rezervlerinin yüzde 41'ine sahip olan Ortadoğu, dünya doğal gaz üretiminin yalnızca yüzde 12,4'ünü gerçekleştirmektedir. Bu durum Ortadoğu'nun doğal gaz üretimindeki öneminin gelecek yıllarda giderek artacağı

²³⁹ Şahin K. " Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı", www.mfa.gov.tr. Et:12.12.2013

²⁴⁰ A.g.e

²⁴¹ A.g.e

anlamına gelmektedir. Ancak tek başına dünya doğal gaz rezervlerinin yüzde 23,4'üne sahip olan ve dünya doğal gaz üretiminin yüzde 19,6'sını gerçekleştiren Rusya'nın, dünya doğal gaz piyasasının arz yönüyle en önemli oyuncusu olduğunu söyleyebiliriz. AB ise dünya doğal gaz rezervlerinin yalnızca yüzde 1,6'sına sahip olup, dünya doğal gaz üretiminin yüzde 6,2'sini gerçekleştirmektedir. ABD dünya doğal gaz tüketiminin yüzde 22'sini gerçekleştirmektedir. Ancak dünya doğal gaz üretimindeki yüzde 9,6'lık payı göz önüne alındığında, ABD'nin doğal gazda dış bağımlılığının çok yüksek olmadığı sonucuna varabiliriz. Bunun tam tersi bir durum ise AB için söz konusudur. Bir diğer önemli birincil enerji kaynağı kömürdür. Kömür, fosil yakıtlar içerisinde üretim ve tüketim maliyeti ve çevreye zararları yönlerinden en az avantajlı olan enerji kaynağıdır. Dünya kömür rezervlerinin yaklaşık yüzde 30'una ve kömür üretiminin yüzde 18'ine sahiptir. Kömür rezervleri yönünden ABD'yi Rusya izlemektedir. Rusya, dünya kömür rezervlerinin yüzde 19'una ve kömür üretiminin yüzde 4,6'sına sahiptir. Rusya'nın kömür üretiminin rezervlerine göre düşüklüğü, petrol ve özellikle doğal gaz üretimine yoğunlaşmış olması ile açıklanabilir. Petrol ve doğal gazın birincil enerji kaynakları içerisindeki öneminin artması, kömürü hem yeni rezervler arama hem de daha temiz tüketmeye yönelik teknolojilerin geliştirilmesi yönlerinden daha az avantajlı bir durumda bırakmıştır.²⁴²

Rusya'nın en çok doğalgaz ihraç ettiği bölge Avrupa iken, Avrupa'nın en çok doğalgaz ithal ettiği ülke Rusya olmuştur. Çünkü Avrupa'nın ucuz ve kolay doğalgaz ithal edeceği Rusya dışında başka ülke yoktu. Ayrıca Rusya için Çin gibi devasa bir pazar da mevcut. Bu bakımdan, Rusya'nın doğalgazı her halükarda satacağı bir pazar bulabileceğini düşünenlerin sayısı çoğunlukta. Ancak böyle bir durumda, Rusya'nın AB üzerinde siyasi baskı unsuru olarak kullandığı enerji kozunun ortadan kalkacağını unutmamak gerekir. Rus gazına sadece AB bağımlı değildir. Bunun yanında Bulgaristan, Polonya, Finlandiya gibi ülkelerde Rus gazına muhtaçtırlar. Ama İspanya ise Rus gazına ihtiyaç duymuyor buda AB içinde Rus gazına karşı tek bir politika izlenmesine engel oluyor. Böylece Rusya enerji kartını istediği gibi oynuyor.

AB'nin Rus gazına alternatif oluşturmak için uygulamaya çalıştığı tüm projelere karşı Rusya hemen anında karşılık vererek AB'nin sürekli kendisine bağımlı olmasını istiyor. AB enerji ihtiyacını Nabucco projesiyle yapmayı planlarken, Rusya Nabucco'ya karşı Güney Akım projesini çıkardı. AB'nin amacı Orta Asya, Hazar ve Ortadoğu gazını Türkiye üzerinden geçecek boru hattı ile Avrupa'ya taşımaktı. Fakat planlanan Nabucco projesi Rusya'nın etkisiyle ilerleme kaydedemedi. Hatta projenin iptal edildiği yönünde açıklamalar bile yapılmıştır. Nabucco projesinde ilerleme kaydedilememesinin iki temel nedeni olduğu belirtilmiştir. Birincisi bu boru hattına gaz verecek olan Azerbaycan ve Türkmenistan gibi ülkelerin ihtiyacı karşılayıp karşılayamayacağını hala belirsizliğini koruması. İkincisi Gazın alıcısının da tam olarak belli olmaması temel sorunu oluşturuyor. Çünkü Rus gazına bağımlı ülkeler yarın ne olacağı konusunda kendilerini riske etmek istemiyorlar. Ancak tükettiği enerji

---

²⁴² Şahin K. "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı", A.g.e

ihtiyacı her geçen yıl artan Avrupa, en ekonomik enerji kaynağı Rusya olduğu için Gazprom'la uzlaşmaktan başka bir çaresi olmadığı düşünülüyor.²⁴³

Rusya içerisinde enerji alanında yatırım yapmak isteyen şirket ya da devletin, ister ithalatçı ister ihracatçı olsun, muhatabının şirketler değil Rus hükümeti olduğu net bir şekildedir. Dünyanın en büyük iki petrol üreticisinden olan Rusya'nın, Orta Asya petroleri için de geçiş bölgesi konumunda bulunması, Avrupa, ABD ve Uzakdoğu gibi büyük pazarlara enerji ihraç edebilme kapasitesine sahip olması ve bu güce hükmedenin özel sektör değil Hükümet olması, Rus Hükümetini enerji alanındaki görüşmelerde ana muhatap kılmakta ve Rus hükümetinin G-8 içinde yer alması için önemli bir stratejik gerekçe oluşturmaktadır.

Rusya'nın diğer yatırım stratejilerinden bazılarını kabaca açıklarsak ; Enerji şirketlerinin devlet tarafından desteklenmesi, Şirketler adına dış ilişkiler bakanlıklarının lobi kurması ve Ticari antlaşmalar imzalanması, enerji karşılığı silah ve askeri yardım Rus hükümeti Bir yandan kamuya ait dış borçlarını öderken diğer yandan kamuya ait enerji şirketleri dış borçlanmalarını artırmakta ve özel sektöre ait enerji şirketlerini satın almaktadırlar.²⁴⁴

Rusya'da, Transfer fiyatlaması yolu ile şirketler daha az vergi ödemektedir. Bu durum enerji sektörünün GSMH'ye katkısının da küçük görünmesine sebep olmakta hizmetler sektörünün payını ise aşırı olarak artırmaktadır. Örneğin enerjinin GSMH'ye katkısı transfer fiyatlaması sebebi ile % 7'ye kadar düşmektedir.

3.3.6.RUSYA'NIN AVRASYADAKİ ENERJİ POLİTİKASI VE YATIRIMLARI

Rusya son zamanlarda Türkiye'den daha faal politika yürütmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin ekonomik ve finansal sıkıntı yaşaması ve Bush yönetiminin Hazar politikasını netleştirememesi, Rusya Devlet Başkanı Putin'e yeni fırsatlar vermiştir. Mart 2000 yılından bu yana daha kararlı politikalar üreten Putin, Hazar enerji kaynaklarının Batı ve Doğu pazarlarına ihraç edilmesinde köprü rolü oynamayı istemektedir.²⁴⁵

Rusya; Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirerek yeni çok taraflı projeler hazırlamıştır. Bu projeler içerisinde Rusya en çok Mavi Akım projesine önem vermektedir. Çünkü Rus Gazprom firması, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılamanın yanı sıra Türkiye kanalıyla Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin enerji ihtiyaçlarını karşılamayı hesaplamaktadır.²⁴⁶ 2002 yılının Aralık ayında başlayan Mavi Akım Projesi Rusya'dan başlayıp Karadeniz'in altından doğrudan Türkiye'nin Samsun Limanı'na ve oradan da Ankara'ya ulaşacak olan boru hattının döşenmesinden ibarettir.²⁴⁷

²⁴³ Dilbirliği M. "Avrasya'da Yeni Enerji Savaşları",2012, www.dünyabülteni.net Et:10.10.2013,

²⁴⁴ A.g.e

²⁴⁵ Efeğil E."Türk-Rus İlişkiler: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç", A.g.e., s.356.

²⁴⁶ A.g.e.

²⁴⁷ Hale William, "Türk Dış Politikası 1774-2000", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s.285.

Rusya Mavi Akım Projesi'nin kapasitesini ileriki dönemlerde yıllık 30 ile 50 milyar metreküpe çıkarmayı planlamaktadır. Özellikle Orta Asya ülkelerinden alınacak doğal gaz, bu hat kanalı ile dünya piyasalarına sunulacaktır. Gazprom yetkilileri, Mavi Akım Projesi'ni, İran ve Türkmenistan hatlarından önce inşa ederek bu hatların önünü kesmeyi de arzu etmektedir. Böylece bir yandan Hazar Havzası enerji kaynaklarının Doğu-Batı hattından dünya piyasalarına akmasını önleyecek diğer yandan Doğu Avrupa pazarını da kaybetmemiş olacaktır. Zaten Doğu Avrupa ülkelerine daha fazla gaz satışı gerçekleştirmek için Rusya Transbulgaristan Doğal Gaz Hattı'nı inşa etmeye çalışmaktadır. Bu çalışmaların neticesinde Rusya Gazprom firması dünyanın en büyük gaz ihraç eden firması haline gelirken, Rusya Dünya enerji sektöründeki yerini sağlamlaştıracak ve Hazar Enerji Havzası'nın dünya piyasalarına sunulması konusunda Mavi Akım Projesi gerçekleşecektir. Bu piyasaları kontrol altına alan Rusya bölge politikalarında dünya siyasetinde daha etkili hale gelecektir. Bu nedenle Rusya Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin bölgede daha etkin rol oynamasını etkilemektedir.²⁴⁸ Putin'e göre Rusya, Avrasya coğrafyasında ekonomik bütünleşmenin öncüsü olmalıdır. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) söz konusu olduğu zaman, ekonomik bütünleşme ve millî güvenlik kavramlarının eşanlı olduğunu vurguladı. Rusya, Avrupa'daki soğuk savaş sonrası güvenlik mekanizmalarının çoktan yıkıldığı kanısındadır.²⁴⁹

Tablo 15: Orta Asya Ülkelerinin Dünya Enerji Rezervdeki Oranı

Ülkeler	Dünya Rezerv	Toplam Rezervine Oranı
	Milyar Ton	%
Kazakistan	5.3	3
Azerbaycan	1	0.5
Türkmenistan	0.1	-
Özbekistan	0.1	-
Kırgızistan	5 milyon ton	-
Tacikistan	2 Milyon ton	-
Ülkeler Toplamı	6.5	3.5

Kaynak: Yusuf YAZAR, Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye Ve Orta Asya Ülkeleri –Rapor, s.21 (2008 verileri)

Enerjinin temini açısından Avrasya ülkelerini enerji ihracatçısı ve enerji ithalatçısı olarak iki gruba ayırmak gerekmektedir. Ermenistan, Beyaz Rusya, Estonya, Gürcistan,

²⁴⁸ Efeğil E. “Türk-Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç”, A.g.e., s.357

²⁴⁹ Kazancı H., “Putin'in Ortadoğu Açılımı”, www.tusam.net/, Aktaran: Aydın N. “ABD'nin ve Rusya'nın Yeni Güç Politikaları ve Türkiye” <http://www.enerji2023.org/Et:21.05.2014>

Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Tacikistan, Ukrayna enerji ithalatçısı, Azerbaycan, Kazakistan, Rusya, Türkmenistan ve Özbekistan enerji ihracatçısı konumunda olan ülkelerdir.

Rusya'nın önem verdiği konuların başında enerji piyasasında edindiği avantajlı konumu korumak gelmektedir. Yeni enerji boru hatlarının imzalanması ile Rusya'nın enerjideki tekelleri konumu riske girmiş, buna karşılık bilhassa Orta Asya enerji kaynaklarının dağıtımında boru hatlarını çeşitlendirecek anlaşmaları önlemeye çalışmıştır. Bu amaca yönelik Moskova yönetimi daha az maliyetli boru hatları inşa ederek düşük fiyatlı enerji tedariki ile cazibe oluşturabilmeyi planlamaktadır. Rus gazını Avrupa ülkelerine taşıyacak olan Kuzey Akım Boru Hattı'nın 2011 yılında faaliyete girmesi, Avrupa'nın enerji arzı güvenliği açısından önemli bir anlaşma olarak görülmüştür. Avrasya enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştıracak olan ve Rusya'ya karşı en büyük alternatif olan Nabucco Projesi'ne rakip gösterilen Güney Akım Projesi, Rusya'nın kendisine alternatif oluşturacak yeni enerji yollarına karşı bir hamlesi olarak görülmektedir.²⁵⁰

Rusya, tarihinden ilham aldığı "imparatorluk stratejisi" ile Avrasya coğrafyasına büyük önem vermekte, ABD'nin çevreleme hamlelerine karşı bölge ülkeleri ile yakın durmaya gayret etmektedir. Son dönemde iki ülke arasındaki bilek güreşi Hazar enerji kaynaklarının güvenliği ve Orta Doğu bölgesi üzerinde gerçekleşmektedir.

3.3.7.RUSYA'NIN AVRASYADAKİ ENERJİ YATIRIMLARI

Bölgenin petrol ve gaz potansiyeline bağlı olarak, Avrasya'daki jeopolitik rekabet, eko-politik rekabete dönüşmüştür. Bu mücadelenin temelde iki amacı bulunmaktadır. Bu amaçlardan biri petrol ve gaz sahalarındaki paylaşım diğeri ise boru hattı güzergâhının belirlenmesidir. Tüm bunlar bölgedeki başlıca petrol yerlerinin belirlenmesi ve bu petrolün dünya pazarlarına transferinde hem bölgelerarası bir çekişmeye ve hem de uluslararası güç rekabetine yol açmaktadır. Bunun yanında bu bölge Rusya Federasyonu için de jeopolitik ve jeo-ekonomik açıdan önem taşımaktadır. Her şeyden önce Rusya Federasyonu için Avrupa ve Ortadoğu ülkelerine ulaşmak Orta Asya üzerinden oldukça kolay olacaktır. Eski SSCB gerektiğinde kullanmak üzere bölgede iki eski askeri üs kurmuştur. Bu üsler bölgede nüfuz alanı yaratmak iddiasındaki güçlere karşı Rusya Federasyonu açısından hala önem taşımaktadır. Kazakistan; Rusya Federasyonu, Belarusya ve Ukrayna ile birlikte eski Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlarını devralan cumhuriyetlerden biri durumundadır. Doğal kaynaklar özellikle petrol ve gaz açısından bakıldığında, Rusya Federasyonu'nun, bölgenin eko-politikalarını yönlendirmek amacıyla Orta Asya'ya girmeye teşebbüs eden devletlere karşı sert muhalefet göstereceği kuvvetle muhtemeldir.²⁵¹ Çünkü Rusya enerji devi olmak istemektedir. Kurmuş olduğu petrol şirketleri ile AB ülkeleri ve ABD dâhil olmak üzere

²⁵⁰ Kaya F., "Rusya'nın Yeni Dış Politika Vizyonu: Avrasya", A.g.e.

²⁵¹ Kona G.G., "Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları", IQ Yayıncılık, 2003, s.110

dünyanın birçok yerinde şirketler almaya çalışmakta, kendi petrol şirketlerini özelleştirmekten kaçınmaktadır.²⁵²

Rusya federasyonu, dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine, ikinci büyük kömür rezervlerine ve sekizinci büyük petrol rezervine sahiptir. Bunu yanında aynı zamanda; dünyanın en büyük doğalgaz ihracatçısı, ikinci büyük petrol ihracatçısı ve üçüncü en büyük enerji tüketicisidir.²⁵³ Hal böyleyken Rusya federasyonunun dış politikasının enerji temeline dayandırılmaması imkânsızdır. Mesela, doğalgaz, dünya ekonomisinde ve özellikle de Rusya federasyonunun ekonomisinde önemli role sahip ve en çok kullanılan yakıttır. Avrupa’da doğalgaz tüketimi artmakta ve bu artışın 2015’te %27 oranında daha da artacağı tahmin edilmektedir.²⁵⁴ Bu nedenle Rusya bir doğalgaz ihracatçısı olarak büyük bir stratejik güç haline gelmektedir. Bu nedenle doğalgaz dış politikasında önemli bir yer oynamaktadır.

Rusya’nın yeni politikasının en temel özelliği, Doğu-Batı enerji koridorunun temel taşları olan Bakü-Ceyhan petrol ve Trans Hazar Doğal Gaz Hatlarını siyasi ve hukuki araçlar kullanarak engellemek, bu güzergâhların gerçekleşmesini engelleyecek yeni boru hatları projelerini hazırlamak, en kısa zamanda bu projelerin inşasını tamamlamak ve Orta Asya ve Kafkas Devletleri’ne enerji kaynaklarını ihraç edebilecekleri yeni imkanlar sunmak olmuştur. Bu sayede Rusya bir yandan enerji kaynaklarını dünya piyasalarına sevkîyatında avantaj yakalamayı, öte yandan da mevcut Doğu-Batı projelerinin kısa ve orta vadede gerçekleşmesini önlemeyi düşünmektedir.²⁵⁵ Rusya’nın Azeri petrollerine ihtiyacı olmadığı halde Azeri petrollerinin kendi ülkesinden geçmesini istemesindeki ve Kafkasya’nın ekonomik ve politik yaşamına müdahale etmek istemesindeki amaç budur.

ABD, Çin ve Japonya’dan sonra Rusya dördüncü büyük elektrik santrallerine sahiptir. 2008 yılında yaklaşık olarak 914 TWh elektrik üretmiştir. Üretim kapasitesinin yaklaşık %68’i termik santrallerden, %21’i hidro, %10’u nükleer ve %1’i rüzgâr, jeotermal ve atık ısı gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından oluşmaktadır.²⁵⁶ Nükleer enerji santrallerini ilk inşa eden ülke olan Rusya’da, Ağustos 2010 itibariyle toplam kapasitesi 23 GW’a ulaşan 32 nükleer santral faaliyet göstermektedir. Ayrıca 10 inşa halinde, 14 planlanan, 30 önerilen nükleer reaktör bulunmaktadır. Rusya, yenilenebilir enerji kaynaklarında büyük potansiyele sahiptir. Jeotermal, rüzgâr ve güneş enerjisinden yararlanma olanağı bulunmaktadır.²⁵⁷

Eskiye nazaran daha fazla işbirliği ve bölgenin gerçeklerine uygun politikalar izleyen Rusya, uluslararası petrol şirketleriyle işbirliği içerisine girerek, uluslararası boru hatlarının en kısa sürede Rusya topraklarından geçecek şekilde inşa edilmesi ve mevcut hatlarında tamir edilerek, kapasitelerinin artırılması için yoğun çaba harcamaktadır.²⁵⁸

²⁵² Ödün, M. R., “Geleceğin Güvenlik Anlayışında Orta Doğu ve Kafkasya”, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar- Tehditler Fırsatlar, KSÜ Yayınları, 2008. s.25

²⁵³ Karahasanoğlu M. A., “Rusya’nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi”, Y.Lisans Tezi, 2012, s.29.

²⁵⁴ A.g.e

²⁵⁵ Efeğil E. “Türk-Rus İlişkiler: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç”, A.e.g., s.356

²⁵⁶ EBRD, Renewable Development Initiative, Country Profiles,

<http://ebrdrenewables.com/sites/renew/countries/russia/profile.aspx>, 15.08.2010,

²⁵⁷ A.g.e

²⁵⁸ Efeğil E. “Türk-Rus İlişkiler: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç”, A.e.g., s.356

Rusya doğalgaz taşımacılığında transit devlet olan Ukrayna, Moldova, Polonya ve Finlandiya ile iyi geçinmeye çalışmakta ve rakipleri olan Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın tarafsızlaştırılmasına ya da kendisine entegre olmalarına çalışmaktadır. Rusya doğalgaz politikaları konusunda mevcut konumuyla sorunları giderebilme, kaynakları akıllıca kullanarak bölgesel ve küresel güç olma potansiyeline kavuşmaya çalışmaktadır. Nitekim bunu, Putin'in enerji kuruluşlarını devletleştirerek kendi tekeline almaya çalışan hamleleriyle görebilmekteyiz. Daha önceli birçok şirket enerji alanında faaliyet gösteriyordu hatta çok uluslu şirketler haline gelmeye çalışıyordu. Fakat Putin bu durumu engellemek için birçoğunu Gazprom adı altında birleştirerek devletleştirmiş ve bazılarının da başka şirketlerle ortaklık kurmasını engellemeye çalışmış ve engellemiştir. Mesela bu konuda 2007 yılında Türkmenistan ile doğalgaz anlaşması imzalamıştır.²⁵⁹

Rusya ayriyeten, Orta Asya Türkî cumhuriyetlerinde de soydaşlarını bahane ederek etki kurmaktadır. Özellikle de Kazakistan gibi ülkelerde. Rusya doğal konusunda tekeli ele almak için bir takım politikalarla OPEC benzeri bir sitem geliştirmiş ve doğalgaz namına birçok konuda karar verici olmuştur.²⁶⁰ Bu nedenle dış politikada enerjiyi bir silah olarak kullanmaktadır. Çünkü; Azerbaycan ve Gürcistan Rus gazına muhtaç durumda, Türkmenistan'ın 2024 yılına kadar 80 milyar metre küp gazını Rusya'ya bağladı. Özbekistan ve Kazakistan da değişik hacimlerdeki gazlarını Rusya'ya bağlamış durumda.²⁶¹ Rusya'nın elindeki bu koz onun bu enerjilerin satışı konusunda rakiplerine ya da komşularına baskı yapmasına neden olmaktadır.

Rusya doğalgaz politikasının temeline de doğalgaz boru hatlarını oturtmuştur.

Yamal-Europe II doğalgaz boru hattı; bu boru hattı sayesinde Rusya doğalgazını Avrupa'ya taşımaktadır. Hatta bu hat; yamal yarımadasından başlayarak, Belarus ve Polonya üzerinden Almanya'ya ulaşmaktadır. Rusya bu boru hattı üzerinden, doğalgazını Polonya'dan Slovakya'ya daha sonra da Avusturya'ya ve oradan da İtalya'ya kadar ulaştırmayı hedeflemişti fakat, Ukrayna ile arasında çıkan kriz yüzünden bu askıya alınmıştır.²⁶²

Mavi Akım doğalgaz boru hattı; Bu boru hattı Türkiye için hayati derecede önemli bir projedir. Hatta Nabucco projesini de dâhil edebiliriz ama hali hazırdaki en somut proje budur. Bu projeye doğalgaz Rusya'dan Türkiye'ye Karadeniz geçişli bir boru hattıyla taşınmaktadır. Elbette ki Rusya Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattına ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına karşı çıkmaktadır. Bu nedenle bu boru hattıyla doğalgaz satımını arttırarak Türkiye'yi kendisine daha bağımlı yapmaya çalışmaktadır.²⁶³

Kuzey Akım boru hattı; bu boru hattı özellikle Polonya'yı bertaraf etmek için tasarlanmıştır. Bu projeye birlikte Rusya; Polonya, Ukrayna ve Belarus'un transit rota

²⁵⁹ Karahasanoğlu M. A., "Rusya'nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi", A.g.e. s.30

²⁶⁰ Bülent U., "SSCB'nin Dağılımasından Sonra Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri", Y.Lisans Tezi, 2003, s.98.

²⁶¹ Karahasanoğlu M. A., "Rusya'nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi", A.g.e. s.31

²⁶² A.g.e

²⁶³ A.g.e

niteliğini kaybettirmiş olacaktır. Rusya'dan Almanya'ya doğalgaz transferini gerçekleştirecektir.²⁶⁴

Güney Akım Boru Hattı; Bu projeye Avrupa enerji güvenliğini sağlama amaçlıdır. Ve Karadeniz üzerinden olduğu için Türkiye'nin inşaat izni verdiği ve Nabucco ya alternatif olması ihtimaline rağmen Türkiye tarafından kabul edilen bir proje olmuştur.²⁶⁵

Trans Gaz Boru Hattı; Avrupa'ya Ukrayna üzerinden 130 milyar küplük bir doğalgaz taşıyan boru hattıdır.²⁶⁶ Avrasya ülkeleri ile yapılan anlaşmalar sonucunda Türkiye üzerinden dağıtımı yapılacak doğalgaz boru hatlarına bir sonraki bölümlerde detaylı şekilde değinilecektir.

Rusya 1991'den beri sürekli olarak enerji alanında petrole vurgu yapmaktadır. Nitekim petrol rezervleri bakımından dünyada sekizinci sırada yer almaktadır. Sovyetlerin dağılmasından sonra Azerbaycan ile 7 adet anlaşma imza edilmiştir. Bunun sebebi ise Rusya'nın petrolü egemenliği altına almak istemesidir. Ya da hazar denizi konusunda İran ile işbirliğine gitmesinin de sebebi petrolü kontrolü altına almak istemesidir. Hatta doğalgaz alanında Gasprom varken petrol alanında da Lukoil vardır. Lukoil Azerbaycan'da etkili bir konuma sahiptir. Yani Rusya Azerbaycan'da temsil edilmektedir. Bu da Azerbaycan'ın kısmen ve dolaylı da olsa Rusya'ya bağımlılığının göstergesidir. Lukoil ayrıca Belarus, Gürcistan, Ukrayna ve Özbekistan ile de petrol ilişkileri içindedir. Bu da aynı Azerbaycan gibi o ülkelerin Rusya'ya bağımlılığını göstermektedir. Eğer Rusya doğalgaz da olduğu gibi petrolde de etkin bir rol oynamayı başarırsa dünya sisteminde diplomatik araç olarak ve caydırıcı etken olarak kullanılabilir. Bu nedenle Rusya orta doğu, hazar denizi ve Orta Asya'da etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Böylece eski süper güç olan Rusya'yı dünya siyasetine geri getirebilecektir. En büyük eksiği ise dünya enerji pazarı etkisinden uzak olmasıdır. Petrol yatakları bakımından zengin olan hazar denizi üzerinde etkin olmaya çalışan Rusya, Türkiye'nin bu denize kıyıdaş olan ülkeler aracılığıyla pay almaya çalışmasını engellemek için İran'ı da işin içine katarak hazar denizinin statüsünü tartışmaya sokmuştur. Çünkü hazar denizi bir göl olduğuna göre hazardaki kaynaklardan Hazar'a kıyısı olan ülkeler tarafından paylaşılmalıydı. Böylece Rusya hem Azerbaycan ile Türkmenistan'ın arasını açmış hem de Azerbaycan'ın önünü kesmiş oluyordu. Ayrıca burada pay sahibi olmak isteyen Türkiye'yi ve Türkiye adı altında ABD'nin de önüne engel koymuş oluyordu.²⁶⁷

Rusya petrol alanında da rol alarak ekonomisini yükseltiyor ve aynı zamanda da dünya politikasına damga vuracak hale gelmeye başlıyor.

Putin'in başkanlık döneminde üzerinde durduğu en önemli politika enerji politikası olmuştur. Ve petrol politikası da bundan nasibini almıştır. Ve enerji diplomasisini kullanmayı tercih etmiştir dış politikada. Putin ve Rus siyasal elitleri enerji diplomasisini boru hatlarıyla ve bu hatlar üzerinde oluşturduğu enerji politikalarıyla yürütmeye çalışmaktadır. Rusya'nın boru hattı politikaları ile hem AB'ye daha fazla petrol transferi yapmayı hem rakiplerini bu

---

²⁶⁴ A.g.e

²⁶⁵ A.g.e

²⁶⁶ A.g.e

²⁶⁷ Bülent U., "SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri", A.g.e. s.101

yolda egale etmeyi hem de Uzakdoğu'da Japonya ve Çin enerji pazarında söz sahibi olmayı amaçlamıştır. Özellikle hazar bölgesindeki ülkeler bölge dışı ülkelerin yardımıyla boru hatlarını başka yerlerden geçirerek Rusya ve İran'ın etkisini kontrol altına almaya çalışmaktadırlar.²⁶⁸ Fakat Rusya bölgedeki çıkarını korumak ve boru hatlarını kendi topraklarından geçirmeyi istemekte ve bu yolda politikalar geliştirmektedir. Bunun içinde tıpkı doğalgazda olduğu gibi petrolde de boru hatları projeleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı batılı devletlerin ortaya koyduğu bazı boru hatlarına alternatif olarak düşünülmektedir. Rusya bu boru hatlarıyla enerji gelirlerini arttırmayı amaç edinmiştir. Nitekim son yıllarda bu boru hatlarından geçen petrol miktarı arttığı için petrol gelirleri de artmıştır.

3.3.8.RUSYA'NIN AVRASYADAKİ POLİTİKASI

SSCB'nin sona ermesiyle birlikte, Sovyet rejimi sadece Avrupa ya da Orta Asya'da değil, Kafkaslar'da da büyük ölçüde kalkmıştır. Kafkaslar "arka bahçesi" olan Rusya'nın, bu bölgedeki etkinliğini yitirmesi, Karadeniz'de Boğazlardan Akdeniz'e geçişte, Orta Doğu ve Orta Asya'da tüm etkisini kaybetmesi anlamına gelecektir ki, Rusya kendisi için böylesine yaşamsal bir öneme sahip coğrafyayı kaybetmeyi kesinlikle göze alamaz. Dolayısıyla Rusya, Güney Kafkasya ülkeleri olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la olan askeri, diplomatik ve ekonomik ilişkilerini geliştirerek sürdürmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, Rusya, bu bölgedeki etkinliğinin devam edebilmesi için hem Güney hem de Kuzey Kafkasya'da askeri kuvvetlerinin bulunmasını zorunlu görmektedir. Ayrıca, NATO'nun, çeşitli Doğu Avrupa ülkelerini içine alarak sınırlarını Kafkasya'yı kapsayacak şekilde genişletmeye çalışması, Rusya'nın bu bölgedeki tüm hareket kabiliyetini sınırlamaktadır. Rusya, İran, Suriye, Ermenistan, Yunanistan ve GKRY ile işbirliğine giderek NATO'nun genişleme çabasına karşılık vermeye çalışmakta ve Körfez ve Hazar Havzası'nı kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.²⁶⁹

Başkan Putin, Rusya'nın yaşam sahasının Avrasya coğrafyası üzerinde yer aldığı görüşünde olduğu görülmektedir. Rusya'nın Avrasya politikası çerçevesinde amacı, hem Sovyet bloğu ülkeleri üzerindeki etkisini yeniden tesis etmek, hem de özellikle Akdeniz ve Hazar Havzası'nda varlığına tehdit oluşturabilecek faktörleri bertaraf edebilmektir.²⁷⁰ Rusya'nın "arka bahçesi" olarak nitelendirdiği eski Sovyet ülkelerini de içine alan "Avrasya Birliği Projesi" Moskova'nın önderliğinde şekil almaya başlamıştır. Başkan Putin'in yaptığı son açıklamaya göre, Avrasya Birliği için taslak anlaşmasının Mayıs 2014 yılına kadar hazır olması beklenmektedir.²⁷¹

Rusya zengin doğal kaynak rezervlerini kullanarak, bir yandan kendisine bağımlı olan ülkelerdeki etkinliğini arttırırken, diğer yandan da gelecekte rakibi olabilecek Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi ülkelerle ikili işbirliği anlaşmaları yapmaktadır. İhraç edilen

²⁶⁸ Karahasanoğlu M. A., "Rusya'nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi", A.g.e., s.48

²⁶⁹ Özden H., "Yeni Dünya Düzeninde Güney Kafkasya" www.avrasyademokrasi.org, Et:10.05.2014

²⁷⁰ Kaya F., "Rusya'nın Yeni Dış Politika Vizyonu: Avrasya", A.g.e.

²⁷¹ A.g.e

doğal gazın fiyatı ve anlaşma koşulları konusunda sağlanan bazı kolaylıklar karşılığında Gürcistan, Moldova, Beyaz Rusya, Bulgaristan vb. ülkelerin altyapı sistemleri aşamalı olarak Rusya'nın eline geçmektedir.²⁷²

Rusya hem doğalgaz üretimi hem de rezervleri bakımından ilk sırada yer almasına rağmen, Orta Asya gaz üreticileriyle (Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan) yapmış olduğu anlaşmalar neticesinde önemli ölçüde gaz olarak Avrupa'ya satmaktadır. En nemli kazancı ise, Sibiry ve doğudaki doğalgazı Uzakdoğu'ya pazarlamasıdır. Japonya ve Çin tabiri yerindeyse Rusya'nın eline bakmaktadır. Bu durum ise dış politikada Rusya'ya karşı çevreleme politikası güden ABD'yi de geri püskürtmektedir. Böylece Rusya geleceğe yönelik olarak, enerjiye dayanarak belli ülkelerde bölgelerde etki yaratabilme zeminini hazırlamaktadır. Hatta Rusya devlet başkanı Viladmir Putin, 2005 güvenlik toplantısında "Rusya enerji alanında liderlik rolü üstlenmesi gereken bir ülke olmalıdır."²⁷³ diyerek, bu arzusunu ve politikasını açıkça belli etmiştir.

Druzhba Boru Hattı; Rusya'nın Avrupa'ya petrol ihracı yaptığı hatlardan birisidir. Bu aynı zamanda dostluk boru hattı diye de bilinir. Ve 4000 km ile dünyanın en uzun boru hattıdır. Bu hatta petrol; Ukrayna, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan üzerinden Avrupa'ya ulaşır.²⁷⁴

Baltık Boru Hattı; Batı Sibiry ve Timan Peçora'da Finlandiya Körfezindeki Primorsk limanına ham petrol sevkiyatı için kullanılmaktadır. Rusya açısından en önemli özelliği; enerji ihracında aracı devletleri ortadan kaldırmakta ve Kuzey Avrupa pazarına doğrudan iniş imkânı sağlamaktadır.²⁷⁵

Doğu Sibiry Pasifik Okyanusu Boru Hattı; Rusya ve Çin arasında varılan anlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Rusya'nın bundaki amacı ise Çin'i kontrol altında tutmak istemesidir.²⁷⁶

3.3.9.RUSYANIN AVRASYADAKİ ASKERİ ÜSLERİ

Rusya bölgedeki ekonomik ve askeri varlığını sağlamlaştırmak için "yakın çevre" adını verdiği yeni bir güvenlik politikası oluşturmuştur. Rusya, uluslar arası alanda yitirilen "Süper Güç" statüsü yerine "Büyük Güç" prestijini korumaya kararlıdır. Bu çerçevede 2012 Rusya devleti başkanı Vladimir PUTİN'in Bişkek ziyaretinde Kırgızistan'ının 489 milyon

²⁷² Ulutaş M. "Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu", Cumhuriyet Enerji, EMO Yayını, Sayı: 1, Ocak-2008, Ankara, s.10.

²⁷³ Karahasanoğlu M. A., "Rusya'nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi", A.g.e., s.34

²⁷⁴ A.g.e.

²⁷⁵ A.g.e.

²⁷⁶ A.g.e.

dolarlık borcunu silerek, karşılığında savunma alanında işbirliği anlaşması imzalayarak ülkede bulunan askeri üs ve tesislerinin mevcudiyetini 2032'ye yılına kadar uzatmıştır.²⁷⁷

Ulusal güvenliğin önce bu bölgesel kontrolden geçtiğini savunan Rusya bu konuda gerekli çalışmaları daha Putin'in iktidar olduğu günlerde Beslan Baskını sonrası Çeçen topraklarına yapmıştır. Ayrıca yakın zamanlarda 7 Temmuz 2008 tarihinde patlak veren Rusya Gürcistan savaşı bu politikanın hala devam ettiğini kanıtlamaktadır. Bu politikanın ikinci ve en önemli amacı bölgesel alanına (mekân) dışarıdan kimsenin müdahale etmemesini sağlamaktır. NATO ve AB'nin genişlemesinin Avrasya ülkelerine ve özellikle Rusya'nın "yakın çevre olarak" adlandırdığı ülkelere sıçraması, "Kadife devrimlerinin" yaşanması Rusya'nın politikasında kararlılığını arttırmıştır. NATO'ya ve AB'ye girmeye çalışan Gürcistan'ın, Rusya ile savaşı Karadeniz odaklıdır. Çünkü Odesa ve Abhazya'yı Gürcistan'a kaybederse, Karadeniz'e çıkmak için limanları azalacak ve Ukrayna'ya bağımlı kalacak.²⁷⁸

Rusya'nın Gürcistan topraklarındaki askeri üsleri, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olmakta ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmektedir. Gürcistan'daki Rus askeri varlığı iki şekilde gözlenmektedir. Buna göre Rusya anlaşmalar yoluyla, Sovyet dönemindeki Gürcistan'da yer alan askeri üsler üzerinde kullanım hakkı kazanmış, diğer yandan ayrılıkçı bölgeler, Abhazya ve Güney Osetya'da barışı sağlama amacıyla varılan anlaşmalar sonucunda bu bölgelerde Rus Barış Gücü askerlerini konuşlandırmıştır.²⁷⁹

S.S.C.B zamanında Gürcistan'da yer alan askeri üsler NATO'nun güney cephesine karşı bir savunma üssü olarak kabul edilmiştir. Sovyet döneminde Güney Kafkasya'daki askeri karargâhların en büyüğü Gürcistan'da konuşlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Gürcistan'da yer alan askeri üsler 1993 yılında kurulan Güney Kafkasya'daki Rus Birlikleri'nin idaresine geçmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi 1993 yılında, ayrılıkçı bölgelerde kontrolü sağlanamaması üzerine Şevardnadze BDT'ye üye olma kararı almıştır. Gürcistan, BDT üyeliğinin yanı sıra Rus askeri üslerinin 25 yıl daha Gürcistan topraklarında konuşlanmasını öngören bir anlaşma imzalamıştır.²⁸⁰

Karadeniz, Rusya için tarih boyunca önemli jeopolitik konuma sahip bir deniz olmuştur. Rusya tarih boyunca Karadeniz üzerinden, İstanbul ve Çanakkale boğazlarını geçerek Akdeniz'e diğer bir ifadeyle "sıcak denizlere" ulaşma imkânı bulmuştur. Ayrıca Rusya'nın tarih boyunca uzun mücadeleler verdiği Karadeniz'de yer alan Kırım Yarımadası Rusya için önemli jeo-stratejik konuma sahiptir. Günümüzde, Ukrayna'ya bağlı olan Kırım Yarımadası'nda Rusya'nın deniz filosu bulunmaktadır.²⁸¹

²⁷⁷ Ayzatbek Beşov, "Vizit Putina v Kirgiziyu: Geopolitičeskoye Proşeniye",

http://www.bbc.co.uk/russian/international/2012/09/120921_kyrgyzstan_putin_visit.shtml, Et:28.10.2013

²⁷⁸ Saygın İ., "Değişen Avrasya Jeopolitiğinde Karadeniz'in Yeri: Aktörler, Politikalar Süreçler", Y.Lisan Tezi, 2009, s.53

²⁷⁹ Devdariani Jaba, "Georgia and Russia: The Troubled Road to Accommodation", 2005, s.190.

²⁸⁰ Kamalov İ. "Moskova'nın Rövanşı", 2008, s.103-104.

²⁸¹ Kamalov İ. "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 21, 2009, s.14.

3.3.10.RUSYA’NIN UKRAYNA POLİTİKASI

Rusya’nın Ukrayna Politikası Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik izlediği dış politikayı Putin öncesi dönem ve Putin sonrası dönem olarak ikiye ayırmak mümkündür. Çalışmanın ilk bölümünde de bahsedildiği üzere Putin’in iktidara gelmesiyle “Yakın Çevre” olarak adlandırılan eski S.S.C.B cumhuriyetlerine yönelik izlenen politikalara daha fazla önem verilmeğe başlanmıştır.²⁸²

Ukrayna, “Yakın Çevre Ülkeleri” arasında Rusya’nın en fazla önem verdiği ve üzerinde etkinlik kurmak istediği kilit öneme sahip ülkelerden biridir. Ukrayna jeopolitik konumu itibarıyla, Rusya’yı Doğu Avrupa’ya ve oradan da Avrupa’ya ulaştıran ülkedir. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde oluşturulan ulaştırma altyapı sistemlerinden dolayı Ukrayna’nın, Rusya ve Avrupa arasında bağlantı sağlama özelliği daha da güçlenmiştir. Rusya’dan Avrupa’ya enerji kaynaklarını taşıyan enerji nakil hatlarının hemen hepsi Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşmaktadır. Bu durum Ukrayna’yı günümüzde stratejik bakımdan Rusya açısından daha da önemli kılmaktadır.²⁸³

Ukrayna ve Rusya arasındaki ilişkilere baktığımızda, Ukrayna’nın enerji bakımından Rusya’ya bağımlılığı, Ukrayna’nın NATO ve AB’ye üyelik isteği ve Rusya’nın karşı çıkışı, Sivastopol’daki Rus Donanmasının geleceği konuları ön plana çıkmaktadır.²⁸⁴ Ayrıca Rusya’nın “Avrasya Ortak Ekonomik Alanı” adı altında, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan’ın katılımıyla kurmak istediği ortak pazar bölgesi çalışmaları da Ukrayna-Rusya ilişkilerini etkileyen bir konu olarak yer almaktadır.²⁸⁵

Putin’in iktidara gelmesinden sonra Ukrayna’ya yönelik izlenen dış politikayı anlamak için Rus siyasetçilerinin ve milliyetçilerinin Ukrayna’ya bakış açılarını bilmek gerekmektedir. Rus milliyetçilerin ve bazı Rus siyasetçilerinin bakış açısına göre Ukrayna, tarihsel, kültürel, dilsel anlamda Rusya’nın bir parçasıdır. Nikolai Karamzin, S.M. Solovev ve V.O. Kliuchevsky gibi Rus tarihçilerine göre, Rus Devleti’nin temelini teşkil eden Kiev Rus Devleti’nin merkezi günümüzde Ukrayna toprakları içinde yer almaktadır.²⁸⁶ Rusya İmparatorluğu’nun temellerinin atıldığı, günümüzde Ukrayna’nın başkenti olan Kiev Şehri tarihte Rusya’nın sadece siyasi merkezi değil, dini merkezi de olmuştur. Tarihte, Kiev metropoliti bütün Rusya’nın ruhani lideri olmuştur.²⁸⁷ Kiev Şehri bu özelliklere sahip olması nedeniyle Rus tarihinde önemli yer teşkil etmektedir. Rus milliyetçileri, Rusya İmparatorluğu’nun temellerinin atıldığı Kiev şehrine ve Ukrayna’ya büyük önem vermektedir. Rus tarihçilerine ve Rus milliyetçilerine göre Rus Devleti’nin tarihi birliği, Ukrayna ve Belarus’u da içine alan tüm Rus topraklarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

²⁸² Karaca K., “Güç Mücadelesi Arasında Ukrayna”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 12, Aralık 2008, s.89.

²⁸³ Okçuoğlu İ. “Emperyalist Küreselleşme ve Jeopolitika”, İstanbul, s.306.

²⁸⁴ Karaca K., “Güç Mücadelesi Arasında Ukrayna”, A.g.e., s.90

²⁸⁵ Kamalov İ., “Ukrayna Çevresinde Binyıl”, Cilt 2,Sayı 4, 2005, s.52.

²⁸⁶ Özcan A. S., “Rus Azınlıklar”, 2005, s.76-77

²⁸⁷ Kurat A. N., “Rusya Tarihi”, 4. Baskı, 2009, s.32.

Aleksandr Soljenitsin ve Likhaçev'e göre Rus kültürü Ukrayna olmadan, Ukrayna ise Rusya olmadan herhangi bir anlam ifade etmemektedir.²⁸⁸

Rus siyasetçiler, milliyetçi bir proje olarak, 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren Beyaz Ruslar, Ukraynalılar (Maloruslar/Küçük Ruslar) ve de Büyük Ruslar arasında herhangi bir ayrım görmeksizin kendi "Büyük Rus Ulusu" projelerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu üç halk da, Rus milliyetçileri tarafından tek bir Rus ırkının farklı dalları olarak görülmektedir. Bu "Büyük Rus Ulusu" tasarımına, Ukrayna entelektüelleri Rusya'dan tamamen ayrı, kendi parlak geçmişi, edebi dili ve gelişmiş kültürü ile ayrı bir Ukrayna ulusu kavramıyla karşılık vermektedir.²⁸⁹ Günümüzde Rusların büyük çoğunluğu, özellikle Rus milliyetçileri ve Ukrayna nüfusunun büyük bir bölümü iki Slav halkı, Ruslar ve Ukraynalılar arasında herhangi bir fark görememektedir ve bu yüzden de ayrı bir Ukrayna devletinin varlık nedenini kavrayamamaktadırlar.²⁹⁰ Putin'in Devlet Başkanlığı döneminde bir süre siyasi danışmanlık yapan Aleksandr Dugin'in de bu tarz milliyetçi düşüncelere sahip olması Ukrayna'ya verilen önemi arttırmıştır ve Ukrayna'ya yönelik milliyetçi politikaların izlenmesine yol açmıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik gösterdiği ilgi 2004 Devlet Başkanlığı Seçimleri öncesinde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Rusya bu seçimlerde izlediği Rusya yanlısı politikalarla ön plana çıkan Yanukoviç'i desteklemiştir. Rusya, Ukrayna'daki 2004 Devlet Başkanlığı Seçimlerini bir dönüm noktası olarak görmüştür. Rus siyasetçiler bu seçimlerde Batı yanlısı kadroların iktidara gelmesiyle, Ukrayna'nın AB ve NATO'ya üyeliklerinde önemli yol kat edeceğini ve Rusya'nın, Ukrayna ile olan ilişkilerin bozulacağını öngörmüşlerdir.²⁹¹

Rus yetkililer Ukrayna'da Batı yanlısı kadroların iktidara gelmesini önlemek için iki farklı yol izlemişlerdir. İlk olarak Rus siyasetçiler, Yanukoviç'in seçim kampanyasına büyük destek vermişlerdir. Ayrıca destek için Rus halkla ilişkiler uzmanları Yanukoviç'in seçim kampanyasında önemli roller üstlenmişlerdir. İkinci olarak ise Rus siyasiler Ukrayna'nın geleceği ve Ukrayna'nın ekonomik gelişmesi bakımından Rusya ile olan ilişkilerinin önemi üzerinde durmuşlardır.²⁹²

Ayrıca Rusya Devlet Başkanı Putin, Ekim 2004 tarihinde, Ukrayna'da yapılacak devlet başkanlığı seçimlerinin birinci turu öncesinde, Ukrayna'nın II. Dünya Savaşı'nda Nazi işgalinden kurtuluşunun yıldönümü kutlamalarına katılmak için Kiev'e üç günlük gezi düzenlemiştir. Bu gezi esnasında Putin, Ukrayna televizyon kanalına katılarak Ukrayna seçmenlerinin ve halkının sorunlarını yanıtlamış, Yanukoviç'i destekleyen açıklamalarda bulunmuştur.²⁹³ Rus kaynaklarına göre, 2004 Seçimleri öncesinde Rusya Yanukoviç'i desteklemek amacıyla 5-10 milyon dolar arsında mali destek sağlamıştır. Ruslara göre Yanukoviç'in seçim kampanyalarının giderleri büyük oranda Ukraynalı oligarklar tarafından karşılanmıştır; Rusya düşük miktarlarda mali destek sağlamıştır. Fakat Batılı kaynaklarda yer

²⁸⁸ Özcan A. S., "Rus Azınlıklar", A.g.e. s.76-77

²⁸⁹ Torbakov I., "Rusya'dan Ayrı ya da Rusya'nın Bir Parçası: Ukrayna Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı", Cilt 6, Sayı 4, 2001, s.299.

²⁹⁰ Torbakov I., "Rusya'dan Ayrı ya da Rusya'nın Bir Parçası: Ukrayna Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı", A.g.e.

²⁹¹ Petrov N., Ryaboy A., "Russia's Role in The Orange Revolution", Revolution in Orange, Carnegie Endowment Press, 2006, s.146.

²⁹² Petrov N., Ryaboy A., "Russia's Role in The Orange Revolution", A.g.e

²⁹³ www.rferl.org, Et:08.03.2014

alan bilgilere göre Rusya, Yanukoviç'e seçim kampanyası için 600 milyon dolar yardımda bulunmuştur.

Bunun 100 milyon dolarlık kısmı Gazprom tarafından karşılanmıştır. 2004 Seçimleri'nde Yanukoviç'e mali destek sağlayan Rus şirketleri arasında Alfa Bank, Basic Element, Gazprom, Lukoil, Sistema, Tatneft sayılmaktadır.

Turuncu Devrim sonrasında Yuşçenko'nun devlet başkanlığına geçmesiyle Ukrayna Rusya ilişkileri gerilmiş, bozulma sürecine girmiştir. Seçimlerde desteklediği adayın seçilememesi üzerine Rusya, Ukrayna'daki Batı yanlısı devlet başkanını zor durum da bırakmak amacıyla ekonomik nedenleri bahane ederek doğalgaz kesintisine gitmiştir. Bu dönemde Rusya, ABD ve AB'li yetkililere göre enerji kaynaklarını bir dış politika aracı olarak kullanmış; Ukrayna'ya gözdağı vermeye ve tehdit etmeye çalışmıştır. Rus yetkililer ise bu kesintilerin siyasi nedenlerden dolayı değil, ekonomik nedenlerden, Ukrayna'nın ödemediği doğalgaz borçlarından dolayı yaşandığını ifade etmişlerdir. Rusya, 2006 ve 2009 yıllarının başında Ukrayna'ya gönderilen gazı kesmiştir. Enerji konusu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ukrayna-Rusya ilişkilerinde kilit rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki ilk yıllarda Rusya, Ukrayna'ya ve diğer BDT Ülkelerine doğalgazı iç pazar fiyatından satmıştır. Fakat 2005 yılında Yuşçenko'nun Devlet Başkanlığı'na geçmesinden sonra Gazprom, Ukraynalı yetkililere gaz fiyatlarını arttıracaklarını, bir metreküp doğalgaz fiyatını 50 dolardan, 230 dolara yükselteceğini açıklamıştır. Ukrayna bu fiyat artışına karşı çıkmış ve bu fiyatlardan Rus doğalgazını almayacağını açıklamıştır. Bunun üzerine Rusya 31 Aralık 2005 tarihinde Ukrayna'ya doğalgaz akışını kesmiştir. Bu kesinti Avrupa ülkelerine giden gaz akışını da etkilemiştir. AB ülkelerinin sert eleştirilerinden sonra Gazprom 2 Ocak 2006 tarihinde gaz akışını yeniden başlatmış ve 4 Ocak 2006 tarihinde Ukraynalı yetkililerle anlaşmaya varmıştır.²⁹⁴

4 Ocak 2006 tarihinde Moskova'da, Gazprom, Naftogaz Ukraine ve Rosukrenergo temsilcileri arasında anlaşmaya varılmıştır. Fakat yapılan bu anlaşma sonrasında 78 Ukrayna'daki muhalefet partileri bu anlaşmayı yoğun bir şekilde eleştirmiştir. İlk olarak ithal edilen gazın fiyatı konusunda eleştiriler yoğunlaşmıştır. Anlaşmaya göre 2006 yılının ilk altı ayında ithal edilen doğalgazın metrekübüne 95 \$ ödenmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu altı ay sonrasında gaz fiyatında artışa gidilip gidilmeyeceği, fiyat artışı olursa hangi oranlarda sınırlı kalacağı konusunda düzenlemeler yapılmamıştır. İkinci olarak eleştiriler İsviçre menşeli Rosukrenergo firması üzerinde yoğunlaşmıştır. Muhalefet, Rosukrenergo firmasının Ukrayna pazarında bir monopol haline geldiğini ileri sürmüştür. Son olarak anlaşmadaki düzenlemeye göre bundan sonra Naftogaz Rus doğalgazını başka alıcılara ihraç edemeyecektir. Bu düzenlemeyle Naftogaz Ukraine yıllık olarak 800 milyon dolarlık bir gelirden mahrum bırakılmıştır.²⁹⁵

Varılan bu anlaşma sonrasında Ukrayna'nın iç siyasetinde, yönetici kadro ile muhalefet arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Bu anlaşma, 26 Mart 2006 tarihinde

²⁹⁴ Woehrel Steven, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", <http://www.usembassy.it/pdf/other/RL34261.pdf>, 23.11.2008, s. 8-9.

²⁹⁵ Dubien Arnaud, "The Opacity of Russian-Ukrainian Energy Relations", Arnaud 2007 www.ifri.org/files/russie/ifri_dubien_russie_ukraine_gas_ANG_mai2007.pdf, 23.09.2009, s.11-12.

yapılacak parlamento seçimleri öncesinde, adayların yaptıkları seçim konuşmalarında en önemli ve öncelikli konu haline gelmiştir.²⁹⁶ 2006 yılında yaşanan gaz kesintisi sonrasında görüldüğü üzere, Rusya'nın Ukrayna iç siyasetini etkileyebilecek önemli bir araca sahip olduğu gözler önüne serilmiştir. Rusya, Ukrayna'nın enerji bağımlılığını bir koz olarak kullanıp, Batı yanlısı politikalar izleyen Yuşçenko yönetimini zor durumda bırakmış ve Turuncu Devrim esnasında ittifak kuran kadroların anlaşmazlığa ve ayrılığa düşmelerine yol açmıştır. Rusya-Ukrayna arasında enerji alanında bir diğer anlaşmazlık da 2009 yılının başında yaşanmıştır. Gazprom, Ukrayna'nın borçlarını ödemediği gerekçesiyle 2008 yılının son aylarında Ukrayna'ya gönderdiği gazı keseceğini, eski borçların ödenmemesi halinde yeni bir anlaşmaya varılmayacağını açıklamıştır. Bunun üzerine Ukraynalı yetkililer borçlarını ödediklerini açıklamışlardır; Gazprom yetkilileri ise Ukrayna'nın sadece 2007 yılına ait olan borçlarını ödediklerini, 2008 yılına ait borçların ödenmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca Rus yetkililer, 2009 yılı için belirlenen 1000 metreküp gaz için 250 dolar olan ücret konusunda Ukraynalı yetkililer ile uzlaşmaya varamayınca 2009 yılının ilk günlerinde Ukrayna'ya olan gaz akışı kesilmiştir. Bu gaz kesintisinden Avrupa ülkeleri de etkilenmiştir. AB yetkililerinin araya girmeleriyle 16 Ocak 2009 tarihinde Ukrayna Başbakanı Timoşenko ile Rusya Başbakanı Putin anlaşmaya varmışlardır.²⁹⁷

Bazı uzmanlara göre 2009 yılında yaşanan gaz kesintisiyle Rusya, hem Ukraynalı siyasilere hem de AB yöneticilerine mesaj vermeye çalışmıştır. 2009 yılında yaşanan gaz krizinde Rusya ayrıca Ukrayna'nın Avrupa ülkelerine giden gazı çaldığını iddia etmiştir. Bu iddiayla Rusya, Avrupa ülkelerine Ukrayna'nın güvenilir bir transit geçiş ülkesi olmadığını ima etmeye çalışmıştır. Hasan Selim Özertem'e göre Rusya'nın amacı Avrupa ülkelerine Güney Akım Enerji Hattı'nın önemini ve gerekliliğini ön plana çıkartmaktır.²⁹⁸

Rusya-Ukrayna arasındaki bir diğer sorun da Kerç Boğazı ve Tuzla Adası sorunudur. Tuzla Adası sorunu, 2003 yılında Kerç Boğazı'nda Ukrayna'ya ait olan bir ada üzerinde Rusya'nın egemenlik iddia etmesi sonucu ortaya çıkmıştır²⁹⁹ Tarihte Taman Yarımadası'yla bütünleşik olan Tuzla Adası, 1925 yılında gerçekleşen fırtınanın ana kara ile tek bağlantısı olan kum şeridini ortadan kaldırması sonucu ada konumuna geçmiştir.³⁰⁰ Tuzla Adası, Sovyetler Birliği döneminde Ukrayna S.S.C.C'ne bırakılmıştır; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yapılan anlaşmalarla adanın Ukrayna'ya ait olduğu belirlenmiştir.³⁰¹

Rusya Federasyonu'nun Eylül 2003 tarihinde Azak Denizi üzerinde inşa etmeyi planladığı barajın ve baraja ait tesislerin Taman Yarımadası'ndan Ukrayna topraklarına ait Tuzla Adası'na doğru taşması iki ülke arasında gerginliğin yaşanmasına sebep olmuştur.³⁰² 20 Ekim 2003 tarihinde de Rus yetkililerin Ukrayna'dan adanın kendilerine ait olduğunu ispat etmesini istemesi, buna karşılık Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'nin Tuzla Adası civarında askeri eğitimler yapmaya başlaması gerginliği arttırmıştır. 24 Aralık 2003 tarihinde Rusya ve

²⁹⁶ Dubien Arnaud, "The Opacity of Russian-Ukrainian Energy Relations", A.g.e.

²⁹⁷ www.usak.org.tr, 21.03.2014

²⁹⁸ www.usak.org.tr, 21.03.2014

²⁹⁹ Alkan A., "Karadeniz Güvenliği", Nobel Yayınları, Ankara, 2006 s.108.

³⁰⁰ Olçar K., "Karadeniz Politikaları ve Türkiye-Ukrayna Stratejik İlişkileri", IQ Yayınları, İstanbul, 2007, s.313

³⁰¹ Alkan A., "Karadeniz Güvenliği", A.g.e., s.108

³⁰² Olçar K., "Karadeniz Politikaları ve Türkiye-Ukrayna Stratejik İlişkileri", A.g.e.

Ukrayna arasında Azak Denizi'nin kullanımı ve Kerç Boğazı sorunu hakkında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Azak Denizi iç deniz statüsünde olacak, Kerç Boğazı'nın statüsü ve Azak Denizi'nin paylaşılması ayrı anlaşmalarla belirlenecektir. Bu anlaşma sonucunda adanın kime ait olduğunun açıklığa kavuşturulmaması, istenildiği zaman gelecekte bir sorun çıkarmak için Rusya'nın eline koz vermiştir.³⁰³

80 Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik izlediği politikayı özetleyecek olursak; Ruslar, Ukrayna halkını Rusların ayrı bir boyu olarak görmekte, Ukraynalıların ayrı bir millet olduğuna inanmamaktadırlar. Hatta bazı Ruslar, Ukrayna devletini yapa y bir devlet olarak görmektedir. Kimi basın organlarının aktardığına göre Vladimir Putin 2 - 4 Nisan 2008 tarihinde gerçekleşen NATO Konseyi Toplantısı'nda kapalı kapılar ardında "Ukrayna bir ülke bile değil. Yarı Doğu Avrupa toprağı, diğer yarısını da biz verdik" demekten çekinmemiştir.³⁰⁴ Putin'in sarf ettiği bu cümle Rusların Ukrayna'ya, Ukrayna halkına bakış açısını özetlemektedir. Ruslar, Ukrayna'nın Batı yanlısı siyaset izlemelerini, AB ve NATO gibi Batılı kurumlara üye olmasını istememektedirler. Rusya, Sovyet döneminde Ukrayna üzerinde sahip olduğu etkin konumu günümüzde de devam ettirmeği istemektedir. Rusya kendini Ukraynalıların "büyük ağabeyi" olarak görmektedir. Rusya AB'ye alternatif olarak Avrasya Ortak Ekonomik Alanı'nı, NATO'ya alternatif olarak ise BDT'yi ön plana çıkarmaktadır. Rusya gerçekleştirmek istediği bu projelerde Ukrayna'nın da yer almasını istemektedir. Rusya, Ukrayna'nın Batılı kurumlara yönelmesine karşılık enerji kartını ve Ukrayna'da yaşayan Rus azınlıklar kartını kullanarak Ukrayna üzerindeki etkin konumunu devam ettirmekte, Ukrayna'nın Batı yanlısı politikalar izlemesini engellemeye çalışmaktadır. Ukrayna'nın yaşadığı birçok iç sorun Rusya'yla bağlantılıdır. Bu sorunların çözüm sürecine Rusya'nın dâhil olmaması söz konusu değildir. Bu yüzden gelecekte Ukrayna'nın, Rusya'yı tamamıyla göz ardı ettiği bir dış politika izleyebilmesi mümkün görünmemektedir.

3.3.11.RUSYA'NIN GÜRCİSTAN POLİTİKASI

Tarih boyunca çatışmaların ve güç mücadelesinin eksik olmadığı Kafkasya'da, Sovyet döneminde duraklayan çatışmalar, Sovyetlerin yıkılmasıyla yeniden başlamıştır. Sovyet sonrası dönemde, Kafkasya'daki etnik temelli sorunlar çatışmaya dönüşmüştür. Rusya'nın bölgeyi yeniden kontrol altına alabilmek için "etnik sorunları kullanma politikası" Kafkasya'da ve bununla bağlantılı olarak Gürcistan'da istikrarın sağlanmasında önemli bir engel teşkil etmektedir. Rusya'nın askeri stratejilerine göre, Gürcistan, Kafkasya'ya yönelik güvenlik politikalarının kilit ülkesi konumundadır. Rusya'nın kontrol ettiği bazı önemli petrol ve doğalgaz borularının Batıya giden mevcut ve potansiyel rotaları Gürcistan'dan geçmekte ve Rusya için önem teşkil eden Karadeniz limanları Gürcistan topraklarında bulunmaktadır. Bu özellikler Gürcistan'ı Rusya için önemli kılan ikinci bir faktördür.³⁰⁵ Rusya, Karadeniz'deki varlığını korumak, Batı yanlısı politikalar izleyen Azerbaycan üzerinde baskı

³⁰³ Alkan A., "Karadeniz Güvenliği", A.g.e., s.110

³⁰⁴ www.usak.org.tr, 21.03.2014

³⁰⁵ Bozkurt G.S., "Gürcistan'daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya'nın Tutumu", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı 19, 2008, s.2.

kurabilmek ve müttefikli Ermenistan ile bağlantılarını devam ettirebilmek için Gürcistan'a büyük önem vermektedir.³⁰⁶

Rusya-Gürcistan ilişkilerine baktığımızda; Abhazya ve Güney Osetya Sorunu, Gürcistan'daki Rus askeri üsleri, Gürcistan'ın NATO'ya üyelik talebi ve Gürcistan'ın Batı yanlısı politikalar izlemesi iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen faktörler olarak sıralanabilir. Gürcistan'daki Rus askeri üsleri, vize rejimi meselesi, Pankisi Vadisi ve terörizmle mücadele iki ülke ilişkilerinin en çok konuşulan sorun alanlarıdır.³⁰⁷ Rusya özellikle Abhazya ve Güney Osetya Sorunu'nu kullanarak, Gürcistan üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek istemektedir. Buna karşılık Gürcistan da Batı yanlısı bir dış politika izleyip Batılı ülkelerin desteğini alarak Rusya'yı dengelemek istemektedir. 1990 yılında Gürcistan'da iktidara gelen Gamsakhurdia, ülkesinin S.S.C.B ya da onun devamı olan BDT bünyesinde herhangi bir askeri ittifaka dâhil olmayacağını açıklamıştır.³⁰⁸ Bağımsızlık sonrasında, Rusya-Gürcistan ilişkileri Şevardnadze döneminde hareketlilik kazanmıştır. Gürcistan'daki Gamsakhurdia taraftarlarının, Şevardnadze yönetimine yönelik başlattıkları şiddet eylemleri ve Abhazya Sorunu'nun ortaya çıkmasıyla Şevardnadze yönetimi Rusya'nın yardımına başvurmuş ve 1993 yılında BDT'ye katılmak zorunda kalmış ve böylece karşılaştığı güvenlik sorunlarına geçici olarak bir çözüm sağlamıştır.³⁰⁹ 1993 yılından 11 Eylül 2001'e kadar olan süreçte Rusya-Gürcistan ilişkilerinde önemli sorunlar ve gerginlikler yaşanmamıştır. 3 Şubat 1994 tarihinde Rusya ile Gürcistan arasında askeri işbirliğini içeren "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Rusya, Gürcistan'da 25 yıllığına dört askeri üs bulundurma ve Gürcistan sınırlarını Gürcü askerler ile ortak koruma olanağını elde etmiştir.³¹⁰

Ancak 2000-2002 yılları arasında Rusya-Gürcistan ilişkilerinde gerginlikler ön plana çıkmaya başlamıştır. Gürcistan'ın, Pankisi Vadisi'nde Çeçen savaşçıları beslediği ve gizlediği iddiaları iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Gürcistan'ın 137 Çeçen direnişçilerine yaptığı yardımı inkâr etmesi de Moskova ile Tiflis arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine sebep olmuştur. Gerginleşen Rusya-Gürcistan ilişkileri Şevardnadze yönetiminin son yıllarında kriz haline dönüşmüştür.³¹¹ Rusya, Pankisi Vadisi'ndeki Çeçen direnişçilerin varlığını iddia ederek; Pankisi Vadisi'ne yönelik bir operasyon düzenlemek istemiştir. Okan Mert'e göre Rusya'nın Pankisi Vadisi'nde operasyon düzenlemek istemesinin iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi Rusya, Sovyet sonrası dönemde Gürcistan üzerindeki azalan etkisini yeniden sağlamak ve Gürcistan'a gözdağı vermek ikincisi de Güney Kafkasya'da her geçen gün artan Amerika'nın etkinliğini durdurmak istemesidir.³¹²

Pankisi Vadisi üzerine yaşanan bu gelişmelerden sonra Rusya, Gürcistan'a yönelik izlediği politikalarda radikal adımlar atmaya başlamıştır. Rusya, Gürcistan'a baskı uygulamak için, 2000 yılının Aralık ayında Gürcistan vatandaşlarına uyguladığı vize rejiminde değişiklik yapmıştır. Bu değişikliğin göze çarpan en önemli noktası, Rusya'nın, Abhazya ve Güney

³⁰⁶ Sapmaz A. "Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s.76.

³⁰⁷ Sarıkaya Y., "Rusya Federasyonu'nun Gürcistan Politikası", Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s.185.

³⁰⁸ Purtaş F., "Rusya Fedarasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu", 2005, s.238

³⁰⁹ Hekimoğlu Asem Nauşabay, "Rusya'nın Dış Politikası I", Vadi Yayınları, Ankara, 2007, s.171

³¹⁰ Sapmaz A. "Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", A.g.e. s.179-180

³¹¹ Hekimoğlu Asem Nauşabay, "Rusya'nın Dış Politikası I" A.g.e., s.172

³¹² Mert O., "Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.96.

Osetya’da yaşayanlara vizesiz seyahat hakkını devam ettirmesidir. Vize değişikliğinden sonra Rusya, Abhazya ve Güney Osetya’da yaşayanların Rus vatandaşlığına başvurabileceklerini de açıklamıştır.³¹³ Bu gelişmeler karşısında Gürcü yöneticiler, Moskova’nın bu vize rejimi ile Gürcistan’a karşı açıkça yayılmacı ve emperyalist politikalar izlediğini ve ilerleyen zaman diliminde Rusya’nın Abhazya ve Güney Osetya’yı ilhak edeceğini iddia etmişlerdir.³¹⁴

Bundan sonra Rusya 2000 yılının kış aylarından başlayarak Gürcistan’a gönderdiği doğalgazda kesintilere ve fiyat artışına gitmiştir.³¹⁵ Rusya, Ukrayna’ya karşı kullandığı enerji kozunu aynen Gürcistan’a karşı da kullanmak istemiştir. Fakat Rusya’nın, Gürcistan’a karşı enerji kozunu kullanması istenilen etkiyi yaratmamış ve Gürcistan zor durumda kalmamıştır. Azerbaycan, Gürcistan’ın doğalgaz sıkıntısını hafifletmek için, Şahdeniz Projesi dışında, kendi kaynaklarından da kış ayları boyunca günlük bir milyon m 3 doğalgazı Rus doğalgazının yarı fiyatına Gürcistan’a satmıştır.³¹⁶ Rusya’nın Gürcistan üzerinde giderek artan baskılarına karşı bir denge oluşturmak için, Gürcistan yönetimi ABD ile olan ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Gürcistan, ABD ile işbirliğine giderek, Nisan 2002’de sınır güvenliğinin sağlanması ve silahlı kuvvetlerinin 138 modernizasyonu için, ABD öncülüğündeki “Eğitim ve Donatım Programı” çerçevesinde 64 milyon dolar yardım almıştır.³¹⁷

2003 yılında Gürcistan’da yaşanan Gül Devrimi sonrasında, Rusya-Gürcistan ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır. Şevardnadze’yi devirerek Cumhurbaşkanı olan Saakaşvili’ye Gül Devrimi sürecinde ABD ve AB tarafından verilen destek, Gürcistan’ın Rus nüfuzundan uzaklaşmakta olduğunu işareti olmuştur.³¹⁸ Fakat Saakaşvili göreve geldikten sonra yaptığı konuşmada ülkesinin Rusya ile olan ilişkilerini düzeltmek istediğini, kendisinin ne Amerika yanlısı ne de Rusya yanlısı olduğunu, kendisinin sadece Gürcistan’ın çıkarları için hareket edeceğini belirtmiştir.³¹⁹ Saakaşvili ilk dış ziyaretini Rusya’ya gerçekleştirmiştir. Saakaşvili Moskova ziyaretinde, Tiflis’in sınır güvenliği ve istihbarat alışverişi konularında işbirliğine hazır olduğunu açıklamış, Rusya’nın Gürcistan vatandaşlarına uyguladığı vize rejiminin yeniden gözden geçirilmesini ve düzenlemelere gidilmesini talep etmiştir.³²⁰

2004 yılı sonlarında Gürcistan’ın NATO Bireysel Ortaklık Eylem Planı’nı (Individual Partnership Action Plan) kabul ederek NATO’ya sunmasıyla ülkenin NATO’ya katılması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Rusya ve Gürcistan arasındaki önemli bir çıkar ayrılığı anlamına gelen bu olayın ardından ilişkilerde krize yol açan olaylar art arda yaşanmaya başlamıştır.³²¹ Gürcü yetkililer, 27 Eylül 2006 tarihinde dört Rus subayını casusluk yaptıkları suçlamasıyla gözaltına almışlar ve mahkemeye sevk etmişlerdir. Gürcü yöneticiler, Rus subaylarının ülkenin savunma kapasitesi, NATO’ya üye olma çabası, enerji kaynakları ve

³¹³ Devdariani Jaba, “Georgia and Russia: The Troubled Road to Accommodation”, Editörler: COPPIETERS, Bruno ve Robert Legvold, Statehood and Security, The MIT Press, 2005, s.177.

³¹⁴ Tanrısever O.F., “Rusya-Gürcistan İlişkilerindeki Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu Mu?”, Stradigma, Ağustos 2003, Sayı 7, s.5

³¹⁵ Devdariani Jaba, “Georgia and Russia: The Troubled Road to Accommodation”, A.g.e., s.177

³¹⁶ Ağacan K., “Rus-Gürcü Gerginliği Kronikleşiyor”, Stratejik Analiz, Cilt 7, Sayı 81, Şubat, 2007, s.12.

³¹⁷ Tanrısever O.F., “Rusya-Gürcistan İlişkilerindeki Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu Mu?”, A.g.e., s.6

³¹⁸ Bozkurt G.S., “Gürcistan’daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya’nın Tutumu”, A.g.e., s.13

³¹⁹ Devdariani Jaba, “Georgia and Russia: The Troubled Road to Accommodation”, A.g.e., s.188

³²⁰ Hekimoğlu Asem Nausabay, Rusya’nın Dış Politikası I” A.g.e., s.180-181

³²¹ Bozkurt G.S., “Gürcistan’daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya’nın Tutumu”, A.g.e., s.13

muhafif siyasi partiler hakkında casusluk faaliyetlerinde bulduklarını öne sürmüşlerdir. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Rus yönetimi Gürcistan'ı sert bir dille uyarmıştır. Rusya'nın verdiği tepkiler üzerine Gürcistan dört Rus subayını, AGİT yetkililerine teslim ettiğini açıklamıştır. Gürcistan'ın geri adımına karşın Rusya sert tavrını devam ettirmiştir. Rusya Federasyonu Ulaştırma Bakanlığı Gürcistan ile hava, demiryolu, kara ve deniz ulaşımını kesmiş, Gürcü vatandaşlarına vize vermeyi ve posta hizmetlerini durdurmuştur. Rusya Federasyonu Olağanüstü Durumlar Bakanlığı, Rusya'da yaklaşık 700 bin civarında olan yasadışı Gürcü asıllı göçmeni toplayarak kargo uçaklarıyla Gürcistan'a geri göndermiştir.³²² Bunlarla yetinmeyen Rus yönetimi Rusya'daki Gürcü sermayesi üzerindeki denetimlerini de arttırmış, Gürcistan'dan tarım ürünleri, maden suyu ve şarap ithalatını yasaklamıştır. Rusya, Ukrayna ile olan ilişkilerinde olduğu gibi, Gürcistan ile olan ilişkilerinde de kendi lehine olan ekonomik bağımlılık ilişkisini bir dış politika aracı olarak kullanma yoluna gitmiştir.³²³ 2006 yılında Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan bu gerginliğin sebepleri şöyle sıralanabilir: Gürcistan'daki askeri üslerin kapatılması süreci; 2008 yılında iki ülkede de yapılacak olan seçimler; 2008 yılında Gürcistan'ın NATO Üyelik Eylem Planı kapsamına alınma beklentisi; Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik çabası ve Gürcistan'ın engel olma çabalarıdır.³²⁴

Rusya'nın Gürcistan'a yönelik izlediği bu politika, uyguladığı yaptırımlar bazı Rus ve Batılı uluslararası politika uzmanları tarafından eleştirilmiştir. Rusya'nın uyguladığı bu yaptırımlar kısa vadede Gürcistan'ı zor durumda bırakırken, uzun vadede Gürcistan'ı zor durumda bırakması bir yana Gürcistan'a fayda sağlamaktadır. Rusya'nın, Gürcü mallarına yönelik uyguladığı ambargo kısa vadede Gürcistan ekonomisini zor durumda bırakmışsa da bu gelişme Gürcistan yönetiminin yeni pazarlar aramasına yol açmıştır. Yeni pazar arayışına giren Gürcistan, Rusya dışında Batılı ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmiş ve batı pazarına entegre olmuştur. Diğer yandan Gürcü yöneticileri zor durumda bırakmak isteyen Rusya, doğalgazda fiyat artışlarına ve enerji kesintilerine gitmiştir. Bu gelişmeler üzerine Gürcistan enerji ve doğalgaz ihtiyacını Rusya dışındaki ülkeler, Azerbaycan aracılığıyla karşılamaya çalışmıştır. Ayrıca Gürcü yöneticiler ileride, enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için yeni, alternatif enerji nakil hatları projeleri ortaya koymaya başlamışlardır.³²⁵

2008 yılında Gürcistan-Rusya ilişkileri en gergin dönemine girmiştir. Gürcistan topraklarında yer alan ayrılıkçı bölgelerde çıkan çatışmalara 2008 Ağustos'unda Rusya'nın da müdahale etmesiyle Rusya ve Gürcistan arasında savaş patlak vermiştir. Kosova'nın bağımsızlığı, Nisan 2008 NATO Zirvesi'nde Gürcistan'ın üyeliğine yönelik olumlu adım atılmaması gibi dış etkenlerin neden olduğu bu savaş Rusya-Gürcistan ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Bu savaş sonrasında Gürcistan, 18 Ağustos 2008 tarihinde Rusya öncülüğünde kurulan, Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan ayrıldığını açıklamıştır.³²⁶ Bu savaştan Rusya kazançlı çıkmıştır. Bu savaş sonrasında Rusya hem Gürcistan'a hem de Batılı güçlere eski Sovyet coğrafyasındaki sorunların Rusya'nın katılımı olmadan çözülemeyeceğini

³²² Oğan, S. ve Kanbolat, H, "Kafkasya Terazisi'nde Yeni Dengeler:Putin'in Azerbaycan Ziyareti." Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 10, 2001, ss. 34-40.

³²³ Yapıcı U. "Yeni Soğuk Savaş", Başlık Kitabevi, İstanbul, 2007, s.98.

³²⁴ Ağacan K., "Rus-Gürcü Gerginliği Kronikleşiyor", A.g.e., s.12

³²⁵ Scott, R. E., "Russia and Georgia After Empire", Russian Analytical Digest, Sayı 13, Ocak 2007, s.4.

³²⁵ www.en.rian.ru, 03.03.3010, Et:04.02.2014

³²⁶ www.en.rian.ru, 03.03.3010, Et:04.02.2014

ve hala bu coğrafyada etkin olduğunu göstermiş, NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'ı içine alacak şekilde genişlemesini bir süreliğine de olsa önlemiştir.³²⁷ Ağustos 2008 Rus-Gürcü Savaşı'ndan (Beş Gün Savaşı) sonra, Rusya'nın, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını kabul etmesi, bazı uluslararası politika uzmanlarına ve akademisyenlere göre Rusya Federasyonu toprakları içerisinde yer alan, Kuzey Kafkasya'daki etnik çatışmaları, ayrılıkçı hareketleri yeniden canlandıracaktır. Trenin'e göre özellikle Güney Osetya'nın bağımsızlığının tanınmasıyla, Kuzey Kafkasya'daki Kuzey Osetler ile İnguşlar arasındaki çatışmaların yeniden başlama, Çeçenlerin bağımsızlık taleplerini yeniden dile getirme ihtimali yüksektir.³²⁸

3.3.12.RUSYA'NIN AZERBAJCAN POLİTİKASI

Azerbaycan, Rusya ile ilişkileri kapsamında ekonomik ve enerji alanındaki kozlarını seferber ederek Karabağ sorununun çözülmesini hedeflemektedir. Zira Bakü bu sorunun çözümünün Rusya'nın elinde olduğunu iyi bilmektedir. Bu kapsamda Rusya devlet başkanının aracılığıyla başlatılan Ermenistan-Azerbaycan devlet başkanları diyaloguna Bakü olumlu yaklaşmıştır. Bu diyalog kapsamında yapılan ilk görüşmeler Kasım 2008'de Moskova'da başlamış ve görüşmelerin sonucunda taraflar Karabağ sorununun çözülmesine dair Moskova Beyannamesi'ni imzalamışlardır. İkinci görüşme Haziran 2009'da Petersburg'da, Uluslararası Ekonomi Forumu kapsamında, üçüncü görüşme yine Temmuz 2009'da Moskova'da, dördüncü görüşme Ekim 2009'da Kişinev'de BDT devlet başkanları zirvesinde yapılmıştır. Görüşmelerin beşincisi ve sonuncusu 25 Ocak 2010 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in aracılığıyla Soçi kentinde gerçekleşmiştir.³²⁹

Vladimir Putin döneminde ABD hegemonyasına karşı uluslararası sistemin tüm aktörleriyle işbirliğine yönelik Rusya, bu çerçevede Azerbaycan ile de ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Putin'in 9-11 Ocak 2001 tarihli Azerbaycan ziyaretinde taraflar arasında Hazar'da İşbirliği Ortak Bildirisi ve Bakü Deklarasyonu'nun da aralarında bulunduğu çeşitli belgeler imzalandı.³³⁰

Bakü Deklarasyonu'yla taraflar, "BM'nin uluslararası sorunlarda ve çok kutuplu dünyada barış ve güvenliğin sağlanmasındaki rolünün güçlendirilmesine yardım edeceklerini" vurguladılar. Ayrıca Moskova ve Bakü, bölgede barışın sağlanması için devletlerin toprak bütünlüğünü, uluslararası sınırların dokunulmazlığını savunduklarını belirttiler.³³¹ Tarafların bu vurgusu, Rusya'nın Karabağ sorununda Ermenistan'ı destekleyen tutumu göz önüne alındığında önemliydi.

³²⁷ Trenin Dmitri , "Russia in The Caucasus: Reversing the Tide", BrownJournal of World Affairs, Cilt 15, Sayı 2, 2009, s.149.

³²⁸ A.g.e.

³²⁹ Rzayev A., "Rusya-Azerbaycan İlişkilerinin Ekonomi Politikası" <http://www.bilgesam.org>, Et:18.04.2014

³³⁰ Oğan, S. ve Kanbolat, H. "Kafkasya Terazisi'nde Yeni Dengeler:Putin'in Azerbaycan Ziyareti." Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 10, 2001, ss. 34-40.

³³¹ Gasimov, M. "Rusya'nın Azerbaycan Politikası." Avrasya Dosyası, Kazakistan Kırgızistan Özel, Cilt 7, Sayı 4, 2001-2002, s. 253-269.

Azerbaycan ise, Hazar'ın statüsü tartışmasında "ortak sahiplik" yerine "bireysel sahipliği" savunuyor, bu bağlamda "sınır gölü" yaklaşımını benimsiyordu. Buna göre Hazar, uluslararası kara sınırlarının orta hatta kadar denize uzatılmasıyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünecek ve kıyıdaş devletler kendi sektörlerinde biyolojik kaynaklar, deniz ulaşımı, su yüzeyi ve deniz dibi üzerinde mutlak egemenliğe sahip olacaktı. Bu yaklaşımın kabul edilmesi, Hazar'daki petrol açısından en zengin alanların Azerbaycan ve Kazakistan'a ait olacağı anlamına geliyordu.³³² "Sınır gölü" yaklaşımının yanı sıra Azerbaycan'ın bu sorunda benimsediği bir diğer yaklaşım da Hazar'ın "açık deniz" olarak tanımlanmasıydı. Azerbaycan, 16 Kasım 1994'te yürürlüğe giren 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin Hazar'a uygulanabileceğini ileri sürdü. Buna göre, 12 millik kara suları ve orta hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mili geçmeyen münhasır ekonomik bölgeler belirlenmeliydi. Azerbaycan ayrıca, RF'nin tarihi anlaşmalarla ilgili görüşlerine karşılık, bu anlaşmaların sadece deniz ulaşımı ve balıkçılık konularını ele aldığını belirterek, deniz yatağının işletilmesiyle ilgili açık bir madde olmadığını öne sürüyordu.³³³

2003-2005 yıllarındaki "renkli devrimler" dalgası Azerbaycan'ı teğet geçse de, Gürcistan'da başarıya ulaşmış, eski Sovyet alanında Rus etkisinin bitme olasılığını artırmıştır. Fakat 2008 yılında patlak veren Rus-Gürcü Savaşı ile bölgedeki Rusya etkisi yeni bir ivme kazanmıştır. Bu ivme Rusya-Azerbaycan ilişkilerinin ekonomi politikasında de kendini göstermiştir.³³⁴

Azerbaycan: Büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olması, ülkenin yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmesinde caydırıcı bir unsurdur. Sovyetler Birliği döneminde inşa edilen Azerbaycan'ın enerji altyapısı, kamu yatırımlarının düşük olması nedeniyle genellikle kötü koşullardadır. Ülkenin yenilenebilir enerjiye dayalı santralleri için rüzgâr, hidro ve biyokütle büyük potansiyele sahiptir. Toplam rüzgâr enerjisinin teknik potansiyelinin 1500 MW olduğu tahmin edilmektedir. Enerji üretimi için biyokütle ve hidro da önemli potansiyele sahiptir.³³⁵

1994'de Azerbaycan'daki "Yüzyılın Petrol Anlaşması"nda istediği payı alamayan Rusya şirketi Lukoil 1996 yılında aldığı hisseyi satarak çekilmesine rağmen, 2008'den itibaren Azerbaycan'ın gaz ve petrol kaynaklarının işletmesinde yeniden rol almaya başlamıştır.³³⁶ 21-22 Şubat 2006 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in daveti üzerine, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bir çalışma ziyaretinde bulunması Rusya-Azerbaycan ilişkilerinin ekonomi politikasını derinden etkilemiştir. Ziyaret esnasında, 22 Şubat 2006 tarihinde Putin ve Aliyev tarafından Bakü'de iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın geliştirilmesi hakkında ortak bildiri imzalanmıştır.

Rusya ile eskiden beri yakın ticari ve ekonomik ilişkileri olan Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra da Rusya ile yüksek düzeyde ekonomik ve ticari ilişkiler

³³² Aydın, M. "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler." Türk Dış Politikası. Baskın Oran (der.). 2002, İstanbul: İletişim, ss. 433.

³³³ Aydın, M., "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament. Ankara: SAM. s.57

³³⁴ Fariz İsmayılzadeh, Russia's Energy Interests in Azerbaijan, A comparative study of the 1990s and the 2000s / Global Market Briefing, Russian Foreign Energy Policy, sayı 12.

³³⁵ EBRD, Renewable Development Initiative, Country Profiles,

<http://ebrdrenewables.com/sites/renew/countries/russia/profile.aspx>,15.08.2010,

³³⁶ Rzayev A., "Rusya-Azerbaycan İlişkilerinin Ekonomi Politikası" <http://www.bilgesam.org>, Et:18.04.2014

kurmuştur. Bu anlamda Rusya, Azerbaycan'ın en çok anlaşma imzaladığı ülkelerden biridir. Rusya ve Azerbaycan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler özellikle enerji, ulaştırma, ve telekomünikasyon alanlarını kapsamaktadır.

3.3.13.RUSYA'NIN TÜRKMENİSTAN POLİTİKASI

Ülkede elektrik santralleri için gerekli kullanılabilir büyük petrol ve doğalgaz yatakları bulunmaktadır. Günümüzde ülkede nüfusun büyük bölümü, devlet desteklediği için kullandığı elektriğe ödeme yapmamaktadır. Bu nedenle yenilenebilir enerji projeleri pek ilgi görmemektedir. Çok büyük rüzgâr ve güneş enerjisi potansiyeli olmasına karşın, bu enerji kaynaklarına yönelik projeler geliştirilmemektedir.³³⁷

Günümüzde Rusya ile siyasi, güvenlik ve toplumsal boyutlu ilişkileri oldukça sınırlı seviyede tutmaya çalışan Aşkabat yönetimi, bölgesel ve uluslararası diğer aktörlerle geliştirmeyi denediği yeni stratejilerle ekonomik olarak da Kremlin'den bağımsız politikalar takip etmeye çalışıyor. Yönetimde otoriter rejim ve klan/aşiret bağlarının Orta Asya'da en güçlü korunduğu ülke olan Türkmenistan'ın uzun süredir izlediği dışa kapalı siyasi çizgi, Rusya ile ilişkilerin de “temkinli yakınlık” derecesinde seyretmesinin en önemli nedeni. Diğer Orta Asya ülkelerinin siyasi istikrar, güvenlik, iktisadi kalkınma ve uluslararası politikada diplomatik destek açısından Moskova'ya duydukları ihtiyaç, Türkmenistan söz konusu olduğunda daha çok enerji boyutunun öne çıktığı ekonomik iş birliğine dönüşüyor. İki ülke arasında rekabeti de ima eden enerji alanındaki bu iş birliği, son yıllarda Aşkabat'ın bir irade ve istekten ziyade “aksiyon”a da dönüşmüş bulunan Moskova'dan uzaklaşma hamleleri yüzünden Rusya'yı fazlasıyla tedirgin ediyor. Türkmenistan'ın Orta Asya'ya hapsolmasına neden olan bu politika, günümüzde de ülkenin Rusya ile ikili ve bölgesel düzlemdeki ilişkilerine yansımaya devam ediyor. İkili ilişkiler bağlamında Moskova Aşkabat hattındaki üst düzey ziyaretlerin diğer Orta Asya ülkelerine göre sınırlı ve sonuçları itibariyle etkisiz kaldığı görülüyor. Aşkabat yönetimi, Moskova ile siyasi temaslarını günümüzde daha çok Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nda sahip olduğu “gözlemci üye” sıfatıyla yürütüyor.³³⁸

Türkmenistan, 2005 yılında kendi isteği ile örgütteki statüsünü tam üyelikten “gözlemci üyeliğe” çevirerek Moskova ile siyasi yakınlığının sınırlarını o zaman zaten çizmişti. Siyasi olarak Moskova'ya olabildiğince mesafeli durmaya çalışan Berdimuhammedov yönetiminin -diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak- Rusya ile ikili ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine çıkarması beklenmiyor. Bunun yanı sıra günümüzde BDT içerisinde Rusya ile arasında vize uygulaması olan tek ülkenin de Türkmenistan olması dikkat çekiyor. Bölgesel açıdan ise Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Şanghay İş Birliği Örgütü, Avrasya Ekonomi Topluluğu ve Gümrük Birliği gibi Moskova'nın lideri veya öncüsü olduğu güvenlik ve ekonomik iş birliğini vurgulayan örgütlerde Türkmenistan'ın üyeliği

³³⁷ EBRD, Renewable Development Initiative, Country Profiles, <http://ebrdrenewables.com/sites/renew/countries/russia/profile.aspx>, 15.08.2010,

³³⁸ Has K., “Türkmenistan-Rusya İlişkilerinde Temkinli Diplomasi” analist:20, sayı :1, <http://www.usakanalist.com> Et:05.05.2014

bulunmuyor. Orta Asya’da siyasi birlik ve güvenlik konularında olduğu kadar ülkenin ekonomik gelişimi noktasında da Rusya’ya “angaje” olmamak, Aşkabat’taki Berdimuhammedov yönetiminin öncelikleri arasında yer alıyor.

Ekonomik ilişkileri örgütsel bağlamdan ziyade ikili düzlemde geliştirmeyi amaçlayan Aşkabat yönetimi, 2011 yılında 102 ülkeyle karşılıklı ticaret yaptı. Türkmenistan’ın toplam dış ticaretinde Asya ülkeleri yüzde 63,8, Avrupa ülkeleri ise yüzde 31,6’lık bir orana sahip. Dış ticaretinin yüzde 90’ını hükümetler arası iş birliği komisyonu kurduğu yirmi sekiz ülke ile gerçekleştiren Türkmenistan’ın ticaretinde Rusya son yıllara kadar birinci sırada yer alıyordu. Ancak 2009 sonrası Rusya’nın Türkmenistan’dan aldığı gaz miktarındaki düşüş bu sıralamayı değiştirdi. Günümüzde Rusya’nın altmış yedi federal birimiyle ekonomik ilişkilerini sürdüren Aşkabat yönetimi, son yıllarda özellikle Petersburg, Astrahan Bölgesi ve Tataristan yönetimleriyle karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirerek ticaretini artırmaya çalışıyor. Yine Türkmenistan’da Rusya sermayeli şirket sayısı 188 iken, iki ülkenin ortak çalıştığı yatırım projelerinin sayısı 180 civarında seyrediyor. Diğer Orta Asya ülkeleriyle karşılaştırıldığında bu sayının oldukça az olduğu görülüyor. Öte yandan, iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi geçen yıl doğal gaz hariç 1,3 milyar dolar civarında gerçekleşti. Bu miktarın 1,16 milyar dolarını Rusya’nın Türkmenistan’a sattığı otomobil ve nakliyat taşıtları, metal ürünleri ve gıda maddeleri oluşturuyor. Türkmenistan ise Rusya’ya doğal gaz dışında tekstil ve tekstil mamulleri ile kimya sanayi ürünleri satıyor. Bütün bu gelişmelere ilaveten, Rus nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının 1990’ların başındaki yüzde 9,5 seviyesinden günümüzde yüzde 3 civarına düştüğü Türkmenistan’da görsel ve yazılı medyada Rusça kullanımının her geçen gün azalması, ilişkileri toplumsal açıdan da sıkıntılı hâle getiriyor. Nitekim diğer Orta Asya cumhuriyetlerine göre radyo/televizyon yayınlarının çok kısıtlı olduğu ülkede Rusça gazete olarak sadece “Nezavisimaya Türkmenistan”ın yayını devam ediyor.

Türkmenistan, Rusçanın, Rusların ve Rusya’nın siyasi, güvenlik ve toplumsal düzlemlerde Orta Asya’daki varlığının en az hissedildiği ülke olarak öne çıkıyor. Ekonomik açıdan ise enerji sevkiyat güzergâhlarını çeşitlendirmeye çalışan Aşkabat’ın Moskova ile ilişkilerinde manevra alanını daha da genişletmesi ikili ilişkilerle beraber bölge jeopolitiğini de etkileyebilecek potansiyele sahip bulunuyor.³³⁹

Rusya’nın Türkmenistan’la doğalgaz fiyatı ile boru kiralaları hakkındaki anlaşmazlıklara rağmen, Rus taşıma sistemi Türkmen doğalgazı için hala en iyi alternatiftir. Rusya’nın gücü SSCB dönemine nazaran azalsa da vereceği kararlarla Hazar Havzası’nın ekonomik ve siyasi geleceğini derinden etkileyebilme yeteneğini taşımaktadır.³⁴⁰

Rusya Taliban’ı tanımamakta, İslam köktendinciliği ve uluslar arası terörün en ciddi kaynağı olarak gördüğü bu ülkeye karşı tutumuyla, bir çok konuda anlayamadığı ABD’yle bile bir araya gelmektedir. Ama, içindeki Çeçenistan savaşı, nüfusunun % 15’ini oluşturan ve gittikçe radikalleşen Müslüman topluluğu ve Orta Asya’daki çıkarları açısından Güneyden

³³⁹ Has K.,” Türkmenistan-Rusya İlişkilerinde Temkinli Diplomasi” A.g.e.

³⁴⁰ Ayhan E.A., “Enerji Kaynakları, Dünya Enerji Güvenliği ve Orta Asya Jeopolitiği Çerçevesinde Türkiye’nin Enerji Politikaları ve Ekonomik Yansımaları”, Y. Lisans Tezi, 2009, s.72

gelen en büyük tehdit olarak algıladığı Afganistan sorununda, Moskova Aşkabat'ı yanına alamamaktadır. "Türkmenistan'sız" güvenlik kurumlarına, 15 Mayıs 1992'de imzalanan BDT Kolektif Güvenlik Anlaşması, terörle mücadele açısından ulusal yasaların koordinesini sağlayacak 21 Haziran 2000 anlaşması ve Nisan 1996'da oluşturulan Şangay Formu10 örnek verilebilir. Türkmenistan dışındaki dört Orta Asya devletini bir araya getiren Orta Asya Ekonomik Formu'nun 21 Nisan 2000'de oluşturduğu anti-terörist "Dörtler Grubu" da bu tür güvenlik anlaşmalarındandır. Rusya Aşkabat yönetimi ile ikili çerçevede önemli anlaşmalar imzaladığı bir gerçektir.³⁴¹

3.4.ÇİN

3.4.1.ÇİN TARİHİ

1 Ocak 1912'de Çin Cumhuriyeti ülkede resmi olarak Cumhuriyetin ilan edilmesiyle kurulmuştur. Sun Yatsen'in liderliğinde Nanking'de geçici hükümet kurulmuştur.³⁴²

Sun Yat-se Çin'in güneyinde milliyetçi bir hareket başlattı. Koumintang Partisi'nin ön ayak olduğu bu hareketin amacı, Çin'i yabancı sömürgesinden kurtarmak ve ülkeyi tek bir yönetim altında birleştirmektir.³⁴³

Milliyetçi Partinin komünistleri mobil güç olarak kullanması ve ana şehirleri ele geçirdikten sonra komünistlerle birleşme yerine onları tasfiye etmeye başlamasıyla Mao Zedung Çin Halk Ordusunu köylülerin desteği ile kurmuştur. 1931 yılında Japonların Mançurya'yı işgal etmeleri komünistler ve milliyetçileri zaman zaman işbirliği yapmaya zorlamış ise de 1945 yılında Japonya'nın teslim olması ile beraber II. Dünya Savaşı'nın bitmesi sonrasında Çin, Batılı devletlerin yanında yer almasının yararlarını görmüştür. Her ne kadar Hong Kong İngiltere'ye geri verilse de Batılı devletler elde ettikleri imtiyazlardan vazgeçmişler ve Mançurya Çin'e geri verilmiştir. Savaşın Çin için en büyük kazancı Japonya'nın artık Çin üzerinden rol oynayamayacak olmasıdır. Bütün bu kazançlar bile iç savaşın çıkmasını önleyememiştir. 1947'de Koumintang orduları ilk hamlede Mao'nun başkenti Yean'ı ele geçirseler de, Mao'nun zaten şehirlere önem vermeyen taktiği ile üçüncü zaferini kazanmış ve aradan bir yıl geçmeden Yenan'ı geri almıştır.³⁴⁴

Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kuruluşunu ilan etmiştir. Mao bu Cumhuriyetin ilk başkanı olmuştur. Koumintang'ın sığınmış olduğu Tayvan'da kurmuş olduğu milliyetçi Çin Cumhuriyeti Çin'i 1970'e kadar Birleşmiş Milletlerde temsil etmiştir. Komünist Çin ise

³⁴¹ Soltan E., "Türkmenistan Ve Rusya:'Gaz' üzerinde kurulan ilişkiler", <http://www.21yyte.org/Et:06.05.2014>

³⁴² Gelişim Hachette, Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, Sabah Yayınları, 1993.s 811-812

³⁴³ Karaarslan H., "Çin Halk Cumhuriyetinin Sahip Olduğu Güç Unsurları Çerçevesinde Geçmişinin, Bugününün Ve Geleceğinin Değerlendirilmesi" Y. Lisans Tezi, 2012, s.12

³⁴⁴ A.g.e.

Tayvan'ı asi eyalet olarak tanımlayarak, baskılarını günümüze kadar sürdürmüş, bu politika Çin Halk Cumhuriyeti'nin devamlı ve değişmez politikası halini almıştır.³⁴⁵

3.4.2.ÇİN EKONOMİSİ

İthalat yıllık bazda yüzde 8,3 artış ile 181,5 milyar dolar, aynı dönemde ihracat yüzde 4,3 artış ile 207,8 milyar dolar ve dış ticaret fazlası 25,6 milyar dolar olmuştur. Resmi verilere göre 2013 yılında dış talepte yavaşlama yaşanmasına rağmen, Çin dünyada en fazla ticaret yapan ülke konumuna yükselmiştir. 2013 yılında ihracat yüzde 7,9 artış ile 2,21 trilyon dolar, ithalat ise yüzde 7,3 artış ile 1,95 trilyon dolar olarak gerçekleşirken toplam ticaret hacmi 4 trilyon doların üzerinde gerçekleşmiştir. Artan emek maliyetleri ve kur kazançlarının ihracat üzerinde oluşturduğu baskının devam etmesine rağmen Çin, 2004 yılında yüzde 5,4 olan dünya ihracatı içindeki payını 2013 yılında yüzde 12'ye, aynı dönemde yüzde 5,7 olan dünya ithalatı içindeki payını ise 10,3 seviyesine yükseltmiştir.

**İç talebin canlanmaya başlamasına karşın enflasyon, gıda fiyatlarındaki gerileme nedeniyle düşük seyretmeye devam ediyor.

**Çin'de en büyük içsel risklerden biri olarak görülen yerel hükümet borçları artmaya devam etmektedir.

**Çin hükümeti ekonomideki yapısal sorunları çözmeye yönelik çabalarına devam etmektedir.³⁴⁶

3.3.4.ÇİN'İN ENERJİ YATIRIMLARI

Çin, hızla büyüyen ekonomisiyle 1990'lı yıllara kadar, petrolde kendine yeterli bir ülkeyken, günümüzde enerji ithalatı yapan bir ülkeye dönüşmüştür. Çin milli petrol ve gaz firmalarını yeniden yapılandırarak modernize etmeye başlamış, bir yandan da yeni tedarik alanları yaratmaya çalışarak gerek Rusya ile gerekse Hazar ülkeleri ve İran ile olan ilişkilerini işbirliği odaklı olmak üzere yeniden tanımlamıştır.³⁴⁷

Çin'in petrol tüketimi verilerinde 1990 yılında 2,1 milyon varil iken, 1997 yılında 3,5 milyon varil, 2001 yılında 4,6 milyon varil olmuştur.³⁴⁸ Çin'in petrol tüketimi için 2025 yılı tahminleri ise, 13 milyon varil/gün civarındadır. 1996 yılında dünyadaki enerjinin % 9.6'sını tüketen Çin'in, 2020 yılında dünyadaki enerjinin % 16.1'ini tüketmesi beklenmektedir.³⁴⁹

³⁴⁵ Karaca R. K., "Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba", II. Baskı, 2004, sayfa 25-26.

³⁴⁶ Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Küresel Ekonomik Gelişmeleri İzleme Değerlendirme Dairesi. "Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni" Ocak 2014, s.9

³⁴⁷ Bilgin M., "Avrasya Enerji Savaşları", İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 84-85

³⁴⁸ Karaca R. K., "Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Şubat 2003., s.131

³⁴⁹ Karaca R. K., "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Cumhuriyeti – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri", , Doktora Tezi, 2007., s.62

Artan enerji ve Ortadoğu bağımlılığını azaltmak için Çin kaynak ülkeleri çeşitlendirmeye çalışmakta, bu kapsamda Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika'da çeşitli ülkelerle anlaşmalar yapmaktadır. Çin'in yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da enerji yatırımları artmaktadır. Orta Asya ile petrol boru hatları bağlantıları gerçekleştirerek, bu hatlara İran'ı da dâhil ederek Hürmüz ve Malacca boğazlarından geçmek zorunda olan deniz ulaşım yollarının hassasiyetini asgariye indirmeye çalışmaktadır.³⁵⁰

Çin yönetimi, 1998'den bu yana, çoğunluğu devlet şirketlerinden oluşan çok ayıdaki petrol şirketini, iki petrol şirketi olarak China National Petroleum Corporation (CNPC) ve China Petrochemical Corporation (SINOPEC) birleştirdi. Söz konusu birleşmeler öncesi, CNPC arama ve üretim, Sinopec ise rafinaj ve dağıtım alt sektörlerinde faaliyet göstermekteydi. Yeni yapılanma sonrasında, CNPC'nin kuzey ve batıda, Sinopec'in ise, daha ziyade güneyde etkinlik gösterdiği; eski "uzmanlık alanlarını" kısmen korumakla birlikte, daha çok bölgesel çapta çalışmaya başladıkları bir süreç başladı. Bu iki şirketin yanı sıra, Çin petrol üretiminin yaklaşık yüzde 10'unu sağlayan ve deniz alanlarında etkinlik gösteren China National Offshore Oil Corporation (CNOOC) de, üçüncü büyük entegre şirket olarak devreye girdi. Söz konusu şirketler, azınlık hisselerini uluslararası borsalarda satışa çıkardılar ve Exxon Mobil, Shell ve BP gibi uluslararası petrol devleri bu hisselerin önemli paydaşları oldu. Ancak Çin yönetimi, bu hisselerin "azınlık" hisseleri olması ve satın alan şirketlere yönetimde söz (sandalye) verilmemesi konusunda kararlı davrandı.³⁵¹

Çin, 1990'lı yıllarda başlayan enerji sektöründe özelleştirmeye dayalı yeniden yapılandırma çalışmalarına başlamış, bununla beraber 1998 yılında petrol sektöründe devlet kontrolünü güçlendirmek amacıyla iki büyük firma arasında bölgesel bir ayırıma gitmiştir (Cole,2003: s.1). Bu firmalar, Çin'in değişik bölgelerinden sorumlu olan Çin Ulusal Petrol Şirketi (The China National Petroleum Corporation: CNPC) ve Çin Petrol ve Kimya Şirketi (The China Petroleum and Chemical Corporation: SINOPEC)'dir. CNPC iştiraki olan Çin Ulusal Petrol Geliştirme Şirketi (The China National Oil Development Corporation) Çin'in yurtdışındaki petrol arama ve çıkarma çalışmalarını yürütmekte ve bu amaçla Kazakistan, Kırgızistan, Venezuela, Sudan, Irak ve Peru'da imtiyaz sağlamakla görevlidir.³⁵² Çin'in enerji güvenliği politikası çerçevesinde bağlantı kurduğu bölgeler Orta Asya ile sınırlı kalmayıp Rusya, Afrika, Orta Doğu, Güneydoğu Asya'yı da kapsamaktadır.³⁵³

Çin, yapmakta olduğu yatırımlar ve imzaladığı anlaşmalar dışında, bölge ülkelerine finansman da sağlamakta, uygun faizle kredi vererek 'yumuşak güç' politikasını başarıyla uygulamaktadır. Çin'in yapmış ve yapmakta olduğu yatırımlar, hem potansiyel enerji ihtiyacını karşılamak, hem de bölgede küresel bir güç olarak varlık göstererek hâkimiyet sağlamak amacını taşımaktadır. Bunun ötesinde Çin, Doğu Türkistan'daki etnik çatışmaların ve uygulamakta olduğu politikanın, Kazakistan ve Kırgızistan'daki Uygur diasporasından

³⁵⁰ Sandıklı A., "Geleceğin Süper Gücü Çin", Bilge Strateji Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2009, s.43

³⁵¹ Pamir A.N., "Enerji Güvenliği", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:58,Şubat 2005, s.68

³⁵² Cole B.D., "Oil for the Lamps of China"- Beijing's 21st Century Search for Energy, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 2003, s.15-16

³⁵³ Azer Ö.A., "Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası", Enerji ve Tabii Kaynaklar, www.enerji.gov.tr., Et:29.04.2014,

Uygur Türklerine lojistik destek sağlamanın önünü kesmek³⁵⁴ için söz konusu ülkelere ‘yumuşak güç’ politikalarını uygulayarak kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır. Yapmakta olduğu yatırımlar, sağladığı krediler böylece Çin’i ‘bölge ülkelerinin hamisi’ konumuna getirerek cephesinin genişlemesini sağlamaktadır.³⁵⁵

Çin, petrol ve doğalgaz ithalindeki riskleri dağıtmak ve tedarik güvenliğini sağlamak için, dünyanın her yerinde çeşitli stratejik girişimlerde bulunmaktadır. Bu amaçla Mısır, Nijerya, Sudan, Angola gibi Afrika ülkelerinde, petrol ve doğalgaz arama ve rafinaj konularında çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Ayrıca Güney Amerika’da, Venezuela ve Peru ile petrol arama, çıkarma gibi konularda faaliyet gösterebilmek için müşterek şirketler kurmuştur. Ayrıca, Endonezya, Papua Yeni Gine ve Tayvan’da da denizde petrol arama ve çıkarma hakları elde etmiştir.³⁵⁶

Çin’in enerji kaynağı tedarik etme konusundaki önemli stratejilerinden biriside, komşu ülkelerle bir dizi gaz ve petrol boru hatları antlaşmalarını gerçekleştirme çabalarıdır. Bu noktada, zaman içerisinde Orta Asya ile Çin’in Sincan Uygur Otonom Bölgesi’ni birbirine bağlayan Kazakistan - Çin Petrol Boru Hattı ve Türkmenistan – Kazakistan – Özbekistan - Çin doğal gaz boru hatları tamamlanıp işlerlik kazandırılmıştır. 1200 km uzunluğundaki Türkmenistan - Çin Doğal Gaz Boru Hattı, 2011’de full kapasiteyle çalışmaya başlayacak ve 30 yıl boyunca Çin’e yıllık 30 milyar metreküp gaz taşıyacak.³⁵⁷

Mayıs 2007’de, Gazprom ile Çin’in Milli Petrol Şirketi (CNPC) ile 151 milyar dolarlık bir gaz arama anlaşması yapılmıştır. Buna göre CNPC, Günorta Eloten sahasında 12 araştırma kuyusunu 3 yıl içinde açacaktır. Bu anlaşma her ne kadar Çin’e, Türkmen gazının alımı konusunda bir garanti vermiyorsa da önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu adım, 2006 yılında Türkmenbaşı’nın Çin ziyaretiyle yapılmış olan ve Türkmenistan’ın Çin’e 30 yıl boyunca yılda 30 milyar metreküp gaz satımıyla ilgili anlaşmanın da bir teyidi ve devamıdır. Söz konusu anlaşma ile Türkmen gazı, 2009 yılına kadar tamamlanması beklenen, Kazakistan ve Özbekistan üzerinden geçen boru hattına verilecektir. Ayrıca, Ağustos 2007’de Çin’in CNPC şirketi ile Amuderya Gaz sahasının sağ sahiliyle ilgili arama ve geliştirme projesi resmen başlatılmıştır. Bu bölgede yıllık 17 milyar metreküp gaz üretilmesi beklenmektedir.³⁵⁸

³⁵⁴ Snowdon D., “Çin’in Ekonomisi En Büyük Silahı Mı? Yoksa En Zayıf Silahı Mı?”, Nato Dergisi, Sayı:7, 2009, <http://www.nato.int>, Et: 26.04.2014

³⁵⁵ Azer Ö.A., “Çin’in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası”, Enerji ve Tabii Kaynaklar, www.enerji.gov.tr., Et:29.04.2014,

³⁵⁶ Bayraç H.N., “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı:1, 2009, s.130

³⁵⁷ Bilgin M., “Yeni Asya’nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye Arasındaki Açmazlar ve Stratejik Açılımlar”, <http://www.stratejikongoru.org/> Et:20.09.2010

³⁵⁸ Külebi A., “Türkiye’nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gerekliklik”, Bilgi yayınevi, Ankara, 2007, s.15

3.4.4.ÇİN ENERJİ DURUMU

Büyüyüp gelişen ekonomisiyle, dünyada 1,5 milyar nüfusa sahip olan Çin maalesef bu ekonomiye göre enerji alanında baya bir geride kalmıştır. 1993 yılından uyguladığı yeni stratejilerle Çin petrol ithal eden ülkeler arasına girmiştir. Çin 2010 verilerine göre dünyadaki petrol rezervinin % 1,1'ine sahip olmakla birlikte petrol üretiminin ise % 5,2'sini gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte 2010 yılında toplam petrol tüketiminde ABD'den sonra Çin % 10,6 ile ikinci sırada yer almaktadır . Çin'in üretim ve tüketim rakamları arasındaki büyük farklılık ülkenin sınırları dışındaki petrol kaynaklarına olan ilgisini arttırmıştır.³⁵⁹

Dünya petrol rezervlerinin yüzde 1,1'sine (18,3 milyar varil) sahip olan Çin, 2002 yılında dünya petrol tüketiminin yüzde 6'sını gerçekleştirmiştir. 2000'de 227 milyon ton (Türkiye tüketiminin yaklaşık 10 katı) olan Çin petrol tüketiminin, 2010'da 355 milyon ton ve 2020'de ise 506 milyon tona çıkacağı tahmin edilmektedir. Halen yılda 162 milyon ton petrol üreten Çin, dünyanın en önemli petrol ithal eden ülkeleri arasında yer almaktadır. Çin'in 2000 yılına ait 88,3 milyon ton düzeyindeki ithalatının, 38,4 milyon tonu (yüzde 43,5) Orta Doğu (Basra Körfezi) kaynaklıdır. Çin petrol ithalatının, 2010'da 95 milyon ton ve 2020 yılında ise 140 milyon ton düzeyine ulaşması beklenmektedir. Çin'in ithal enerjiye bağımlılığı 2030'a kadar ciddi biçimde artacaktır. 2002'de kullandığı petrolün yüzde 34'ünü ithal eden Çin için söz konusu oranın 2010'da yüzde 55'e, 2020'de yüzde 68'e ve 2030'da yüzde 74'e kadar çıkacağı öngörülmektedir.³⁶⁰

Halen zengin kömür kaynaklarının varlığı nedeniyle çok sınırlı miktarda doğalgaz ve nüfusuna kıyasla az petrol tüketen Çin'in, önümüzdeki yıllarda özellikle petrol talebinin hızla artması beklenmektedir. Dünya petrol rezervlerinin % 1,4'üne (17,1 milyar varil) sahip olan Çin, 2004 yılında dünya petrol tüketiminin % 8,2'sini (6,7 milyon varil/gün) gerçekleştirmiş, aynı yıl üretim miktarı ise 3,6 milyon varil olmuştur. Yaklaşık 15 yıl önce enerji konusunda kendine yetebilen Çin, 1993'te petrol ihracatçısı haline gelmiş, 2003'te Japonya'yı da geçerek, ABD'den sonra en fazla petrol ithal eden ülke olmuştur. Çin, aynı zamanda dünyanın bir numaralı kömür, çelik ve bakır üreticisidir.³⁶¹

Çin, ayrıca çok zengin hidroelektrik kaynaklarına sahiptir. Bu kaynaklardaki hızlı gelişim neticesinde, 2000 yılından beri hidroelektrikte fazlalık meydana gelmektedir. Kömürün ülke içinde nakliyesi maliyetli olmakta, demiryolu kapasitesinin % 60'ı kömür taşımacılığına ayrılmaktadır. Enerji üretiminde kömür kullanılması, aynı zamanda hava kirliliğine de sebep olmaktadır.³⁶²

³⁵⁹ EIA, 2010, www.eia.gov, Et:13.12.2013,

³⁶⁰ Dokuzlar B., "Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.300

³⁶¹ Pehlivan Türk, B., "Çin'in Afrika Atağı ve Enerji", Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:83, Mart 2007, s.80

³⁶² Karaca R. K., "Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi", Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Şubat 2003., s.36

3.4.5.ÇİN'İN AVRASYA ENERJİ POLİTİKASI

Büyük güçlerin yükselişini sağlayan stratejilerden biri de bölgesel hegemonya kurarken aynı zamanda rakip güçlerin bölgesel hegemonya kurmalarını engellemek, dünya gücünden azami pay alarak hâkimiyet sağlamaktır.³⁶³ Teoriye de uygun olarak, Çin sadece kendi bölgesinde hâkimiyet kurmakla kalmıyor, 'yumuşak güç' konseptiyle enerji güvenliği açısından önemli bölgelerde hâkimiyet kurarak güç üstünlüğü sağlama yolundadır. Çin'in yatırımları vasıtasıyla hâkimiyet kurduğu bölgelerden biri de Kafkasya ve Orta Asya Bölgesi'dir.³⁶⁴

Orta Asya Bölgesi sadece kendi enerji potansiyeli ile değil, aynı zamanda Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını aktarmak açısından da Çin için büyük önem taşımaktadır. Çünkü Çin'in Orta Asya'da sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri artmasına rağmen, bu kaynakların Çin'in ekonomik büyümesini karşılaması mümkün değildir. Bu durumda Çin'in Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığı devam edecektir. Zaten bu noktada Pekin, genelde ABD'nin kontrolündeki Ortadoğu bölgesinin yanı sıra Orta Asya ve Rusya'dan da enerji ithal etmek suretiyle enerji bağımlılık riskini minimize etmeye çalışmaktadır.³⁶⁵

Çin, hem enerji açığını kapatmak hem de Ortadoğu petrollerine olan ihtiyacını azaltmak için Orta Asya da dahil olmak üzere alternatif enerji kaynaklarına şiddetle ihtiyaç duymaktadır.³⁶⁶ Bu alandaki işbirliğine hem ekonomisi daha büyük hem de doğal kaynakları daha fazla olan Kazakistan olumlu bakarken, diğer Orta Asya ülkeleri Pekin'le ekonomik yakınlaşmanın üzerlerindeki Rus nüfuzunu Çin nüfuzuna dönüştüreceğini düşünerek temkinli yaklaşmaktadırlar.³⁶⁷

Özellikle petrol kaynakları için işbirliği konusunda Çin ve Kazakistan arasında büyük bir mesafe kaydedilmiştir. Rusya'ya olan bağımlılığını azaltması açısından Astana yönetimi de enerji konusunda Çin'le işbirliğine sıcak bakmaktadır. Pekin ve Astana arasında Sincan'a kadar uzanacak 1.240 km.lik petrol boru hattı anlaşması imzalanmıştır. Çin ayrıca Mayıs 2004'ten beri Kazakistan ve Sincan arasında inşa edilen 1.000 km.lik başka bir boru hattına milyarlarca dolar yatırmaktadır.³⁶⁸

Çin Orta Asya'nın doğal gaz sektörüne aktif bir şekilde girerek Rusya'nın bölgedeki hegemonik pozisyonunu ciddi şekilde zayıflatmıştır. Bununla birlikte Türkmenistan ekonomik çıkarları ve kalkınması adına Olumlu Tarafsızlık prensibini ihmal etmeye mecbur olmuştur. Ama Türkmenistan doğal gazının her bin metre küpünü Çin'e 200 milyar dolara satmaya mecbur kalmıştır. Diğer yandan da Aşkabat Rusya'ya olan lojistik bağımlılığını aza indirebilmiştir. Şu anda CNPC, SINOPEC, CNOOC, Huawei Technologies gibi Çin'li şirketler Türkmenistan'ın doğal gaz ve petrol çıkarma ve işlenmesi, telekomünikasyon, nakliyat, lojistik, altyapı inşaatı, yatırım alanlarında çalışmaktadır. Aşkabat doğal kaynakları

³⁶³ Mearsheimer J.J., "Tartışma, FB Özel Raporu, Foreign Policy", Mart-Nisan 2005, s.31-34

³⁶⁴ Azer Ö.A., "Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası", A.g.e.

³⁶⁵ Pak K. Lee, "China's Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?", s.279.

³⁶⁶ Mary E. Gallagher, "China in 2004: Stability Above All", Asian Survey, Cilt: 45, Sayı: 1, Ocak/Şubat 2005, s.31

³⁶⁷ Çolakoğlu S., "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Ve Çin - Orta Asya İlişkileri", OAKA, Cilt: 1, Sayı:2,s.38-55,

³⁶⁸ Pham J.P. "Beijing's Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia", s.57

ihracatının çeşitlendirilmesinde çözümü Avrupa’da veya Rusya’da değil, Çin’de bulmuştur. Böylece Türkmenistan yüksek hızla gelişmekte olan Çin ekonomisinin ihtiyaç olduğu doğal gaz ihracatında büyük rol üstlenmiştir.³⁶⁹

Orta Asya petrolü, Çin açısından daha güvenli ve daha ekonomiktir ve Orta Asya enerji kaynakları, Ortadoğu bölgesinin bir alternatifi olarak görülmektedir. Bunun için Pekin açısından hedef ülke, Kazakistan’dır.³⁷⁰ Kazakistan - Çin petrol ve doğal gaz boru hattı, Türkmenistan - Çin doğalgaz boru hattı ve Özbekistan - Çin doğalgaz boru hattı, Çin’in alternatif enerji hatlarını oluşturmakta ve Çin’in enerji ithalatında önemli yer tutmaktadır.³⁷¹ Hatta İran-Çin enerji boru hattı da bir diğer proje olarak bekletilmektedir. Çin uzmanları, Çin - Avrasya arasında uluslararası enerji boru hatlarının inşa edilmesini de tavsiye etmektedirler.³⁷² Kasım 2009’da Çin, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan arasında Orta Asya doğalgaz boru hattının koordinasyon komitesi kurulurken, 18-20 Nisan 2011’de düzenlenen 4. toplantıyla Çin’in bölgede enerji kazanımına zemin hazırlanmıştır. Bütün bu çabalara rağmen Orta Asya bölgesinde yaşanan enerji rekabetleri, Çin’in enerji güvenliğini tehdit etmeye devam etmektedir.³⁷³ 2010-2020 yılları arasında Orta Asya petrol ihracatının 43.4-54.5 ile 75.8-78.1 milyon ton arasında olacağı tahmin edilmektedir. Çin’in 2020’de “Orta Düzeyli Refah Toplumu” hedefi de bu süreci kapsamakta ve ülke kalkınması enerjiye dayandığı için Orta Asya petrolü fevkalâde önem taşımaktadır.³⁷⁴

Yüksek enerji ihtiyacı sebebiyle ithal etmek zorunda kaldığı ve ilerde enerji ihtiyacının artacağı da dikkate alındığında enerji fiyatlarının artışı Çin’in cari açığını olumsuz etkileyecektir. Bu sebeple, enerji güvenliği Çin için, sadece küresel güç olma hedefi taşımamakta, aynı zamanda enerji fiyatlarının kontrolünü de gerekli kılmaktadır. Enerji güvenliği stratejilerinden en güçlüsü enerji kaynaklarına sahip ülkelere yatırım yapmaktır. Çin’in Afrika, Kafkasya ve Orta Asya Bölgesi’nde yapmış ve yapmakta olduğu yatırımlar, sadece enerji ihtiyacını karşılamak hedefini gütmemekte, aynı zamanda ekonomik alanda göstermiş olduğu başarıyı enerji güvenliğini sağlamak adına enerji kaynaklarına sahip bölgelerde yatırım yaparak küresel bir güç olarak yükselmek hedefini de taşımaktadır.³⁷⁵

3.4.6.ÇİN’İN AVRASYA POLİTİKASI

Soğuk Savaş sonrası SSCB’nin çökmesi ve Çin-Rusya ilişkilerinin normalleşmesi, Çin’in Orta Asya’ya karşı olan politikasını belirlemiştir. Soğuk Savaş sonrası gelişmelerde bölgede yeni devletler kurulmuş, Moskova’nın bölgedeki etkisi azalmış ve Çin çıkarları için yeni genişleme alanları açılmıştı. Diğer taraftan SSCB’nin çökmesiyle de oluşan güç boşluğu,

³⁶⁹ Mominkulov C., “Çin ve Türkmenistan’ın Enerji İlişkileri”, <http://www.orsam.org.tr/Et:25.04.2014>

³⁷⁰ Weihman Ted., “China Making Diplomatic Push In Central Asia”, 2003, Aktaran: Ekrem E., “Çin’in Orta Asya Politikaları”,

³⁷¹ Xiaowen Y., Haoyunve W., ve Shunhua X., “Orta Asya Doğalgaz Boru Hatları İnşası ve Çin’in Doğalgaz İthaline Etkisi”, 2010, s.9-11

³⁷² Tang Y., “Çin Orta Asya Uluslar arası Petrol-Doğalgaz Güvenlik Kanallarının İnşasına Dair Düşünceler”, 2007, s.17-21

³⁷³ Wei L. ve Liu Q., “Orta Asya Bölgesinde Enerji Mücadeleleri ve Çin’in Enerji Güvenliği” 2006, s.73-78

³⁷⁴ Ekrem E., “Çin’in Orta Asya Politikaları”, İnceleme-Araştırma Dizisi Yayın No: 04, s.31

³⁷⁵ Azer Ö.A., “Çin’in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası”, A.g.e.

Çin'in güvenliği açısından sorunlar meydana getirmiştir. Bu durum Çinli yetkilileri, Orta Asya'da yeni kurulan bağımsız devletlerle yüksek düzeyde ilişki kurmaya ve sınır güvenliği konusunda çalışmalar yapmaya itmiştir. Şanghay Beşlisi gibi bölgesel oluşumlarla Çin, bölge ülkeleriyle daha fazla etkileşim içine girmiştir. Ardından 2001'de kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile Çin, Rusya ve Orta Asya ülkelerinin arasındaki işbirliği geliştirilerek, ABD uzakta tutulmaya ve Batı etkisi engellenmeye çalışılmıştır.³⁷⁶

Çin'in Orta Asya ve özellikle ŞİÖ ile olan ilişkileri Çin'in kendi çevresinde üretken ve istikrarlı bir uluslararası alan oluşması ve yine Çin'in bölgede daha güçlü bir liderlik rolü üstlenmesine yöneliktir. Pekin, aynı zamanda, Orta Asya ile olan ilişkilerini, Çin'in uluslararası alandaki önemli konularında meşruluk kazanmasını sağlamak amacıyla kullanmak istemektedir.³⁷⁷ Çin, burada yumuşak güç olgusunu yaratmak istemektedir.

Çin'in 'yumuşak güç' stratejisi, ticari ilişkiler ve yatırımlar dışında özel faizli finansman sağlayarak, insani yardım ve bağışlarda bulunarak gerçekleşmektedir. Böylece güven kazanan Çin, stratejisini uyguladığı ülke için kaybedilmemesi gereken ticari veya politik bir müttefik konumuna gelmektedir. Ekonomik büyümesiyle yaptığı hamlelerle bölge ülkeleri için model ülke olan Çin, böylece 'yumuşak güç' stratejisini başarıyla uygularken diplomatik olarak da güç kazanmaktadır.³⁷⁸ İşgalci bir hegemonya politikası yerine korumacı bir politika uygulayarak hegemonyasını kurmaktadır.

Öte yandan, sıkı ticaret bağlarıyla ABD ile çıkar birliğine sahip olmasından dolayı ABD ile iyi ilişkiler içinde olması gerektiği gibi aynı şekilde ithalat sıralamasında birinci sırada olduğu AB için de aynı durum geçerlidir. 'Barışçıl Kalkınma' stratejisi bir anlamda dünya ticaretindeki konumunun sürdürülebilirliği açısından bir zorunluluk teşkil etmektedir. 'Barışçıl Yükseliş' teorisine göre, tarihte savaştaki üstünlükleriyle hâkimiyet sağlayan büyük güçlerin aksine Çin, ticari ve finansal anlamda sağladığı ekonomik bağlar sayesinde savaş ve çatışmadan kaçınmayı gerektiren bir sistemde ortaklarıyla birlikte yükselecektir.³⁷⁹ Kissinger modeline göre ise, Çin ile ticaret yapılarak bir anlamda uzlaşma ortamı yaratılarak Çin'in durdurulması mümkündür.³⁸⁰

Hem Batı sınırlarının güvenliği hem de Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin (Doğu Türkistan) güvenliği açısından Çin'in Orta Asya ülkeleriyle iyi ilişkiler kurması büyük önem taşımaktadır. Pekin ayrıca komşu bölgede kendisini de etkileyebilecek istikrarsızlık istememesi dolayısıyla Orta Asya ile yakından ilgilenmektedir.³⁸¹

Orta Asya devletleri konvansiyonel askeri kapasite açısından Çin için hiçbir tehdit oluşturmadıkları halde sorunlu Sincan bölgesi yüzünden Çin'in güvenliği için vazgeçilmez olmaktadır. Sincan bölgesindeki Çin karşıtı ayrılıkçı grupları kontrol edebilmek Pekin'in

³⁷⁶ Karaarslan H., "Çin Halk Cumhuriyetinin Sahip Olduğu Güç Unsurları Çerçevesinde Geçmişinin, Bugününün Ve Geleceğinin Değerlendirilmesi" A.g.e., s.151

³⁷⁷ Bilgin M., "Avrasya Enerji Savaşları", A.g.e., s.85-86

³⁷⁸ Huang C. & Sutter R., "Military Diplomacy and China's Soft Power", Comparative Connections: A Quarterly E-Journal on East Asian Bilateral Relations, N:2, 2006, s.75-84

³⁷⁹ Tellis S., & Ahsley J., "Büyük Satranç Tahtası", FB Özel Raporu, Foreign Policy, 2005, s.36-38.

³⁸⁰ Yılmaz S., "Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri", Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2008, s.77-98

³⁸¹ Çolakoğlu S., "11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Ve Çin - Orta Asya İlişkileri", A.g.e., s.38-55-200

güvenlik öncelikleri arasında yer almaktadır. Zaten Çin’de etnik azınlıklar sorunu ile sınır sorunları iç içe geçmiş durumdadır. Çin’in daima endişe ettiği azınlıkların yaklaşık % 90’ı Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan gibi sınır bölgelerinde yaşamaktadır.³⁸²

Azınlık bölgeleri içerisinde Pekin’in en fazla sorun yaşadığı ve en çok kaygılandığı yer Sincan’dır. Sincan-Uygur Özerk Bölgesi çok sayıda ülke ile sınırdaş bir azınlık beldesidir. Sincan’ın Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan ile yani toplam sekiz devlet ile uzunlukları değişen sınırı bulunmaktadır. Bu durum Pekin’i sadakatlerinden yeterince emin olmadığı Uygurların ve Kazakların komşu ülkelerden yardım alabileceği endişesine sevk etmektedir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile Orta Asya sınırında yaşanan sınır çatışmaları ve Sincan’da yaşayan Uygur ve Kazakların komşu Sovyet cumhuriyetlerine Kitlesel göç hareketleri, Pekin açısından hâlâ güncelliğini koruyan bir durumdur. Üstelik 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte sınırda Sincan’daki etnik gruplara akraba devletler doğmuştur. Çin’in Orta Asya devletleriyle güvenliği ilgilendiren diğer bir sorunu da Sovyetler Birliği döneminden kalma sınır ihtilâflarıdır. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, Çin’le olan sınır sorunlarını bu yeni işbirliği ortamı içerisinde çözmüşlerdir. Ancak mevcut konjonktürde sınır ihtilâflarının çözümünde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Pekin lehine önemli toprak tavizlerinde bulunmuştur.³⁸³

Orta Asya’daki yeni bağımsız devletler oldukça zayıf oldukları için Çin, Rusya ve ABD gibi büyük güçlerin bölgeye nüfuz etmesi kolaylaşmaktadır. Rusya ve Çin, tarihte olduğu gibi günümüzde de Orta Asya’nın kaderi üzerinde en etkili iki büyük güçtür. Çin kısa vadede Rusya’nın Orta Asya’daki nüfuzunu kıramayacağını farkındadır ve bu çerçevede ŞİÖ bünyesinde bölgesel işbirliğine ağırlık vermektedir. Pekin bu noktada Orta Asya ülkeleri için Moskova’ya göre daha güçlü ve güvenilir bir ortak olduğu imajını vermeye çalışmaktadır. Çin aynı zamanda uluslararası alanda büyük güç statüsünü pekiştirerek bu konumunu Orta Asya’ya da yansıtmak istemektedir. Zaten Rusya’nın Orta Asya üzerindeki nüfuzu mevcut ekonomik ve sosyal sorunlarının da etkisiyle zayıflama eğilimindedir.³⁸⁴

ABD’nin Orta Asya’ya yerleşmesinin radikal dini örgütleri sınırlamanın yanı sıra Rusya ve Çin’i dengeleme amacı taşıdığı hususunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır. Çin ayrıca ABD’nin Hazar enerji kaynakları için bölgede olduğunu ve Vaşington’un Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi projelerle hem Basra Körfezi kaynaklarına olan bağımlılığını azaltmak hem de rakip devletler olarak gördüğü Rusya ve İran’ı devre dışı bırakmak istediğini düşünmektedir. Bu yüzden 2001 sonrası ABD’nin bölgeye yerleşmesi, Çin’in Rusya ile olan işbirliğini de daha da artırmıştır. ABD ve Hindistan arasındaki ilişkilerin gelişmeye başlamasıyla birlikte, Pekin Moskova ile hem ŞİÖ bünyesindeki ilişkilerini hem de petrol ve doğal gaz konusundaki ikili işbirliğini geliştirmek istemektedir.³⁸⁵

³⁸² Kalkan İ., “Kazak Petrolleri ve Uluslararası Güçler”, Yalçınkaya A. ve dig.(Der), “Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998, s.67

³⁸³ Çolakoğlu S., “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Ve Çin – Orta Asya İlişkileri”, A.g.e., s.38-55-200

³⁸⁴ A.g.e

³⁸⁵ Nilas S., “China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?”, s.583

Çin'in Avrasya politikasındaki beklentileri yazacak olursak ;

- ABD'nin bölgedeki ekonomik etkinliğini kısıtlamak,
- Rusya'nın stratejik alanı olarak gördüğü yakın çevresini kullanmasını sınırlandırmak,
- Radikal İslam adı altında oluşan ancak İslam dini ile hiç alakası olmayan örgütleri yok etmek,
- Artan enerji ihtiyacı için Orta Asya enerji pazarını kontrol etmek,
- Hazar enerji bölgesine erişmek,
- Orta Asya'da ekonomik ve askeri kapasitesini artırmak,
- Batı değerlerinin bölgeye empoze edilmesiyle Kosova Modeli yaratılmasını önlemek,
- Kuzeybatı sınırlarının güvenliğini sağlamaktır.³⁸⁶

3.4.7.ÇİN'İN AVRASYA ENERJİ KAYNAKLARI İÇİN KULLANDIĞI STRATEJİLER

Çin Halk Cumhuriyeti, büyüyen ekonomisi ve artan enerji ihtiyacı kapsamında Orta Asya üzerindeki ekonomik nüfuzunu güçlendirmektedir. Orta Asya artan nüfusu ve Avrupa'ya karadan ulaşım sağlaması bakımından Çin'in ihracat stratejisi açısından oldukça önemlidir. Çin hâlihazırda Orta Asya'nın en büyük ticari ortağı konumundadır. Özbekistan dışındaki dört Orta Asya ülkesinin toplam dış ticaret hacmi içinde Çin'le yürütülen ticaretin büyüklüğü, Rusya ile mevcut ticaret hacminin 2-3 katına tekabül etmektedir. Enerji dışındaki kalemlerdeki ticaret büyük oranda Çin'den bölge ülkelerine gerçekleştirilen ihracatla gerçekleşmekte, Orta Asya ile Çin arasında bölge ülkeleri aleyhinde asimetric bir ilişki biçimi ortaya çıkmaktadır. Bölgenin Çin'e artan bağımlılığı, oldukça sınırlı hidrokarbon kaynaklarına sahip olan Kırgızistan ve Tacikistan'da en yüksek seviyeye çıkmaktadır. 2012 yılı verilerine göre Kırgızistan toplam ticaretinin %50'sini, Tacikistan ise toplam ticaretinin %34'ünü Çin'le gerçekleştirmiştir.³⁸⁷

Orta Asya, Orta Doğu ve Rusya'dan sonra petrol ve doğal gaz bakımından en büyük üçüncü enerji kaynaklarına sahip bölgedir. Bundan başka, Orta Asya, Sibirya'daki enerji üsleriyle Rusya'ya bağlıdır ve böylece Çin bu açıdan bakıldığında çok büyük avantajlara sahiptir. Orta Asya ülkeleri, kendi enerji ihracatlarını çeşitlendirmeyi ummakta ve başta Çin olmak üzere Doğu Asya ülkelerine petrol ve doğalgaz ihraç etmek istemektedirler. Çin'in Orta Asya'daki enerji çıkarları üç konu üzerine oturmuştur; bölgeden enerji elde etmek, enerji

³⁸⁶ Nuraniye H.E., "Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)", Asam Yayınları, 2003, s.131

³⁸⁷ Budak T., "Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye" Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 9, 2013, s.125-142

kaynaklarını çeşitlendirmek ve kendi üzerinden tüm Doğu Asya'ya doğal gaz ve petrol taşımacılığı ağı kurmak³⁸⁸

Çin hızla artan enerji ihtiyacının bir bölümünü karşılayabilmek amacıyla gerek Orta Doğu ve Afrika'ya bağımlılığı azaltmak gerekse karadan boru hatları vasıtasıyla daha güvenli bir şekilde tedarik etmek için Orta Asya'ya yönelmektedir. Çin hâlihazırda Kazakistan'dan petrol, Türkmenistan'dan doğal gaz ithal etmekte, Özbekistan'ın doğal gaz kaynaklarıyla ilgilenmektedir. Çin, 1997'de Kazakistan'la yaptığı anlaşma sonrasında Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) ile bu ülkenin enerji pazarına girmiş, ülkede faaliyet gösteren petrol ve doğal gaz şirketlerini satın almaya, petrol yataklarını işletmeye başlamıştır. 2005'te ülkedeki petrolün yaklaşık %10'unun çıkartan Kazakistan'daki Kanadalı Petro şirketini satın almış, aynı yıl içinde faaliyete geçen Kazakistan-Çin petrol boru hattı üzerinden Kazak petrolünü ithal etmeye başlamıştır. 2009'da faaliyete geçirilen Türkmenistan, Özbekistan – Kazakistan - Çin boru hattı ile Türkmenistan'dan doğal gaz ithal eden Çin, bu ülkeden satın aldığı gazı artırmak için Aşkabat'la 2012'de bir anlaşma imzalamıştır. Çin Ulusal Petrol Şirketi aynı zamanda Türkmenistan'ın doğusunda Amuderya nehri platosunda doğal arama ve altyapı çalışmalarınıyla ilgilenmekte bu ülkedeki enerji sektöründe etkili olmayı amaçlamaktadır.³⁸⁹

Enerji sektörü, küresel güç olmanın ötesinde enerji fiyatlarını kontrol etmeyi de gerektirmektedir. Çin ekonomik büyümesinin gerektirdiği ve yapılan projeksiyonların öngördüğü enerji ihtiyacının artacak olmasından dolayı enerji fiyatlarına hassastır. Çin, yüksek talebiyle gıda maddeleri, alüminyum, çelik, bakır, pamuk ve kauçuk gibi hammadde fiyatlarının artışına sebep olmuştur.³⁹⁰ Yüksek enerji ihtiyacı sebebiyle ithal etmek zorunda kaldığı ve ilerde enerji ihtiyacının artacağı da dikkate alındığında enerji fiyatlarının artışı Çin'in cari açığını olumsuz etkileyecektir. Bu sebeple, enerji güvenliği Çin için, sadece küresel güç olma hedefi taşımamakta, aynı zamanda enerji fiyatlarının kontrolünü de gerekli kılmaktadır. Enerji güvenliği stratejilerinden en güçlüsü enerji kaynaklarına sahip ülkelere yatırım yapmaktır.³⁹¹

Çin'in Afrika, Kafkasya ve Orta Asya Bölgesi'nde yapmış ve yapmakta olduğu yatırımlar, sadece enerji ihtiyacını karşılamak hedefini gütmemekte, aynı zamanda ekonomik alanda göstermiş olduğu başarıyı enerji güvenliğini sağlamak adına enerji kaynaklarına sahip bölgelerde yatırım yaparak küresel bir güç olarak yükselmek hedefini de taşımaktadır.³⁹²

3.4.8.ÇİN'İN UKRAYNA PALİTİKASI

ABD'nin öncülüğünde Soğuk Savaş yıllarından itibaren Güney Kore, Japonya, Tayvan ekseninde Çin'e karşı demokratik bir karşı blok oluşturulmuştur. Çin'in bölgede artan

³⁸⁸ Huasheng Z., "Security Building in Asia and the Shanghai Cooperation Organization". Slavic Research Centre, Sayı 2, s.283-314.

³⁸⁹ Budak T., "Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye" A.g.e., ss.125-142

³⁹⁰ Kharas H., "Herkesi Yukarı Çekmek", FB Özel Raporu, Foreign Policy, Mart/Nisan 2005, s.27-42

³⁹¹ Azer Ö.A., "Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası", A.g.e.

³⁹² A.g.e.

etkinliğinden endişe duyan bölgedeki diğer ülkeler ise ABD-Çin arasında denge politikası izlemeye çalışmaktadır. Doğu ve Güney Doğu Asya'daki Çin algısı tarihsel ve jeopolitik nedenlerden dolayı olumlu değildir.³⁹³ Ayrıca Çin'in doğusundaki tek müttefiki Kuzey Kore haricinde bütün komşularıyla sorunları vardır. ABD'nin Pasifik'te varlığını artırması Çin'i endişelendirmekte ve Pasifik'te Rusya'ya daha fazla ihtiyaç duymasına neden olmaktadır.

Çin, 1980'lerden itibaren Pasifik üzerinden ticaret temelli “deniz ipek yolu” inşa etmiştir. Fakat Pasifik'te yaşadığı sorunlardan dolayı özellikle 2011 yılından itibaren Çinli siyasi karar mercileri tarafından da bu kırılma ve ikilem sorgulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Çin'in dış politikasına entelektüel anlamda katkıda bulunan ve ülkenin önde gelen uluslararası ilişkiler uzmanlarından Wang Jisi, kırılma aşmak için “deniz ipek yoluna” alternatif “tarihi/kara ipek yolunu” yeniden canlandırmayı önermiştir. Çin jeopolitiğinde “kara ipek yolu” batıya yürümek olarak adlandırılmaktadır.³⁹⁴

Çin'in Rusya ile ilişkilerindeki temel parametre enerjidir. Çin artan enerji ihtiyacını Rusya dan ve Avrasya bölgesinden karşıladığı için politikaları Rusya temelli olmuştur. Çin'in Ukrayna ile tarihsel bir ilişkisi yoktur sadece yaşanan Ukrayna krizinde Rusya'yı desteklemiştir.

Batı ile Rusya arasında cereyan eden ve Soğuk Savaş dönemindeki gerilimleri hatırlatan Ukrayna krizi, sistemdeki başat güçler tarafından kısmen tehdit olarak algılanan yükselen Çin'in hayat sahasını genişletmiştir. Hem Rusya'nın hem de ABD'nin Soğuk Savaş alanlarına tekrar yönelmesi ve Pekin yönetiminin kendisini elinden geldiğince krizin dışında tutmaya çalışması, Pasifik'ten gelmesi muhtemel tehditlerin Çin'e olası etkisini en aza indirmiştir. Bu durum Çin'in “batıya yürüme” politikasının önündeki muhtemel engelleri de geçici olarak ortadan kaldırmıştır.

Ukrayna'daki kriz Çin diplomasisi için tehdit edici bir boyuta ulaşmanın yanında önemli fırsatlar da sunmaktadır. Çin'in Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün Rusya tarafından sert güç ile bölünmesine BM Güvenlik Konseyi'nde sessiz kalması, etnik açıdan sorunlu bölgeleri Tibet ve Doğu Türkistan için bir ikilem oluşturmaktadır. Bunun yanında ABD ve Rusya'nın Doğu Avrupa'da karşı karşıya gelmesi, Pasifik'teki ABD tehdidini Çin açısından büyük oranda azaltmıştır. Ukrayna krizi, ABD ve Batı için mevcut tehdidin Rusya'dan geldiğini göstermesi hasebiyle Çin tehdidi algısının da azalması açısından önemli rol oynamıştır. Batı'nın Rusya'ya ambargo uygulaması sonrasında Moskova'nın Çin mallarına bağımlılığının artması, Pekin'e önemli bir avantaj sunmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde avantajın Çin'in lehine dönüşme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Ukrayna krizinin uluslararası sisteme etkisi ise Çin'in Soğuk Savaş sonrasında sistemde ilk defa bu kadar avantajlı duruma geçmesi şeklinde olmuştur. Pekin bu krizde Batı ve Rusya arasında arabulucu olabileceği gibi diplomatik ataklarla uluslararası sistemde “dengenin dengeleyicisi” olma fırsatını da yakalayabilir.

³⁹³ Alperen Ü., “Çin-Vietnam İlişkilerinde Güney Çin Denizi Sorunu”, <http://www.bilgesam.org/> Et:05.04.2014

³⁹⁴ Wang Jisi, “Xijin”: Zhongguo diyuanzhanlue de zai pengheng”, Aisixiang, 2012, <http://www.aisixiang.com/> Et: 01.04.2014

Batı ile Rusya'nın Ukrayna'da karşı karşıya gelmesi, Çin'in özellikle Pasifik'teki manevra alanını genişletecektir. Batı tarafından Rusya'ya uygulanan ambargonun Çin mallarına olan ihtiyacı artırması da Pekin'in çıkarlarına hizmet etmiştir. Ukrayna'daki kriz Çin'e Soğuk Savaş'tan itibaren değişen uluslararası sistemde ilk defa, yeniden şekillenmesi muhtemel güçler dengesinde “dengenin dengeleyicisi” gibi önemli bir fırsat sunmuştur. Çin, “dengenin dengeleyicisi” olarak uluslararası sistemdeki konumunu izleyeceği barışçıl ve uzlaşmacı diplomasi ile yükseltebilir. Rusya'yı örtülü olarak desteklemenin Çin açısından en büyük tehlikesi ise ülkedeki sorunlu bölgelerdir. Uluslararası sistemdeki başat aktörlerin pervasızca hareket etmesi ve sorunlu alanlarda uluslararası hukuku yok sayarak güç kullanması, Çin'in tehdit algısını artırmıştır. Bu nedenle Çin'in kendi egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve çıkar alanlarını korumak için daha fazla güç kullanması beklenmektedir

3.4.9.ÇİN'İN GÜRCİSTAN POLİTİKASI

Gürcistan, Trans-Kafkasya'da açık denizlere çıkışı olan tek ülke olması nedeniyle, jeopolitik açıdan diğerlerine nazaran daha önemlidir ve bölgenin anahtarı konumundadır. Aslında Gürcistan, yalnız Trans-Kafkasya için değil, Karadeniz ve Hazar Havzası için de kilit öneme sahip bir devlettir. Coğrafi konumundan dolayı stratejik öneme sahip olan Kafkasya, aynı zamanda zengin doğalgaz ve petrol yataklarıyla da devletlerin ilgisini çekmektedir. Hazar Havzası'nda ve Orta Asya'da çıkan petrol ve doğalgaz, Kafkaslardaki boru hatlarıyla Karadeniz'e oradan da dünyaya ulaştırılmaktadır. ABD'nin desteklediği Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı son yıllarda bölgedeki en önemli boru hattıdır. Bu nedenle de Gürcistan, haritadaki yerine bakıldığında, Karadeniz'de kıyısının olması ve Hazar Havzası'na kolay ulaşılabilmesi açısından önem kazanmaktadır. Ayrıca yine coğrafi konumu sebebiyle, stratejik öneme de sahiptir.³⁹⁵

Gürcistan, Ukrayna gibi bağımsızlığını kazandıktan sonra, sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle, özellikle de Hazar enerji kaynaklarının batı pazarlarına taşınmasındaki enerji koridorlarında kilit ülke konumunda olması nedeniyle küresel ve bölgesel güçlerin, güç mücadelesine sahne olmaktadır. 2003 yılında Gül Devrimi sırasında yaşanan olaylar ve 2008 yılında Gürcü birliklerin Güney Osetya'ya askeri operasyon için girmesi ve bunun üzerine yaşanan Gürcü-Rus Çatışması Gürcistan üzerindeki güç mücadelesinin önemli göstergeleridir.³⁹⁶

Çin'in bu bölgeye nüfuz etme olasılığı pek yoktur. Zira Çin buradaki etnik çatışmalar karşısında herhangi bir tepki gösterirse Rusya da Doğu Türkistan ve Tibet sorununu Çin'e

³⁹⁵ Alsirt F.T., “Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye ile İlişkileri”, Y.Lisans Tezi, 2009, s.4-6.

³⁹⁶ Bişkin M. C. “ABD – AB - Rusya Üçgeninde Ukrayna Ve Gürcistan'da Güç Mücadelesi” Y.Lisans Tezi, Haziran – 2010, s.91

karşı bir koz olarak kullanabileceğinden Çin bölgede sadece Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile ilişkiye girmektedir.³⁹⁷

Çin, Kafkasya bölgesindeki ülkelerle yakın ilişkiye girerken Rusya buna sessiz kalmamakta ve bölgeyi elinde tutabilmek için nüfuzunu artırma çabalarına girişmektedir. Ancak bölge ülkeleri her ne kadar Rusya ile yakın temas halinde olsalar da eski Sovyet hâkimiyetini tekrar istemedikleri için bir alternatif arayışı içine girmişlerdir. Örneğin Ermenistan NATO üyesi olmuştur. Azerbaycan ise Atlantikçi Blok'a yaklaşmış ve aynı zamanda Çin ile ilişkilerini özellikle son yıllarda derinleştirme yoluna gitmiştir. Gürcistan ise hala Rus etkisinde olmakla birlikte özellikle 2008'deki Güney Osetya sorunu yüzünden savaştığı Rusya'dan kopmak için Çin'e ve ABD'ye ülkesini ticari anlamda kapılarını açmıştır.³⁹⁸

ABD'nin Çin'i adeta abluka altına almaya çalışma politikası vardır. Zira ABD'nin Hazar Havzası'na bakışında enerji kaynaklarının özel bir önemi vardır. Daha önce çıkar sahası olarak tanımladığı Hazar bölgesini ise 1997'den itibaren sorumluluk sahası olarak ilan eden ABD, 11 Eylül öncesi bölgeye yönelik politikalarını diplomatik ve ticari kanallardan yürütürken, 11 Eylül sonrası tutumunu kökten değiştirmiştir. Afganistan müdahalesiyle Çin'i batıdan çevreleyip, Çin'in Hint Okyanusu aracılığıyla bölge enerji kaynaklarına ulaşmasını engellemeyi hedeflemiştir. Bu yüzden Orta Asya, ABD için sadece yatırım olanakları ve ABD'ye petrol ve doğalgaz satışı olarak değil, ABD'nin rakiplerine doğalgaz ve petrol açısından sağlayacağı üstünlük bakımından bölge stratejik bir öneme taşımaktadır.³⁹⁹

Bu çerçevede Çin Kafkasya politikalarında daha çok güney bölgelerini tercih etmektedir. Zira Kafkasya temelde iki jeopolitik düzlemden ibarettir: Kuzey Kafkasya ve üç Kafkas Cumhuriyeti: Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan.⁴⁰⁰

3.4.10.ÇİN'İN AZERBAJYCAN POLİTİKASI

Azerbaycan Parlamentosu, 31 Ağustos 1991'de, ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir. 18 Ekim 1991 tarihinde de Meclis Bağımsızlık kanununu kabul etmiştir. Ülke, 12/11/1995 tarihine kadar 1991'de Azerbaycan Yüksek Sovyet'i tarafından kabul edilen, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının yeniden ihdas edilmesine dair kanunun verdiği yetkiyle idare edilmiştir.⁴⁰¹

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra iki önemli husustan dolayı küresel ve bölgesel gelişmelerin merkezinde yer aldı. Bunlardan biri sahip olduğu zengin petrol kaynakları diğeri ise jeopolitik konumu olmuştur. Azerbaycan jeopolitik olarak iki dünya

³⁹⁷ Avcı E., "Çin'in Kafkasya Politikaları", 2014 Mart, www.usbed.com, Et:05.05.2014,

³⁹⁸ A.g.e.

³⁹⁹ Duran H., Yılmaz K.K., "Devi Bağlayan Bağlar: Çin'in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı", Avrasya Ekonomileri Üzerine Uluslararası Konferans 2011, Oturum 1B: Uluslararası İlişkiler, s. 39.

⁴⁰⁰ Yıldırım H., "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi", Y.Lisans Tezi, 2007, s.6

⁴⁰¹ Somuncuoğlu T., "Azerbaycan Ülke Raporu", Nisan 2011, s.3

arasında yer alması ve enerji kaynakları dış politikasının bölgesel ve ülke içi gelişmelerin dışındaki küresel gelişmelerden de etkilenmesine neden olmuştur. Azerbaycan kendi jeopolitik davranış düsturuna küresel kesışı de aktarmıştır. Fakat burada olan karşı ilişki daha işlevsel konumdadır, hem süper güçler hem de üçüncü dünya Azerbaycan'ı kendi jeopolitik ilgi alanına dâhil etmişlerdir. Petrol ve Karabağ jeopolitiği kendiliğinden ülkenin isleyen mekanizmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Olayların çoğunda Azerbaycan risk ucunda hareket etmektedir. Ülkenin dışında oluşmuş bazı kaynaklar, petrol faktörünün Azerbaycan'ın jeopolitik aktivitelerinde teşvik rolünü küçültmek için girişimde bulunmaktadırlar. Jeopolitik durumundaki karışıklık, temel olarak onun coğrafi konumundan kaynaklanmıştır. Doğal savunma mekanizmalarının bulunmaması, kuzey tarafında bu mekanizmaların zayıf olması, tarih boyunca kuzeyden güneye ve güneyden kuzeye yapılan askeri harekâtlar karşısında bu toprakları savunmasız bırakmıştır.⁴⁰²

Enerji, Azerbaycan'ın Asya ülkeleri ile ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Asya ülkeleri ile ilişki kurmak çok boyutlu bir dış politika seçeneğine yol açmıştır. Çok boyutlu dış politika da Azerbaycan'ın Tahran-Erivan-Moskova kuşatmasından kurtarmakta ve kendini bağımsız bir devlet olarak kanıtlamada stratejik önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda 4 Haziran 2003'de Çin'in Sengli petrol şirketi ile Azerbaycan'ın SOCAR arasında Pirsaat petrol yatağı ile ilgili 80 milyon dolarlık anlaşma imzalandı. Çin devleti aynı zamanda Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun yapımında destek verebileceğini açıkladı. Çin, projenin doğu-batı işbirliğini artıracakını ve tarihi ipek Yolu üzerinden de ticareti artıracakını düşünmektedir. 1990'ların başında Çin'in Ermenistan'la daha iyi ilişkileri bulunurken Azerbaycan-Çin enerji ilişkilerinin gelişmesi ile birlikte bu dengenin değiştiğini görmekteyiz.⁴⁰³

Azerbaycan'ın dış politikasının genel özelliğine uygun olarak Azerbaycan Çin ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Çin uzun süre, Azerbaycan'ı kendisine yönelik tehditlerin geçici noktası olarak görmüştür. Haydar Aliyev iktidarının yürüttüğü politikaların bunu bir ölçüde değiştirdiği görülse de Çin'in algılarının tamamen değiştiği iddia edilemez. Çin'in Ermenistan'a füze satması olayında Çin yetkililerinin konudan haberdar olmadıkları şeklindeki açıklamalarının inandırıcılıktan uzak olduğu düşünülmektedir. Azerbaycan-Çin ilişkilerinde en önemli noktayı ise kuşkusuz Haydar Aliyev'in 7-10 Mart 1994 tarihlerinde gerçekleştirdiği Çin ziyareti teşkil etmiştir.⁴⁰⁴

3.4.9.ÇİN TÜRKMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkmenistan sahip olduğu doğal zenginlikleri ve jeo-ekonomik avantajlarıyla, son beş-on yıl içerisinde çok önemli siyasi bir oyuncuya dönüşmüştür. Türkmenistan Orta Asya'nın Kazakistan'dan sonra hızlı gelişmekte olan ülkesidir. Türkmenistan'ın GDP büyüklüğü 45 milyar dolara ulaşmıştır. Türkmenistan'ın GDP'sinin %60'ı doğal gaz

⁴⁰² Veliev C., "Azerbaycan Dış Politikasının Enerji Boyutu", Y. Lisans Tezi, 2006, s.61

⁴⁰³ A.g.e.

⁴⁰⁴ Avcı E., "Çin'in Kafkasya Politikaları", 2014 Mart, www.usbed.com, Et:05.05.2014,

ihracatından oluşmaktadır. Türkmenistan'ın büyük sayılabilecek doğal kaynaklarının bulunması Avrupa, Çin, ABD, Rusya, İran, Türkiye, Pakistan, Hindistan gibi dünyanın bütün büyük güçlerinin dikkatini çekmiş ve küresel enerji politikasının en önemli parçasını oluşturmuştur.⁴⁰⁵

Türkmenistan, dar gelirli bir ekonomiye sahip olduğu için temel ekonomi doğal gaz üzerineydi. Dolayısıyla Türkmenistan'ın, doğal gazını acil olarak satması gereken bir ülke bulması gerekiyordu.2007 yılında Türkmenistan yetkileri Çin'le doğal gaz sanayisi ve satımı konusunda ön anlaşmaya varmışlardı. 2009 yılında da Çin ve Türkmenistan Güney Yoloten doğal gaz kaynaklarının işlenmesiyle ilgili anlaşma yapmıştır. Proje için gerekli 4 milyar doları Çin Kalkınma Bankası Türkmenistan'a kredi olarak vermiştir. Türkmenistan ise ilerideki 30 sene boyunca Çin'e 40 milyar metre küp doğal gaz ihracatını yapmakla sorumlu olacaktı. Sonraki yıllarda bu rakam 2015 yılına kadar 50, hatta 65 milyar metre küp olması kararı alınmıştır. 2011 yılında Çin Güney Yoloten doğal gaz projesinin ikinci kısmının inşası için Türkmenistan'a ek olarak 4 milyar kredi daha vermiştir. Kredi on senelik bir süre ve ihraç edilen doğal gaz karşılığı verilmiştir. Doğal kaynaklar karşılığı kredi verme (yumuşak kredi) politikası Çin'in bölgede en çok kullandığı finans metotlarından biridir.⁴⁰⁶

Çin-Merkez Asya doğalgaz boru hattı, merkez Asya ülkeleri ile Çin ekonomisi arasındaki stratejik "bağlantının" aracılığını yapmaktadır. Tüm dünya küresel krizle boğuşurken Türkmen doğalgazının Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e ulaşmasını sağlayan Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattı hayata geçirilmiştir. Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Çin Devlet Başkanlarının katılımı ile Türkmenistan'dan Çin'e uzanan Çin-Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı'nın açılışı 14 Aralık 2009'da gerçekleşmiştir. (Türkmenistan-İran doğalgaz boru hattı açıldı, 2010) Ayrıca açılış sırasında Türkmenistan'ın Güney Yoloten sahasındaki doğalgaz yataklarının işletilmesi için 4 milyar dolarlık kredi anlaşması da imzalandı. (Çin'den Türkmenistan'a 4.1 Milyar \$Kredi, 2011)⁴⁰⁷

Bu hat sayesinde Türkmenistan, doğalgazının %70'ini sattığı Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmış ve talep güvenliğini pekiştirmiş olacaktır. Çin ise Orta Asya ile başladığı doğalgaz ticaretini ileride Özbekistan ve Kazakistan'dan da doğalgaz alacak şekilde geliştirmek imkânına ulaşarak enerji arz güvenliğiyle, Doğu Türkistan Bölgesi'nin sınır güvenliğini sağlamlaştırmış olmaktadır. Hattın tam kapasite ile çalışmaya başlamasının ardından Türkmen doğalgaz rezervlerinin işletilmesinde Çinli firmaların büyük bir etkinlik kazanması beklenmektedir.⁴⁰⁸

Orta Asya-Çin Gaz Boru Hattı Türkmenistan'da başlayarak Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Çin'in Doğu Türkistan bölgesine bağlanır. Hattın uzunluğu yaklaşık 2000 kilometredir. Bu boru hatları Trans-Asia Gas Pipeline ismini de taşır. Bu boru da mevcut farklı hatlarla İç Çin'deki bölgelerine ulaştırılır. 2011 tarihinde Türkmenistan-Çin boru

⁴⁰⁵ Mominkulov C., "Çin ve Türkmenistan'ın Enerji İlişkileri" <http://www.orsam.org.tr/> Et:25.04.2014

⁴⁰⁶ A.g.e.

⁴⁰⁷ Duran H., Yılmaz K.K., "Devi Bağlayan Bağlar: Çin'in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı", A.g.e. s.39

⁴⁰⁸ Dikkaya M., "Çin-Orta Asya İlişkilerinde Doğal Gaz Faktörü ve Muhtemel Bölgesel Sonuçları", 2010, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1321>. Et:22.03.2011

hattıyla Türkmenistan Çin'e 25 milyar metre küp, Özbekistan ise 5 milyar metre küp doğal gaz tedarik etmiştir. 2012 yılında Çin yaklaşık 42 milyar metre küp doğal gaz ithalatına muhtaçtı. Türkmenistan 2016 yılında Çin'e yaklaşık 45 milyar, 2020 yılında da 50 milyar metre küp doğal gaz ihraç etmeyi planlıyor. 2020 yılında ise Türkmenistan yaklaşık toplam 100 milyar metre küp doğal gaz ihraç edecektir. Bütün bu rakamlar Türkmenistan'ın ileride etkili siyasal ve ekonomik güce dönüşmesini sağlayacaktır.⁴⁰⁹

Netice itibarıyla, Çin Orta Asya'nın doğal gaz sektörüne aktif bir şekilde girerek Rusya'nın bölgedeki hegemonik pozisyonunu ciddi şekilde zayıflatmıştır. Bununla birlikte Türkmenistan ekonomik çıkarları ve kalkınması adına Olumlu Tarafsızlık prensibini ihmal etmeye mecbur olmuştur. Ama Türkmenistan doğal gazının her bin metre küpünü Çin'e 200 milyar dolara satmaya mecbur kalmıştır. Diğer yandan da Aşkabat Rusya'ya olan lojistik bağımlılığını aza indirebilmiştir. Şu anda CNPC, SINOPEC, CNOOC, Huawei Technologies gibi Çin'li şirketler Türkmenistan'ın doğal gaz ve petrol çıkarma ve işlenmesi, telekomünikasyon, nakliyat, lojistik, altyapı inşaatı, yatırım alanlarında çalışmaktadır. Aşkabat doğal kaynakları ihracatının çeşitlendirilmesinde çözümü Avrupa'da veya Rusya'da değil, Çin'de bulmuştur. Böylece Türkmenistan yüksek hızla gelişmekte olan Çin ekonomisinin ihtiyaç olduğu doğal gaz ihracatında büyük rol üstlenmiştir.⁴¹⁰

3.4.8.ÇİN KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Kazakistan, kuzeyde ve batıda Rusya Federasyonu , doğuda Doğu Türkistan , güneyde Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile çevrilidir. Ülkenin başkenti 1998'den bu yana Atana olup, önemli şehirleri Almatı, Cambu, Çimkent, Türkistan, Karaganda, Semipalatinsk, Kökçetav, Kustanay, Turgay ve Baykonur'dur. Kazakistan'da tarım ve hayvancılığın oldukça gelişmiş olduğu söylenebilir. Üretilen tarımsal ürünlerin başında buğday ve pamuk gelmekle beraber, darı, yulaf, mısır ve pirinç de üretilmektedir. Hayvancılık daha çok sığır ve küçükbaş hayvan ağırlıklıdır. Doğal kaynaklar yönünden zengin olan Kazakistan'da krom, çinko, bakır, kurşun, wolfram, asbest, barit, berilyum, bizmut, altın, demir, kömür, alüminyum, titanyum, bor, petrol ve doğalgaz çok miktarda çıkarılmaktadır. Sanayi dalları ise; tarımsal sanayiler, metalürji, hafif sanayi, petro-kimyasallar ve tekstil sanayidir.⁴¹¹

Kazakistan ,petrol ve doğal gaz açısından değerli bir ülkedir. Dolayısıyla petrol ve doğal gaz üretim ve ihracatı, ekonomi için giderek önemli bir hale gelmiştir.1993 yılında gerçekleşen petrol üretimi 23 milyon ton'a kadar düşen ülke de,2000 yılı itibariyle üretim 28 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bunun altı milyon tonunun tüketilmesine rağmen geriye kalan 22 milyon tonluk bir kısmı ihraç edilmiştir. Böylece Orta Asya'nın en büyük petrol üreticisi durumuna yükselen Kazakistan, 2002 yılında günde 989 bin varil petrol üretme başarısını sağlamıştır. 2005'te ise bu rakam günlük 1.29 milyon varile çıkmış ve aynı yıl

⁴⁰⁹ Mominkulov C., "Çin ve Türkmenistan'ın Enerji İlişkileri", A.g.e.

⁴¹⁰ A.g.e.

⁴¹¹ Meftun M., "Politik ve Bölgesel Güç", HazarYayınları, 2004, s.106

içerisinde üretilen bu petrolün 222 bin varillik bölümü Kazakistan'ın kendi tüketimi olmuştur. Yani toplam ihracat günde 1 milyon varil olmuştur.⁴¹²

Kazakistan ile ilişkilerini gün geçtikçe geliştirme yönünde adımlar atan Çin, Kazakistan ile ilk olarak 1996 yılında 3000 km uzunluğundaki petrol boru hattının inşası görüşmelerine başlamıştır. 2003 yılı Haziran ayı başında projenin hayata geçirilmesi için anlaşmaya varılmıştır. Anlaşma, Kazakistan devlet şirketi Kazmunaigaz ve CNPC arasında yapılmıştır. Kazakistan'dan Çin'e petrol taşıyacak bu boru hattından 2006 tarihi itibarıyla petrol pompalanmaya başlanmıştır. Çin'in yıllık ithalat gereksiniminin altıda birini karşılayacak boru hattının bin kilometrelik bölümü 700 milyon dolara mal olmuştur.⁴¹³ Söz konusu proje Kazakistan'ın Hazar bölgesinde bulunan zengin petrol yatağı olan Atyrau'dan başlayarak Atasu bölgesi üzerinden Doğu Türkistan'ın Dushanzi şehrine ulaşmaktadır ve tam kapasitede Çin'in ihtiyacının % 15'ini karşılayacaktır.⁴¹⁴

Çin yönetimi Kazakistan'da petrol alanları için bugüne kadar 5 milyar doların üzerinde yatırım yapmıştır. Boru hatları inşası nedeniyle neredeyse 9 milyar dolara ulaşan yatırımlar projelendirilmiş ve bunlardan ikisi (Atasu-Alaşankau, 800 milyon dolar, Atyrau-Kenkiyak, 400 milyon dolar) sonlandırılmıştır. Son olarak 22 Ağustos 2005'te Çin Milli Petrol Şirketi (CNPC), Kazakistan'ın en büyük petrol şirketlerinden Petrokazakistan'ı 4,2 milyar dolar ödeyerek satın almıştır.⁴¹⁵ CNPC aynı zamanda Kazakistan ve Türkmenistan arasında da boru hattı kurmak için anlaşma yapmıştır. 15 Aralık 2005 tarihinde CNPC, Kazakistan'dan Kuzeybatı Çin'e uzanan bir petrol boru hattı açmıştır. Başlangıçta günde 200,000 varil kapasitesindeki yeni boru hattından pompalanan petrolün yarısı RF'den gelecektir. Bu ise bir Çin - Kazakistan - RF enerji iş birliği anlamına gelmektedir. Bu hattın kapasitesinin öncelikle 10 milyon sonrasında ise 20 milyon tona çıkarılması amaçlanmaktadır. Görüldüğü gibi Çin için planlanan boru hatlarının inşası büyük önem taşımaktadır.⁴¹⁶

Kazakistan halihazırda Çin'in Orta Asya'daki en büyük ticari ortağı durumundadır. İki ülke arasında ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi amacıyla iki ülke sınırında "Korgas" adı verilen serbest bir ekonomik bölge ve uluslararası iş birliği merkezi oluşturulması konusunda anlaşma imzalanmıştır. Korgas gümrük bölgesinde oluşturulacak ve Çin'in kendi topraklarından 130 hektar, Kazakistan'ın ise 70 hektar dolayında bir arazi tahsis edeceği bölge, iki ülke ticareti ve uluslararası ticaret açısından oldukça önemli bir projedir. İki ülke arasındaki karşılıklı ticaret hacminin 2005 yılında bir önceki yıla göre % 51.4 artarak 681 milyon dolara ulaşması ve bu rakamın diğer Orta Asya ülkeleri ile yaptığı karşılıklı ticaretin toplamının yaklaşık 4,5 katına denk gelmesi de iki ülke arasındaki ticaret hacminin ileriki dönemlerde daha fazla artacağına bir göstergesidir. Kazakistan Dış İşleri Bakanlığı yetkilileri, Çin ve Kazakistan'ın ikili ilişkilerini stratejik ortaklık olarak nitelendirmektedirler. 2002 yılı Aralık ayında imzalanan iyi Komşuluk, Dostluk ve İş Birliği Anlaşması'ndan sonra

⁴¹² TİKA: "Kazakistan Ülke Raporu", 08.03.2007, www.tika.gov.tr/ulke_profilleri

⁴¹³ Karaca R. K., "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Cumhuriyeti – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri", Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.137

⁴¹⁴ A.g.e.

⁴¹⁵ Andican A., "Çin Satrancında Orta Asya", Asam Yayınları, Cilt:12, Sayı:1, 2006, s.18-19

⁴¹⁶ Karaca R. K., "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Cumhuriyeti – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri", A.g.e. s.138

aynı yıl içinde iki ülke yetkilileri 2003 - 2008 Ortak İş Birliği Programı'nın altına imza atmışlardır.⁴¹⁷

3.5.AVRUPA BİRLİĞİ

3.5.1. AVRUPA BİRLİĞİ TARİHİ

Birleşmiş Avrupa ülküsü, gerçek bir siyasi projeye dönüşüp ülkelerin hükümet politikalarında uzun vadeli bir hedef haline gelmeden önce, sadece filozoflarla önsüzü kimselerin düşüncelerinde yaşıyordu. Avrupa Birleşik Devletleri hümanist ve barışçı bir hayalin parçasıydı. Avrupa yüzyıllarca, sık sık yaşanan kanlı savaflara sahne oldu. 1870-1945 yılları arasında Fransa ve Almanya üç kez savaştılar. Bu savaflarda birçok insan yaşamını kaybetti. Bu felaketler üzerine bazı Avrupalı lider ve düşünürleri, barışın sürdürülebilmesinin tek yolunun, ülkelerinin ekonomik ve siyasi yönlerden birleşmesi olduğu fikrine vardılar.⁴¹⁸

Batı Avrupa'da bütünleşme fikrinin geçmişi Orta Çağa kadar uzanmaktadır. Birinci Dünya Savaşından sonra gündeme gelmiş ve ilk olarak 1923 yılında Kont Richard Coudenhove-Kalergi tarafından, Pan Avrupa Hareketi adıyla bir örgüt kurulmuştur. 1926 yılında Avrupa işbirliği Derneği (Association for European Cooperation) adıyla Cenevre'de bir başka örgüt daha kurulmuş ve kısa sürede bu örgütün Paris, Berlin ve Londra gibi Avrupa'nın önde gelen kentlerinde şubeleri açılmıştır.⁴¹⁹ Paris ve Roma Antlaşmaları ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM). 1 Temmuz 1967 de Avrupa Toplulukları adı altında var olan üç örgütü bir araya getirdi.

ECSC, kömür ve çelik sağlanması konusunda ortak bir yol izlemek amacıyla 1952'de kurulmuştu. AET 1958'de üye devletlere ortak bir pazar oluşturmak ve mal, personel ve hizmetlerin serbestçe taşınması amacıyla kuruldu. EURATOM da 1958'de kuruldu, amacı atom enerjisinin barışçı amaçla kullanımını sağlamaktır. Başlangıçta her örgütün de altı üyesi vardı; Belçika, Fransa, Federal Almanya, Hollanda, Lüksembourg ve İtalya-"Altılar Avrupası". Aynı altı ülke Avrupa Birliği'nin de üyelerini oluşturuyordu. Avrupa Birliği kendisini oluşturan kuruluşların amaçlarına uymaya sürdürdü ve kendi uzun vadeli hedefi olarak, ECSC, AET ve Euratom' un başarabileceğinden daha geniş kapsamlı uluslararası politik işbirliği sağlandı.⁴²⁰

⁴¹⁷ A.g.e., s.141

⁴¹⁸ Avrupa Birliği Bakanlığı "Avrupa Birliğinin Tarihçesi" <http://www.abgs.gov.tr/>, Et: 27.04.2014

⁴¹⁹ Ülger İ. K., "Avrupa Birliği El Kitabı", Ankara, 2003, s.1

⁴²⁰ Avrupa Birliği, Wikipedia, 10.10.2013,

3.5.2.AVRUPA BİRLİĞİ KURULUŞU

7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht Antlaşması yürürlüğe sokuldu. Bu antlaşma ilk kez Avrupa Birliği terimini kullandı ve üç sütun adını verdiği uygulama alanlarını başlattı. Bugünkü Avrupa Topluluğu terimi, geçmişte Avrupa Topluluklarının görev alanına giren politika ve uluslar üstü işlemleri kapsayan birinci sütuna eş düşmektedir. İkinci ve üçüncü sütunlarsa birliğin dış politikası ile içişleri ile ilgili, daha çok devletlerarası düzeyde iş birliği sunar. Günlük konuşma dilinde Avrupa Birliği terimi, Avrupa Topluluğu için de kullanılmaktadır ve birliğin birinci sütununun bir ögesi olarak Avrupa Topluluğu adı, öngörüldüğü tarihte yürürlüğe girecek olan Lizbon Antlaşması ile birlikte kullanımdan kalkacaktır. Birliğe 1995 yılında, Avusturya, İsveç ve Finlandiya katıldı. 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması'nın demokrasi ve dış politika başlıklarında iyileştirmeler yapmak için imzalandı. Amsterdam Antlaşması'nı 2001 yılında Nice Antlaşması izledi ve bu da birliğin doğu yönlü genişlemesine yeni vizyonlar kazandırmak adına Roma ve Maastricht antlaşmalarının üzerinde düzenlemeler yaptı.⁴²¹

2002'de on iki üye ülke avro adlı ortak bir para birimini benimsedi. O günden bu yana, avro kullanan ülkelerin oluşturduğu avro alanı on yedi ülkeye ulaştı. 2004 yılında Avrupa Birliği, çoğunluğu eski Doğu Bloku ülkelerinden olan on yeni aday ülkenin de birliğe resmen katılmalarıyla tarihindeki en büyük genişlemeyi gördü. Üç yıl sonra, Bulgaristan ve Romanya da birliğe girdi. Birliğin son genişlemesi 2013 yılında Hırvatistan'ın katılmasıyla Avrupa Birliği Üye Devlet sayısı 28'e ulaştı. 2004 yılında Roma'da, daha önceki tüm antlaşmaları tek bir belgede toplayacak Avrupa Birliği Anayasası hazırlanmasını öngören antlaşma imzalandı. Ancak bu anayasa taslağı, Fransa ve Hollanda'da düzenlenen halkoylamalarında alınan olumsuz sonuçlardan dolayı diğer ülkelerde uygulanmadı ve onay alma işlemi hiçbir zaman tamamlanmadı. Bu nedenle bunun yerine, 2007 yılında önceki antlaşmaları yeni bir anayasayla değiştirmektense koşullarını iyileştirmeyi öngören ve Reform Antlaşması olarak anılan Lizbon Antlaşması imzalandı. Üye ülkelerde yapılan halk oylamaları sonucu onaylanırsa, Ocak 2009'da yürürlüğe girmesi öngörülen antlaşma ilk olarak oylandığı İrlanda Cumhuriyeti'nde reddedilince, sürecin geleceğine ilişkin beklentiler belirsizleşti.⁴²²

3.5.3.AB EKONOMİSİ

Kuruluşundan bu yana, Avrupa Birliği tüm üyeleri arasında ekonomik bir ortak pazar geliştirmiştir. 2011 yılı itibarıyla, avro alanı denen bölge içinde birliğin on yedi üyesi avro adlı ortak para birimini kullanmaktadır. Tek bir ekonomi olarak düşünüldüğünde Avrupa Birliği, 16.8 trilyon dolarlık gayri safi yurtiçi hasılasıyla dünya toplamının %31'lik bölümünü oluşturur. Bu Avrupa Birliği'ni dünyanın nominal gayri safi yurtiçi hasıla sırasında birinci, GYSİH bazlı satın alım gücü paritesi sırası içinde de ikinci büyük ticaret bloku yapar. Avrupa

⁴²¹ Yılmaz H., A.g.e. s.105

⁴²² A.g.e.

Birliği ayrıca, dünyadaki en büyük ihracatçı oluşum ikinci en büyük ithalatçı, ve Hindistan ile Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerin en büyük ticaret ortağıdır. Gelirlerine göre ölçülen dünyanın en büyük 500 kurumundan 163'ünün genel merkezleri Avrupa Birliği sınırları içinde yer almaktadır. Mayıs 2007 itibarıyla Avrupa Birliği içinde işsizlik oranı %7 olarak ölçülürken yatırımlar gayri safi yurtiçi hasılanın %21.4'ü, enflasyon oranı %2.2 ve kamu kesimi açığı %-0.9 olarak belirlenmiştir.⁴²³

2013 yılının birinci çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,2 oranında daralan Avro Bölgesi, 2013 yılının ikinci çeyreğinde yüzde 0,3 oranında büyümüştür. Avro Bölgesi 2013 yılının ikinci çeyreğinde altı çeyrek boyunca kesintisiz olarak devam eden teknik resesyondan çıkmıştır.⁴²⁴

Yılın ikinci çeyreğinde gerçekleşen yüzde 0,3 oranındaki büyüme, büyük ölçüde iç talebin GSYH'a pozitif katkısı sayesinde gerçekleştirilmiştir. 2012 yılının yazından bu yana alınan önlemler sayesinde sağlanan finansal piyasalardaki iyileşmeler reel ekonomiye yansımaya başlamış, piyasalardaki Kırılganlıklar azalmış, tüketici ve yatırımcı güveni artmıştır. Fakat bölge ekonomileri arasındaki performans farklılıkları devam ettiğinden, özellikle yüksek kamu borcu sorunu yaşayan ekonomilerin kamu ve özel sektör bilançolarını düzeltmeye devam etmelidir. Bu ekonomilerin mali manevra alanının olmayışı maliye politikalarını devre dışı bırakmakta ve para politikalarının önemini artırmaktadır. Avrupa'nın büyük ekonomilerinde Almanya ve İngiltere ile birlikte Litvanya ve Finlandiya ikinci çeyrekte bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,7 oranında büyürken, Fransa yüzde 0,5 oranında büyümüştür. Aynı dönemde İtalya ve Hollanda yüzde 0,2 oranında, Slovenya yüzde 0,3 oranında daralmış; Portekiz ise yüzde 1,1 oranında büyümüştür.⁴²⁵

Avro Bölgesi mevsimsel düzeltilmiş sanayi üretim endeksi verilerine göre Mayıs ayında yaşanan yüzde 0,4 oranındaki azalışın ardından, Haziran ayında endeks bir önceki aya göre yüzde 0,6 oranında artmıştır. 2012 yılı Haziran ayı ile kıyaslandığında endeks yüzde 0,4 oranında azalmıştır. Haziran ayında, bir önceki aya göre sermaye malı üretimi yüzde 2,0 oranında, dayanıklı tüketim malları ise yüzde 4,3 oranında artarken; enerji üretimi yüzde 1,6 oranında azalmıştır.⁴²⁶

Son iki yıldır artmaya devam eden işsizlik oranı Temmuz ayında Avro Bölgesinde yüzde 12,1, AB'de ise yüzde 11 seviyesine ulaşmıştır. Avro Bölgesi ekonomilerinde 2013 yılının ikinci çeyreğinde görülen tedrici toparlanmanın işgücü piyasalarına yansımaları sınırlı kalmıştır. Haziran ayında yüzde 12,1 oranında gerçekleşen Avro Bölgesi işsizlik oranı Temmuz ayında da yüzde 12,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2012 yılının Temmuz ayı ile kıyaslandığında işsizlik oranı 0,6 puan artmıştır.⁴²⁷

⁴²³ Eurostat, 2012, ec.europa.eu, Et:15.12.2013,

⁴²⁴ Yılmaz H., A.g.e., s.106

⁴²⁵ T.C.K.B,2013, <http://www.dpt.gov.tr>,15.12.2013,

⁴²⁶ T.C.K.B,2013, <http://www.dpt.gov.tr>,15.12.2013,

⁴²⁷ Yılmaz H., A.g.e., s.107

Dış Ticaret

Avro Bölgesi 2013 yılının ikinci çeyreğinde, GSYH'sının yüzde 2,2'si oranında, yaklaşık 52,1 milyar avro tutarında cari fazla vermiştir. 2013 yılı Haziran ayında Avro Bölgesi ihracat ve ithalat rakamları sırasıyla 157,9 milyar avro ve 140,6 milyar avro olarak gerçekleşirken, dış ticaret dengesi 17,3 milyar avro fazla vermiştir. Öte yandan mevsimsel düzeltilmiş dış ticaret verilerine göre ihracat Haziran ayında bir önceki aya göre yüzde 3 oranında, ithalat ise yüzde 2,5 oranında artmıştır.⁴²⁸

3.5.4.AB'NİN ENERJİ KAYNAKLARI

Petrol Kaynakları

AB üyesi ülkelerden sadece İngiltere'de 450 milyon ton, Danimarka'da 130 milyon ton ve İtalya'da 70 milyon ton kesin petrol rezervi bulunmaktadır. Bu üç ülkenin 2003 yılında petrol üretimlerinin tamamı 129,1 milyon olmuştur. AB dışında kalmayı tercih eden Norveç'te ise 1 milyar ton kesin petrol rezervi vardır. Bunlarla birlikte gelecekte Norveç AB'ye üye olsa bile AB'nin petrol ihtiyacını kendi kaynaklarıyla karşılaması mümkün değildir.⁴²⁹

Doğalgaz Kaynakları

AB'de Danimarka 90 milyar m³, Almanya 210 milyar m³, İtalya 220 milyar m³, İngiltere 630 milyar m³, Hollanda 1.670 milyar m³ ve Polonya 120 milyar m³ olmak üzere toplam 2.940 milyar m³ kesin doğal gaz rezervi bulunmaktadır. AB dışında kalan Norveç'te ise 2.460 milyar m³ kesin doğal gaz rezervi mevcuttur. AB'de, 2003 yılında 452,9 milyar m³ doğal gaz tüketimi gerçekleşmiştir. Doğal gaz üretimi açısından bakıldığında, 2003 yılında İngiltere'de 102,7 milyar m³, Hollanda'da 58,3 milyar m³, Almanya'da 17,7 milyar m³, İtalya'da 13,7 milyar m³ ve Danimarka'da 7,9 milyar m³, Polonya'da 4 milyar m³ ve Macaristan'da 2,7 milyar m³ olmak üzere AB ülkelerinde toplam 207 milyar m³ doğal gaz üretilmiştir. Diğer taraftan, 2007 yılında Birliğe katılması öngörülen Romanya'da ise 2003 yılında 12,6 milyar m³ doğal gaz üretimi gerçekleştirilmiştir.⁴³⁰

AB ülkelerinde üretilen doğal gazın, Birlik içi doğal gaz talebini karşılaması mümkün değildir. Bununla birlikte, 25 üyeli AB'nin doğal gaz üretiminin 2000-2030 döneminde % 40,4 oranında azalacağı tahmin edilmektedir. AB'nin doğal gaz tüketiminin AB içi üretimle karşılama oranı 2000 yılında %11,9 iken 2030 yılında bu oran %5,9 olmaktadır. Bu durum doğal gaz açısından Birliğin ithalat bağımlılığını artırmaktadır.⁴³¹

⁴²⁸ T.C.K.B,2013, <http://www.dpt.gov.tr>,15.12.2013,

⁴²⁹ Yılmaz H., A.g.e., s.109

⁴³⁰ A.g.e.

⁴³¹ Yörkan A. "Avrupa birliği dış politikasında enerji", 14.12.2006, www.tasam.org.tr Et:07.12.2013,

Kömür Kaynakları

AB ülkelerinde başta Almanya olmak üzere yaklaşık 100 milyar ton kömür rezervi bulunmaktadır. AB, 2001 yılında enerji tüketiminin 212,5 milyon ton petrol eşdeğeri bölümünü kömür ile karşılamıştır. Bu tüketimin 92,3 milyon petrol eşdeğerine karşılık gelen kısmı AB içinde üretim ile, geri kalanı ise ithalât yoluyla karşılanmıştır. Ancak, kömür üretiminde son yıllarda yaşanan hızlı düşüş dikkate alındığında, AB'nin gelecekte ortaya çıkacak enerji ihtiyacı için kömürün bir alternatif olamayacağı değerlendirilmektedir.⁴³²

Nükleer Enerji Kaynakları

AB'de nükleer enerjinin toplam enerji ihtiyacını karşılama oranının 2010 yılı itibarıyla zirveye ulaşacağı ve bu tarihten sonra giderek azalacağı öngörülmektedir. Son yayımlanan çalışmada 86) genişleyen AB'nin toplam nükleer enerji üretiminde 2030 yılında 2000 yılına oranla %22 azalma yaşanacağı öngörülmektedir. Bugünkü üretim ile karşılaştırıldığında, AB'de 2030 yılına gelindiğinde nükleer enerjinin katkısının yarı yarıya azalacağı tahmin edilmektedir. AB'ye yeni katılan ülkeler açısından ise, bu ülkelerde mevcut bulunan nükleer santrallerin güvenlik ve çevre standartlarına uymaması nedeniyle kapatılmaları söz konusudur.⁴³³

Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir enerji kaynakları çevrenin korunmasında önemli bir rol oynar. AB, yenilenebilir enerji kaynaklarını artırma yolunda, toplam elektrik enerjisi üretiminde yenilenebilir kaynakların payının %12 seviyesine çıkartılması hedefini koymuştur. (8) AB enerji projeksiyonları içinde 2010-2020 döneminde, yenilenebilir enerji kaynakları arasında yer alan rüzgâr enerjisinin toplam enerji üretimi içindeki payının artırılacağı, daha sonra da güneş enerjisinin gündeme gelmeye başlayacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, "Altener" ve "Joule-Thermie" gibi programlarda, bu tür enerjilerin gelişmesine yöneliktir. AB'nin enerji tüketiminde yenilenebilir kaynakların payının 2000 - 2030 döneminde % 5.9'dan %8.6'ya yükseleceğini, buna rağmen bu kaynaklarını görünür gelecekte petrol ve doğal gazın yerini almasının mümkün olmayacağı söylenebilir.⁴³⁴

3.5.5.AB'NİN ENERJİ DURUMU

Genişleyen AB, bu verilere göre giderek artan enerji tüketimine karşılık enerji üretimini yetirememektedir. AB'ye 2004 itibari ile katılan yeni üyelerin enerji tüketimleri katı yakıtlar haricinde AB ile benzemektedir. Ayrıca bu yeni üyeler petrol ve doğalgaz açısından

⁴³² Yılmaz H., A.g.e., s.108

⁴³³ Yorkan A. "Avrupa birliği dış politikasında enerji", A.g.e.

⁴³⁴ Yorkan A. "Avrupa birliği dış politikasında enerji", A.g.e.

15 üyeli AB'den daha fazla dışa bağımlı durumdadır. Bunlara göre AB'nin dışa bağımlılığının artacağı açıktır. AB'nin gelecekte enerji kaynak merkezleri ile projeler yaparak, enerji ihtiyacını dışarıdan sağlayacağı görülmektedir. İthalat bağımlılık oranlarında da 2000 yılından 2030 yılına gelindiğinde toplam bağımlılık %20,4 artıyor.⁴³⁵

Ayrıca, Kuzey Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının tükenmekte olması, sosyal güvenlik ve işçilik maliyetleri nedeniyle kömür üretiminin düşmesi gibi nedenlerle AB, gelecekte fosil yakıt ithalatını artırmak zorunda kalacaktır. AB'nin doğal gaz bağımlılığının artmasının, doğal gaz rezervlerinin yoğun olarak bulunduğu ve rekabete açık olmayan pazarlara sahip olan ülkelere (Rusya, İran, Cezayir) bağımlı kalması sonucunu yaratmaktadır.⁴³⁶

Avrupa Birliği, günümüzde enerji konusunda birtakım sorunlarla karşı karşıyadır. Bunlar arasında en çok ön plana çıkan sorunlar, enerji arz güvenliğinin sağlanması ve kaynak çeşitliliği yaratılmasıdır. Burada öncelikle AB'nin enerji tüketim görünümüne bakmak faydalı olacaktır. Avrupa Birliği, kullanmakta olduğu enerjinin % 40,8'ini petrolden, % 24,7'sini gazdan, % 17'sini kömürden ve % 6,1'ini ise yenilenebilir kaynaklardan sağlamaktadır. Bu verilerden anlaşılacağı gibi AB, tükettiği enerjinin büyük bir kısmını dışarıdan karşılamaktadır.⁴³⁷

Birliğin en büyük petrol ve doğal gaz rezervleri kendi bulunduğu coğrafya içerisinde sadece Kuzey Denizi'nde bulunmaktadır. Bu rezervler petrole dünya üretiminin yalnızca %4,4'unu karşılamakta fakat gelecek 25 yılda Kuzey Denizi'nde 'deniz bitmektedir'.⁴³⁸ Sonuçta, Avrupa Birliği, önümüzdeki çeyrek asır boyunca enerji talebinin ufak bir bölümünü kendi kaynaklarından, geri kalan kısmını ise Ortadoğu (ki şu anda Birliğin mevcut petrol ithalatının % 45'ini sağlamakta), Kuzey Afrika, Rusya (% 30) ve Kafkaslar'dan karşılıyor olacaktır. Bu bağımlılığın önümüzdeki yıllarda daha da artacağı tahmin edilmektedir.⁴³⁹

Avrupa'nın, ithal edilen hidrokarbonlara olan bağımlılığı giderek artmaktadır. Petrolünün % 80'nini, doğal gazının yaklaşık % 55'ini ve artan bir yüzde ile kömürünü ithal etmektedir.2030 yılı itibariyle doğal gazda ithalata bağımlılığının % 84'e, petrole bağımlılığının ise % 93'e çıkacağı öngörülmektedir. Birliğin doğal gaz ithalatının % 30'u Rusya tarafından karşılanmaktadır. 2030 yılında Avrupa'nın gaz ithalatının neredeyse % 80'e varacağı tahmin edilmekte ve tüm ithalatın % 85'inin Rusya'dan olacağı düşünülmektedir.⁴⁴⁰

---

⁴³⁵ Yılmaz H., A.g.e., s.109

⁴³⁶ Kısacık S. "21.yy AB'nin enerji, güvenliği, bağlamında fırsatlar ve karşılaşılan riskler", 23.07.2012, www.politikaakademi.org, Et:06.12.2013

⁴³⁷ A.g.e.

⁴³⁸ Ögütçü M. "2023 Türkiye Yol Haritası", İstanbul Etkileşim, Yayınları, 2007, s.181

⁴³⁹ Yılmaz H., A.g.e. s.109

⁴⁴⁰ Kısacık S. "21.yy AB'nin enerji, güvenliği, bağlamında fırsatlar ve karşılaşılan riskler", A.g.e.

Tablo 16 :AB'nin Enerji Kaynakları

Petrol	Doğalgaz	Kömür	Nükleer	Yenilenebilir
%37,6	%23,5	%18,1	%14,6	%6,1

Kaynak : www.turkiyeavrupavakfi.org/haber_detay20.asp?hid=457#top

Tablo 17: AB'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Biokütle (doğal atıklar)	Hidrolik	Rüzgar	Jeotermal	Güneş
%65	%27	%5	%2	%1

Kaynak : www.turkiyeavrupavakfi.org/haber_detay20.asp?hid=457#top

Tablo 18:Bazı AB ülkelerinin Elektrik Üretiminde Nükleerlerin Payı

Fransa	Belçika	İsveç	Almanya	İngiltere	İspanya	Hollanda
%78	%55	%55	%55	%19	%23	%4

Kaynak : www.turkiyeavrupavakfi.org/haber_detay20.asp?hid=457#top

Tablo 19:AB'nin Doğalgaz İthalatı

Rusya	Norveç	Cezayir	Nijerya
%32,5	%28,5	%21,2	%4,5

Kaynak : www.turkiyeavrupavakfi.org/haber_detay20.asp?hid=457#top

Tablo 20:AB İthalât Bağımlık Oranları (%)

	Katı Yakıtlar	Sıvı Yakıtlar	Doğal Gaz	Toplam
2000	30.1	76.5	49.5	47.1
2010	37.4	81.4	61.4	53.3
2020	50.8	86.1	75.3	62.1
2030	65.7	88.5	81.4	67.5

Kaynak : www.turkiyeavrupavakfi.org/haber_detay20.asp?hid=457#top

AB'nin dışardan gelen enerjiye bağımlılığı: %50 (2030 da %68)

3.5.6.AB'NİN AVRASYADAKİ ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ

AB enerji politikasının genelde üç temelde oluşturur. Bunlar rekabet gücü, enerji arz güvenliği ve çevrenin korunmasıdır.⁴⁴¹ Bu amaçlar gerçekleştirilirken, toplam enerji tüketiminde kömürün payını koruyarak, doğalgazın payını arttırmak, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını arttırmak hedeflenmektedir.⁴⁴²

Küresel enerji tüketiminin %16'sını gerçekleştiren AB'de, gerek petrol ve gerekse doğal gaz açısından büyük oranlarda dışa bağımlı bir yapıya sahiptir. AB'nin yerli kaynakları oldukça sınırlıdır ve enerji ihtiyacının yarısını ithalat yoluyla ile karşılamaktadır. Petrolde % 80.2 olan ithalat bağımlılık oranı, doğal gazda % 54.5, kömürde ise % 38.2 düzeyindedir⁴⁴³

AB toplam petrol ithalatının % 45'ini Ortadoğu'dan, doğalgaz ithalatının ise % 48'i Rusya federasyonu, %22 Norveç ve %27 Cezayir'den gerçekleştirmektedir.⁴⁴⁴ İngiltere, Danimarka ve Hollanda'daki doğalgaz rezervlerinin yetersizliğine ek olarak, kuzey denizindeki petrol rezervlerinin 'de en geç 2050 yılında tükeneceği tahmin edildiğinden, birlik gelecekte dışarıya daha da bağımlı hale gelecektir.⁴⁴⁵

AB'nin dış enerji kaynaklarına olan bağımlılığın giderek artması ve bu kaynaklara olan bağımlılığın giderek artması ve bu kaynakların kesintisiz olarak Avrupa pazarına ulaşması için, Ortadoğu, hazar bölgesi ve Rusya gibi ana üreticiler ile yakın ilişkiye girilmiştir. Avrupa'da yılda tüketilen yaklaşık 600 milyon ton petrolün büyük bir bölümü Rusya, Cezayir, İran, Norveç gibi ülkelerden karşılanmaktadır. Avrupa petrole olan bağımlılığını karşılamak için Rusya, İran ve bazı Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalışmaktadır.⁴⁴⁶

Avrupa Birliği, enerji piyasasının sağlıklı bir zeminde ilerlemesi için kaynak çeşitliliğine de önem vermektedir. Mevcut duruma baktığımızda, kaynak çeşitliliğini açısından Avrupa enerji piyasasının zengin olduğunu söylemek mümkün değildir. Doğalgaz alımında Rusya, Norveç ve Cezayir öne çıkan ülkelerdir. Özellikle Rusya doğalgaz arzının %48'ni karşılayarak doğalgaz pazarında en etkili aktör konumundadır. Petrol alımında ise %38'lik pazar payı Ortadoğu ülkelerine aittir. Ortadoğu ülkelerini sırasıyla Rusya ve Norveç izlemektedir. Yapılan araştırmalar en geç 2050 yılına kadar Kuzey Denizi'ndeki rezervlerin tükeneceğini ön görmektedir. Dolayısıyla kaynak çeşitlendirilmesi gerçekleştirilemediği

⁴⁴¹ Harrop J. "The Political Economy of Integration in the European Union", Third Edition, Edward Elgar, Cheltenham, 2000, s.185

⁴⁴² Bayraç N., "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye" 04.02.2010, s.121

⁴⁴³ European Commission, European Union Energy and Transport in Figures 2006, Brussels, EC. Aktaran: Bayraç N., "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye" A.g.e.

⁴⁴⁴ Gönül G. "AB'de Doğal gaz, Petrol, Kömür ve Nükleer Enerji", Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları III, Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı Yayını, 2003 Ankara., s.151

⁴⁴⁵ Altunışık B. "AB'de Petrol Doğalgaz Piyasalarına Yönelik Politikalar Ve Türkiye Uygulamaları" AB'nin Enerji Politikası Ve Türkiye Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı Yayını,2004, Ankara, s.152

⁴⁴⁶ Üşümezsoy Ş. "Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası", İleri Yayıncılık,2006 İstanbul, s.15

takdirde, birlik Rusya'ya daha da bağımlı hale gelecektir. Bu durum da hiç şüphesiz rekabete dayalı bir enerji pazarının oluşmasını engelleyecektir.⁴⁴⁷

Avrupalı şirketlerin Orta Asya'da özellikle enerji alanında etkili olduğu görülmektedir. BP, Total, Royaldutch Shell, ENI gibi Avrupalı enerji şirketleri, Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz sahalarında faaliyet göstermektedir. AB, eski Sovyet cumhuriyetleri ile enerji işbirliğini geliştirmeye yönelik olarak geliştirdiği INOGATE Programı çerçevesinde ise üye ülkeleri Hazar Havzasında ve Orta Asya'da yatırıma teşvik etmekte, bölgedeki enerji pazarında etkili olmaya çalışmaktadır. AB, INOGATE Programı dâhilinde Orta Asya devletlerinin tamamı ile ortaklık tesis etmiştir. Birlik, diğer taraftan Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya hattında ulaşım ağı kurmak amacıyla ihdas ettiği Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA) programı kapsamında bölge ülkeleriyle ticari ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır.⁴⁴⁸

AB ile Rusya arasındaki bu özel ilişkinin doğal gaz dayalı bir arka planı vardır.⁴⁴⁹ Rusya doğal gaz üzerinden AB'nin en önemli enerji tedarikçisiyken, AB Rusya'nın enerji ürünlerinin en büyük satın alıcısıdır.⁴⁵⁰ Soğuk Savaş döneminde, üstelik ABD'nin aksi yöndeki baskısına karşın, 1967'de başlayan gaz ticareti, hiç bir siyasi ya da ekonomik dış faktörden etkilenmeden günümüze değin sorunsuz bir şekilde sürekli artmıştır. Ocak 2009'daki Rusya-Ukrayna doğal gaz krizi bu anlamda çok önemlidir. Rusya ile Ukrayna ve Rusya ile Belarus arasında gaz bedeli, transit ücreti, depolama miktarları gibi konularda pek çok defa kriz çıkmış olsa da 1967'den bu yana kesintisiz devam eden Rusya'dan Avrupa'ya gaz akışı Ocak 2009'da tarihte ilk defa durmuş ve bazı Avrupa ülkeleri kışın ortasında yakıtsız kalmışlardır.⁴⁵¹ Bu ve bunun gibi nedenlerden dolayı AB enerji alanında belirli ülkelere bağımlı olmamak için çeşitli politikalar üretmektedir.

AB'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya enerji tedarik güvenliği üzerinden bakışının bu krizle beraber tamamen değiştiğini söylemek mümkün değildir. AB'nin Orta Asya ve Kafkasya'yı enerji tedarik çeşitliliğinde önemli bir paydaş olarak görmesi Komisyon tarafından desteklenirken, üye ülkelerin Rusya ve Gazprom'la yaptıkları ikili anlaşmalar nedeniyle zora girmektedir. Komisyon'un girişimleri ve telkinleriyle ortak bir AB enerji politikasına doğru (en azından prensipleri belirleme bakımından) bir gidiş vardır.⁴⁵² Komisyon Orta Asya ve Kafkasya'dan Avrupa'ya uzanan Poseidon, Nabucco ve benzeri projeleri kaynak çeşitliliği vurgusuyla Orta Doğu ve Afrika'dan gelecek hatlar kadar desteklemektedir.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Kantörün U., "Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Enerji Politikaları", 2010, <https://www.academia.edu/>, Et: 21.05.2014

⁴⁴⁸ Budak T., "Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye" Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 9, 2013, s.134

⁴⁴⁹ Jan Kjærstad and F. Johnsson, "Prospects of the European gas market," Energy Policy, Cilt 35, Sayı : 2, February 2007, s. 869-888.

⁴⁵⁰ Bilgin M., "Geopolitics of European natural gas demand: Supplies from Russia, Caspian and the Middle East," Energy Policy, 2009, s. 1-5.

⁴⁵¹ A.g.e.

⁴⁵² Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament, An Energy Policy for Europe, Brussels, 10 January 2007, COM 1 final, s.23,

⁴⁵³ EU Commission, EU Energy Security and Solidarity Action Plan: Second Strategic Energy Review, <http://ec.europa.eu/> Et:11.05.2014

Orta Asya ve Kafkasya'yı Avrupa'ya bağlayan mevcut iki hat (BTC petrol ve BTE doğal gaz) Azerbaycan kaynaklıdır. Orta Asya'dan Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan başlayıp ya Hazar'ı kat ederek (Trans-Hazar projeleri) ya da Hazar'ı bypass ederek İran üzerinden Türkiye'ye ulaşacak projelere bu ülkelerin dahil edilmesinin önündeki en önemli engel ise Rusya ile kurmuş oldukları organik bağ ve Çin'e petrol ve gaz satma imkânlarının artmakta oluşudur. Kısacası mevcut şartlarda büyük değişiklik olmadığı müddetçe, Avrupa ülkelerinin Azerbaycan dışında Türkmenistan, Kazakistan ya da Özbekistan'dan enerji tedarik etmesi çok da kolay değildir. Rusya AB'nin enerji tedarikinde en önemli aktörken, Orta Asya petrol ve gazının en büyük ithalatçısıdır. Nitekim AB hali hazırda Nabucco'nun tek tedarikçisi olan Azerbaycan dışında ihtiyaç duyduğu gazı öncelikle Orta Doğu'dan tedarik etme çabasıdır.⁴⁵⁴

AB Azerbaycan dışında Orta Asya ve Kafkasya'yı enerji perspektifinin merkezinde değil, kıyısında tutmakta ve bu coğrafyayı enerji üreticilerinin özelliklerine göre kavramsallaştırmamaktadır. AB'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik enerji projelerine yeterli desteği vermemesinin sebepleri şu şekilde özetlenebilir:⁴⁵⁵

Bazı AB üyesi devletlerle Gazprom arasındaki yakınlığın etkisiyle AB ile Rusya arasındaki ilişkilerin bozulmadan sürmesi endişesi Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ı ikinci plana indirgemektedir. Oysa başta Türkmenistan olmak üzere Azerbaycan'ı da içine alan bir batı enerji koridoru, Türkmen gazına ihtiyaç duyan Rusya'nın enerjideki süper güç konumunu arz güvenliğine uygun bir şekilde yeniden yapılandıracaktır.

1. AB'nin ve AB üyesi devletlerin Türkmen gazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşması yönünde yeterli kaynağı ayırıp gereken girişimlerde bulunmaması, Rusya'nın Avrupa'daki nüfuzunun Gazprom üzerinden artmasından endişe duyan ABD'nin Avrasya politikasıyla temelden çelişmektedir. AB bu çelişkiyi aşmak için Orta Asya ülkelerinin yanı sıra İran'ı da ötelemek durumunda kalmakta, bu şekilde ABD'nin endişelerini rahatlatmaya çalışmaktadır.
2. Kafkasya'nın ve Türkiye'nin Avrupa'ya yönelik enerji ticaretindeki transit rolünün artmasından Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını arzulamayan çevreler rahatsızlık duymaktadırlar. Güney Kıbrıs'ın Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde en önemli mihenk taşlarından biri olacak enerji başlığının açılmasını veto etmesi, Fransa'daki Ermeni diasporasının Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye ilişkilerinden duyduğu rahatsızlık ve benzeri pek çok etki; Orta Asya-Kafkasya-Türkiye-Avrupa koridorunun daha derin ve çeşitlenmiş bir işlevsellik kazanmasına ket vurmaktadır.⁴⁵⁶

3.5.7. AB'NİN AVRASYA POLİTİKASI

Avrasya bölgesinin AB ile olan ilişkileri, AB'nin Soğuk Savaşın bitimi ile başlayan bölgenin liberalizasyonu için kollarını sıvamasıyla başlar. Bölge; AB için önemli kaynakları

⁴⁵⁴ Bilgin M. "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar" www.stratejikonguru.org Et:04.05.2014

⁴⁵⁵ A.g.e.

⁴⁵⁶ A.g.e.

olan, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı bulunan bir komşu konumuna gelmesinden ve bölge enerji kaynaklarının Avrupa'ya güvenli ve düzenli bir şekilde aktarılması için önem teşkil etmesinden ötürü stratejik bir konum almıştır.

AB ülkelerinin Avrasya jeopolitiği ile ilgilenmeleri Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile belli bir şekil almıştır. 1990'ların başlarından bugüne kadar geçen zaman dilimi içinde AB'nin Orta Asya'ya yönelik politikasının üç temel ayakta geliştiği ileri sürülebilir.⁴⁵⁷ Bunlar;

3.5.7.1.Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS)

TACIS Aralık 1990'da Roma'da toplanan Avrupa Birliği Konseyi toplantısından sonra oluşturulmuştur. Amacı, Sovyet tipi sosyalizmden Batı tipi serbest pazar ekonomisine dayanan liberal demokratik rejime geçmeye çalışan Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine bu çabalarında malî ve teknik açılardan destek vermek, bu coğrafyada AB'nin etkisini daha da artırmak ve bu suretle de Avrupa'nın uzun süreli güvenliğini sağlamaktır. 1991 yılında uygulamaya koyulan ve Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldavya, Moğolistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ile Özbekistan'dan oluşan 13 Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkesinde serbest ekonomiye geçişe yönelik hibeler sağlayan bir teknik yardım programı olan TACIS çerçevesinde, 2000-2006 yıllarını kapsayan dönem için toplam 3,138 milyon Euro tutarında bütçe ayrılmıştır. TACIS çerçevesinde malî destek alan alanlar şöyledir: kurumsal, yasal ve kamusal reformlar, özel sektör ve ekonominin gelişmesi, toplumsal değişimin sonuçları, ağ altyapısının oluşturulması, çevre koruma, kırsal ekonomi, nükleer güvenlik. TACIS Programı kapsamında yardımlar ulusal ülke programları, bölgesel programlar ve küçük projeler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.⁴⁵⁸

3.5.7.2.Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE)

AB gelişmişlik ve refah düzeyini korumak amacıyla, sürekli ve güvenli enerji kaynaklarına ihtiyaç duyacaktır. Bunu karşılayabilmek hem enerji kaynaklarını çeşitlendirmek hem de Avrupa Enerji Şartı gibi bazı anlaşmalar yaparak üçüncü ülkelerle uluslararası enerji işbirliğini güçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca stok tutma sistemlerinde değişiklik yapılmakta, enerjinin güvenli taşımacılığını sağlamak amacıyla özel projeler uygulamaktadır. AB, konvansiyonel ve doğal enerji kaynakları kıt olan kaynaklara sahiptir. Bu nedenle ithalata bağımlıdır. Avrupa'nın artan enerji ihtiyacı ve bu alanda dışa bağımlılığının Birliği derinden endişelendirmekte olduğu, Avrupa Komisyonu'nun 29 Kasım 2000'de açıkladığı ve AB'nin kısa, orta ve uzun dönemde yürütmesi gereken enerji politikalarını ele alan “Green Paper (Yeşil Rapor)”da açık bir şekilde görülmektedir. Genel çerçevede TACIS'in bölgesel programları içinde değerlendirilen INOGATE programı 22 Temmuz 1999'da Kiev'de gerçekleşen I.INOGATE (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe*) Zirvesi'nde imzaya açılan Şemsiye Anlaşması ile yürürlüğe girmiştir. 21 Aralık 1999'da yürürlüğe giren Şemsiye Anlaşması, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Hırvatistan,

⁴⁵⁷ Yıldız F., Yüce Ç.K., “Avrasya Jeopolitiğine AB ve AB Ülkelerinin Yaklaşımları”, 21.Yüzyıl Dergisi, 2007, s.6

⁴⁵⁸ Yıldız F., Yüce Ç.K., “Avrasya Jeopolitiğine AB ve AB Ülkelerinin Yaklaşımları”, A.g.e., s.8

Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya, Moldavya, Romanya, Tacikistan, Ukrayna, Türkmenistan ve Özbekistan'ın katılımıyla gerçekleşti. Yunanistan, Litvanya, Sırbistan Karadağ, Slovakya ve Türkiye sonradan anlaşmaya dahil oldular.⁴⁵⁹

INOGATE projesinin dayandığı bazı öncelikler şunlardır:

- 1.Mevcut petrol ve doğal gaz ağlarının durumlarının tespit edilmesi;
- 2.Yeni nakil sistemleri geliştirme ihtimallerinin incelenmesi;
- 3.Hidrokarbonların devletlerarası taşınması ve ticaretinin geliştirilmesi amacıyla matuf kurumsal altyapının geliştirilmesi;
- 4.Boru hatları ve kaynakların yönetimi konusunda üretici ülkelere bilgi transferi sağlamak.⁴⁶⁰

3.5.7.3.Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA)

TRACECA programı, Mayıs 1993'de Brüksel'de AB yetkililerinin yanı sıra Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dan ulaştırma ve ticaret bakanlarının katıldığı toplantıyla başladı. Bu konferansta AB'nin malî ve teknik desteğiyle Karadeniz, Kafkaslar ve Hazar Denizi'nden Orta Asya bozkırlarına ulaşacak bir Batı-Doğu ulaştırma koridorunun hayata geçirilmesi ele alındı. Bu şekilde AB'nin Soğuk Savaş'ın bitmesinden hemen sonra Orta Asya ve Kafkasları Avrupa'ya bağlama projesine başladığını görmekteyiz. TRACECA programında 1995-1999 arasında bu bölgede ticareti geliştirme ile kara, demir ve deniz yolları konusunda dört çalışma grubu oluşturuldu.⁴⁶¹

“Yeni İpek Yolu” da denilen TRACECA Ulaşım Ağı Anlaşması'na dâhil olan ülkeler şunlardır: Moldovya, Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Ermenistan, Özbekistan, Bulgaristan, Ukrayna, Gürcistan, Romanya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan. Bugünlerde 13 devlet Avrupa-Kafkasya-Asya Koridorunda ticarete ve ulaştırmada gelişimi aşağıdakileri esas alarak amaçlamaktadır:

- 1.Bölgedeki ticareti geliştirmek için üye ülkeler arasındaki işbirliğinin teşvik edilmesi,
- 2.Uluslararası ulaştırma koridoru Avrupa-Kafkasya-Asya (TRACECA)'nın Transavrupa Networks (TENS)'e dönüştürülmesindeki en uygun entegrasyonu teşvik etmek,
3. Ticaret ve ulaştırma sistemlerinin gelişimini sağlayan faktörleri tanımlamak,
4. TRACECA projelerini ve özel yatırımcıların kredilerini etkilemek için teşvik etmek.

Genel olarak bakıldığında, AB bölge ülkeleriyle birçok alanda anlaşmalar yapılması önemli adımlardan biridir. Bu anlaşmaların içeriği; temelde siyasi diyalog, ticaret, yatırım ve ekonomik işbirliği gibi konuları içermektedir. Kazakistan ticari ilişkiler açısından AB'nin en önemli ortağıdır. Kazakistan'ın AB'ye ihraç ettiği ürünler; maden ürünleri, hammadde, demir

⁴⁵⁹ Yıldız F., Yüce Ç.K., “Avrasya Jeopolitiğine AB ve AB Ülkelerinin Yaklaşımları”, A.g.e., s.10

⁴⁶⁰ <http://www.inogate.org/html/resource/resource7.htm>, Aktaran: Yıldız F., Yüce Ç.K., “Avrasya Jeopolitiğine AB ve AB Ülkelerinin Yaklaşımları”, A.g.e., s.12

⁴⁶¹ Usul, A.R. “Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları: Sessiz ve Derinden”, s.205

ve çelik, kimyasal ürünlerdir. Ticaret yapılan en önemli ikinci ülke ise Özbekistan'dır. Özbekistan'ın AB'ye yaptığı ihracatın önemli kısmını değerli taşlar, metalar, tarım ürünleri, tekstil ve giyim eşyalar oluşturmaktadır. Türkmenistan'ın ihracının büyük bölümünü madensel yakıtlar oluşturmaktadır. AB, Tacikistan'a makine, ulaşım ekipmanı, gıda ve canlı hayvan ihraç etmektedir. Kırgızistan'la yapılan ticaret ise sınırlı kalmıştır. AB'nin bölgeyle ekonomik anlamdaki ilişkilerine öncelik verdiği görülmektedir. AB ve bölge ülkeleri arasındaki siyasi ilişkiler ise yavaş ilerlemektedir ve zaman zaman sekteye uğramaktadır. AB'nin bölge ülkelerinin bazı yerlerinde temsilcilikleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bölge içi siyasal diyalogu geliştirmek için üst düzey siyasi yöneticiler arasında toplantılarda yapılmaktadır. Kazakistan, AB ile ilişkisini ileri boyutlara taşımak amacıyla Avrupa Komşuluk Politikasına katılmak için uğraşmaktadır. Siyasi ilişkiler ışığında, AB en çok sorunu Özbekistan'la yaşamıştır.⁴⁶²

Diğer taraftan, AB'nin Güney Kafkasya Bölgesi'ne (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) yönelik politikaları uzun vadeli olmamıştır. 2001 yılından sonra bölgeye olan önem artmıştır. Bu bölge daha çok Orta Asya ve Azerbaycan kaynaklarının Avrupa'ya ulaşımı konusunda AB için değerlendirilmiştir. 7 Temmuz 2003 yılından geçerli olmak üzere bölgede AB'nin amaçlarının gerçekleştirilmesi için bölgeye Finli Diplomat AB özel temsilcisi olarak atanmıştır. Bu girişim AB'nin bölgeye ne kadar fazla önem verdiğinin göstergesi olmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası'na 2004 yılından itibaren Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın dahil edilmesi AB'nin bölge politikasına yeni bir strateji getirmek istediğinin göstergesi olmuştur. Güney Kafkasya ülkelerinin Avrupa Komşuluk Politikası'na katılmasıyla bölge ülkeleriyle olan ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Bölge ülkeleriyle de Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ikili biçimde yapılmıştır. Bu anlaşmaların amacı taraflar arasında ekonomik, kültürel, sosyal, ticari, bilimsel ve siyasi konularda iş birliğini oluşturmak ve geliştirmek; AB ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkinin hukuki zeminini oluşturmak. AB tarafından işbirliğini oluşturan siyasi belge olarak nitelendirilen Eylem Planları hazırlanmıştır. Bunlar beş yıllık bir süreyi kapsamaktadırlar. AB'nin bölgeye yardımları Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla teknik ve insani olarak başlamıştır. AB Romanya ve Bulgaristan'ın birliğe üye olmasıyla Karadeniz bölgesi ve Güney Kafkasya ile daha da yakınlaşmıştır.⁴⁶³

3.5.8. AB'NİN UKRAYNA POLİTİKASI

AB'nin 1990'lı yıllarda Ukrayna'ya yaklaşımı ABD ve NATO'nun çabaları ile paralellik göstermiştir. SSCB'nin dağılmasını müteakip AB'nin temel endişesi Ukrayna ve diğer SSCB sonrası ülkelere kaynaklanan güvenlik riskleri olmuştur. Bu nedenle AB ülkeleri ABD ile birlikte Ukrayna'da güvenlik sektörü reformu ve nükleer silahların kontrol altına alınması başta olmak üzere potansiyel risklerin azaltılmasına ağırlık vermiştir. Bu

⁴⁶² Özçelik S., "AB'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya Politikası", 2011, <http://akademikperspektif.com/2011/11/16/abnin-orta-asya-ve-guney-kafkasya-politikasi/> Et:04.05.2014

⁴⁶³ A.g.e.

kapsamda AB, ABD'nin SPP ve NATO'nun PfP programını desteklemiş, Ukrayna'nın da bu girişimlerde yer almasını teşvik etmiştir.

Dönemin sonlarına doğru AB ile Ukrayna arasında 1998 yılında “Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” imzalanmış ve ilişkiler artmaya başlamıştır. AB, PSS'yi 2004 ve 2007 yıllarındaki genişleme dalgalarıyla doldururken Ukrayna'ya da bir taraftan NATO üyeliği diğer taraftan AB üyeliği hedefleri verilmiştir. Her iki üyelik 2000'li yıllardan itibaren Ukrayna iç siyasetinde önemli dinamikler olarak öne çıkmıştır.

AB'nin 2004 yılında düzenlediği “Avrupa Komşuluk Politikası” (European Neighbourhood Policy) belgesinde, Ukrayna da yer almıştır.⁴⁶⁴ Sonraki süreçte 2005 yılındaki AB-Ukrayna Eylem Planı ile Eylül 2008 AB-Ukrayna Zirvesi'nde bir ortaklık anlaşmasının imzalanmasının kararlaştırılması önemli aşamalar olarak görülmektedir. 2004-2010 arasındaki AB-Ukrayna ilişkilerinde alınan çok sayıda kararda Ukrayna'da AB yanlısı veya tamamen AB karşıtı olmayan iktidarların bulunması etkili olmuştur. Ancak ülke içinde güç paylaşımındaki değişimler AB hedefinden sapmalara neden olmuş, diğer taraftan siyasi kriterlerin karşılanamaması, iç reformların yapılamaması ve Rusya faktörü süreci baskılamıştır. 2010 yılında devlet başkanlığına seçilen Yanukoviç'in göreve başlaması ilişkilerin kesilmesine neden olmamış ancak ivme kaybedilmiştir.

AB'nin Ukrayna'ya yönelik politikasında üyeleri arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Ukrayna'ya komşu olan Polonya, Macaristan, Slovakya Rusya'nın etkisinden kurtulmuş bir Ukrayna'yı güvenlikleri açısından önemli görmekte, bu nedenle üyeliği desteklemektedirler. Fransa, başta mali yük ve Rusya'nın daha fazla tahrik edilmemesi için üyelik dışında işbirliği yaklaşımını benimserken, Almanya da üyeliğin mali boyutu, Ukrayna ile ticari ilişkilerin ve Rusya ile enerji anlaşmalarının devamı için temkinli iyimserlik yaklaşımını sürdürmektedir. Almanya iç siyasi aktörleri de üyelik konusunda bölünmüş durumdadır. Almanya Başbakanı Schroder 2003 yılında Ukrayna'nın AB'ye katılımına olumlu bakarken dışişleri bakanı J. Fischer'in üyeliğin ucunun açık olduğunu vurgulaması dikkat çekmektedir.⁴⁶⁵

Rusya'nın Ukrayna'nın hem AB hem de NATO üyeliğine sert tepki göstermesinin AB ülkelerinin yaklaşımlarını etkilediği yaygın kabul görmektedir. Bu nedenle AB'nin Ukrayna'ya herhangi bir üyelik garantisi vermeden karşılıklı ilişkileri geliştirerek bağımlılık yaratmaya çalıştığı görülmektedir.

Diğer taraftan Ukrayna'nın Avrupa için stratejik değeri Rusya'nın atfettiği yaşamsal değerle mukayese edilemeyecek düzeydedir. AB'nin Ukrayna'dan asıl beklentisi Ukrayna'nın Avrupalı, anayasal demokrasiye ve liberal bir ekonomiye sahip, kendilerine yük olmayacak bir ülke olmasıdır. Bu beklenti Ukrayna halkının bir bölümü tarafından büyük umutlara

⁴⁶⁴ Karaca K., “Güç Mücadelesi Arasında Ukrayna”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 12, Aralık 2008, s.94

⁴⁶⁵ Can K., “Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası”, 2008, s.10, Aktaran: Bingöl O. “Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri” Karadeniz Araştırmaları, 2014

dönüştürülmektedir. Bunun sonucunda Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmaması büyük bir fırsatın kaçırılması şeklinde algılanarak yoğun protestolara neden olabilmektedir.⁴⁶⁶

Genel olarak değerlendirildiğinde AB ülkeleri enerji alanda bağımlı olduğu Rusya ve Ukrayna arasında kendi çıkarları doğrultusunda denge siyaseti izlemektedir. AB ülkelerinin Ukrayna ile ilgili izlemiş olduğu politika Ukrayna'nın Avrupa Birliğine üyeliği değil birlik ile beraber hareket etmesi ön plana çıkartılmıştır. Çünkü kendilerine Rusya'dan gelen enerji kaynaklarının Ukrayna üzerinden gelmesinden dolayı Ukrayna da istikrar ve güvenin olması önemli bir politikadır. Bu şekilde AB'nin ekonomik destek sağladığı Ukrayna bir tampon bölge konumunu üstlenmiştir.

3.5.9. AB'NİN GÜRCİSTAN POLİTİKASI

Avrupa Birliği-Gürcistan ilişkilerinde ilk önemli adım 1999 yılında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın sunduğu çerçeveye sayesinde atılmıştır. AB günümüzde, Gürcistan'ın taşıdığı jeo-stratejik önemin farkındadır. Avrupa Birliği, “yumuşak diplomatik” sivil gücü ve Avrupa Komşuluk Politikası aracılığıyla Gürcistan'ı, alternatif enerji nakil hatları üzerinde Avrupalılaştırmış, istikrarlı bir ayrıcalıklı ortak olarak yeniden şekillendirme çabası içindedir.⁴⁶⁷

1996 yılında Avrupa Birliği, Gürcistan'a yönelik politikasını ve stratejilerini aynı yıl içerisinde hazırlanan ve 1999 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasıyla (PCA) ortaya koymuş ve bu çerçevede karşılıklı ilişkileri düzenleme yoluna gitmiştir.⁴⁶⁸

2004 ve 2007 yıllarına gelindiğinde AB'nin Gürcistan'a yönelik ilgisini katlanarak artmış Gürcistan, Avrupa Birliği'ni Doğu Avrupa'dan Güney Akdeniz'e kadar bir yay gibi çevreleyen ve içinde Karadeniz havzası ile Türkiye ve Güney Kafkasya'yı barındıran kuşağın merkezinde yer almaktadır. Gürcistan, AB'nin doğusunda yer alan ülkelere yakınlığı, Rusya'ya komşu olması, mevcut ve alternatif enerji nakil hatları için kilit bir konumda yer alması nedeniyle, Avrupa Birliği açısından büyük önem taşımaktadır.⁴⁶⁹

AB, Gürcistan'da demokratik ve siyasi istikrarın sağlanabilmesi için ilk olarak ekonomik şartların ve koşulların iyileştirilmesi gerektiğini öngörmektedir. Avrupa Birliği yöneticileri, Gürcistan'ın iktisadi büyümeye imkân sağlayacak iktisadi ve hukuki reformları gerçekleştirdiği, fiyat istikrarını sağladığı, dünya ekonomisine açılarak küresel finans kurumlarına katıldığı oranda Gürcistan'da ekonomik iyileşmenin ve sonrasında demokratik iyileşmenin, siyasi istikrarın gerçekleşeceği düşünülmektedir. AB ülkeleri Gürcistan'ın bu gelişmeleri kaydetmesi ve ekonomi alanında gelişmelerin hızlandırılması için önemli miktarda mali destek sağlamaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 1992'den 2004'e kadar Gürcistan'a sağladığı mali destek ve yardım miktarı 420 milyon Avro'ya ulaşmıştır. TACIS

⁴⁶⁶ Bingöl O. “Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri” Karadeniz Araştırmaları, 2014, s.14

⁴⁶⁷ Özer S., “Bağımsızlık Sonrası Gürcistan-Avrupa Birliği İlişkileri”, 2007 s.109

⁴⁶⁸ Leonard M. ve Grant C. “Georgia and The EU: Can Europe's, 2005, s.6

⁴⁶⁹ Özer S., “Bağımsızlık Sonrası Gürcistan-Avrupa Birliği İlişkileri”, A.g.e. s.109

kapsamındaki mali yardımların miktarı 110 milyon Avro'nun üzerine çıkmıştır. TACIS Programı Gürcistan'ın bağımsızlığından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçişine, Gürcistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğine ve Gürcistan yasalarının AB Mevzuatına uyumu için gerçekleştirilecek çalışmalara destek vermiş, diğer yandan Avrupa Komisyonu, Gürcistan'ın iç siyasette istikrara kavuşması için Güney Osetya ve Abhazya'ya maddi yardımda bulunmuştur. AB ülkeleri Gürcistan'daki ayrılıkçı bölgelerde süren çatışmaların çözümü ve önlenmesi çabalarına siyasi bir taraf olarak dâhil olmayı tercih etmemektedir.⁴⁷⁰

AB-Gürcistan ilişkileri, Rusya'nın gölgesinde yavaş ve temkinli bir gelişme göstermektedir. AB, Rusya'nın Gürcistan'ın güvenliğini ve ülke bütünlüğünü ilgilendiren konulardaki yapıcı girişimini desteklemekle birlikte Rusya'nın enerji kartını ve ayrılıkçı ülkelerle yakın ilişkilerini kullanarak, arka bahçesi olarak gördüğü Gürcistan'a baskı uygulamasına itiraz etmektedir. Gürcistan, AB'nin enerji ve bölgesel güvenliğini ve global politika açılımlarını ilgilendiren bir jeopolitik konuma sahiptir. TACIS çatısı altında geliştirilen TRACECA ve INOGATE projeleri aracılığıyla, AB küresel enerji piyasaları ve politikalarında etkinlik kazanmak ve düzenleyici bir rol oynamak istemektedir. İngiltere'den Japonya'ya uzanan eski İpek Yolu'nu canlandırmak düşüncesi ile dile getirilen ulaşım, taşımacılık, telekomünikasyon ve enerji kaynakları boru hattı projeleri Avrupa ve Asya arasındaki engeller kalkacaktır. 1999 da yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nda bu yana önemli mesafe kastedmiştir. OİA'nın yerini alan Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında tam bir ekonomik entegrasyona doğru ilerleyebilecek, önü açık bir yol haritası çizilmiştir. Gürcistan'ın AB'ye ekonomik entegrasyonun kapsamında Türkiye'nin ancak kalıcı derogasyonlar ile yaralanabileceğinin tartışıldığı 'dört özgürlükler' yani malların, hizmetlerin, servislerin ve çalışanların serbest dolaşımı da vardır.⁴⁷¹

Avrupa Birliği'nin Gürcistan politikası genel olarak değerlendirildiğinde; AB, Ukrayna da olduğu gibi Gürcistan ile olan ilişkilerinde de bir denge siyaseti izlemektedir. Politikalarına bakıldığında yine Ukrayna da olduğu gibi Rusya'nın tepkisini çekmemek amacıyla aşırı yanlı radikal politikalardan uzak durmakta iken, diğer yandan da stratejik ve politik açıdan önem verdiği Gürcistan'a mali destek sağlayarak ve ticari ilişkilerini geliştirerek kaybetmemeye Birlikle ilişkisini sıkı sıkı bağlamaya çalışmaktadır.

3.5.10. AB'NİN AZERBAYCAN POLİTİKASI

Avrupa her zaman Azerbaycan için cazip olmamıştır. Gerek 1918-1920 yılların da mevcut olmuş Azerbaycan Halk Cumhuriyeti gerek, günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti Avrupa ile ilişkilerine her zaman önem vermiş, bu coğrafyanın siyasî, toplumsal, sosyal ve kültürel değerlerini milli değerlerle uyumlaştırarak benimsemeye çalışmıştır. Bir diğer etken

---

⁴⁷⁰ A.g.e.

⁴⁷¹ A.g.e.

de Sovyet/Rusya etkisinden kurtulmak için Avrupa'yı bir fırsat penceresi olarak değerlendirmesidir.⁴⁷²

Bağımsızlığının ilk yıllarında iki yüz yıllık Rusya hegemonyasından kurtulan Azerbaycan Avrupa'yı hürriyet ve demokrasi beşiği olarak görse de, kısa süre sonra aslında uluslararası alanda bir değer olarak görülen bu anlayışların devletlerin ulusal çıkarlarının gölgesinde kaldığını anlamış ve Avrupa ile ilişkilerinde daha pragmatik bir politika izlemeye başladı. Özellikle Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi sürecinde demokrat Avrupa'nın Ermenistan ordusunun yaptığı katliamlara, Hocalı soykırımına, sayıları yaklaşık 1 milyonu bulan göçmen sorunlarına kayıtsız kalması ve adaletli davranmaması Azerbaycan'ı daha soğukkanlı davranmaya itmiştir.⁴⁷³ Yine de Azerbaycan'ın dünyaya entegre olma yolunda izlediği stratejinin temelini Avrupa'ya yakınlaşma süreci oluşturmaktadır.

Dünyadaki bloklaşma hareketleri çerçevesinde kendi yerini belirlemek açısından ülkenin Avrupa'ya katılma isteği, öncelikle Avrupa ile Asya'nın kavşağında bulunması dolayısıyla önemli jeopolitik konumu, zengin enerji potansiyelinin Batı'ya transferinde Avrupa yatırımlarının kullanılması sonucu sağlanacak ekonomik kalkınma, ABD'nin bölgeden nispeten uzak olması ve Rusya, İran gibi güçlere karşı duyulan tarihi güvensizlik, bölgede istikrarın sağlanmasında ve Karabağ sorununda Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatının rolü v.b. nedenlerden kaynaklanmaktadır.⁴⁷⁴ Avrupa Kurumları; ekonomik, kültürel, siyasi alanlarda Azerbaycan için geniş olanaklar sunmaktadır. Böylece Azerbaycan'ın Avrupa ülkeleri ile olan ilişkileri gelişmektedir.⁴⁷⁵ Avrupa Birliği Azerbaycan'ı bağımsız devlet olarak 31 Aralık 1991 tarihinde tanımış ve taraflar arasında diplomatik ilişkiler 10 Ağustos 1992'de kurulmuştur. Azerbaycan'ın AB nezdindeki sürekli gözlem temsilcisi 1995 yılının Aralık ayından itibaren faaliyete başlamıştır.⁴⁷⁶ Avrupa Komisyonu'nun Azerbaycan Temsilcisi görevine 1998 yılında İtalyan asıllı R. Bati atanmış, fakat Temsilciliğin ofisi 2000 yılına kadar açılmadığı için bu görevi Fransa'nın Bakü Büyükelçiliği yerine getirmiştir.⁴⁷⁷

1990'lı yılların başlangıcı Karabağ'da savaş durumu ve ağır ekonomik bunalım dönemine rastladığı için 1995 yılına kadar ilişkilerin büyük bir bölümünü ECHO (AT İnsani Yardım Ofisi) tarafından Azerbaycan'a yapılan insanî (gıda, ilaç v.b.) yardımlar oluşturmuştur. Bu çerçevede 4 Ekim 1995 tarihinde Bakü'de "Karşılıksız Yardımın Gerçekleştirilmesi Hakkında" Memorandum imzalanmıştır.⁴⁷⁸

⁴⁷² Cabbarlı H., Abdullayeva V., "Azerbaycan Dış Politikasının Temel Özellikleri" <http://www.kafkassam.net/> Et:12.05.2014

⁴⁷³ A.g.e.

⁴⁷⁴ Yeni Azerbaycan Gazetesi, Bakı, 27.03.1996, s.2. Aktaran : Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" Yüksek Lisans Tezi, 2006

⁴⁷⁵ Respublika Gazetesi, Bakı, 06.05.1999, s.3. Aktaran : Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

⁴⁷⁶ H.Pazarıcı, Avrupa Topluluklarının Uluslar Arası İlişkileri (Hukuksal Çerçeve), Ataum Yayını: Ankara, 1991, s.181-184.

Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

⁴⁷⁷ "Azerbaycan" (Resmi Gazete), Bakı, 05.06.1998, s.1. Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

⁴⁷⁸ "Azerbaycan" (Resmi Gazete), Bakı, 05.1.1995, s.1. Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

AB'nin ilk dört yıl içinde Azerbaycan'a yapılan insanî yardımlar konusunda destekleri olmasına rağmen, TACIS Programı çerçevesinde ayrılan teknik ve malî yardımlarda önemli artışlar görülmemiştir. Bunun nedenleri arasında Avrupa Parlamentosunun 1988-1992 yılları arasında Karabağ sorununda Ermenistan'ı destekleyen kararlarının rolü de vardır. Fakat 27 Mayıs 1993 tarihli Avrupa Parlamentosu kararının Azerbaycan'a olumlu yaklaşımı ve 1994 yılında Karabağ'da ateşkesin sağlanması ilişkilerin tekrar canlanmasına elverişli ortam hazırlamıştır.⁴⁷⁹ TACIS çerçevesinde finanse edilen ve tarım, enerji, ulaştırma, v.b. alanları kapsayan proje sayısı 170'e çıkarılmıştır.⁴⁸⁰

AB Ocak 1993'den itibaren diğer BDT ülkelerini olduğu gibi, Azerbaycan'ı da GSP (Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi) kapsamına almış ve tercihli ticaret rejimini uygulamaya başlamıştır. Diğer taraftan, çeşitli sektörel anlaşmaların yapılması ve Azerbaycan'ın dış ticaret rejimini liberalleştirme yolundaki gelişmelerin kaydedilmesi taraflar arasında ticaretin hızla büyümesine neden olmuştur. AB ve Azerbaycan yetkililerinin, 1994-1995 yılları arasında gerçekleştirdiği karşılıklı ziyaretler sonucunda, ilişkilerin daha kapsamlı olarak geliştirilmesi için hukukî zeminin oluşturulması amacıyla S.S.C.B. ile yapılan Anlaşmanın yerine geçecek Partnerlik ve İşbirliği Anlaşmasının imzalanmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür.⁴⁸¹ Hazırlanan Anlaşma metni, 18 Temmuz 1994 tarihli Konsey direktifi uyarınca görüşmeleri yürüten Avrupa Komisyonu ve Azerbaycan'ın AB nezdindeki temsilcisi tarafından 19 Aralık 1995 tarihinde paraflanmıştır.⁴⁸² Nihayet, Azerbaycan-Avrupa Birliği ilişkilerinin odak noktasını oluşturan Partnerlik ve İşbirliği Anlaşması 22 Nisan 1996 tarihinde 15 Üye Devletlerinin onay işlemlerini takiben, ilgili madde hükmü gereğince, 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴⁸³

Taraflar arasında önem arz eden bir konu da, Hazar havzası enerji kaynaklarının Avrupa'ya akışını temin etmek ve güvenliğini sağlamaktır. Bu konu özellikle son yıllarda Rusya'nın doğalgazdan Avrupa'ya karşı siyasî baskı aracı olarak kullanmasından sonra (2008'de Rusya'nın Avrupa devletlerine verdiği doğalgazda kış mevsiminde aksaklıkların yaşanması, 2009 Ukrayna-Rusya doğalgaz krizi) daha ciddî şekilde gündeme gelmiş ve NABBUCO projesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Azerbaycan aynı zamanda bölgesel ve uluslararası alanda yaşanan sorunların çözülmesi için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGIT) ile de ilişkilerini geliştirmektedir. Bu kurumun, Minsk Grubu çerçevesinde Dağlık Karabağ sorununun çözümüne katkıda bulunması Azerbaycan tarafından memnurlukla karşılanmıştır.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ Mejdunarodnoye Pravo, "Sbornik Dokumentov (Uluslararası Hukuk. Belgeler Toplusu)", II. Cilt, Moskova, 1996. Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

⁴⁸⁰ "Azerbaycan" (Resmi Gazete), Bakı, 21.11.1997, s.3. Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

⁴⁸¹ "Azerbaycan" (Resmi Gazete), Bakı, 12.05.1995 ve 18.08.1995. Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

⁴⁸² "Azerbaycan" (Resmi Gazete), Bakı, 06.01.1996, s.2. Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

⁴⁸³ "Azerbaycan" (Resmi Gazete), a.g.e., s.2. Gel F.A., "Yeni Yüzyılda Azerbaycan'ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri" A.g.e.

⁴⁸⁴ Cabbarlı H., Abdullayeva V., "Azerbaycan Dış Politikasının Temel Özellikleri" <http://www.kafkassam.net/> Et:12.05.2014

Azerbaycan bölgede AB'nin en önemli ticari ortağıdır. Azerbaycan'dan AB'ye ihraç edilen esas mal petrol ve petrol ürünleridir. 2005'te faaliyete başlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve 2007'de faaliyete başlayan Bakü-Tiflis- Erzurum doğalgaz boru hatları, AB'ye enerji kaynakları ihracını daha da arttırarak Azerbaycan'ı AB için alternatif enerji kaynağına haline getirmeye başlamıştır.

3.5.11. AB'NİN TÜRKMENİSTAN POLİTİKASI

Dünyanın en büyük dördüncü doğalgaz rezervlerine sahip Türkmenistan Avrupa için son dönemlerde büyük önem arz etmektedir. 2030 yılına kadar yıllık 230 milyar metreküp doğal gaz üretmeyi hedefleyen Türkmenistan, aynı dönemde yıllık 180 milyar metreküp gazı ihraç etmeyi planlamaktadır.⁴⁸⁵ Bu açıdan bakıldığında AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için önemli bir alternatif enerji potansiyeline sahip bir ülke.

Daha önce amacını belirttiğimiz ve AB'nin Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile imzaladığı Ortak ve İşbirliği Antlaşmasını Türkmenistan ile de imzalanmıştır. Bu antlaşma yakın tarihlerde imzalanmış olmasına rağmen yürürlüğe girmemesi, AB-Türkmenistan ilişkisinin yürütülüş biçiminde bazı aksaklıklara sebep olmaktadır. Dahası Kasım 1998'de yukarıda bahsi geçen Anlaşma'nın uygulamasını çabuklaştırmak amacıyla imzalanan ikili Geçici Anlaşma da işler hale getirilememiştir. Bu durum karşısında, 2004 ve 2005 yıllarında AB, Türkmenistan ile 1989 tarihli Ticaret ve İşbirliği Anlaşması ile öngörülen Ortak Komite toplantılarını başlatmıştır. Ortak Komite toplantıları yanında taraflar arasında insan hakları konularında da düzenli olmasa da bazı tartışma toplantıları yapılmaktadır.⁴⁸⁶

2002-2004 yılları arasında Türkmenistan'ın AB'den aldığı destek yıllık yaklaşık 2 milyon avro civarında olmuş, 2005-2006 yıllarında ise bu miktar yıllık 4 milyon avroya yükselmiştir. AB yardımlarının Türkmenistan özelindeki hedefi ise ülkede ekonomik reformların gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacına yönelik yapılan alışmalardır. Türkmenistan ayrıca Avrupa'ya Ülkelerarası Gaz ve Petrol Taşınması Programı (INOGATE), Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), su ve Hazar Denizi'ne ilişkin çevre programları gibi TACIS bölgesel programlarının da önemli bir katılımcı ülkesi olup, Orta Asya'da Sınır Yönetimi Girişimi ve Orta Asya Uyuşturucu Eylem Planı programlarından da faydalanmaktadır.⁴⁸⁷

AB'nin Türkmenistan ile toplam ticareti ise 2006'da 886 milyon avro olmuştur ve Türkmenistan genel sıralamada AB'nin 106. sıradaki ticaret ortağıdır. AB ise, Türkmenistan'ın ticaret ortakları sıralamasında Ukrayna ve İran'dan sonra 3. sırada yer almaktadır ve AB ile ticaret Türkmenistan'ın toplam ticaretinin %11.3'ünü oluşturmaktadır. Türkmenistan'ın AB'ye yaptığı ihracatın büyük kısmını (%90'dan fazla) madensel yakıtlar

⁴⁸⁵ "Avrupa ülkeleri Türkmenistan'ı güvenli doğalgaz tedarikçisi olarak görüyor!", <http://www.enerjipostasi.com>, Et:19.05.2014

⁴⁸⁶ "The EU's Relations with Turkmenistan", 2006; (http://ec.europa.eu/external_relations/turkmenistan/intro/index.htm).

Aktaran: Esra H., "Avrupa Birliği - Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?)" www.usak.org.tr Et:01.05.2014

⁴⁸⁷ A.g.e.

meydana getirmektedir. AB de Türkmenistan'a makine, ulaşım ekipmanı ve mamul ürünler ihraç etmektedir.⁴⁸⁸

AB'nin Türkmenistan ile olan siyasi ilişkilerinde, söz konusu ülkenin sahip olduğu "daimi tarafsızlık" statüsünün gereği izlediği temkinli dış politika sebebiyle özellikle Saparmurat Niyazov'un (Türkmenbaşı) Devlet Başkanlığı döneminde ciddi bir ilerleme kaydetmek mümkün olmamıştır. 21 Aralık 2006'da Niyazov'un ani ölümü sonrasında ise, Türkmenistan-AB ilişkilerinde yeni fırsatlar yakalanabileceğine dair tartışmalar yapılmaya başlanmıştır.⁴⁸⁹ 11 Şubat 2007'de yapılan başkanlık seçimlerini kazanan Kurbankulu uhammedov'un seçim konuşmalarında, ülkesinde çok partili bir yapıya geçilebileceğini ve eğitim alanında ciddi reformların yapılacağını vurgulaması Türkmenistan'da Niyazov sonrasında kısıtlı da olsa belli bir çoksesliliğin oluşabileceği beklentisine sebep olmuştur. Yine, Berdimuhammedov'un, Niyazov'un kararlılıkla uygulamaya çalıştığı "tarafsızlık" ilkesini de yumuşatarak özellikle enerji alanında başta Rusya ve Çin olmak üzere, Batı ile de daha yakın ilişkiler içine gireceği görülmektedir. Nitekim, Berdimuhammedov'un, devlet başkanı olduktan sonra, ülkede yedi yıldır devam eden opera, sinema ve sirk yasağını kaldırması, Hazar kıyısındaki Türkmenbaşı şehrini serbest ekonomik bölge ilan ederek, yerli ve yabancı yatırımcıları bölgede turizm alanında yatırımlar yapmaya davet etmesi gibi girişimleri, yeni devlet başkanı ile Türkmenistan'da farklı bir dönemin başladığı, kısıtlı ve yavaş adımlarla da olsa Türkmenistan'ın dışa açılma konusunda eskisine oranla daha istekli olabileceği izlenimi vermektedir.⁴⁹⁰

Bu durumda da, AB'nin Türkmenistan ile siyasi düzeydeki ilişkilerinin ivme kazanması mümkün olabilecektir. Berdimuhammedov'un yeni açılımları ile Türkmenistan-AB arasında yeni doğalgaz ihraç yollarının inşa edilmesi, terörizmle ve uyuşturucu ticaretiyle mücadele ve eğitim (ders programlarının iyileştirilmesi, öğrenci değişimi, öğretim üyelerinin yetiştirilmesi gibi) alanlarında işbirliğinin önü açılmaktadır. AB, yeni bir sayfa açmaya çalışan Türkmenistan'a sınırlı da olsa katkı sağlayabilecek potansiyeldedir. AB'nin burada dikkat etmesi gereken temel nokta, dış etkilere karşı oldukça hassas olan Türkmenistan'ın özel hassasiyetlerini de dikkate alarak, baskıcı ve aceleci olmadan, ülkede yönetişimin ve hayat şartlarının iyileştirilmesi konusunda yapılacak reformlara destek olmak ve uzun zamandır uluslararası toplumdan uzaklaşmış ülkenin bu yalnızlığını sona erdirecek girişimlerde bulunmaktır.⁴⁹¹

⁴⁸⁸ "Tajikistan", 2006; (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113453.pdf). Aktaran: Esra H., "Avrupa Birliği - Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?)" A.g.e.

⁴⁸⁹ Michael Denison, "Turkmenistan in Transition-A Window for EU Engagement?", CEPS Policy Brief, Sayı:129, 2007, s.2-3; (http://shop.ceps.eu/BookDetail.php?item_id=1496). Aktaran: Esra H., "Avrupa Birliği - Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?)" A.g.e.

⁴⁹⁰ Esra H., "Avrupa Birliği - Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?)", 2008, Cilt:3 Sayı:5, s.15, www.usak.org.tr, Et:01.05.2014

⁴⁹¹ A.g.e.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN AVRASYA POLİTİKASI VE ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ

4.TÜRKİYE

4.1.TÜRKİYE TARİHİ

İslamiyet dinini kabul eden Oğuz Türkleri 'nin Kınık boyuna mensup olan Selçuklular, 9. yüzyılda Hazar Denizi ve Aral Gölü'nün kuzeyine yerleştiler. 1040 yılında Gazneliler ile yaptıkları Dandanakan Muharebesi'nin kazandılar ve ardından bölgede Büyük Selçuklu Devleti'ni kurdular. 11. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklular, Anadolu'nun doğu bölgelerine yerleşmeye ve akımlar yapmaya başladı. Bizans ile yaptıkları ilk büyük muharebe olan Pasinler Muharebesi'ni (1048) kazandılar. 1071'de gerçekleşen Malazgirt Meydan Muharebesi'nin de galibi oldular, böylece "Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı", Anadolu'da Türkleştirme hareketi başladı. Bölgede yaygın olan Hıristiyanlık ile ağırlıklı olarak konuşulan Yunanca, Türklerin Anadolu'ya girişi ile birlikte yerini İslam dini ve Türk diline bıraktı. 13. yüzyılda, özellikle Köseadağ Muharebesi'nden (1243) sonra Anadolu'daki Selçuklu otoritesi son bulmaya başladı. Otorite boşluğunda ortaya Anadolu Türk beylikleri ortaya çıktı. Bu beyliklerden, Osman Gazi tarafından kurulan Osmanlı, iki yüzyıl içinde Anadolu, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Levant'ı hakimiyeti altına aldı. Osmanlı padişahı II. Mehmed, 1453'te İstanbul'u fethetti ve Bizans İmparatorluğu'nu yıktı. Bu olay tarihçiler tarafından Orta Çağ'ın sonu, Yeni Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edildi.⁴⁹²

1514 yılında I. Selim (1512–1520), Çaldıran Muharebesi'nde Safevî hükümdarı Şah İsmail'i yenerek imparatorluğun sınırlarını doğu yönünde genişletti; 1517'de Mısır'da hüküm süren Memlûk Sultanlığı'nı yıkarak halifeliğin Osmanlı Hanedanı'na geçmesini sağladı. Kanuni Sultan Süleyman olarak da bilinen I. Selim'in oğlu I. Süleyman, saltanatının ilk yıllarında Belgrad'ı ele geçirerek Orta Avrupa içlerine ilerlemeye başladı; Macaristan'ı egemenliği altına aldı. Ayrıca Kanuni döneminde ve sonrasında Hint Okyanusu'nda hakimiyet kurmak için Portekiz İmparatorluğu'na karşı seferler düzenlendi. Osmanlı, 16. ve 17. yüzyılda, özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde tarihinin zirvesine ulaştı. Bu dönemde batıda Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ve Lehistan ile çeşitli anlaşmazlıklar yaşadı. Osmanlı Donanması, denizde çeşitli başarılar kazandı. 1538'de yapılan Preveze Deniz Muharebesi'nde Barbaros Hayreddin Paşa'nın Haçlıları mağlup etmesinden sonra imparatorluğun Akdeniz'deki kontrolü arttı. Doğuda ise, Safeviler ile dinsel farklılıklardan ve toprak anlaşmazlıklarından kaynaklanan bazı çatışmalar zaman zaman savaşa dönüşmekteydi.⁴⁹³

⁴⁹² Yılmaz H., A.g.e., s.124

⁴⁹³ A.g.e.

Osmanlı, zirvesine ulaştıktan sonra duraklama dönemini yaşadı ve 19. yüzyıl başlarından itibaren gerilemeye başladı. Bozulan iç huzur ve sık sık çıkan isyanlarla birlikte toprak kayıpları arttı; askeri güç, ekonomik denge bozuldu. Rus Çarlığı ile yapılan savaşların birçoğu başarısızlıkla sonuçlandı. 1911'de İtalya Krallığı ile yapılan Trablusgarp Savaşı sonucunda Trablusgarp kaybedildi, aynı dönemde Balkan Birliği'ne karşı yapılan Birinci Balkan Savaşı sonucunda Balkan topraklarının neredeyse tamamı kaybedildi. II. Abdülhamid'in tahttan inmesine sebep olan 31 Mart Olayı'ndan sonra İttihat ve Terakki Fırkası yönetiminde etkin bir biçimde söz sahibi oldu. İmparatorluk, I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri yanında girdi. İttifak grubu savaştan yenik çıktı, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Osmanlı arasında Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandı. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması, Osmanlı topraklarını İtilaf grubu arasında paylaştırdı; ancak yürürlüğe konulamadı.⁴⁹⁴

Türkiye Cumhuriyeti

I. Dünya Savaşı bitiminde imzalanan Mondros'tan sonra İtilaf Devletleri tarafından İstanbul, İzmir ve diğer Osmanlı topraklarının işgali, Türk Ulusal Hareketi'ni ortaya çıkardı. Çanakkale Savaşı'nın (1918) öne çıkan isimlerinden biri olan Mustafa Kemal Paşa'nın, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı ile Misak-ı Millî sınırları içinde kalan ülke topraklarının bütünlüğünü korumayı amaçlayan Türk Kurtuluş Savaşı başlatıldı. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılmasıyla Ankara Hükûmeti, ülke topraklarındaki ikinci hükümet olarak ortaya çıktı. Kurtuluş Savaşı'nda cephelerde kazanılan başarıların sonuncusu, Batı Cephesi'nde Yunanistan Krallığı'na karşı kazanıldı; cephedeki Türk kuvvetleri 9 Eylül 1922'de zafer elde etti. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Kurtuluş Savaşı'nın sonuna gelindi. Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırdı ve altı asırdan fazla varlığını devam ettiren Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden silindi. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile Misak-ı Millî'nin büyük bölümü gerçekleştirildi; yeni hükümet uluslararası anlamda tanındı ve 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesi ile "Türkiye Cumhuriyeti" resmen kuruldu. Yeni devletin başkenti Ankara oldu. Lozan gereğince yapılan Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi ile, Türkiye'deki 1.1 milyon Rum-Ortodoks ile Yunanistan'daki 380.000 Türk-Müslüman yer değiştirdi.⁴⁹⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal, birçok inkılap yaptı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1934 yılında çıkan Soyadı Kanunu ile kendisine "Atatürk" soyadını verdi. II. Dünya Savaşı'nda Türkiye, uzun süre tarafsızlığını korudu ancak savaşın son aylarında, 23 Şubat 1945'te Müttefik Devletler'in yanında yer aldı. 26 Haziran 1945'te ise Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden biri oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'da çıkan komünist isyanının bastırılmasında karşılaşılan zorluklar ve Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazları'nda askeri üs talep etmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1947'de Truman Doktrini'ni ilanıyla sonuçlandı. Doktrin, Türkiye ve

⁴⁹⁴ A.g.e.

⁴⁹⁵ A.g.e.

Yunanistan güvenliğini sağlamayı amaçladı, askeri ve ekonomik destek sağlandı. Her iki ülke de 1948 yılında Avrupa ekonomisinin yeniden inşası için Marshall Planı ve OECD'ye dahil edildi, daha sonra 1961 yılında OECD'nin kurucu üyesi haline geldi.⁴⁹⁶

4.2.TÜRKİYE EKONOMİSİ

Günümüzde Türkiye dünyanın en büyük ekonomileri arasında 16. sırada; Avrupa'nın en büyük ekonomileri arasında 6. Sırada bulunmaktadır. Kasım 2010 verilerine dayanarak ülkemizde %7,3 enflasyon vardır.⁴⁹⁷

Türkiye'de son yıllarda ekonomideki yapısal reformlara büyük önem verilmektedir. Geçtiğimiz dönemde özelleştirme süreci hızlandırılmış, kamu maliyesine düzen getirilmiş, ayrıca mali piyasalardan başlamak üzere tarım, sosyal güvenlik, enerji, inşaat ve iletişim gibi sektörlerde önemli reformlar gerçekleştirilmiştir.⁴⁹⁸

Dünyanın 16. ve Avrupa'nın 6. büyük ekonomisi olan Türkiye, en güçlü ekonomilerin temsil edildiği G-20'nin faal bir üyesidir. Küresel malî kriz nedeniyle birçok dünya ekonomisinin daralma gösterdiği bir dönemde Türk ekonomisi 2008 yılındaki ekonomik yavaşlamanın ve 2009 yılındaki küçülmenin ardından 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla % 9,2 ve % 8,5 oranında büyüme hızını yakalayarak ÇHC'nin ardından büyüme hızı en yüksek ikinci ülke, Avrupa'nın ise en hızlı büyüyen ekonomisi durumundadır. 2002-2011 döneminde ortalama büyüme oranı % 6 olmuştur. 2012 yılında ilk dokuz aylık dönemde % 2,6 oranında büyüme oranı gerçekleşmiştir. 2002 yılında 3.492 Dolar olan kişi başına düşen GSYH, 2011 sonunda 10.469 Dolarla yükselmiş olup, kesinleşmiş 2012 verileri için 785,753 milyar Dolarlık GSYH ve 10.497 Dolarlık kişi başına gelir düşmektedir. Türkiye'nin, 2013 yılında % 3,5-4,1 GSYH'ı 821,798 ve Kişi başına düşen milli gelir 10,527 olarak tahmin edilmektedir. 2014 yılında ise % 5,0-5,4 oranlarıyla OECD ülkeleri içinde en yüksek büyüme hızını yakalaması beklenmektedir.⁴⁹⁹

Dış ticaret

Ekonomik reformlar ve son yıllarda uygulanan komşu ülkeler başta olmak üzere Orta Doğu, Afrika, Uzakdoğu ve Latin Amerika'ya yönelik bölgesel ticareti geliştirme stratejileri sayesinde dış ticaretin hacmi, yapısı ve yönelimi değişmiştir.

İhracat performansında 2001-2008 yılları arası ortalama değişim Latin Amerika'nın tamamında %4,4 iken; sadece Türkiye'de %11,6 gibi bir oranı bulmaktadır. 2011'de 127; 2012'de 143,5; 2013'te 160 milyar dolar ihracat hedeflenmektedir. 2012 yılında Türkiye

⁴⁹⁶ A.g.e.

⁴⁹⁷ T.C. Hazine Müsteşarlığı, Satın Alma Gücü Parkesine Göre GSYH; Ayrıntılı bilgi için Bkz. IMF. Dünya Ekonomik Görünümü Raporu (Ekim 2012).

⁴⁹⁸ Yılmaz H., A.g.e., s.126

⁴⁹⁹ T.C.D.B,2012, www.mfa.gov.tr,Et:16.12.2013,11:00

200'den fazla ülkeye ihracat gerçekleştirmiş ve ticaret hacmi 390 milyar Dolara yaklaşmış, ihracat ise rekor bir düzeye erişerek 152,6 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.⁵⁰⁰

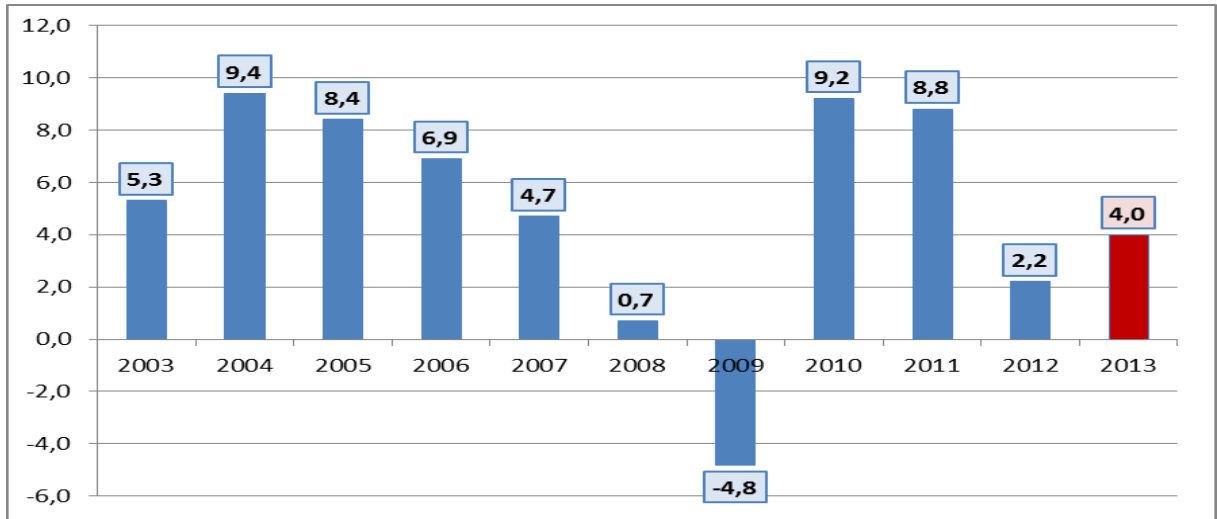
Türkiye'nin son altı yıllık dış ticaret istatistikleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 21:Türkiye'nin Dış Ticareti (milyar \$)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İhracat	107,3	132	102,1	113,9	134,9	152,6
İthalat	170,1	202	140,9	185,5	240,8	236,5
Hacim	277,4	334	243,1	299,4	375,7	389,1

Kaynak :TÜİK

Tablo 22:Türkiye'nin Büyüme Oranları

Kaynak: TÜİK

Tabloda da ifade edildiği gibi Türkiye, küresel ekonomik krizden en hızlı çıkan ve son dönemlerdeki küresel ekonomik belirsizlikten en az etkilenen ülkelerden biridir. 2003-2013 döneminde ortalama büyüme oranı %5,0 olmuştur. 2013 yılında ise Türkiye ekonomisi %4,0 oranında büyümüştür.

4.3.TÜRKİYE'NİN ENERJİ KAYNAKLARI

Enerji, sosyal ve ekonomik kalkınmanın en önemli girdilerinden birisi olmak ile beraber ülke ekonomisini enerji kaynakları üzerine kuran ülkeler içinde en önemli

⁵⁰⁰ 2011-2013 Orta Vadeli Program (Ekim 2010); Ayrıntılı bilgi için Bkz. DPT. Hazine Müsteşarlığı

çıktılarından. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri belirlenirken ürettikleri ve tükettikleri enerji miktarları da göz önünde bulundurulmakta bu nedenle ülkelerin kalkınmasında enerji önemli bir güç olarak kabul edilmektedir.

Enerji kaynakları yenilenemeyen ve yenilenebilen kaynaklar olarak iki grupta toplanır. Yenilenemeyen enerji kaynaklar petrol, doğalgaz, taşkömürü ve linyit oluşan fosil yakıtlar ile nükleer enerji gibi rezervi sınırlı olan ve tükendiğinde yenilenemeyen kaynaklardır. Yenilenebilen enerji kaynakları ise güneş, rüzgar, su ve jeotermal enerjiden oluşan ve kendi kendilerini yenileyebilen kaynaklardır.

Enerji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın tahminlerine göre, Türkiye'nin enerji tüketimi 2010 yılında 154 mtpe, 2020 yılında ise 282 mtpe olacaktır. Enerji üretimi ise, 2010'da 42 mtpe, 2020 yılında 62 mtpe düzeyinde gerçekleşecektir. Üretimin tüketimi karşılayabilme oranının, 2010'da %27'ye, 2020 yılında ise %22'ye düşeceği tahmin edilmektedir.⁵⁰¹

4.3.1. Türkiye'nin Yenilenemeyen Enerji Kaynakları Potansiyeli

4.3.1.1. Petrol

Türkiye topraklarında ilk petrol hikayesi Evliya Çelebi tarafından 18. yüzyılda kaleme alınmıştır. İlk bulgular 19. yüzyıl sonlarına doğru Trakya Yarımadası'nda yapılmıştır.⁵⁰² Türkiye'de petrol arama amacıyla açılan ilk derin kuyu 20 Mayıs 1933'de, 2189 sayılı yasa ile kurulan "Petrol Arama ve İşletme İdaresi" tarafından delinen ve 1351 metre derinlikte kuru olarak bitirilen Baspirin-1 arama kuyusudur. İlk ticari petrol keşfi 20 Nisan 1940'da Raman sahasındaki Raman-1 kuyusunda 1048 metre'de yapılmıştır. Türkiye'de petrol arama çalışmaları 1942-1958 yılları arasında MTA ve TPAO'nun kurulmasıyla birlikte giderek hızlanmış ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Raman ve Garzan sahaları keşfedilmiştir. Fakat çıkarılan petrolün kalitesiz olduğu gerekçesiyle kuyular kapatılmıştır. Bu keşiflerden sonra 7 Mart 1954 tarihinde, 6326 sayılı Petrol Yasası çıkarılarak yerli ve yabancı firmaları da petrol arama ve üretim çalışmaları yapmalarına olanak sağlanmıştır.⁵⁰³

Petrol Yasasının yürürlüğe girmesiyle, Türkiye'de petrol aramaları 18 bölgeye ayrılmıştır. Arama faaliyetleri başlangıçta X. Bölge Siirt, XI. Bölge Diyarbakır, XII. Bölge Gaziantep üzerinde yoğunlaştırılmış, daha sonra I. Bölge Marmara, XIII. Bölge Hatay, XIV. Bölge Konya, XVI. Bölge Antalya yörelerinde sürdürülmüştür. II. Bölge Bolu, III. Bölge Ankara ve XVII. Bölge İzmir'de de sınırlı aramalar gerçekleştirilmiştir. Bu bölgelerin yeterince detaylı arandığını belirtmek mümkün değildir. Öncelikle Güneydoğu Anadolu, Batı

⁵⁰¹ Yenidede İ. "Turkey's Place in Energy Geopolitics in Its Region" 2006, Aktaran: Kurt S., "Türkiye'nin Enerji tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı Projeleri çerçevesinde Değerlendirilmesi" 2006, Yüksek Lisans Tezi, s.33

⁵⁰² Kurt S., "Türkiye'nin Enerji tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı Projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi" 2006, Yüksek Lisans Tezi, s.36

⁵⁰³ Avcı Ö. "Türkiye-Avrupa Birliği Enerji Üretim Ve Tüketiminin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi" Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.127

Toroslar, Batı Karadeniz, İç Anadolu ve denizlerde yapılacak yeni aramalarla bilinen petrol rezervlerinin artması olasıdır.⁵⁰⁴

Türkiye’de Petrol arama çalışmalarının % 70’den fazlasını TPAO yürütmektedir. TPAO yurtiçinde deniz alanları ve karadaki petrol aramalarını yabancı ortaklarla birlikte gerçekleştirmektedir. TPAO, 1954 yılında 6327 sayılı kanunla kamu adına petrol faaliyetlerini yürütmek üzere kurulmuştur. 1983 ve 1984 yıllarında kamu petrol sektöründe yapılan reorganizasyon çalışmaları sonucunda TPAO petrol, doğal gaz ve jeotermal enerji kaynaklarının aranması ve üretimi alanlarında bizzat, rafinaj, dağıtım ve pazarlama konularında ise dört bağlı ortaklığı (BOTAŞ, DİTAŞ, TÜPRAŞ, POAŞ) ile faaliyetlerini sürdüren bir kuruluş haline gelmiştir. Daha sonra İGSAŞ’da TPAO’nun bağlı ortaklığı konumuna gelmiştir. Ancak 1990 yılından itibaren bağlı ortaklıklar birer birer özelleştirme kapsamına alınmış ve TPAO entegre yapısını kaybederek sadece arama ve üretim yapar bir şirket konumuna gelmiştir. Şirket 2004 yılında ortak üretim yaptığı sahalar da dahil olmak üzere 55 petrol sahasından 10.535.834 varil ham petrol üretmiştir.⁵⁰⁵

Marmara Bölgesi'nde 57, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 26, İç Anadolu ile Akdeniz Bölgelerinde 4'er, Karadeniz Bölgesi'nde 3 ve Ege Bölgesi'nde 2 olmak üzere, 2008 yılında toplam 96 petrol arama kuyusu açılmıştır. "TPAO Genel Müdürlüğüne açılan 73 adet kuyunun 36 adedi 'petrollü kuyu' olarak tamamlanmış olup, yıl içinde arama, geliştirme ve yeniden değerlendirme yoluyla 34,5 milyon varil rezerv eklenmiştir. 2008 yılında 400 milyon metreküp ilave doğalgaz rezervi tespit edilmiştir

Petrol İthalat ve İhracatı

Türkiye’nin toplam enerji ihtiyacının yaklaşık % 44’ü petrolden sağlanmaktadır. Ancak son yıllarda doğalgaz kullanımının artması bu oranın biraz düşmesine neden olmuştur. Türkiye’nin petrol ihtiyacının % 90’ı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Türkiye’nin toplam ithalatının yaklaşık % 9’unu ham petrol oluştururken, GSMH’nin % 2.27’si petrol ithalatı için harcanmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de ithal edilen petrol miktarı biraz dalgalanma göstermekle birlikte, ortalama olarak 23-24 milyon ton dolayında gerçekleşmiştir.

Türkiye’nin çok düşük seviyede olan petrol ihracatı 1999 yılında İtalya’ya 4.3 milyon dolar değerinde petrol ihracatı sonucu, 5 milyon doların üzerine çıkmıştır. Hollanda’ya 1998 yılında 2.6 ve 2000 yılında 4.7 milyon dolarlık petrol ihraç edilmiştir. 2001 ve 2002 yıllarında ABD’ye yıllık 3 milyon dolar düzeyinde petrol ihraç edilmiştir. ABD’nin enerji arzını çeşitlendirme politikasına bağlı olarak Suudi Arabistan, Meksika, Kanada gibi önemli ham petrol tedarikçilerinin yanında, ikincil olarak başvurduğu ülkeler arasına Türkiye’yi de katmıştır.⁵⁰⁶

2003 yılı şubat ayında ihracat rakamı 2.8 milyon dolara ulaşmıştır. Bu artış Irak operasyonundan önce ABD’de stoklama amacıyla petrol talebinin artmasından

⁵⁰⁴ MEB, 2011, www.yyu.edu.tr, Et:12.11.2013,

⁵⁰⁵ Bayraç N. “Türkiye’de Petrol, Sektörünün, Yapısal Analizi”, 12.10.2007, www.türksam.org, Et:29.03.2014

⁵⁰⁶ Günay K. “Türkiye’de Ekonomik Gelişmeler ve 2012 Yılı Beklentileri”, 2008-2011 http://www.muhasip.com, Et:16.12.2013,

kaynaklanmıştır. Irak operasyonundan sonraki aylarda petrol ihracatı, Türkiye'nin Irak petrollerinin dünya piyasalarına açılmasında etkin rol oynamasına bağlıdır.

Doğal gazın ikame edici etkisi nedeniyle, ülkemizde son yıllarda petrol tüketimi kayda değer bir artış göstermemektedir. Bu nedenle, petrolde % 93 oranındaki dışa bağımlılığın süreceği, öte yanda, yeni doğal gaz yakıtlı santral projeleri nedeniyle, önümüzdeki yıllarda ciddi talep artışlarının olacağı ve doğal gazda bugün % 98 olan dışa bağımlılık oranının; daha da artabileceğini söylemek mümkündür. 2010 yılında TÜPRAŞ, 19,6 milyon ton ham petrol ve 2,1 ton yarı mamul ile birlikte toplam 21,7 milyon şarjdan 20,6 milyon ton üretim gerçekleştirmiştir. Yıl içinde siyah ürün payı % 27,6 olarak gerçekleştirilirken yüksek ham petrol kapasite kullanımıyla artan siyah ürün üretiminde yurt içi talep fazlası olan fueloil yerine yurt içi talebi yüksek olan asfaltın üretimi % 39 artışla 2,8 milyon ton olarak gerçekleştirilmiştir. Tüpraş yıl içinde 22,81 API ile 43,89 API arasında değişen gravitelerde ve % 0,6 ile % 4,13 arasında değişen kükürt içeriklerinde olmak üzere dokuz ülkeden 13 farklı çeşit ham petrol alımı yapmıştır.⁵⁰⁷

Türkiye'nin toplam üretimi 2010 yılına göre % 8'lik bir artışla 2011'de 20,2 milyon ton olarak gerçekleşmiş, bu artışın % 5,7'si beyaz ürün üretiminden kaynaklanmıştır. Satış, dış satış vb. göstergeler de Türkiye'nin petrol üretimindeki gelişmekte olan eğilimini aynı zamanda endüstriyel yatırımlarının yükseldiğinin ve hızla gelişmekte olan bir ülke olduğunu göstermektedir.

4.3.1.2. Doğalgaz

Türkiye'de doğal gaz kullanımının geçmişi 1976 yılına kadar uzanmaktadır. Kısıtlı miktarda üretilen yerli doğal gazın Trakya bölgesindeki bazı sanayi tesislerinde kullanılmaya başlanmasıyla bu yakıt da enerji kaynakları arasına katılmış, ancak 1987 yılına kadar birincil enerji tüketimindeki payı ihmal edilmiştir. 1987 yılında Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ) tarafından Sovyetler Birliği'nden doğal gaz alımının başlamasıyla birlikte ithal doğal gazın enerji tüketimimiz içindeki payı hızla yükselmeye başlamıştır.⁵⁰⁸ Türkiye'de doğal gaz tüketimi 1987 yılından bu yana sürekli artan bir eğilim içindedir. 1987 yılında 500 milyon m³ olan doğal gaz tüketiminin 2011 yılı sonunda, 87,75 kat artarak 43,874 milyar m³'e ulaşmıştır. 2011 yılında doğal gaz üretimimiz 793,4 milyon m³, ortalama günlük üretim 2,17 milyon m³ olarak gerçekleşmiştir. Üretim tüketimi karşılama oranı % 2'dir. 2010 yılında üretilen 726 milyon m³ doğal gazın, % 36'sını oluşturan 261 milyon m³ nü TPAO, % 64'ünü oluşturan 465 milyon m³ nü ise özel şirketler üretmiştir.

Doğalgaz İthalatı

Rusya'yla 1986 yılında imzalanan yıllık 6 milyar m³ (plato) miktarındaki ilk alım anlaşmasının ardından, artan tüketim miktarının karşılanabilmesi amacıyla imzalanan diğer alım anlaşmaları kapsamında sırasıyla Rusya (İlave Batı Hattı), İran ve Rusya (Mavi Akım

⁵⁰⁷ MMO, 2012, www.mmo.org.tr, Et:18.11.2013

⁵⁰⁸ TUGİAD Enerji Stratejik Çalışma Grubu, "Türkiye'nin Enerji Sorunları ve Çözüm Önerileri", 07.02.2006, <http://www.tugiad.org.tr/> Et: 30.03.2014

Hattı)'dan doğal gaz alımına devam edilmiştir. 12.03.2001 tarihinde imzalanan alım anlaşması kapsamında 2007 yılından itibaren Azerbaycan'dan da doğal gaz alımına başlanmıştır. Böylece mevcut durum itibariyle Türkiye, 1999 yılında imzalanmakla birlikte henüz devreye girmediği için toplama dahil edilmeyen Türkmenistan anlaşması hariç olmak üzere, 3 farklı ülkeden uzun dönemli doğal gaz alım anlaşmaları kapsamında boru hatlarıyla doğal gaz ithalatı gerçekleştirmektedir.⁵⁰⁹ Daha öncede belirttiğimiz gibi 2006 yılında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi ve İran'ın teknik sorunlar ve iç tüketimini karşılayamadığı gerekçeleriyle ihraç ettiği doğal gazı kış aylarında kesmesi nasıl Avrupa ülkelerini etkilediyse yeterli depolama kapasitesine sahip olmayan Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu da Türkiye'nin alternatif enerji kaynak arayışını tekrar gündeme getirmiştir.

Doğal gazda %95'in üzerinde ithalata bağımlı olan Türkiye, 2007 yılı itibariyle 36.4 milyar m³ doğal gaz ithal etmiştir. Bu ithalatının %64'ünü Rusya'dan, %17'sini İran'dan ve %3.5'ini de Azerbaycan'dan gerçekleştirmiştir. Geriye kalanı ise Nijerya ve Cezayir'den sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatı yaparak tedarik etmiştir.⁵¹⁰

Doğalgaz İhracatı

Genel olarak bakıldığında dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %65'ine, doğalgaz rezervlerinin de %70'ine sahip ülkelere ve bölgelere komşu olan ülkemiz, coğrafi konumu ile bu rezervlerin sahibi üretici ülkelerle, önemli tüketicilerin çoğu arasında tabii bir koridor özelliği taşımaktadır. Petrol zengini Suudi Arabistan dünya rezervlerinin %22'sine, İran %11,5'una, Irak %9,6'sına, Kuveyt %8,5'ine, B.A.E. de %8,1'ine sahiptir. Doğalgazın ise dünya ispatlanmış rezervlerinin %26,6'sına sahip Rusya kuzeyimizde, %15'ine sahip İran ile %0,8'ine sahip Azerbaycan, %1,6'sına sahip Türkmenistan ve %1,7'sine sahip Kazakistan ülkemizin doğusunda sıralanmışlardır. Ülkemizin güneyinde ise dünya ispatlanmış gaz rezervlerinin %14,3'üne sahip Katar, %3,8'ine sahip Suudi Arabistan ve toplamı %7,3'e karşı gelen B.A.E., Irak, Suriye, Kuveyt, Bahreyn, Umman ve Yemen yer almaktadır.⁵¹¹

Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya ile Avrupa ülkeleri arasında köprü vazifesi gören Türkiye'nin tüm enerji kaynaklarının özellikle doğalgaz aktarımı konusunda çok önemli jeopolitik konuma sahip olduğu görülmekte bu da üretim noktasında negatif olan doğalgaz ihracatını aktarım ve taşınması noktasında pozitif çevir-ebilir/ilmektedir.

Doğalgaz zengini ülkelerin bazılarının coğrafi konumları uluslararası pazarlara ulaşmasını güçleştirmekte, bazen de rakip ülkelerin geçiş güzergâhlarını tutmuş olması veya arz anlaşmalarını önceden yapmış olması, bunların doğalgaz ihracatını engellemekte veya geciktirmektedir. Bunun en çarpıcı örneği, Rusya Federasyonu'nun ülkemizle yapmış olduğu Mavi Akım Anlaşması'nın, Türkmenistan ve İran'ın Batı'ya doğalgaz sevkiyatı projelerini uzun bir süre engellemesidir. Daha yakın bir örnek ise, 15 yıldan beri Hazar denizinden geçerek Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması plânlanan Türkmenistan doğalgazına, Azerbaycan'ın Şahdeniz rezervinin son yıllarda ön plâna çıkmasıyla, Azeri gazının rakip olmasıdır. Şüphesiz, yeni gelişen projelerin olgunlaşması ile bu rekabet işbirliğine dönüşecek,

⁵⁰⁹ E.P.D.K, 2012, www.epdk.gov.tr, Et:17.12.2013,

⁵¹⁰ Narin M., "Türkiye'nin Enerji Yapısı ve İzleyeceği Öncelikli Politikalar", Asomedyay, Sayı:Ağus.-Ey.,2008, s.52

⁵¹¹ Yılmaz H., A.g.e., s.130

yakın gelecekte aynı boru hattını doldurabilmek için Türkmen ve Azeri gazının birlikte taşınması gündeme gelecektir.⁵¹²

4.3.1.3. Kaya Gazı

Geçtiğimiz yıl Türkiye'de yaklaşık 45 milyar metreküp doğalgaz tüketildi. Bu tüketim rakamına göre 4.6 trilyon metreküplük tahmini kaya gazı rezervi, Türkiye'nin 100 yıllık doğalgaz ihtiyacını karşılayabilir. EIA'nın tahminlerine göre, Güneydoğu Anadolu'daki havzada 3.7 trilyon metreküp yerinde kaya gazı miktarı var. Ancak bunun 481 milyar metreküpü alınabilir kısmı teşkil ediyor. Aynı havzada, 4.6 milyar varil alınabilir nitelikte olan, 91 milyar varil yerinde kaya petrolü var. Trakya havzasındaki yerinde kaya gazı miktarı ise 962 milyar metreküp olarak tahmin edilirken, bunun 170 milyar metreküpü alınabilir durumda. Trakya'daki yerinde kaya petrolü miktarı da 2 milyar varil ve bunun alınabilir kısmı 100 milyon varil.⁵¹³

TPAO uzmanları, bu hesapların tamamının konvansiyonel olmayan (unconventional) gaz ve petrol için olduğunu vurgularken, "Ayrıca bu hesaplara Tuz Gölü ve Doğu Anadolu dahil değil" yorumunu yapıyor. Buralardaki incelemeler bittiğinde tahminler daha yukarı çıkabilir. Raporda, kaya gazı ve petrolüne yönelik arama faaliyetlerinin de gerçekleştiği Güneydoğu Anadolu ve Trakya havzalarına yer verilirken, "Türkiye, Sivas ve Tuz Gölü havzalarında da kaya gazı kaynaklarına sahip olabilir. Ancak bu iki havzada fazla inceleme olmadığından mevcut rezervuar bilgileri sınırlı" deniliyor.⁵¹⁴

4.3.1.4. Taşkömürü (Maden Kömürü)

Taşkömürü yüksek kalorili kömürler grubundadır. Türkiye'nin 2008 yılı toplam birincil enerji tüketiminde kömürün payı %28'dir. Ayrıca aynı yıl içinde yapılan 33 milyon tonluk kömür satışının %82'si termik santrallerde, %12'si ise ısınmada ve sanayi sektöründe kullanılmıştır.⁵¹⁵

Birinci jeolojik zamanda oluşmuş bazı arazilerdeki organik tortul kayadır. Kalori değeri yüksek olduğu için büyük bir kısmı demir-çelik endüstrisinde, geri kalanı ise Çatalağzı termik santralinde elektrik üretiminde kullanılmaktadır.

Taşkömürü yatakları Batı Karadeniz Bölümü'nde özellikle Zonguldak çevresinde ve Ereğli'den Amasra'ya kadar uzanan bir şerit içerisinde yer alır. Ülkemizdeki taşkömürü yatakları düzenli tabakalar halinde olmayıp küçük parçalara ayrılmıştır. Taşkömürünün bulunduğu damarlar bazen çalışılmayacak kadar incelmekte ve kesintiye uğramaktadır. Bu

⁵¹² Bıyıkoğlu N. "Enerji, Doğalgaz ve Türkiye'nin Avrupa Enerji Güvenliğindeki Rolü" <http://enerji2023.org>, Et:16.12.2013

⁵¹³ "Türkiye'nin Enerji Kaynakları" www.bilgiustam.com, 2009, Et:16.12.2013,

⁵¹⁴ Yılmaz H., A.g.e., s.131

⁵¹⁵ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Kömür", <http://www.enerji.gov.tr/>, Et:05.05.2014

nedenle taşkömürünün çıkarılmasında zorluklar çekilir ve üretim düşüktür. Demir-çelik endüstrisinin ihtiyacını karşılayamadığından dolayı ithal edilir.⁵¹⁶

2005 yılından itibaren enerji üretiminde yerli kaynaklara önem verilmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması hedefleri çerçevesinde sanayileşme ve nüfus artışına paralel olarak artan enerji talebinin karşılanması amacıyla; yeni kömür sahalarının bulunması ve bilinen sahaların geliştirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. Kömür aramalarında sondaj miktarı son beş yılda beş kat artmış, aramaların sonucunda 8,3 milyar ton olan mevcut rezerve ilave olarak; 2008 Mayıs ayı itibarı ile 4,1 milyar ton yeni linyit rezervi tespit edilmiştir. 2013 yılında kömüre dayalı santrallerden toplam 61,5 TWh brüt elektrik üretilmiş olup toplam brüt elektrik üretimi içerisindeki payı %25,7 düzeyindedir.⁵¹⁷

4.3.1.5.Linyit

Linyit, ısı değeri düşük, barındırdığı kül ve nem miktarı fazla olduğu için genellikle termik santrallerde yakıt olarak kullanılan bir kömür çeşididir. Buna rağmen yer kabuğunda bolca bulunduğu için sıklıkla kullanılan bir enerji hammaddesidir. Üçüncü jeolojik zamanda oluşmuş ve kalorisi taşkömürüne göre daha az olan bir kömür türüdür. Türkiye'nin bir çok yerinde ve bol miktarda bulunduğu için önemli bir madendir. Kalorisi yüksek olan linyitler genellikle konutlarda yakıt olarak kullanılırken düşük kalorili olanları ise termik santrallerde kullanılmaktadır.⁵¹⁸ Toplam dünya linyit rezervinin yaklaşık %1,6'sı ülkemizde bulunmaktadır. Bununla birlikte linyitlerimizin büyük kısmının ısı değeri düşük olduğundan termik santrallerde kullanımı ön plana çıkmıştır. Ülkemiz linyit rezervinin yaklaşık %46'sı Afşin-Elbistan havzasında bulunmaktadır. Ülkemizin en önemli taşkömürü rezervleri ise Zonguldak ve civarındadır. Zonguldak Havzası'ndaki toplam taşkömürü rezervi 1,322 milyar ton, buna karşılık görünür rezerv ise 519 milyon ton düzeyinde bulunmaktadır.⁵¹⁹ Linyit yataklarımızdan en önemlileri Elbistan, Soma (Manisa), Tunçbilek, Seyitömer, Tavşanlı (Kütahya), Yatağan (Muğla) ve Çan (Çanakkale) dir.

4.3.1.6. Radyoaktif Mineraller

Bunlar uranyum ve toryumdur. Atom çekirdiğinin parçalanması sonucu büyük bir enerji açığa çıkar. Bu enerjiye nükleer enerji denir.

Türkiye'de 1956 yılından bu yana başta MTA olmak üzere çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen bilimsel ve teknolojik çalışmalar sonucu ülkemizin belli bir düzeyde radyo aktif hammadde potansiyeline sahip olduğu ve mevcut bilgi birikimi ile bu potansiyelin değerlendirilebileceği saptanmıştır. MTA tarafından saptanmış olan ülkemize ait uranyum rezervi %0,07 U₂O₈ içerikli toplam 8.400 ton olup, bu rezerv 1994 verilerine göre 2.050.000 ton olan dünya uranyum rezervi içerisinde % 0,41'lik bir paya sahiptir. Dünya toryum

⁵¹⁶ "Türkiye'nin Enerji Kaynakları" www.bilgiustam.com, 2009, Et:16.12.2013

⁵¹⁷ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Kömür" A.g.e.

⁵¹⁸ "Türkiye'nin Enerji Kaynakları" www.bilgiustam.com, 2009, Et:16.12.2013

⁵¹⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Kömür" A.g.e.

potansiyeli ise 1.770.000 ton olup, ülkemize ait toryum potansiyeli %0,21 ThCb içerikli toplam 380.000 ton ile %21,56'lık bir pay almaktadır.⁵²⁰

Ülkemizde önemli uranyum yatakları Manisa-Salihli ve Yozgat-Sorgun'da, toryum yatakları ise Eskişehir-Sivrihisar'da bulunmaktadır. Ülkemizde işletmeye açılan uranyum ve toryum yatakları bulunmamaktadır. Bir çok ülke elektrik üretiminin büyük bir bölümünü nükleer enerjiden gerçekleştirmektedir. Fransa elektrik üretiminin %70'ini, Belçika %67'sini, İsveç %50 sini, Hindistan %3'ünü, Pakistan ise %2'sini nükleer enerjiden sağlamaktadır.

4.3.2. Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli

4.3.2.1. Su Enerjisi (Hidroelektrik)

Barajda biriken suyun yüksekten borular vasıtası ile düşerken sahip olduğu kinetik enerji; bir su tribünü (pervanesi) çevirmesi ve onunda bir elektrik jeneratörünü çevirmesi ile elde edilen elektriğe "HİDROLİK" bu sisteme de HES (Hidro Elektrik Santral) adı verilir. Su gücüne hidroelektrik enerji de denir. Ucuz, temiz ve yenilenebilir bir enerji kaynağıdır. Ülkemizde akarsuların gücünden yararlanır. Ülkemiz yüksek ve engebeli olduğu için akarsularımızın çoğu dar ve derin vadilerden akar. Bu durum baraj yapımına elverişli şartlar oluşturur. Türkiye hidroelektrik potansiyel bakımından Avrupa'da Rusya ve Norveç'ten sonra 3. sırada yer almaktadır.

Hidroelektrik potansiyelimizin üçte biri Fırat Havzası'ndadır. Bunu, Dicle, Doğu Karadeniz, Çoruh ve Kızılırmak havzaları izler. Yüksek potansiyelimize karşın üretilen enerji miktarı azdır.⁵²¹

Önemli Barajlarımız

Fırat Nehri üzerinde	; Keban Barajı, Karakaya Barajı, Atatürk Barajı
Göksun Nehri üzerinde	; Emenek Barajı,
Ceyhan Nehri üzerinde	; Berke Barajı, Menzelet Barajı
Yeşilirmak Nehri üzerinde	; Hasanuğurlu Barajı,
Peri Nehri üzerinde	; Kığı Barajı,
Manavgat Nehri üzerinde	; Oymanpınar Barajı,
Kızılırmak üzerinde	; Hirfanlı Barajı, Kesikköprü Barajı, Altınkaya Barajı
Sakarya üzerinde	; Sarıyar Barajı, Gökçekaya Barajı
Gediz üzerinde	; Demirköprü Barajı
Büyük menderes üzerinde	; Kemer Barajı, Adıgüzel Barajı
Dicle üzerinde	; Kralkızı Barajı, Devegeçidi Barajı

⁵²⁰ Özkan Ş.G., "Radyoaktif Hammadeler ve Enerji Gereksinimi" <http://www.maden.org.tr/> , 09.05.2014

⁵²¹ "Türkiye'nin Enerji Kaynakları" www.bilgiustam.com, 2009, Et:16.12.2013,

4.3.2.2.Güneş Enerjisi

Yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde en önemlisidir. Ülkemiz coğrafi konumu nedeniyle güneş enerjisi potansiyeli bakımından şanslı bir ülkedir. Bir çok bölgemizde güneşli gün sayısı ve güneşlenme süresi yeterli düzeydedir. Yıl içerisinde güneşlenme süresi en yüksek olan bölgelerimiz Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz'dir, en az olan bölgemiz ise Karadeniz'dir. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğüne hazırlanan, Türkiye'nin Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlasına (GEPA) göre, yıllık toplam güneşlenme süresi 2.737 saat (günlük toplam 7,5 saat), yıllık toplam gelen güneş enerjisi 1.527 kWh/m².yıl (günlük toplam 4,2 kWh/m²) olduğu tespit edilmiştir.⁵²²

Ülkemizde genelde su ısıtılmasında kullanılan güneş enerjisi, teknolojik imkanların gelişmesine bağlı olarak yaygınlaşmaktadır ve zamanla bu enerji farklı alanlarda kullanılmaya başlanacaktır.⁵²³

4.3.2.3.Rüzgar Enerjisi

Rüzgar, güneş radyasyonunun yer yüzeyini farklı ısıtmasından kaynaklanır. Yer yüzeyinin farklı ısınması, havanın sıcaklığının, neminin ve basıncının farklı olmasına, bu farklı basınç da havanın hareketine neden olur. Dünyaya ulaşan güneş enerjisinin yaklaşık %2'si kadarı rüzgar enerjisine çevrilir. Rüzgar enerjisi hem ucuz hem de çevreyi kirletmeyen bir enerji kaynağıdır. Ülkemizde ilk ticari amaçlı rüzgar santrali 1998 yılında Çeşme (İzmir)'de kurulmuştur. Rüzgar santrallerinin kurulmasının pahalı bir yatırım olması en önemli sıkıntılardan biridir. Rüzgar enerjisi potansiyeli bakımından Ege, Marmara ve Doğu Akdeniz kıyıları zengin yerlerdir.

Türkiye'de yer seviyesinden 50 metre yükseklikte ve 7.5 m/s üzeri rüzgar hızlarına sahip alanlarda kilometrekare başına 5 MW gücünde rüzgar santrali kurulabileceği kabul edilmiştir. Bu kabuller ışığında, orta-ölçekli sayısal hava tahmin modeli ve mikro-ölçekli rüzgar akış modeli kullanılarak üretilen rüzgar kaynak bilgilerinin verildiği Rüzgar Enerjisi Potansiyel Atlası (REPA) hazırlanmıştır. Türkiye rüzgar enerjisi potansiyeli 48.000 MW olarak belirlenmiştir. Bu potansiyele karşılık gelen toplam alan Türkiye yüz ölçümünün %1.30'una denk gelmektedir. Türkiye'de, 2013 yılı sonu yıllık rüzgar enerjisi üretim miktarı 7.518 GWh'dir. 2013 yılı sonu itibarıyla işletmede olan rüzgar enerji santrallerinin kurulu gücü ise 2.760 MW'dir.⁵²⁴

⁵²² T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Güneş" <http://www.enerji.gov.tr/> 05.05.2014

⁵²³ "Türkiye'nin Enerji Kaynakları" www.bilgiustam.com, 2009, Et:16.12.2013,

⁵²⁴ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Rüzgar"

<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=ruzgar&bn=231&hn=&nm=384&id=40696> Et:05.05.2014

4.3.2.4. Jeotermal Enerji

Yerin derinliklerinde ısınarak yüzeye çıkan sıcak su ve su buharından elde edilen enerjiye jeotermal enerji denir. Türkiye jeotermal enerji potansiyeli bakımından dünyanın zengin ülkeleri arasında yer alır. Ülkemizde jeotermal enerji ısıtma ve elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Denizli-Sarayköy ve Aydın-Germencik'te enerji üretimi yapılmaktadır. Üretilen enerji miktarı kapasitenin çok altında kalmaktadır.⁵²⁵

Ülkemizde, son yıllardaki artışla turizm ve sağlık amaçlı termal tesis sayımız bugün 350'ye ulaşmıştır. Ayrıca 2002 yılında 500 dönüm olan sera ısıtması, 2013 yılı sonu itibariyle 2924 dönüme; 2002 yılında 30.000 olan konut ısıtması, 2013 yılı sonu itibariyle 89.443 konuta yükselmiştir. Jeotermal enerjiyle üretilebilecek elektrik potansiyelimiz ise teorik olarak yaklaşık 2.000 MWe olarak tahmin edilmektedir. 2013 yılı sonu itibariyle, EPDK'dan üretim lisansı almış olanlarla birlikte ülkemizin jeotermal elektrik üretim potansiyeli 706,4 MWe'e ulaşmıştır. Bu rakamın 2018 yılı sonuna kadar 1.000 MWe'e ulaşması beklenmektedir. Ülkemizde bugün 13 adet jeotermal enerji santralimiz mevcut olup, kurulu gücümüz 310,8 MWe düzeyine ulaşmıştır.⁵²⁶

4.4. TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASI

Türkiye'nin enerji tüketimi ve ithalatı, ekonomisinde de olduğu gibi hızlı bir artış içerisinde. Türkiye'deki enerji sektörü çoğunlukla kamuya aittir. Enerji üretim tesisleri uzun dönemli yatırımları ve büyük miktarlardaki finansal kaynakları gerektirmektedir. İnşaları zamanlamaların gerisinde kalan tesisler genellikle ülkenin güç talebi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Artan enerji talebini karşılamak ve enerji sektörünün fonksiyonlarını geliştirmek amacıyla, özel sektör yatırımlarını sektöre kanallandırmak için özel sektörün, enerji projelerine "Yap-İşlet Devret", "Yap-İşlet" ve "İşletme Hakkı Devri" gibi modeller vasıtasıyla yatırım yapmalarını teşvik edilmektedir. Linyit madenleri, elektrik santralleri ve elektrik sektöründeki dağıtım faaliyetleri "İşletme Hakkı Devri" modeli vasıtasıyla özelleştirilmektedir. Türkiye'de linyit, taşkömürü, asfaltit, bitümlü şistler, ham petrol, doğalgaz, uranyum ve toryum gibi fosil kaynak rezervleri ile hidrolik enerji, jeotermal enerji, güneş enerjisi, rüzgar enerjisi ve biyomas enerji gibi yenilenebilir (tükenmez) kaynak potansiyelleri bulunmaktadır.⁵²⁷

Enerji tüketimimizin yüzde 32.3'ünü doğalgaz, yüzde 26.7'ünü petrol, yüzde 17'sini kömür ve yüzde 4.4'ünü ise linyitten, yüzde 3.1'ini ise odun ve çöpden karşılıyoruz. Buna karşılık enerji ithalatımız 2011'de 54 milyar dolar, 2012'de ise 60 milyar doları bulmuştur. BP tarafından yayınlanan 2012 yılı istatistikî verileri kapsamında, Türkiye'nin enerji profiline baktığımızda, fosil yakıtlardan üretilen enerjinin tüketimimizdeki oranının %88'den fazla

⁵²⁵ "Türkiye'nin Enerji Kaynakları" www.bilgiustam.com, 2009, Et:16.12.2013,

⁵²⁶ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Jeotermal"

<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=jeotermal&bn=234&hn=&nm=384&id=40697> Et:05.05.2014

⁵²⁷ Atılğan İ., "Türkiye'nin Enerji Potansiyeline Bakış" Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 15, No 1, 31-47, 2000,

<http://www.mmfdergi.gazi.edu.tr/index.php/MMF/article/viewFile/1231/1045> Et: 07.05.2014

olduğu gözlenmekte ve doğal gazın %34 ile en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre ise, kısıtlı fosil yakıt rezervlerimize rağmen artan fosil yakıt tüketimi Türkiye'nin dışa bağımlılığını giderek arttırmıştır. Aynı verilere bakılarak, günümüzde dışa bağımlılığımızın %70'i aştığı da açıkça görülmektedir. Kaynak bazında baktığımızda ise, durum daha da ilgi çekicidir. Geline son durumda, dışa bağımlılığımız petrolde %91, doğalgazda %98 ve kömürde ise yaklaşık %40 oranındadır.⁵²⁸

Yanlış politikalar nedeniyle enerji girdileri ithalatının 100 milyar doları aşacağını işaret eden Türkyılmaz: "Son 20 yılda, yeterli sayıda santral yapılmadığı ve linyit üretimi yüzde 57 arttığı için, elektrikte 2010 değerine göre yüzde 17 daha dışa bağımlılığımız artmıştır. Yerli kömürün elektrikteki payı 1990'da yüzde 35 iken, 2009'da yüzde 22, 2010'da yüzde 18'e gerilemiştir. Ülkemizde 1980'li yıllardan önce son derece düşük miktarlarda başlayan kömür ithalatı, 1990'lı yıllarda 10 milyon tonun ve 2000'li yıllarda ise 20 milyon tonun üzerine çıkmıştır. 2011 yılı itibariyle toplam kömür ithalatımız yaklaşık 24 milyon ton düzeyindedir. Genel eğilim dikkate alındığında, ithalatın önümüzdeki yıllarda da artarak süreceği görülmektedir."⁵²⁹

Düşünülmesi gereken bir diğer konu ise, hidrolik dışındaki yenilenebilir enerji kaynaklarının oranının sadece %1.13 olmasıdır. Türkiye gibi coğrafi konum açısından oldukça zengin yenilenebilir enerji kaynaklarına sahip olan bir ülkenin halihazırda hidrolik dışında yer alan rüzgar, jeotermal, atık ve henüz kullanımına başlanmayan güneş gibi enerji kaynaklarından şu ana kadar verimli bir şekilde yararlanamaması oldukça olumsuz bir etki yaratmaktadır. Hidroliğin de her ne kadar yaklaşık %10'luk bir payı olsa da, Türkiye'nin bu payı arttıracak potansiyeli olduğu da unutulmamalıdır.⁵³⁰

Türkiye, ispatlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin dörtte üçüne sahip bölge ülkeleriyle, Avrupa'daki tüketici pazarları arasında jeostratejik bir konuma sahiptir. Bu ayrıcalıklı doğal köprü konumu Türkiye'ye enerji güvenliği bağlamında fırsatlar sağlamakta, aynı zamanda sorumluluklar da yüklemektedir. Rusya, Norveç ve Cezayir'den sonra doğal gazda Avrupa'nın dördüncü ana arteri olma hedefini güden Türkiye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerinde, üretici ve tüketici ülkeler arasında güvenilir bir transit ülke rolünü üstlenme ve dinamik bir enerji terminali konumu edinme yönünde de girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye, geniş Hazar Havzası ve Ortadoğu'nun hidrokarbon kaynaklarının Türkiye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya güvenilir ve kesintisiz şekilde sevkiyatının gerçekleştirilebilmesini hedeflemektedir.⁵³¹

⁵²⁸ Yılmaz H., A.g.e., s.133

⁵²⁹ Cihan, 2013, www.zaman.com, Et:16.12.2013,

⁵³⁰ Biresselioğlu E. "Türkiye'nin genel enerji profili ve yenilenebilir enerjinin payı", 07.09.2012,

http://www.alternatifenerji.com, Et:16.12.2013,

⁵³¹ T.C Dışişleri Bakanlığı "Türkiye'nin Enerji Stratejisi" http://www.mfa.gov.tr/ Et: 16.05.2014

4.5.TÜRKİYE’NİN AVRASYA ENERJİ YATIRIM STRATEJİSİ

Türkiye, başta Orta Doğu ve Hazar Havzası olmak üzere, dünyanın ispatlanmış petrol ve gaz rezervlerinin %70’ten fazlasının bulunduğu bir coğrafyada yer almaktadır. Bu nedenle, Türkiye, kaynak ülkeler ile tüketici pazarları arasında doğal bir enerji köprüsü işlevi görmekte ve kaynak ve güzergâh çeşitlendirilmesi yoluyla enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir ülke olarak ön plana çıkmaktadır.⁵³²

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye de enerji kaynakları bakımından kendine yeterli bir ülke değildir. Toplam enerji ihtiyacının %70’ini ithalatla karşılamaktadır. Ayrıca, petrol ve doğal gazda ithalat bağımlılığı %90’ın üzerindedir. Türkiye’nin en önemli doğal gaz tedarikçisi ise %65’lik oranla Rusya Federasyonu’dur. Türkiye’nin enerji arz güvenliğinin sağlanabilmesi bağlamında Rusya’ya olan bu bağımlılığın azaltılması ve kaynak tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi gerekmektedir.⁵³³

Türkiye’de enerji politikalarının ana hedefi, sınırlı olan doğal kaynakların çevresel etkileriyle birlikte en iyi biçimde değerlendirilmesidir. Ayrıca enerjinin zamanında, güvenilir bir biçimde, uygun fiyat ve yüksek kalitede olması; ekonomik ve sosyal büyümenin sağlanmasına destek verir. Bu nedenle, özellikle Avrasya bölgesi enerji kaynaklarının Avrupa ve dünya piyasalarına taşınması Türkiye’nin gündeminde yer almaktadır.⁵³⁴

Dünya ispatlanmış ham petrol rezervlerinin % 73’ü ve doğal gaz rezervlerinin ise % 72’si Türkiye’nin çevresindeki Hazar ve Orta Doğu Bölgeleri ile Rusya Federasyonu’nda bulunmaktadır.⁵³⁵ Özellikle Hazar petrol ve doğal gazı, kaynak çeşitliliği yaratması, maliyetinin düşük olması, arama ve üretimde TPAO’nun projelerinin yer alması gibi nedenlerle Türkiye açısından hayati önem taşımaktadır. Ayrıca gerçekleştirilebilecek boru hatları sayesinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetleri, Rusya’ya bağlı olmayan hatlardan petrol ve doğal gazını ihraç edebilme olanağına sahip olacaktır. Böylece bu ülkeler bir yandan kesintisiz ihracat yapabilecekler, öte yandan bağımsızlıklarını daha da güçlendireceklerdir.⁵³⁶ Bu gelişmeler, bölgedeki istikrarı artıracak, bu ülkelere coğrafi, soy ve kültür yakınlığı olan Türkiye’nin petrol ve doğal gaz alımları ile diğer ticari ilişkilerinde yatırım olanakları sağlayacaktır.⁵³⁷

Coğrafi konumu nedeniyle, enerji kaynağına sahip Türk Cumhuriyetleri ile enerji ithalatına yılda yaklaşık 300 milyar dolar harcayan Avrupa arasında yer alan Türkiye, bir enerji köprüsü haline gelmektedir. Bu nedenle, enerji talebini karşılamak için projeler

⁵³² T.C Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Enerji Stratejisi”, <http://www.mfa.gov.tr>, (14.09.2010) Aktaran : Kemer E., “Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye’nin Oynayacağı Enerji Köprüsü Rolü” Yüksek Lisans Tezi, 2011

⁵³³ Kantörün U., “Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Enerji Politikaları”, 2010, <https://www.academia.edu/>, Et: 21.05.2014

⁵³⁴ Narin M., “Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları Ve İletim Hatlarının Türkiye’ye Katkıları”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2006 Cilt: VI, Sayı:1, s: 151-167,

⁵³⁵ Selanik C., Enerji Koridoru Olarak Türkiye, TMMDB Türkiye 5. Enerji Sempozyumu, 21-23 Aralık 2005, Ankara. s.646

⁵³⁶ Pamir N., “Kafkaslar ve Hazar Havzası’ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, Türkiye’nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri, İstanbul, 2006, s.35

⁵³⁷ Narin M., “Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları Ve İletim Hatlarının Türkiye’ye Katkıları”, A.g.e., s.163

geliştirmeye çalışan Türkiye, konumu itibariyle, Avrupa ve dünya piyasalarına petrol ve doğal gaz sunumunda en uygun güzergaha sahip ülkedir.⁵³⁸ Bu nedenle Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, BTC petrol boru hattı projesini yaşama geçirmek için yoğun çaba göstermiştir. Ayrıca bu hatta paralel olarak, Azerbaycan'ın Şah Denizi alanında üretilecek doğal gazı Türkiye'ye ulaştıracak olan Güney Kafkasya doğal gaz boru hattı projesinin de 2006 yılı sonunda devreye girmesi beklenmektedir. Türkiye'yi Doğu-Batı enerji koridoru yapacak bu boru hatlarının hayata geçirilmesi son on yıldır gündemdedir.⁵³⁹

Öte yandan Hazar bölgesindeki petrol ve doğal gazın Rusya üzerinden AB'ye iletilmesine yönelik Rusya-Moldova-Ukrayna-Romanya-Bulgaristan-Türkiye doğal gaz boru hattı ve gerçekleşme olasılığı düşük olan Rusya-Gürcistan-Türkiye doğal gaz boru hattı projesi ve Karadeniz geçişli Mavi Akım projesidir. 2006 yılının başından itibaren Mavi Akım'ın İsrail'e uzatılması ve böylece Türkiye'nin Kuzey-Güney enerji koridoru olması gündeme gelmeye başlamıştır. Rusya Enerji Bakanlığı, Türkiye'nin bu konudaki oluşturduğu direnci kırmak amacıyla doğal gaz fiyatında indirim sözü vermiştir.⁵⁴⁰ Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'yi enerji koridoru yapacak iki koridor bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Doğu-Batı enerji koridoru, diğeri ise Kuzey-Güney-Batı koridorudur. Bu koridorların oluşumuna yol açan petrol ve doğal gaz boru hattı projeleri aşağıda belirtilmiştir.⁵⁴¹

4.5.1. Doğu-Batı Enerji Koridoru:

Hazar ve Kafkasya petrol ve doğal gaz hatlarına yönelik olan bu hattın amacı; Hazar bölgesindeki petrol kaynaklarının Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara açılmasını sağlamak; hızla artan Avrupa doğal gaz ihtiyacının karşılanmasında Rusya, Norveç ve Kuzey Afrika'dan sonra Hazar bölgesi ülkelerinin dördüncü kaynak olmasına ve Türkiye üzerinden bu ülkelerin enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasına katkıda bulunmaktır. Bu hatlar: Azerbaycan petrolü için BTC petrol boru hattı, BTC petrol boru hattı'na Kazakistan petrolünün eklenmesiyle oluşan Aktau-Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Azerbaycan doğal gazı için Şah Deniz projesi kapsamında Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı, Hazar-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı, Azerbaycan doğalgazı için Bakü-Tiflis-Erzurum-Yunanistan-İtalya doğal gaz boru hattı ile Nabucca projesi kapsamında Bakü-Tiflis-Erzurum-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya-Almanya doğal gaz boru hattından oluşmaktadır.⁵⁴²

⁵³⁸ Selanik C., Enerji Koridoru Olarak Türkiye, TMMDB Türkiye 5. Enerji Sempozyumu, 21-23 Aralık 2005, Ankara. s.646

⁵³⁹ Narin M., "Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları Ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2006 Cilt: VI, Sayı:1, s.: 151-167,

⁵⁴⁰ Baysal E., "Rusya Fiyatta İndirim Yapacak Mavi Akım İsrail'e Uzatılıyor", Zaman Gazetesi, 04.02.2006, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_rusya-fiyatta-indirim-yapacak-mavi-akim-israil-e-uzatiliyor_253184.html, Et:22.05.2014

⁵⁴¹ Narin M., "Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları Ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları", A.g.e., s.164

⁵⁴² Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, "Türkiye'nin Global Enerji İstikrarına Katkısı", 12.08.2006, <http://www.turksae.com>, 01.09.2006 Aktaran : Narin M., "Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları Ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları", A.g.e.,

4.5.2. Kuzey-Güney-Batı Enerji Koridoru:

Bu koridorun amacı; Türkiye'nin petrol ihtiyacının karşılanması ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, Avrupa'nın ilave doğal gaz ihtiyacının karşılanmasında yeni ülke kaynaklarının devreye sokulmasıdır. Bu hatlar ise; Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı, Rusya-Ukrayna-Romanya-Bulgaristan doğal gaz boru hattı, Mavi Akım projesi çerçevesinde Rusya-Türkiye doğal gaz boru hattı, İran doğal gazı için İran-Türkiye-Almanya doğal gaz boru hattı. Irak Suriye-Mısır-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı, Katar-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattı, Türkmenistan-Türkiye-Almanya doğal gaz boru hattından oluşmaktadır.⁵⁴³ Türkiye'yi enerji koridoru haline getirecek birçok petrol ve doğal gaz boru hattı projesi olmasına karşın, Türk Cumhuriyetleri enerji kaynaklarının Türkiye'ye iletilmesiyle ilgili gerçekleştirilen tek proje BTC petrol boru hattıdır.⁵⁴⁴

4.5.3. Avrasya Boru Hattı Projeleri

4.5.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı Projesi :

BTC hattı Türkiye'nin izlediği kararlı politikanın bir ürünüdür.⁵⁴⁵ Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 27 Nisan 1992'de Başbakan Süleyman Demirel'in somut projelerle çıktığı Orta Asya gezisinde olmuştur. Türkmenistan'la doğalgazın "Asya-Avrupa Hattı"yla Türkiye'ye ve Avrupa'ya gönderilmesi anlaşması, 1 Mayıs 1992'de Aşgabat'ta imzalanmıştır. Türkiye, Avrasya petrollerinin "Avrasya-Akdeniz Boru Hattı"yla taşınmasını gündeme getirerek, Ceyhan'ı (Yumurtalık) ilk defa resmi olarak uluslararası platforma taşımıştır. Azerbaycan'da Ebulfez Elçibey'in Devlet Başkanı, Türkiye'de Süleyman Demirel'in Başbakan olduğu 1993 yılında, projeye yönelik ilk imzalar atıldı, Projenin Azerbaycan Meclisi aşamasında iktidardan uzaklaştırılan Elçibey'in yerine Devlet başkanı olarak Haydar Aliyev'in devlet başkanı olması ile beraber anlaşmalar aksaklığa uğramış ancak devam eden çalışmalarda 20 Eylül 1994 yılında "Asrın Kontraktı" adı verilen anlaşmayı imzalanarak tamamlanmıştır.

Hazar bölgesi petrollerinin dünya pazarlarına açılması bakımından büyük önem taşıyan ve aynı zamanda Türkiye'nin doğu-batı enerji koridoru olma stratejisinin ilk ayağını oluşturan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC), 2006 yılında faaliyete geçmiştir.⁵⁴⁶

Hattın yıllık 50 milyon ton (günlük 1 milyon varil) petrol taşıma kapasitesi bulunmaktadır. Hattın toplam uzunluğu 1774 km'dir. Türkiye kesimi içindeki toplam uzunluğu 1074 km'dir. Ayrıca hattın 40 yıllık bir işletme süresi bulunmaktadır. Projenin

⁵⁴³ A.g.e.

⁵⁴⁴ Narin M., "Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları Ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları", A.g.e., s.164

⁵⁴⁵ Ketenci O., "Avrupa Birliğine Girişin Bedeli: Nabucco", Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, 2009, s. 155

⁵⁴⁶ Dilli B., "Enerji Kaynaklarının Taşınmasında Türkiye'nin Konumu", Sarem Enerji Arz Güvenliği (Sempozyum), Ankara, Sarem Yayınları, 2007, s. 98

geliştirilmesi esnasında ise BP(%30.10), Socar(%25), Unocal(%8.9), Statoil(%8.71), TPAO(%6.53), TotalfinaElf(%5), Eni(%5), Itochu(%3.40), Conoco(%2.5), İNPEX(%2.5), Delta-Hes(%2.36) gibi firmalar sponsor olmuşlardır.⁵⁴⁷

Harita 1 : Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı

Kaynak : <http://www.enerjienergy.com/>

4.5.3.2.Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans-Hazar) Doğalgaz :

Aktau'dan (Kazakistan'ın batısında Hazar Denizi kıyısı) başlayarak Hazar Denizi'nin altından Bakü'ye taşınan petrolün buradan Türkiye'ye (Ceyhan boru hattı ile taşınmasını öngörmektedir.⁵⁴⁸ Hattın uzunluğu 600 km.dir. Boru hattı projesinin fizibilite çalışmalarına dair anlaşma Kazakistan ile Royal-Dutch, Shell, Chevron Texaco ve Exxonmobil arasında Aralık-1998 tarihinde imzalanmıştır. Bu hat ile İran ve Rusya'nın by-pass edilmesi amaçlanmıştır. Fakat Hazar Denizi'nin statüsünün belirsizliği hattın inşasını olumsuz etkilemiştir.⁵⁴⁹ Bu hat ile doğal gazın Türkmenistan'dan başlayarak Azerbaycan'a, Gürcistan'a oradan Türkiye'ye ve Avrupa pazarına ulaştırılması hedeflenmiştir. Trans-Hazar petrol boru hattında olduğu gibi bu hat ile de İran ve Rusya Federasyonu devre dışı bırakılmıştır. Yapılan anlaşmalarla, bu hat ile yılda 16 milyar m3 doğal gaz Türkiye

⁵⁴⁷ Pala C., "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye", Avrasya Dosyası (Enerji Özel), Cilt:9, Sayı: 1, 2003, s. 34-36

⁵⁴⁸ Aras O.N., "Yasanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi" Qafqaz Üniversitesi Bakü-Azerbaycan <http://www.osmannuriaras.com/makale4.htm> Et:12.05.2014

⁵⁴⁹ Vural Z., "Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri ve Türkiye'ye Etkisi", <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/168/180.pdf?show>, Et:14.05.2014

tarafından satın alınıp geri kalan kısmı Avrupa'ya sevk edilmek üzere toplam 30 milyar m3 doğal gazın taşınması öngörülmüştür.⁵⁵⁰

1990 yılında ilk protokollerini imzaladığı Türkmen gazı anlaşmasını, Türkiye, 1999 yılında bir alım-satım anlaşmasıyla sonlandırmıştır. Bu amaçla Türkmenistan bir ihale açmış ve bu ihaleyi PSG Konsorsiyumu (Pipeline Solution Group; Bechtel ve General Electric ortaklığı) kazanmıştır. Ancak Bechtel ve GE daha sonra hisselerin % 50'sini devrederek konsorsiyuma Shell'i de dahil etmiştir.⁵⁵¹ Shell'in operatörlüğünde çalışan konsorsiyum tarafından projenin fizibilite çalışması tamamlanmıştır. Bu çalışma çerçevesinde projenin 2002 yılında başlatılması ve 2006'da tamamlanması hedeflenmiştir.⁵⁵² Ancak Konsorsiyum ile Türkmenbaşı arasında başta gelirlerin dağılımı ve ön ödeme olmak üzere çeşitli anlaşmazlıklar süregelmiş, buna Türkmen gazının geçeceği güzergahta yer alan Azerbaycan'ın hattın içinden geçecek gaz miktarında kendi gazının da yer alması hususundaki ısrarı ve Azeri gazının toplam içindeki miktarının ne olacağı tartışmaları da eklenince, projede ciddi sorunlar yaşanmaya başlanmış, projenin gerçekleşmesi bilinmeyen bir tarihe ertelenmiştir.⁵⁵³

Harita 2 : Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans-Hazar) Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak : <http://www.yapirehberi.net/>

4.5.3.3. Azerbaycan-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Şah Deniz) Projesi :

TPAO'nun, bağlı kuruluşu Turkish Petroleum Overseas Company (TPOC) Ltd. vasıtasıyla ortak olduğu Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki Şah Deniz Projesi BP-

⁵⁵⁰ BBC Turkish, "Mavi Akım Vanası Resmen Açıldı", Erişim (17.11.2005),

<http://www.bbc.co.uk/> Aktaran : Saygın İ., "Değişen Avrasya Jeopolitiğinde Karadeniz'in Yeri: Aktörler, Politikalar Süreçler" Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.133

⁵⁵¹ Pamir A.N. "Mavi Akım Projesi Nedir, Ne Değildir ?", http://www.avrasya-tr.org/e-analiz_1.html (07.07.2004), Aktaran: Kurt S., "Türkiye'nin Enerji Tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi" Y.Lisans Tezi, 2006, s.96

⁵⁵² Bilgin M. "Enerji Savaşları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005" s.294

⁵⁵³ Pamir A.N. "Mavi Akım Projesi Nedir, Ne Değildir ?", A.g.e.

Statoil ve TPOC ortaklığınca yapının hidrokarbon potansiyelinin araştırılması amacıyla başlatılmıştır. Bu projeye 6,6 milyar m³ doğal gazın 15 yıl boyunca Türkiye'ye ulaştırılması planlanmaktadır.⁵⁵⁴

Azerbaycan'da üretilecek olan doğal gazın Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması amaçlanan proje kapsamında 12 Mart 2001 tarihinde BOTAŞ ve SOCAR arasında Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevkine ilişkin Doğal Gaz Alım - Satım Anlaşması imzalanmıştır. 15 yıl süreli Doğal Gaz Alım- Satım Anlaşması'nda, alımların 2 Milyar metreküp ile başlaması ve plato periyotta 6.6 Milyar metreküp/yıl'a ulaşması öngörülmektedir. Proje kapsamında inşa edilen ve Gürcistan/Türkiye sınırından Erzurum (Horasan)'a uzanan yaklaşık 225 km'lik hattın yapım çalışmaları tamamlanmıştır. Temmuz 2007 tarihinde başlayan gaz sevkiyatı devam etmektedir. (BOTAŞ) Diğer adı Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) olan konsorsiyumda, İngiltere'nin BP %25.5, Norveç'in Statoil %25.5, Azerbaycan'ın Socar %10, Rusya-İtalya ortak şirketi Lukagip %10, İran'ın Nico %10, Fransa'nın Total %10 ve Türkiye'nin TPAO %9 şirketleri yer almaktadır.⁵⁵⁵

Toplam uzunluğu 970 km olan boru hattının Azerbaycan'daki bölümü 442, Gürcistan'daki bölümü 248, Türkiye'deki bölümü ise 280 km uzunluğundadır. Bakü'deki terminalden başlayan boru hattı Türkiye'ye kadar Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) ile aynı araziden geçmektedir.⁵⁵⁶

4.5.3.4. Rusya Federasyonu – Karadeniz - Türkiye (Mavi Akım) Doğalgaz Boru Hattı Projesi :

15 Aralık 1997 de Rusya ile yapılan anlaşmaya göre, 'Mavi Akım' olarak bilinen boru hattından 25 yıllığına yılda 16 milyar metreküp doğalgaz taşınması planlanmış bir boru hattı projesidir.

Toplam uzunluğu 1265 km olan hat üç ana bölümden oluşmaktadır. Rusya kara bölümü İzobilnoye-Djubga arasında 56 inç (142 cm) çapında 307 km ve 48 inç (122 cm) çapında 65 km uzunluğundaki boru hattı sistemidir. Karadeniz geçişi olarak, Djubga-Samsun arasında yaklaşık 392 km. uzunluğunda 24 inç (60 cm) çapında paralel 2 ayrı hat ve Türkiye topraklarında Samsun-Ankara arasında 48 inç (122 cm) çapında ve 501 km. uzunluğunda olan boru hattı sistemidir. Boru hattının Karadeniz bölümü dünyada 2150 m derinliğe döşenen ilk boru hattı özelliği taşımaktadır. İnşaatın tamamlanmasının ardından boru hattı Aralık 2002'de düzenlenen tören ve teslim protokolü ile faaliyete geçirilmiştir. Hattan ilk gaz Şubat 2003'te Türkiye'ye ulaşmıştır.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ TPAO, "Şah Deniz Projesi", <http://www.tpao.gov.tr> (26.05.2006). Aktaran : Kurt S., "Türkiye'nin Enerji Tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi" A.g.e., s.108

⁵⁵⁵ Gökçegöz S. "Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl : 3, Sayı:5, Haziran 2007,s.181

⁵⁵⁶ Atmaca N., "BTE'de İlk Gaz", <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/4478637.asp?sd=3> Et: 26.04.2014

⁵⁵⁷ Gökçegöz S. "Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri", A.g.e., s.178

Türkiye'nin Mavi Akım projesine öncelik vermesi, öngörülenden daha sınırlı olan Türkiye doğal gaz pazarının Rusya'nın doğal gazı ile doyuma ulaşmasına, Azerbaycan, Türkmenistan ve Irak'tan alınabilecek alternatif doğal gazın ertelenmesine ve alınabilecek miktarların kısıtlanmasına neden olmuştur. Ayrıca anlaşmalarda bulunan şartlar Türkiye'yi ekonomik yönden sıkıntıya sokmaktadır. Rusya, mevcut doğal gaz alım anlaşmalarındaki fiyat veya "al ya da öde" koşulunda kolaylıklar yapılması karşılığında Tuz Gölü'nün altına yapılması planlanan doğal gaz deposunu inşa etmeyi, büyük illerin doğal gaz dağıtım haklarının BOTAŞ'ın her yıl bir bölümünü devretmesi gereken gaz alım kontratlarının kendi şirketlerine verilmesini, Mavi Akım hattının İsrail'e uzatılmasını, Avrupa'ya gitmesi planlanan ek doğal gazın Türkiye üzerinden yine kendileri tarafından sağlanmasını talep etmektedir.⁵⁵⁸

Harita 3:Rusya Federasyonu – Karadeniz - Türkiye (Mavi Akım) Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Kaynak : <http://www.yapirehberi.net/>

4.5.3.5.İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi :

İran doğal gazının Türkiye'nin talep açığını karşıladıktan sonra Türkiye üzerinden Avrupa'daki pazarlara ulaşmasını amaçlayan bir boru hattının inşası projesi 1970 yılına dayanmaktadır. 12 Ağustos 1996 tarihinde İran'la yapılan anlaşma ile yılda 10 milyar m³ olmak üzere 25 yıl süreli doğal gaz alım anlaşması imzalanmıştır. Uzunluğu yaklaşık 1491 km. olan boru hattından Aralık 2001 ayından itibaren doğal gaz alınmaya başlanmıştır.⁵⁵⁹

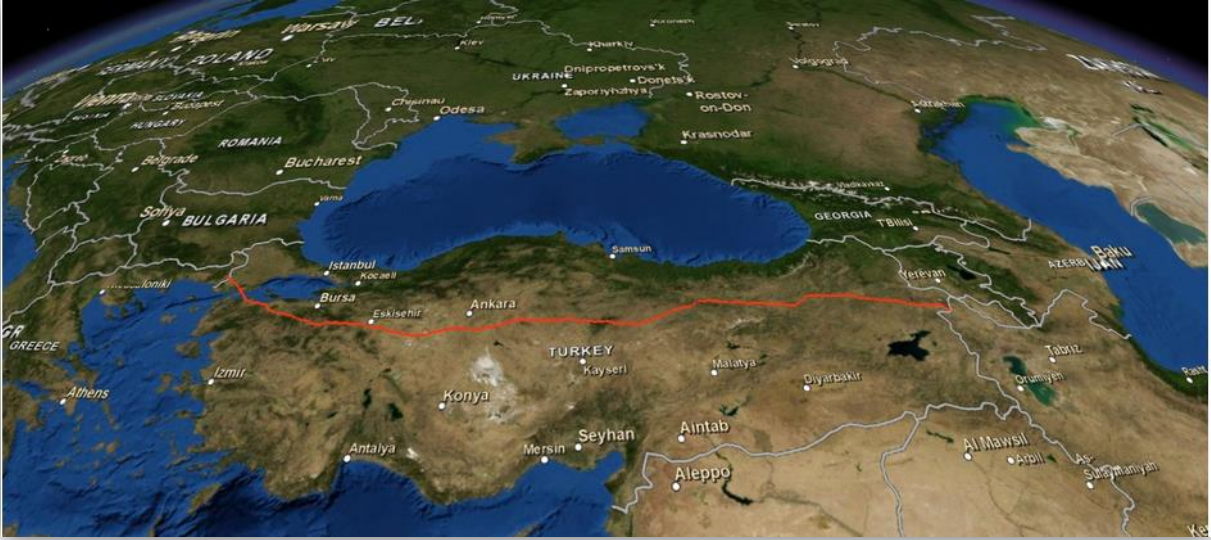
İran, iç talebini karşılayamaması nedeniyle 03 Ocak2007'de Türkiye'ye doğal gaz akışını durdurduğunu bildirmiştir. İran'dan aldığı doğal gazın kesilmesi, toplam doğal gaz

⁵⁵⁸ Pamir N., "Kafkaslar ve Hazar Havzası'ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri, İstanbul, 2006, s.157

⁵⁵⁹ Gökçegöz S. "Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri", A.g.e., s.179

talebinin %29 unu İran'dan sağlayan Türkiye için çok büyük kayıp olabilmektedir. İran'ın Aftab-e Yazd gazetesinin "Türk Basını İran'ı Eleştirdi" başlıklı haberinde, Türk ve İran resmi yetkililerinin, havanın soğumasının İran doğal gazının Türkiye'ye ihraç edilmesinde yaşanan düşüşün sebebi olduğunu belirtmelerine rağmen, bazı Türk gazetelerinin doğal gazın, İran'ın elinde bir silah olduğunu ve bu silahı Ankara'nın, İran'a karşı izlediği stratejik politikalarını etkilemek amacıyla kullandığını iddia ettiği dile getirilmektedir. İran doğal gaz kesintisini 7 Ocak 2007'de sona erdirdiğini duyurmuştur. Ancak son dönemde Rusya'nın, Belarus (Beyaz Rusya) ve Gürcistan'a yaptığı kesintiler dikkate alınırca, İran'ın da Rusya gibi politik bir güç elde etmek için bu tür işaretler vermesi söz konusu olabilir.⁵⁶⁰

Harita 4: İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Kaynak : <http://www.ite-pipeline.com/>

4.6. TÜRKİYE'NİN AVRASYA POLİTİKASI

Türkiye, üç kıtanın (Asya, Avrupa ve Afrika) oluşturduğu Dünya Adası'nın menteşesi durumundadır. Aynı zamanda bu menteşeyi açan ve kapatan bir kilit ve anahtar değerindedir. Bu üç kıtanın iç denizleri olan Akdeniz ve Karadeniz'i birbirine bağlar. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'yu birleştirir ve ayırır. Bu coğrafi konum dünyada ve bölgede oluşabilecek her türlü güç yapısına göre büyük bir değer taşır. Büyük ölçüde coğrafi bütünlüğe sahip Anadolu Yarımadası; Balkan Yarımadası, Kafkaslar, İran, Arap Yarımadası ile çevrelenmiştir. Anadolu Yarımadası bu konumu ile bu coğrafyanın kalesi ve Dünya Adasının merkezi görünümündedir. Doğu-Batı ve Güney-Kuzey istikametlerindeki her türlü girişimi bloke eder veya yolunu açar. Türkiye; ABD, Rusya ve AB gibi güç odaklarının çıkarlarının yol

⁵⁶⁰ A.g.e.

kavşağında, politikalarının güzergahı üzerindedir. Hatta zaman zaman bu politikaların hedefi veya hareket noktası olabilmektedir.⁵⁶¹

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan soğuk savaş şartları ile adeta coğrafyasından kopuşu ile tam bir büzüşme ve içe kapanmayı girmişti. Anadolu toprakları, tarihte olmadığı kadar uzak bir çevre coğrafya haline gelmiş, Türkiye batının SSCB'ne karşı ileri bir karakolu durumuna düşmek zorunda kalmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonucu yapılanan bloklaşma, aynı zamanda Türkiye'yi 1917'de bıraktığı hinterlandından tamamen koparmıştı. Bir anlamda Türkiye soğuk savaş döneminde coğrafyasında yalnızlığa mahkum olmuş bir ülke görüntüsünde idi. 1989 yılından itibaren ortaya çıkan gelişmeler; süratle soğuk savaş şartlarının asılması, Doğu Bloku'nun parçalanması ve SSCB'nin dağılması ile birlikte Türkiye bir anlamda 1917 şartlarına yeniden dönüşü yaşamıştır. Ancak bu defa daha güçlü temellere dayanan ve daha ağırlıklı bir Türklük dünyasının varlığını üzerinde taşıyan büyük bir Avrasya coğrafyasına dönüştü. Bu bir anlamda her şeyin ters-yüz olması ve Türkler için tarihin yeni bir avans acısı anlamına da geliyordu. Yeni Türk devletleri ile birlikte Avrasya'da yeni bir tarih sayfası açılmış oldu. Aynı zamanda dünya tarihi için de yeni bir sayfa açılıyordu. Doksanlı yılların başı, bu değerlendirmelerin Batı basınında sıkça yapılarak Yeni Osmanlı kavramının telaffuz edilmeye başlandığı yıllar oldu. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin soğuk savaş dönemi jeopolitiğini tamamen tasfiye etti. Türkiye'yi coğrafyada doğudan batıya, kuzeyden güneye, her bakımdan en stratejik ülke konumuna getirdi. Türkiye bu gelişmelerin çok süratli yaşanması sonucunda oldukça hazırlıksız bir noktada değişimlere intibak etmeye çalıştı, çalışıyor.⁵⁶²

Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan gelişmelerin Türkiye'yi beklenmedik çabuklukta ve çok hazırlıksız yakalaması, dış politikada soğuk savaş dönemi konforuna alışmış Dışişleri bürokrasisini çok güç durumda bırakmıştır. 2000'li yıllarda Türk Dışişleri yeni şartlara süratle ayak uydurmaya çalışmaktadır. Asıl perspektif ve öncelikler oluşturma, bir vizyon geliştirme sorunuyla karşı karşıya kalan Türkiye'de 2000'li yıllarda sorun; büzüşme retoriği üzerine oluşmuş bürokratik kurumsallaşma ile, ihtiyaç duyulan Avrasya'ya açılım ve bütünleşme programı arasındaki çelişkide yatmaktadır. Dolayısı ile Türkiye'de Avrasya'ya açılım ve bir vizyon geliştirmenin ilk koşulunun bir bürokratik ve siyasi yeniden yapılanma olduğu unutulmamalıdır.⁵⁶³

Türkiye bugün Avrasya'da, coğrafyanın ve tarihin kendine sunduğu çok büyük imkânlarla karşı karşıyadır. Türkiye bu sorumluluğu taşıyacak ve bu tarihsel misyonu yerine getirecek çok kaliteli bir hariciye bürokrasisinden, dürüst ve girişimci ruha sahip misyoner ruhlu tüccar ve sanayicisine kadar etkin bir insan unsuruyla tarihsel sorumluluğunu yüklenmelidir. Bu tarihsel sorumluluk, aslında bugün artık Türkiye'nin tercihi değil, bir

⁵⁶¹ “Avrasya’daki Yeni Jeopolitik Koşullarda Türkiye’nin Konumu ve Seçenekleri”

https://groups.yahoo.com/neo/groups/E_TURKEY/conversations/topics/8044 Et:28.05.2014

⁵⁶² Yazıcı E., “Yirminci Yüzyılın Başında Avrasya ve Türkiye’nin Avrasya Vizyonu” Kamu-İş Dergisi C:7, S:2, 2003, s.10

⁵⁶³ A.g.e., s.11

anlamda mahkûmiyetidir. Çünkü, Türkiye artık Avrasya coğrafyasında ekonomik gerekçelerden öte moral faktörlerden dolayı bir tarihsel sorumlulukla karşı karşıyadır.⁵⁶⁴

Türkiye'nin Avrasya politikası, uzun soluklu ve perspektifte olması gerekmektedir. Türkiye en kısa zamanda kısa, orta ve uzun dönem politikalarının belirlendiği bir Avrasya Politikası ortaya koymalıdır. Çünkü bugün için Avrasya artık Türkiye'nin geçmişinden çok geleceğini temsil etmektedir.⁵⁶⁵

Türkiye'nin, Avrasya coğrafyasındaki temel politik tercihleri, ülkelerin iç işlerine karışmama temel tercihinden hareketle, barışın, kardeşliğin ve uluslararası dayanışmanın öne çıkarıldığı, ancak mevcut politik yapılanmanın güçlendirilerek korunmasını esas alan bir temelde yapılandırılmalıdır. Türkiye, Avrasya'da iktisadi bütünleşme yollarını bütün olumsuz tecrübelerle rağmen zorlamalı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB)'ne hayat vermeye gayret etmeli, ECO'yu güçlendirerek işlerlik kazandırmaya çalışmalıdır. Bu temelden bir Avrasya Ekonomik Birliği'nin doğabilme imkânlarını zorlamalıdır.⁵⁶⁶

Son dönemlerde Türkiye'nin, Çin'den hava savunma füzesi almaya karar vermesi, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün diyalog ortağı olmayı gerçekleştirmesi, 20 Eylül-4 Ekim 2010'da, Çin'le Konya'da ortak hava tatbikatı yapılması ve İsrail'e kapanan Konya'nın Çin'e açılması, 18.12.2012'de Türk haberleşme uydusu Göktürk-2 uydusu Çin'den fırlatılması Avrupa Birliğinden yoksun bırakılan Türkiye'nin Avrasya, AB ve ABD ile ilgili izlemiş olduğu politikanın değişmeye başladığının göstergesidir.

4.7.TÜRKİYE-UKRAYNA İLİŞKİLERİ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ukrayna Parlamentosu (Verkhovna Rada) 24 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlık kararı almış, 1 Aralık 1991 referandumuyla Ukrayna'nın bağımsızlığı halkın %90 çoğunluğu tarafından teyit edilmiştir. Türkiye ile Ukrayna arasında 3 Şubat 1992 tarihinde "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Hakkında Protokol" imzalanmıştır. İki ülke arasında ilişkileri ve işbirliğini düzenleyen hukuki çerçeve siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, konsolosluk, eğitim, istihbarat alanlarını kapsayan çeşitli anlaşma ve protokollerin imzalanmasıyla büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ukrayna bölge istikrarı açısından Türkiye'nin önem verdiği ve ikili ilişkileri her alanda ilerletmeye gayret ettiği bir ülkedir. Stratejik konumu, ülkesel değerlerinin boyutları ve mevcut ekonomik-ticari imkanları ve Ukrayna'yı Doğu Avrupa'nın önemli ülkelerinden biri konumuna getirmektedir. Ayrıca Avrupa'daki doğalgaz talebinin % 40'ını karşılayan Rusya Federasyonu'ndan başlayan doğalgaz nakil hatlarının Ukrayna üzerinden geçmesi nedeniyle Ukrayna Avrupa'nın enerji güvenliği açısından da önem taşımaktadır. 2003 yılında Ukrayna, Türkiye'nin ilişkilerinin

---

⁵⁶⁴ A.g.e.

⁵⁶⁵ A.g.e.

⁵⁶⁶ A.g.e.

önümüzdeki kısa ve orta vadede örnek teşkil edecek düzeyde geliştirilebileceği öncelikli ülkelerden biri olarak belirlenmiştir.⁵⁶⁷

10. Cumhurbaşkanımız Sayın Ahmet Necdet Sezer, Haziran 2003'te Ukrayna'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Sözkonusu ziyaret vesilesiyle, karşılıklı üst düzey temasları ve geniş kapsamlı yoğun siyasi diyalogu sürdürme ve iki ülkenin ortak ilgi alanına giren çeşitli alanlarda işbirliği yapma hususlarında mutabakata varılmış ve bu yönde bir Ortak Açıklama yapılmıştır.⁵⁶⁸ Sayın Başbakanımız Recep Tayyip ERDOĞAN'ın, Nisan 2004'te Ukrayna'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret sırasında, iki ülke arasında birçok alanda ortak işbirliğine yönelik kurumsal çerçeveyi belirleyen “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ukrayna Bakanlar Kurulu Arasında Geliştirilmiş İşbirliği Ortak Eylem Planı” imzalanmıştır. Ortak Eylem Planı, Karadeniz bölgesinde barış, güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi, terörizmle ve organize suçla mücadele, ikili ilişkilerin ekonomik boyutunun güçlendirilmesi, iki ülkenin transit potansiyelinin iyileştirilmesi, Avrupa-Atlantik bütünleşmesi, bilim ve teknoloji, beşeri ilişkileri geliştirme, enerji, çevre ve denizcilik konularında işbirliğini öngörmektedir.⁵⁶⁹

Türkiye ve Ukrayna genel olarak BM, AK ve AGİT gibi uluslararası örgütlerde birbirlerini desteklemektedir. Askeri ilişkiler ikili düzeyin yanı sıra, NATO-Ukrayna Komisyonu, Blackseafor ve Karadeniz Uyum Harekatı çerçevesinde sürdürülmektedir. Ukrayna ile ilişkilerimizin önemli bir boyutunu da Kırım Tatarları konusu oluşturmaktadır. Ülkemizdeki çok sayıda Kırım Tatar asıllı yurttaşımızın varlığı ve bölge ile yoğun ve eski tarihi/kültürel bağlarımız nedeniyle, ayrıca coğrafi/stratejik özellikleri sebebiyle Kırım'a gösterdiğimiz ayrıcalıklı ilgi, Ukrayna ile ilişkilerimizin bilinen ve Ukrayna tarafından da kabul edilen bir yönüdür. Temel politikamız, Kırım Tatarlarının diğer Ukrayna vatandaşlarıyla birlikte, Ukrayna'nın bütünlüğü içinde ve Ukrayna'nın sadık vatandaşları olarak yaşamaları yönündedir. Kırım Tatarları ile ilişkilerimizin merkezi makamların bilgisi dahilinde yürütülmesine tarafımızdan özen gösterilmektedir.⁵⁷⁰

Son dönemlerde Ukrayna'ya yaşanan iç karışıklık kadar karmaşık ve çok boyutlu ki, izlenecek politikanın bir yandan ilkesel, diğer yandan pragmatik olması gerekiyor. Kriz tırmandıkça, Batı kampında yer alan, fakat aynı zamanda Rusya ile sıkı bağları bulunan Ankara'yı zor tercihler karşısında bırakacak. Türkiye'nin bu konuda benimsediği stratejinin temel unsuru, Ukrayna'nın egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygıdır. Dışişleri Bakanı Kiev ziyareti sırasında da Türkiye'nin bu “ilkesel tavrı”nı vurguladı. Bu duruş, Batı camiasının tutumu ile aynı doğrultudadır. Rusya'nın izlediği müdahaleci ve agresif (hatta Kırım'da işgalci) politika, bu prensipleri ihlal etmektedir. Dolayısıyla Türkiye bu konuda -açıkça suçlayıcı veya kınayıcı bir üslup kullanmadan- Rusya'nın son davranışlarına karşı çıkmaktadır. Davutoğlu'nun Kiev'de yeni yönetim kurulur kurulmaz yeni liderlerle görüşmesi de, bu hükümeti “gayri meşru”, devrik Viktor Yanukoviç'i ise hâlâ “legal” Başkan sayan Moskova ile ayrışmanın diğer bir göstergesidir. Ne var ki, Kiev'deki

⁵⁶⁷ T.C.Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Ukrayna Siyasi İlişkileri” <http://www.mfa.gov.tr/Et:29.05.2014>

⁵⁶⁸ A.g.e.

⁵⁶⁹ A.g.e.

⁵⁷⁰ A.g.e.

iktidar değişikliği hakkında Ankara'nın ve Moskova'nın farklı tavır alması, iki ülkenin ilişkilerinin bozulması için de bir sebep değil. Nitekim Türk ve Rus hükümetlerinin Suriye ve başka meseleler üzerinde de görüş ayrılığı içinde olması, ilişkileri pek etkilememiştir.⁵⁷¹

Asıl zorluk Kırım'ın geleceği ile ilgili. Türkiye'nin tüm Ukrayna üzerinde aldığı "ilkesel tutum" (toprak bütünlüğü vs) doğru ve yerindedir. Ama Rusya bu tür argümanlara değil, kendi çıkarlarına göre hareket ediyor. Bu işi oldu-bittiye getiren Moskova'nın Kırım'a hâkim olduktan sonra geri adım atacağı ihtimali çok zayıf. Açıkçası Türkiye'nin Kırım'la ilgili hassasiyetinin asıl nedeni kendi soydaşlarının geleceği konusunda duyulan "endişe"dir. Tarihi nedenlerle Rusları sevmeyen Tatarlar da yarımadadaki Rus hâkimiyetinin kendilerine huzursuzluk getireceğinden korkuyorlar. Tabii ki Ankara'nın istediği gibi Kırım'da eski statünün yeniden tesisi Tatarları rahatlatır. Ancak bunun olmayacağı ihtimalini düşünerek, Tatarların eşit vatandaşlar olarak rahat yaşayabilmesi için Rusya'dan bunun garantisini sağlamak gerekir ki, Türkiye bu yönde etkin bir rol oynayabilir.⁵⁷²

4.8.TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından 16 Aralık 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımış, 21 Mayıs 1992'de de iki ülke Arasında Diplomatik İlişki Kurulmasına Dair Protokol imzalanmıştır. Türkiye-Gürcistan komşuluk ilişkilerinin bir göstergesi olarak iki ülke vatandaşları, turistik amaçlı seyahatlerinde karşılıklı olarak 90 güne kadar vize muafiyetinden istifade etmekte, Batum Havalimanı Türkiye ve Gürcistan tarafından ortak kullanılmakta, gümrük kapılarının "tek pencere" modelinde ortak işletilmesine ve yeni sınır kapılarının faaliyete geçmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Öte yandan, 31 Mayıs 2011 tarihinde imzalanan Protokol sayesinde iki ülke vatandaşları, birbirlerinin ülkelerine pasaporta ihtiyaç olmadan kimlik kartıyla seyahat edebilmektedir.⁵⁷³

Türkiye-Gürcistan işbirliği yalnız ikili düzeyde değil, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı ve 2012 yılında tamamlanması öngörülen Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu gibi bölgesel işbirliği projeleriyle de başarıyla sürdürülmektedir.⁵⁷⁴

Abhazy ve Güney Osetya'nın 1990'lı yıllarda Gürcistan'dan bağımsızlıklarını kazanmak üzere başlattıkları ayrılıkçı hareketler karşısında Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasına ve bu ihtilaflara Gürcistan'ın uluslararası tanınmış sınırları içerisinde barışçıl çözüm bulunmasına yönelik bir politika izlemektedir. Acara bölgesinin özerk bir statüye sahip olması 1921 tarihli Moskova ve Kars Anlaşmaları'yla kararlaştırılmıştır. Türkiye, SSCB döneminde 1944 yılında Gürcistan'daki ata topraklarından

⁵⁷¹ Kohen S., "Türkiye'nin Ukrayna Politikası"
<http://www.gazeteoku.com/frame.php?url=http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-nin-ukrayna-politikasi/dunya/ydetay/1845831/default.htm> Et:28.05.2014

⁵⁷² A.g.e.

⁵⁷³ T.C.Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Ukrayna Siyasi İlişkileri" A.g.e.

⁵⁷⁴ A.g.e.

Orta Asya'ya sürülen Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönüşlerinin sağlanmasına önem vermekte, bu amaçla Gürcistan tarafından yürütülen çalışmaları desteklemektedir.⁵⁷⁵

İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler de siyasal ilişkilere paralel olarak olumlu bir seyir izlemektedir. Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasının da etkisiyle, Türkiye, 2007 yılından itibaren Gürcistan'ın en büyük ticari ortağı konumuna yükselmiştir. Bu bağlamda, 2010 yılında ikili ticaret hacmimiz 1,104 milyar Dolar olarak gerçekleşmiş, bu rakamla, Gürcistan'ın toplam dış ticaretinde Türkiye'nin payı %16,5'e ulaşmıştır. Ayrıca, Gürcistan'da Türk müteahhitler tarafından üstlenilen projelerin toplam değeri de 1 milyar Doları aşmıştır. Son dönemde, özellikle, hidroelektrik santralleri inşasında Türk şirketlerinin önemli bir yer aldıkları görülmektedir. Öte yandan, 1997-2010 yılları arasında ülkemizden Gürcistan'a yapılan yatırımların toplamı da 682,3 milyon Doları bulmuştur. Gürcistan'la eğitim alanındaki işbirliğimiz, sorunsuz ve memnuniyet verici düzeyde devam etmektedir. Gürcistan'da yedi yüksek öğretim kurumunda bulunan Türkoloji bölümlerinde son verilere göre 268 öğrenci ve 40 öğretim üyesi bulunmaktadır. Halihazırda Gürcistan'daki üniversitelerde yaklaşık 257 Türk öğrenci yüksek öğrenim görmekte olup, ülkedeki üniversitelere kayıt yaptıran yabancı öğrenciler arasında Türkler ikinci sırada bulunmaktadır.⁵⁷⁶

Türkiye'nin Gürcistan Politikasının temel hatlarına bakıldığında; Türkiye, Gürcistan ile ilişkilerinde ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel birçok alanda hareket etti. Ankara heyetinin AB üyelik süreci kapsamında enerji faslı, Tiflis ile ilişkilerinde rol oynadı. Enerji arz güvenliği hem Türkiye hem de AB için önemli bir konu. Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Sorunu, Türk-Ermeni ilişkilerini donmaya sebebiyet verdi. Bir diğer güzergah olan İran ise Washington'un uyguladığı tecrit politikası nedeniyle sorunlar yaşanmaması adına tercih edilmeyecekti. Bunlardan ötürüdür ki, Hazar petrolünün Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ve daha sonrası Avrupa'ya taşınması durumu yaşandı. Ayrıca Gürcistan ile sağlanan koridor, Türkiye'nin kültürel misyonunda önemli yer edinen Orta Asya için de Gürcistan hayati öneme sahiptir.⁵⁷⁷

Tiflis Hükümetinin bağımsızlık sonrası çekindiği temel konular Türk-Müslüman nüfusunu etkileme politikaları endişesiydi. Fakat Türkiye, içişlere karışmama prensibi ile Gürcistan ile böyle bir sorun yaşamadı ve ilişkilerin hatırı sayılır boyutlara gelmesi kaçınılmaz olmuştu. (Öyle ki Gürcistan'ı tanıyan ilk ülke Türkiye). Gül Devrimi ile işbaşı yapan Mikhail Saakashvili'nin iki önemli hedefi vardı: NATO ve AB üyeliği. Böyle bir durum yaşanması Türkiye adına önemli bir gelişme olmuştu. Mevcut NATO üyeliği ve AB üyelik süreci Gürcistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinde önemli yer işgal etmesine kaynaklık etti. Ankara Hükümeti başarılı politikalarla Moskova'yı fazla etkilemeden Tiflis ile ilişkilerini geliştirmeye devam etti. 2011 yılında gerçekleştirilen vizesiz geçişler iki ülkenin yakınlaşmasında önemli bir yere sahip oldu. Türkiye ile Gürcistan arasında gerçekleştirilen ticaret önemli noktalara gelindi. Gürcistan'ın serbest piyasa ekonomisi benimsemesi artı

⁵⁷⁵ A.g.e.

⁵⁷⁶ A.g.e.

⁵⁷⁷ Keskin Ş., "Saakashvili Dönemi ve Sonrası Türk-Gürcü İlişkileri" <https://www.academia.edu/> Et:29.05.2014

değerlerde önemli rol oynadı. Bu tür ticari ortaklığın yanında askeri alanda gelişmeler yaşandı. Askeri eğitim konusunda Türkiye, Gürcistan'a önemli yardımlarda bulundu.⁵⁷⁸

4.9.TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

Türkiye, 30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni 9 Kasım 1991'de tanıyan ilk devlet olmuştur. Azerbaycan'la 14 Ocak 1992'de imzalanan Protokolle diplomatik ilişki kurulmuş ve Başkonsolosluk olarak görev yapmakta olan Temsilciliğimiz Büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. İki dost ve kardeş ülke arasında siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik ilişkiler çok iyi düzeyde seyretmektedir.⁵⁷⁹

Türkiye, Azerbaycan'ın en önemli dış politika sorunu olan Yukarı Karabağ ihtilafına biran önce uluslararası hukuk çerçevesinde barışçı, adil ve kalıcı bir çözüm bulunması amacıyla AGİT çerçevesinde faaliyet gösteren Minsk Grubu'nun çalışmalarına aktif olarak katılmakta, Azerbaycan topraklarının işgali dolayısıyla 1993 yılından bu yana Ermenistan sınırını kapalı tutmaktadır. Türkiye, AGİT Minsk sürecini ihtilafa çözüm bulunabilecek uygun platform olarak görmeye devam etmekte, ayrıca barış sürecinde mevcut tıkanıklığın aşılabilmesi için yaratıcı açılımlara gerek bulunduğu görüşünü savunmaktadır.⁵⁸⁰

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler de gelişmekte olup, 2011 yılı itibariyle Azerbaycan'a ihracatımız 2 milyar 65 milyon 166 bin ABD Doları, ithalatımız ise 1 milyar 388 milyon 504 bin ABD Dolarıdır. İhracatımızdaki artış oranı bir önceki yıla göre %33,20'dir. İhracatımızın %86,69'unu sanayi ürünleri, %9,02'sini tarım ürünleri, %2,93'ünü madencilik ürünleri ve geri kalan %1,35'lik kısmını ise diğer ürünler oluşturmaktadır. İthalatımız bir önceki yıla göre %60,5 oranında artmıştır. İthalatımızın %94,05'lik kısmını madencilik ürünleri (esasen doğalgaz), %5,17'sini sanayi ürünleri ve geri kalan %0,78'lik kısmını da tarım ve diğer ürünler teşkil etmektedir. Azerbaycan'da faaliyet gösteren 800'ün üzerindeki Türk şirketi tarafından gerçekleştirilen yatırımların toplam değerinin 3 milyar Doları aştığı tahmin edilmektedir. Başta TPAO olmak üzere enerji sektörüne yönelen yatırımlarımız da dâhil edildiğinde bu miktar 6 milyar Doların üzerine çıkmaktadır.⁵⁸¹

Enerji işbirliği alanında 7 Haziran 2010 tarihinde iki ülke Enerji Bakanlıkları ve enerji şirketleri arasında önemli belgeler imzalanmıştır. Bu belgeler, Türkiye ve Azerbaycan'ın doğalgaz fiyatından transit koşullarına kadar birçok sahada bir paket halinde ele aldıkları konularda varılan mutabakatın temelini oluşturmaktadır.⁵⁸²

Türkiye Azerbaycan arasındaki askeri işbirliğine baktığımızda; Azerbaycan ve Türkiye arasında ilk askeri anlaşma 1992 yılında imzalanmış, daha sonraki yıllarda bu alanda birçok anlaşma imzalanmıştır. Azerbaycan'ın ilk barış güçlerinin 1999 yılında Türkiye barış

⁵⁷⁸ Keskin Ş., "Saakashvili Dönemi ve Sonrası Türk-Gürcü İlişkileri" A.g.e.

⁵⁷⁹ T.C.Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Azerbaycan Siyasi İlişkileri" <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Et:28.05.2014

⁵⁸⁰ A.g.e.

⁵⁸¹ A.g.e.

⁵⁸² A.g.e.

birliği komutasında Kosova’da hizmete başlaması iki ÷lke arasında bu alanda bir sözleşmenin imzalanmasından sonra yapıldı. İki ÷lke arasında imzalanan anlaşmalar askeri işbirliğinin çeşitli alanlarını – askeri eğitim, askeri yardım, silah ve mühimmat satışı, ortak silah üretimi – kapsar. Ancak geniş kapsamlı savunma anlaşmasının hala imzalanmamış olması her iki ÷lke için ciddi stratejik yetersizlik olarak değerlendirilebilir. 16 Ağustos 2010 tarihinde “Azerbaycan ve Türkiye arasında stratejik işbirliği ve karşılıklı yardım hakkında” anlaşma imzalanırsa da, bu güvenlik ve savunma alanları için yeterli değildir. Sözleşme 22 Aralık 2010 tarihinde Azerbaycan Milli Meclisi’nde, Mart 2011 tarihinde ise TBMM’de onaylanmıştır. Bu sözleşmede taraflar arasında güvenlik alanında işbirliğinin genel çerçevesi hazırlanmıştır.⁵⁸³

Türkiye ve Azerbaycan arasında askeri işbirliği sadece askeri malların ticareti, askeri istihbarat, ortak tatbikatlar, ortak üretim, roket ve uzay teknolojisi alanlarında değil, bu işbirliğine paralel olarak savunma alanında da geliştirilmelidir. Taraflar arasındaki askeri işbirliğinin diğer bir önemli alanı da askeri sanayi alanında işbirliğinin artırılmasıdır. Azerbaycan ve Türkiye başka devletlerden bağımsız olarak silah sanayisini geliştirmek için insan sermaye sahiptir. Taraflar bu alanda işbirliğinin sadece hukuki ve teknik altyapısını hazırlamalıdır. Askeri endüstride başka devletlere bağımlı olmak iki ÷lke arasındaki askeri alandaki işbirliğinin geliştirilmesi önünde ciddi engeldir. Örneğin, Türkiye Azerbaycan’a “Fırtına T – 155” otomatik top (Stinger) satmak isterken, Almanya’nın bu topun motorunu üreten MTU şirketi Dağlık Karabağ çatışmasına dayanarak, satışa engel olmuştu. Her iki ÷lkenin askeri endüstrisinin bağımsız olması, esas hisselerin Azerbaycan veya Türkiye’de üretilmesi her açıdan avantaj sağlayacaktır. Tarafların ortak ürettikleri silahların kalitesi dünya standartlarına uygun olursa, bu zaman silah ticaretinde konumlarını güçlendirerek, üretilen silahların mayas değerini de önemli ölçüde azaltmak mümkün olabilir.⁵⁸⁴

4.10.TÜRKİYE-TÜRKMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Türkmenistan’ın bağımsızlığını ilk tanıyan ve Aşabat’ta ilk Büyükelçilik açan ÷lkedir. ÷lkemiz, Türkmenistan’ın tarafsızlık statüsüne destek vermektedir. Ortak tarihi, dili, dini ve kültürü paylaşan iki kardeş ÷lke ve halk arasında, “Bir Millet, İki Devlet” temelinde dengeli, karşılıklı saygı ve işbirliğine dayalı özel ilişkiler bulunmaktadır. İki ÷lke arasındaki işbirliği dış politika, ticaret ve ekonomi, kültür ve eğitim başta olmak üzere her alanda olumlu bir seyir izlemektedir.⁵⁸⁵

Türkmenistan 28 Eylül 1999 tarihinde 2000-2010 yılları arasında Türkiye-Türkmenistan ticari ve ekonomik ilişkilerini kapsayan bir işbirliği programını düzenleyen bir Çerçeve Anlaşması metnini Türkiye’ye sunmuştur. Ekonomik ve ticari ilişkileri sürdürmeyi amaçlayan bir iyi niyet belgesi görünümündeki metin üzerinde tam mutabakata varılmamış, ancak 4-6 Şubat 2002 tarihindeki iki ÷lke yetkililerinin görüşmelerinin sonucunda Türkmen

⁵⁸³ Cabbarlı H., “Azerbaycan Ve Türkiye’nin Askeri İşbirliği Ve Güvenlik Politikası”, 2013, <http://politikaakademisi.org> Et:28.05.2014

⁵⁸⁴ A.g.e.

⁵⁸⁵ T.C.Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Türkmenistan Siyasi İlişkileri” <http://www.mfa.gov.tr/> Et:28.05.2014

tarafından 1. Dönem Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantısının 2002 Aralık ayında Ankara veya Aşkabat'ta yapılması ve anlaşmanın toplantı sırasında imzalanması önerilmiş ancak Türkmenistan tarafından bu öneriye yanıt verilmemiştir. Cumhurbaşkanımız Sayın Abdullah GÜL'ün 5-7 Aralık 2007 tarihlerinde Türkmenistan'a gerçekleştirmeleri ziyaret sırasında Türkiye ile Türkmenistan arasında "Hükümetlerarası Türk-Türkmen Komisyonu Kurulmasına Dair Anlaşma" imzalanmış ve 2008 yılının ilk çeyreğinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Türkiye-Türkmenistan Hükümetler arası Karma Ekonomik Komisyon 1.Dönem Toplantısı 29-30 Nisan 2008 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki dönemde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Türkmenistan ziyareti ile iki ülke arasında 12 işbirliği anlaşması imzalanmış olup, başta enerji olmak üzere bilim ve teknoloji, diplomasi ve kültürel iş birliği gibi iki ülke arasındaki stratejik öneme sahip konular ele alınmıştır. Bu görüşmede iki ülke arasında 12 iş birliği anlaşması imzalanmıştır.⁵⁸⁶

Türkiye ve Türkmenistan arasındaki ticaret hacmi de hızla artmaktadır. 2012 yılında yaklaşık 1,8 milyar Dolar olan ikili ticaret hacmimiz, 2013 yılında 2,614 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türk işadamları, bağımsızlığın kazanıldığı ilk günlerden bu yana, Türkmenistan'ın kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Türkmenistan'da 600 civarında Türk firması kayıtlıdır. Türkmenistan, son yıllarda Türk müteahhitlik firmalarının Orta Asya'da en çok proje üstlendikleri ülke konumuna gelmiştir. Türkmenistan'ın bağımsızlığından bugüne kadar Türk müteahhitlik firmalarınca üstlenilen proje sayısı 1400'ün üzerinde olup, toplam proje tutarı 40,8 milyar ABD Dolarıdır. Türk firmalarının inşaat sektörü haricinde yoğun faaliyet gösterdikleri bir başka alan da tekstil sektörüdür. Türkiye ve Türkmenistan arasında insani alanda da yakın ilişkiler mevcuttur. Her yıl çok sayıda Türkmen vatandaşı ülkemize turizm veya ticaret amacıyla gelmekte, binlerce Türkmen öğrenci ülkemizde eğitim görmektedir. 2013 yılında Türkiye'ye gelen Türkmen ziyaretçi sayısı 150 bindir. Türkmenistan'da yaşayan 12 bine yakın vatandaşımız iki kardeş halk arasında önemli bir köprü oluşturmaktadır.⁵⁸⁷

---

⁵⁸⁶ Bozkurt S.B., "Türkiye-Türkmenistan İlişkilerine Giriş", 2014 <http://politikaakademisi.org/> Et:29.05.2014

⁵⁸⁷ T.C.Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye Türkmenistan Siyasi İlişkileri" A.g.e.

SONUÇ

Güçlü devletlerin, geçmişte belirli sınır çizgileriyle bölmüş oldukları dünyayı 20.yüzyılın sonlarına doğru bir bütün olarak ele alıp ekonomik çıkar arayışları küresel güç olarak devam etmişlerdir. Yine geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi toprak, kale, savaş, asker, silah, vb. gibi kavramların oluşturduğu nitelik ve niceliklerle elde edilen ekonomik çıkarlar 21. Yüzyıldan itibaren ise yerini politika, strateji, propaganda, terör, demokrasi, barış, insan hakları gibi kavramlara bırakmıştır.

Küresel güçler, hedefinde olan ülkede istikrarsızlık ve ekonomik çöküntüyü sağlamak amacıyla, gizli bir şekilde yürütülen örtülü propaganda faaliyetlerinin beraberinde diplomatik, ekonomik ve psikolojik baskılarla birlikte ekonomik kriz çıkarmak ve kaos ortamı oluşturmaktadır.

Devletlerarasında yaşanan savaşların ise yerini artık siyasi, dini, milliyetçi akımlar neticesinde iç karışıklık çıkartan ve ayaklanan grupların silahlandırılarak devlete karşı kullanılması şeklinde yapıldığı görülmektedir. Bu şekilde küresel güç konumunda olan ülke, asker zayıyatı vermeden sadece maddi destek ve el altından lojistik destek vererek devleti zayıflattıkları, tamamen güçsüz duruma düşürdükleri, devletleri bölerek parçalara ayırdıkları görülmekte, hatta bu amaçları için uluslararası örgütleri (BM, NATO vb.) de kullanmaktadırlar. Belirttiğimiz bu olaylar neticesinde zayıflamış ve ele geçirilmek istenen ülke istenen seviyeye gelindiğinde küresel güçler ve bu güçlerin taşeronluğunu yapan çok uluslu şirketler aracılığıyla ülke sömürülmektedir.

ABD için Avrasya, Sovyet etkisinin kırılmasına kadar önem arz etmemiştir. Bölgeye Sovyet etkisinin kırılması ve 11 Eylül saldırılarının akabinde terörle mücadele! adı altında Ulusal Güvenlik Planı oluşturmuş, bu plan çerçevesinde bölgede üsler kurma, asker sayısını arttırma yoluna gitmiştir. Son dönemlerde ise ABD, Kafkaslar da mobil ve daha hareketli üsler kurarak bölgeyi kontrol altında tutmak istemektedir. Enerji kaynakları açısından zengin olan Avrasya bölgesi ABD'nin Ortadoğu'ya bağımlılığını azaltılması açısından çok önemlidir. ABD, başta Azerbaycan ve Türkmenistan olmak bölgedeki enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden geçen boru hatlarıyla Avrupa'ya ve dünya piyasasına bağlanmasını amaçlamaktadır. Rusya, Çin gibi küresel güçlerin ve bölgesel güç konumunda olan İran'ın bölgedeki enerji kaynaklarının işlerliği konusunda etkisini azaltmak, dünya piyasasındaki etkisini sınırlandırmak istemektedir. ABD yine bölgede demokrasi, insan hakları vb. kavramları kullanarak İpek Yolu Stratejisini geliştirmiş, Amerika'nın bölgedeki ticari ve ekonomik çıkarlarının oluşmasını sağlamıştır.

Rusya için Avrasya bölgesi büyük önem arz etmektedir. Özellikle Rusya'nın Kafkasyalardaki etkisini kaybetmesi Rusya'nın küresel güç olarak varlığını devam ettirmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Bu nedenlerden dolayı Rusya bölgede özellikle de Güney Kafkasya'daki ülkelerle diplomatik, askeri, ve ekonomik işbirliğine girmektedir. Bu ilişkilerin beraberinde Rusya bölgede bulunan ABD ve NATO üslerini azaltarak veya tamamen kapatılarak hem bu küresel güçlerin etkisini azaltarak olası saldırıları bertaraf etmeyi hem de

Sovyet dönemindeki etkisini yeniden kazanmayı amaçlamaktadır. Yine diğer küresel güçlerin etkisini bertaraf ettirmek ve bu güçlere karşı bir blok oluşturmak için bölgede Avrasya Birliği Projesini geliştirmektedir. Dünya da en büyük doğal gaz rezervine sahip olan Rusya petrol ve kömür rezervi olarak önde gelen ülkelerindedir. Yine Avrasya Bölgesindeki enerji kaynaklarının özellikle AB ye olmak üzere dünyaya açılmasında boru hatlarının kendi topraklarından geçmesini sağlayarak stratejik konumunu yükseltmekte, AB ve Dünyayı kendisine bağımlılığını arttırmakta, bu enerji kaynaklarının ise alternatif yollardan dünya sunulmasına karşı da enerji politikası üretmektedir.

Çin'in de Avrasya Politikası Sovyet Etkisinin kırılması akabinde başlamış, Çin-Rusya ilişkilerinin normalleşmesiyle Orta Asya politikalarını geliştirmiş ise de bölgesinde etkisi diğer küresel güç olan devletler ile bölgesel güç olan Türkiye kadar yoktur. Çin'in bölgedeki politikası Rusya politikasına paralel benzerlikte devam etmektedir. Çin de bölgede ABD'nin etkisinin bertaraf etmeye ve Rusya'nın oluşturmak isteği Sovyet dönemindeki etkisini de kırmaya yönelik politikalar üretmektedir. Çin enerji açığını kapatmak ve Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak ve çeşitlendirmek amacıyla Orta Asya enerji kaynaklarını alternatif olarak görmekte, henüz ulaşamadığı Hazar enerji kaynaklarına ulaşmak amacıyla da yeni enerji politikaları geliştirmektedir.

Enerji konusunda dışa bağımlı olan Avrupa Birliği için Avrasya ekonomik, siyasi ve stratejik öneme sahiptir. Avrupa birliğinin izlemiş olduğu politika da ABD'nin izlemiş olduğu politikaya paralel olarak seyretmektedir. AB bölgeye yönelik, Sovyet tipi sosyalizmden Batı tipi serbest pazar ekonomisine dayanan liberal demokratik rejime geçmeye çalışan ülkelere malî ve teknik açıdan destek vermek amacıyla TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım), petrol ve doğal gaz ağlarının korunması geliştirilmesi, geliştirilmesi bilgi alışverişi sağlamak amacıyla INOGATE (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli), bölgedeki ticari faaliyetleri ve ulaştırma faaliyetlerinin geliştirmesi amacıyla TRACECA (Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru) programlarını geliştirmiş ve bu programları uygulamaktadır. AB nin enerji kaynaklarına ihtiyacı her geçen gün artmakta ve bu ihtiyacının önemli bir kısmını Rusya'dan ve Rusya üzerinden gelen boru hatlarından sağlamaktadır. AB'nin Rusya'ya bağımlılığının azaltılması amacıyla alternatif boru hatlarının geliştirmesine yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir.

Türkiye 2.Dünya savaşından sonra oluşan soğuk savaş şartları ile içe kapanık bir politika izlemiştir. Sovyet Rusya'nın yıkılması ile beraber bölgede yaşanan gelişmelerin hızına bir türlü yetişememiştir. Türkiye 2000 yılından itibaren pasif dış politikadan aktif dış politikaya geçmiştir. Avrasya'daki bölgesi içerisinde kalan ülkelerin çoğunluğuyla soybağı bulunan Türkiye'nin Avrasya politikası yeterli düzeyde değildir. "Tek millet, iki devlet" kavramı her ne kadar kullanılmış ise de bu ilişkiler ekonomik, siyasi ve stratejik açıdan istenen düzeye ulaşamamıştır. Yüzünü sürekli batıya dönenen, doğusuna batı kadar önem göstermeyen ve Avrupa Birliğine girmekle stratejik önemini arttıracığı sanan Türkiye, istenilen stratejik öneme sahip olmak istiyorsa bunu Batı ile değil Avrasya bölgesi ile elde edeceğini değerlendirmekteyim. Bu nedenle Türkiye, Avrasya'da iktisadi bütünleşme yollarını bütün olumsuz tecrübelerle rağmen zorlamalı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB)'ne hayat vermeye gayret etmeli, ECO'yu güçlendirerek işlerlik kazandırmaya

çalışmalıdır. Bu temelden bir Avrasya Ekonomik Birliği'nin doğabilme imkânlarını zorlamalıdır.⁵⁸⁸ Daha önce de bahsettiğimiz gibi Türkiye'nin, Çin'den hava savunma füzesi almaya karar vermesi, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün diyalog ortağı olmayı gerçekleştirmesi, 20 Eylül-4 Ekim 2010'da, Çin'le Konya'da ortak hava tatbikatı yapılması ve İsrail'e kapanan Konya'nın Çin'e açılması, 18.12.2012'de Türk haberleşme uydusu Göktürk-2 uydusu Çin'den fırlatılması Avrupa Birliğinden yoksun bırakılan Türkiye'nin Avrasya, AB ve ABD ile ilgili izlemiş olduğu politikanın değişmeye başladığının göstergesidir.

Türkiye, piyasa ekonomisine geçişte ve demokratikleşme sürecinde Avrasya ülkelerine tecrübe ve birikimini aktarmalıdır. Bu konuda somut ticari ilişkiler ve sivil toplum kurumları aracılığı ile alınacak neticelerin çok daha etkili ve rasyonel olacağı unutulmamalıdır. Türk girişimcilerin Avrasya'da faaliyet göstermeleri özendirilmelidir. Sivil toplum kurumlarıyla diyalogu ve dayanışması özendirilmeli, bu zeminde kurulacak uluslararası birliklere maddi/manevi gerekli olan tüm destek verilmelidir. Sivil toplum kuruluşlarının Avrasya'da sağladığı ve sağlayacağı başarının, devletin resmi kurumlarına göre hem daha az maliyetli, hem daha etkili ve kalıcı başarılar olmasının ötesinde, asıl bütünleşmeyi tesis edecek başarılar olacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Siyasi iktidarlar bunu anlamalı ve yeni Avrasya politikasını bu temeller üzerine yapılandırmalıdır. Yaşanan tüm olumsuz tecrübeler rağmen, bugün Avrasya coğrafyasında Türkiye, yeni bir toparlanma ve bir yeni tarihsel iddia ortaya koyma imkanlarına sahip görünmektedir. Türkiye'nin Avrasya coğrafyasına güçlü dönüşü, kuskusuz yeni ve güçlü bir Avrasya Vizyonu ile başlayabilir.⁵⁸⁹

Türkiye'nin Avrasya enerjilerine yatırım stratejilerine baktığımızda çeşitli Avrasya boru hatları projeleri geliştirilmiştir. Bunlar; Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans-Hazar) Doğalgaz, Azerbaycan-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Şah Deniz) Projesi, Rusya Federasyonu – Karadeniz - Türkiye (Mavi Akım) Doğalgaz Boru Hattı Projesi ve İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesidir. Avrasya'daki enerji kaynaklarının dünyaya sunumu açısından Rusya'ya muhtaç olan (başta AB olmak üzere) dünya ülkelerinin alternatif güzergahı olarak Türkiye şansının olduğu görülmektedir. Bu da gösteriyor ki Türkiye'nin bu enerji kaynaklarının aktarılması konusunda alt yapısının çok sağlam olması gerekmektedir. AB'nin günümüzde Ukrayna ve Rusya ile yaşadığı gibi sıkıntılar karşılaşması durumunda yüzünü Türkiye'ye dönecek AB'nin ve dünya ülkelerinin taleplerine cevap verecek konumda olması gerekmektedir.

Türkiye Avrasya petrol ve Doğalgaz yatakları üzerinde bulunan ülkelerle kültürel bağlarını daha da pekiştirip her konuda yanında olduklarını hissettirmelidir. Türkiye Avrasya'da rekabet edemediği küresel güçlerle işbirliği yapıp onlarında desteğini alarak hedef bölgede yatırım yapabilir. Örnek olarak Türk şirketleriyle yabancı şirketlerin konsorsiyum kurup bölgede petrol yada doğal gaz araması gibi.

Türkiye enerji kaynaklarının tam merkezinde bulunmaktadır. Kuzeyinde doğalgaz ve petrol kaynağı Rusya, Güneyinde petrol denizi Ortadoğu, Doğusunda enerji zengini Hazar –

⁵⁸⁸ Yazıcı E., “Yirminci Yüzyılın Başında Avrasya ve Türkiye'nin Avrasya Vizyonu” Kamu-İş Dergisi C:7, S:2, 2003, s.12

⁵⁸⁹ A.g.e.

Avrasya bölgesi bulunmaktadır. Enerji merkezlerine yakın olması bütün geçiş güzergâhları yani enerji boru hatlarının geçtiği merkezi üs konumunda olması gerekmektedir. Ancak geçmişte izlenen yanlış politikalar sebebiyle, Türkiye'nin bırakın enerji üssü olmasını kendilerine yetecek kadar enerjisi bile bulunmamaktadır. Bunun temel kaynağı ise güvendir. Türkiye'nin coğrafi konumunu iyi kullanması ve enerji ihtiyacı'nda göz önünde bulundurularak bu ülkelere güven verilmesi gerekir.

Küresel güçlerin Avrasya'da uyguladıkları lobicilik faaliyetlerini Türkiye'de uygulamalıdır. Küresel güçler Avrasya'da bürokrat ve siyasi iktidar yaşamış olduğu ikili ilişkiler neticesinde kendi enerji şirketlerine bölgede ayrıcalık tanıyıp başta petrol kuyusu açma ve enerji ihaleleri olmak üzere pek çok iş almaktadırlar. Türkiye'nin Avrasya ülkelerinde; Vakıf, Okul, Dernek, Üniversite, vb. teşkilatlar kurması bölge içerisindeki nüfuzunu daha da güçlendirecektir. Bu teşkilatlanma yapısını kurduğumuz zaman daha geniş kitlelere ulaşarak bölge içerisinde siyasi ve ekonomik anlamda başarılı olabiliriz. Türkiye Avrasya pazarına etkili olmak istiyorsa aynı zamanda halkın ve oradaki iş adamlarının takdirini kazanması ve güvenini elde etmesi gerekir. Dolayısıyla kamuoyunda yumuşak güç oluşturmalıdır. Bu güç; hedef ülkeye sağlık, eğitim, ekonomik, güvenlik ve savunma alanında yapılacak yardımlarla oluşturmalıdır. Avrasya da görev yapacak olan büyükelçi ve yöneticilerin görev yapacağı ülkenin dilini iyi bilmeleri aynı zamanda ticari zekaya sahip olmaları gerekir. Görev yaptığı ülkedeki istihbarı ve ekonomik konulara hakim olmalı ve bu konular hakkında üstlerine anlık bilgi vermelidir. Aynı zamanda buldukları bölgelerin pazarlarını iyi araştırmalı ve iş adamlarını bu bölgelere teşvik etmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAP – MAKALE - DERGİ

Ağacan K., “Rus-Gürcü Gerginliği Kronikleşiyor”, Stratejik Analiz, Cilt 7, Sayı 81, Şubat, 2007, s.12.

Ahmet Öztürk, Management of Trans-boundary Mega-Projects in the post-Cold War Eurasia: The Case

Alkan A., “Karadeniz Güvenliği”, Nobel Yayınları, Ankara, 2006 s.108.

Altunışık B. “AB’de Petrol Doğalgaz Piyasalarına Yönelik Politikalar Ve Türkiye Uygulamaları” AB’nin Enerji Politikası Ve Türkiye Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı (UPAV)Yayını,2004, Ankara, s.152

Amanov Ş., “ABD’nin Orta Asya Politikaları” İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007,

Atılgan İ., “Türkiye’nin Enerji Potansiyeline Bakış” Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der, Cilt 15, No 1, 31-47, 2000,

Arı T.,”Geçmişten Gümüze Ortadoğu”, 2008, s.400

Andican A., “Çin Satrancında Orta Asya”, Asam Yayınları, Cilt:12, Sayı:1, 2006.

Apak S. ve Aytaç A. “Küresel Krizler”, Avcıol Yayınları, İstanbul 2003, s.199

Aras O.N, Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, s. 37-38

Azer Ö.A., “Çin’in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası”, Enerji ve Tabii Kaynaklar, www.enerji.org. Et:29.04.2014,

Aydın, M. “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler.” Türk Dış Politikası. Baskın Oran (der.). 2002, İstanbul: İletişim,

Aydın, M.,”New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus: Causes of Instability and Predicament. Ankara: SAM. S.57

Aydın N. “Küresel Güç Oyunları”, Paraf Yayınları , Kasım 2011, s.189

Azerbaycan” (Resmi Gazete), Bakı, 05.1.1995, s.1.

Bağcı H. E., “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 28 (Mart 2003), (2003), s.77.

Bal İ. “Değişen Dünyada Uluslar Arası İlişkiler”, Lalezar Kitap Evi,2008 Ankara, S.421

- Bayraç H.N.,“Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı:1, 2009,
- Bilgin M. “Enerji Savaşları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005” s.294
- Bilgin M., “Avrasya Enerji Savaşları”, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 84-85
- Bilgin M., “Geopolitics of European natural gas demand: Supplies from Russia, Caspian and the Middle
- Bingöl O. “Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri” Karadeniz Araştırmaları, 2014, s.14
- Bozkurt G.S., “Gürcistan’daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya’nın Tutumu”, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı 19, 2008,
- Bölme S.M., “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik Ve Değişim”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 34 , s. 51-71.
- Brzezinski Z., “Büyük Satranç Tahtası”, inkılap Kitapevi, İstanbul, 2005, s.43
- Brzezinski Z., The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives,(New York: Basic Books, 1997), s. 46-47.
- Brzezinski Z., Scowcroft, a.g.e. , s. 191.
- Budak T., “Orta Asya’da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye” Bilge Strateji, Cilt 5,Sayı 9,2013
- Cole B.D., “Oil for the Lamps of China”- Beijing’s 21st Century Search for Energy, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 2003, s.15-16
- Çapoğlu G. “ Küresel Güç Dengesi ve Türkiye” Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, Mart 2010, S.11
- Çomak İ., Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar - 2, Tasam Yayınları, İstanbul, 2009, s.105.
- Çolakoğlu S., “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Ve Çin – Orta Asya İlişkileri”, OAKA, Cilt:1, Sayı:2,s.38-55,
- Danilovic, V. When the Stakes are High Deterrence and Conflict Among Major Powers. Michigan: The Univeristy of Michigan Press. 2002
- Davutoğlu A., Stratejik Derinlik:Türkiye’nin Uluslararası Konumu, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 29.
- Devdarianı Jaba,“Georgia and Russia: The Troubled Road to Accommodation”, 2005, s.190.

- Dilli B., “Enerji Kaynaklarının Taşınmasında Türkiye’nin Konumu”, Sarem Enerji Arz Güvenliği (Sempozyum), Ankara, Sarem Yayınları, 2007, s. 98
- Djalili M. ve Kellner T. “Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB’nin bitiminden 11 Eylül Sonrasına”, (Çev:Uzmen R), Bilge Kültür Sanat, 2009 İstanbul, s.:180
- Dokuzlar B., “Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz”, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006
- Dugin, A., Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, Çev. Vügar İmanov, 2003, İstanbul, Küre Yayınları.
- Duran H., Yılmaz K.K., “Devi Bağlayan Bağlar: Çin’in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı”, Avrasya Ekonomileri Üzerine Uluslararası Konferans 2011, Oturum 1B: Uluslararası İlişkiler, s. 39.
- Düren Z., “Kültürlerarası Koalisyon Gereği ve Sinerjik Arayışları” İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, No:36, Mart 2007, s.87
- DPT. Hazine Müsteşarlığı, 2011-2013 Orta Vadeli Program (Ekim 2010); Ayrıntılı bilgi için Bkz
- Efegil E. “Türk-Rus İlişkiler: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç”, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004,
- Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü , Küresel Ekonomik Gelişmeleri İzleme Değerlendirme Dairesi. “Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni” Ocak 2014
- Ekrem E., “Çin’in Orta Asya Politikaları”, İnceleme-Araştırma Dizisi Yayın No: 04
- Fariz İsmayılzadeh, Russia’s Energy Interests in Azerbaijan, A comparative study of the 1990s and the 2000s / Global Market Briefing, Russian Foreign Energy Policy, sayı 12.
- Gasımov, M. “Rusya’nın Azerbaycan Politikası.” Avrasya Dosyası, Kazakistan Kırgızistan Özel, Cilt 7, Sayı 4, 2001-2002,
- Gerger H. “Kan Tadı ABD’nin Kara Tarihi” Yordam Kitap,2012 İstanbul, s.11
- Gökçeğöz S. “Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl : 3, Sayı:5, Haziran 2007.
- Gökçeğöz S. “Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl : 3, Sayı:5, Haziran 2007.

Gönül G. “AB’de Doğal gaz, Petrol, Kömür ve Nükleer Enerji”, Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları III, Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı (UPAV) Yayını, 2003 Ankara., s.151

H. Baymirza, Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi, Ankara :Türk Tarih kurumu Yayınları, 2004, s. 364. Ayrıca Bakınız, A, Yalçınkaya, Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğüm, Lalezar Kitapevi, 2006.

Hale William, “Türk Dış Politikası 1774-2000”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s.285.

Harrop J. “The Political Economy of Integration in the European Union”, Thirt Edition, Edward Elgar, Cheltenham 2000

Harvey D. “Yeni Emperyalizm”,Çev.Hür GÜLDÜ, Everest Yayınları, İstanbul 2003, s.42

Havva Memmodova, “ Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümleme Sürecinde Haydar Aliyev’in Diplomasi Yöntemi, USAK, s. 178,

Has K.,” Türkmenistan-Rusya İlişkilerinde Temkinli Diplomasi” analist:20, sayı :1

Hekimoğlu, Asem Nauşabay, Rusya’nın Dış Politikası I, Vadi Yayınları, Ankara , 2007,

Huang C. & Sutter R., “Military Diplomacy and China’s Soft Power”, Comparative Connections: A Quarterly E-Journal on East Asian Bilateral Relations, N:2, 2006, s.75-84

Huasheng Z., “Security Building in Asia and the Shanghai Cooperation Organization”. Slavic Research Centre, Sayı 2, s.283-314.

H.Pazarıcı, Avrupa Topluluklarının Uluslar Arası İlişkileri (Hukuksal Çerçeve), Ataum Yayını: Ankara, 1991, s.181-184.

International Trade Statistics, WTO Publicatons, Switzerland. 2006, Yiğit, M., Ekonomik Entegrasyon, Beta Yayınları, 2003, İstanbul,73

İlhan S., “Avrupa Birliği’ne Neden Hayır? Jeopolitik Yaklaşım”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.

James R. Blaker, United States Overseas Basing: An Anatomy of the Dilemma, New York, Praeger, 1990, s.9.

Jan Kjærstad and F. Johnsson, “Prospects of the European gas market,” Energy Policy, Cilt 35, Sayı :2, February 2007, s. 869-888.

John Young & John Kent, International Relations since 1945: A Global History, (Oxford: Oxford University Press, 2004), ss. 645-646.

Joseph Laurence Black, Russia Faces NATO Expansion: Bearing Gifts or Bearing Arms?, (Lanham:Rowman & Littlefield, 2000), s. 50.

- Kalkan İ., “Kazak Petrolleri ve Uluslararası Güçler”, Yalçınkaya A. ve dig.(Der), “Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları”, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998, s.67
- Kamalov İ. “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 21, 2009, s.14.
- Kamalov İ. “Moskova’nın Rövanşı”, 2008, s.103-104.
- Kamalov İ., “Ukrayna Çevresinde Binyıl”, Cilt 2,Sayı 4, 2005, s.52.
- Karaca K., “Güç Mücadelesi Arasında Ukrayna”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 12, Aralık 2008
- Karaca R. K., “Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba”, II. Baskı, 2004, sayfa 25-26.
- Karaca R. K., “Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Şubat 2003., s.36
- Kasım K., “11Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları”, USAK, 2006, Cilt1, No: 1 ss.19-35
- Kharas H., “Herkesi Yukarı Çekmek”, FB Özel Raporu, Foreign Policy, Mart/Nisan 2005, s.27-42
- Kızılıç R., “Rusya Yönetim Sistemi”, s.575.
- Kinsey J., Marketing in Developing Countries, Mc-Millian Publishing, New York, 1998, s.212
- Kireyev, N., Avrupa Konseptleri Işığında Rusya-Türkiye İlişkileri, Der: Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, İstanbul, Yay No.45.
- Kissinger H. “White House Years”,Brovn And Company,1979, S.914
- Kona G.G., “Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları”, IQ Yayıncılık, 2003, s.110
- Kurat A. N., “Rusya Tarihi”, 4. Baskı, 2009, s.32.
- Kutal G., Büyükuslu A. R., “Çokuluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi”, İstanbul, 1996, s.55
- Külebi A., “ Türkiye’nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gereklik”, Bilgi yayınevi, Ankara,2007
- Leonard M. ve Grant C. “Georgia and The EU: Can Europe’s, 2005, s.6

Luft G. "United States: A Shackled Superpower", İçinde Luft G. and Korin A. (eds.), Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook, United States of America: Praeger Security International, 2009, s.150

Mackinder H.J., "The Geographical Pivot of History", Geographical Journal, vol. XXIII, (1904), s. 421-444

Marx K., "Kapital: Ekonomi Politikin Eleştirisi", Yordam Kitap, 2011 İstanbul, s.718

Mary E. Gallagher, "China in 2004: Stability Above All", Asian Survey, Cilt: 45, Sayı: 1, Ocak/Şubat 2005, s.31

Mearsheimer J.J., "Tartışma, FB Özel Raporu, Foreign Policy", Mart-Nisan 2005, s.31-34

Meftun M., "Politik ve Bölgesel Güç", Hazar Yayınları, 2004, s.106

Mejdunarodnoye Pravo, "Sbornik Dokumentov (Uluslararası Hukuk. Belgeler Toplusu)", II. Cilt, Moskova, 1996.

Mert O., "Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan", IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004,

Michael Rywkin, "Russia and the Near Abroad Under Putin", American Foreign Policy Interests, Sayı:25, No. 1, 2003,

Morningstar R.L., "Remarks on the Importance of Caspian Oil and Gas Pipelines", 17th Congress of the World Energy Council, Houston, Texas, 15 Eylül 1998.

Mutlu E. C., "Uluslararası İşletmecilik", Beta Basım Yayım Dağ. A. Ş., İstanbul 1999,

Narin M., "Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları Ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2006 Cilt: VI, Sayı:1, S.: 151-167,

Narin M., "Türkiye'nin Enerji Yapısı ve İzleyeceği Öncelikli Politikalar", Asomedia, Sayı:Ağus.-Ey., (2008), s.52

İyikan N., " ABD'nin Azerbaycan Politikalarına Etki Eden Parametreler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 21, 2009, s. 257-258,

Nilas S., "China and Central Asia: A New Great Game or Traditional Vassal Relations?", s.583.

Nuraniye H.E., "Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)", Asam Yayınları, 2003, s.131

Nusret E., "Küreselleşme ve Gümrük Birliği", İstanbul Ticaret Odası Yayın: İstanbul, No:47, s.37-38,

- Oğan, S. ve Kanbolat, H. (2001). “Kafkasya Terazisi’nde Yeni Dengeler:Putin’in Azerbaycan Ziyareti.” Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 10
- Ketenci O., “Avrupa Birliğine Girişin Bedeli: Nabucco”, Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, (2009), s. 155
- Okçuoğlu İ.”Emperyalist Küreselleşme ve Jeopolitika”, İstanbul, s.306.
- Olçar K., “Karadeniz Politikaları ve Türkiye-Ukrayna Stratejik İlişkileri”, IQ Yayınları, İstanbul, 2007, s.313
- Ödün, M. R., “Geleceğin Güvenlik Anlayışında Orta Doğu ve Kafkasya”, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar-Tehditler Fırsatlar, KSÜ Yayınları, 2008. s.25
- Öğün B., “ABD’nin Orta Asya Rakipleri”, 2011, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <http://www.21yyte.org/> Et: 04.05.2014
- Öğütçü M. “ 2023 Türkiye Yol Haritası”, İstanbul Etkileşim, Yayınları, 2007
- Özalp N., “Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu”, Panorama Dergisi, Şubat 2004, Sayı:1
- Özcan A. S., “Rus Azınlıklar”, 2005, s.76-77
- Özer A. “11 Eylül ABD, Türkiye Ve Küreselleşme” Peri Yayınları, 2003, s.62
- Özer S., “Bağımsızlık Sonrası Gürcistan-Avrupa Birliği İlişkileri”, 2007 s.109
- Öztürk A., “Obama Yönetiminin Gürcistan Politikası:2008-2010” Cilt:5, Sayı: 9, ss. 1-26, 2010
- Öztürk A., “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar”, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, 2009, s. 11.
- Pak K. Lee, “China’s Quest for Oil Security: Oil (Wars) in the Pipeline?”, s.279.
- Pala C., “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, Avrasya Dosyası (Enerji Özel), Cilt:9, Sayı: 1, (2003), s. 34-36
- Pamir A.N., “Enerji Güvenliği”, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:58,Şubat 2005
- Pamir N., “ABD Politikalarının Kıskaçında Irak ve Türkiye’nin Enerji Denklemleri”, Cumhuriyet Enerji Dergisi, Sayı: 2, (2008), s. 12
- Pamir N., “Kafkaslar ve Hazar Havzası’ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, Türkiye’nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri, İstanbul, 2006

- Pehlivan Türk B., “Çin’in Afrika Atağı ve Enerji”, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:83, Mart 2007, s.80
- Petrov N., Ryaboy A., “Russia’s Role in The Orange Revolution”, Revolution in Orange, Carnegie Endowment Press, 2006, s.146.
- Pham J.P. “Beijing’s Great Game: Understanding Chinese Strategy in Central Eurasia”, s.57
- Purtaş F., “Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu”, 2005, s.238
- Respublika Gazetesi, Bakı, 06.05.1999, s.3.
- Qystein N. “Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı”, 2004, s.104
- Qystein N. “Petrol ve İslam“ 1997, s.222
- Sandıklı A., “Geleceğin Süper Gücü Çin”, Bilge Strateji Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2009, s.43
- Sandıklı A., Küreselleşen Dünyada Birlik Oluşturma Stratejisi ve Egemen Devletler Birliği, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2003, s. 159.
- Sapmaz A. “Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008,
- Sarıkaya Y., “Rusya Federasyonu’nun Gürcistan Politikası”, Editör: ÖZTÜRK, Osman Metin ve Yalçın Sarıkaya, Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz, Platin Yayınları, Ankara, 2005,
- T.C. Hazine Müsteşarlığı., Satın Alma Gücü Parkesine Göre GSYH; Ayrıntılı bilgi için Bkz. IMF. Dünya Ekonomik Görünümü Raporu (Ekim 2012).
- Scott R.E., “Russia and Georgia After Empire”, Russian Analytical Digest, Sayı 13, Ocak 2007,
- Selanik C., Enerji Koridoru Olarak Türkiye, TMMDB Türkiye 5. Enerji Sempozyumu, 21-23 Aralık 2005, Ankara. S.646
- Sevim C. “Enerji Teknolojilerindeki Anlayış Model Değişimi ve Hızlı İklim Değişikliği”, 2011, Journal Of Yaşar Universty, Sayı 21, s. 3515-3522
- Sevim C. “Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 13, 2009, s.93-105
- Sevim C., “Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri, s. 59
- Soltan E., “Türkmenistan Ve Rusya: ‘Gaz’ üzerinde kurulan ilişkiler”, ASAM, Rusya-Ukrayna Araştırmalar Masası.
- Somuncuoğlu T., “Azerbaycan Ülke Raporu”, Nisan 2011

Studies of GAP Water and Baku-Ceyhan Pipeline Projects, Doktora Tezi, Keele University, 2006, Chapter.

Tağraf H., “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu işletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002

Tang Y., “Çin Orta Asya Uluslar arası Petrol-Doğalgaz Güvenlik Kanallarının İnşasına Dair Düşünceler”, 2007, s.17-21

Tanrısever O.F., “Rusya-Gürcistan İlişkilerindeki Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu Mu?”, Stradigma, Ağustos 2003,

Tellis S., & Ahsley J., “Büyük Satranç Tahtası”, FB Özel Raporu, Foreign Policy, 2005, s.36-38.

Torbakov I., “Rusya’dan Ayrı ya da Rusya’nın Bir Parçası: Ukrayna Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı”, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s.299.

Trenin Dmitri, “Russia in The Caucasus: Reversing the Tide”, BrownJournal of World Affairs, Cilt 15, Sayı 2, Bahar-Yaz 2009,

Uluslararası Enformasyon Programları Dairesi, “Kısa ABD Tarihi” s.3

Ulutaş M. “Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye’nin Konumu”, Cumhuriyet Enerji, EMO Yayını, Sayı: 1, Ocak-2008, Ankara, s.10.

Usul, A.R. “Avrupa Birliği'nin Or ta Asya Politikaları: Sessiz ve Derinden”, s.205

Ülger İ. K., “Avrupa Birliği El Kitabı”, Ankara, 2003

Üşümezsoy Ş. “Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası”, İleri Yayıncılık,2006 İstanbul, s.15

Üşümezsoy Ş., Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları, İstanbul, İnkılap Kitapevi Yayını,2003,s. 214

Wei L. ve Liu Q., “Orta Asya Bölgesinde Enerji Mücadeleleri ve Çin’in Enerji Güvenliği” 2006, s.73-78

Yapıcı U. “Yeni Soğuk Savaş”, Başlık Kitabevi, İstanbul, 2007, s.98.

Yazıcı E., “Yirminci Yüzyılın Başında Avrasya ve Türkiye’nin Avrasya Vizyonu” Kamu-İş Dergisi C:7, S:2, 2003

Yeni Azerbaycan Gazetesi, Bakı, 27.03.1996, s.2.

Yenedede İ. “Turkey’s Place in Energy Geopolitics in Its Region” 2006,

Yergin D. “ Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, İş Bankası” Kültür Yayınları, 1991 İstanbul, s.170

Yılmaz S., “Yükselen Güç Çin’in Güvenlik Politika ve Stratejileri”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2008, s.77-98

Xiaowen Y., Haoyunve W., ve Shunhua X., “Orta Asya Doğalgaz Boru Hatları İnşası ve Çin’in Doğalgaz İthaline Etkisi”, 2010, s.9-11

Yüce Ç.K, Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele, s. 148

Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft, America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy, Moderated by David Ignatius (New York: Basic Books, 2008), s.174.

TEZLER

Ahundzade E., “Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ulus Devletlerin Ekonomik Yapılarına Etkileri: Azerbeycan Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, 2008

Alsirt F.T., “Bağımsızlık Sonrası Gürcistan’ın Yeniden Yapılanması ve Bu Süreçte Türkiye ile İlişkileri”, Y.Lisans Tezi, 2009, s. 4-6.

Avcı Ö. “Türkiye-Avrupa Birliği Enerji Üretim Ve Tüketiminin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi” Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.127

Ayhan E.A., “Enerji Kaynakları, Dünya Enerji Güvenliği ve Orta Asya Jeopolitiği Çerçevesinde Türkiye’nin Enerji Politikaları ve Ekonomik Yansımaları”, Y. Lisans Tezi, 2009,

Bişkin M. C. “ABD – AB - Rusya Üçgeninde Ukrayna Ve Gürcistan’da Güç Mücadelesi” Y.Lisans Tezi, Haziran - 2010

Bülent U., “SSCB’nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri”, Y.Lisans Tezi, 2003,

Çakır S. “Şanghay İşbirliği Örgütü ve Küresel Güç Mücadelesine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, 2010

Çetin C., “Küreselleşme ve Küresel Ekonomi İçerisinde Türkiye’nin Konumu”, Yüksek Lisans Tezi, 2006, S.3

Gel F.A., “Yeni Yüzyılda Azerbaycan’ın Sosyo- Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle İlişkileri” Yüksek Lisans Tezi, 2006

Gürün F., “Globalleşme ve Çokuluslu şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri”,Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.38

- İmrak Z. “Çok Uluslu İşletmelerde Uluslararası Halkla İlişkiler Faaliyetleri: Taşımacılık Sektöründen Deutsche Post DHL Üzerine Bir İnceleme” Yüksek Lisans Tezi, 2012
- İnce N., “Uluslararası Sistemde Sert, Ekonomik Ve Yumuşak Güç Kullanımının Kriz Dönemlerinde İthalat Ve İhracata Etkileri: Türkiye Örneği”, Yayımlanmamış Y.Lisans Tezi, 2014
- Karaarslan H., “Çin Halk Cumhuriyetinin Sahip Olduğu Güç Unsurları Çerçevesinde Geçmişinin, Bugününün Ve Geleceğinin Değerlendirilmesi” Y. Lisans Tezi, 2012
- Karaca R. K., “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye Cumhuriyeti – Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri”, Doktora Tezi, 2007.
- Karahasanoğlu M. A., “Rusya’nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi”, Y.Lisans Tezi, 2012,
- Karamahmut H., “Ekonomik ve Stratejik Açından Hazar Havzası”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998
- Kurbanov B. “Orta Asya’da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği” Y.Lisans Tezi, 2006,
- Kurt S., “Türkiye’nin Enerji Tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi” Y.Lisan Tezi, 2006
- Yıldırım Y., “Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü”, Y.Tezi, 2010
- Kemer E., “Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye’nin Oynayacağı Enerji Köprüsü Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, 2011
- Kurt S., “Türkiye’nin Enerji tedarik Politikalarının Avrasya Enerji Boru Hattı Projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi” 2006, Yüksek Lisans Tezi
- Saygın İ., “Değişen Avrasya Jeopolitiğinde Karadeniz’in Yeri: Aktörler, Politikalar Süreçler” Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009,
- Serazhatdinova G. “Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Turizm Şirketlerinin Yeri ve Türkiye’nin İstihdamı Üzerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE,2007. S.42
- Veliev C., “Azerbaycan Dış Politikasının Enerji Boyutu”, Y. Lisans Tezi, 2006,
- Yıldırım H., “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi”, Y.Lisans Tezi, 2007, s.6
- Yılmaz H., “Küresel Ekonomik Güçlerin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Enerji Kaynaklarına Yatırım Stratejisi İle Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Enerji Kaynaklarına Yatırım Stratejisi,” Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi, 2014

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

ABD Avrasya Enerji Politikalarında Kuşatılmakta Mı?” 2023 Dergisi sayı:71 Kay.Tar: 18.8.2008,

http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=102:abd-avrasya-enerji-politikalarinda-kuatilmakta-mi&catid=15:strateji&Itemid=257, Et: 26.04.2014, s14:25

ABD Kafkasyadaki Mobil Üslerle Orta Asya'yı da Kontrol Edecek"

http://www.zaman.com.tr/dunya_abd-kafkaslardaki-mobil-uslerle-orta-asya-yi-da-kontrol-edecek_149842.html, Et: 29.04.2014 ,17:38

ABD'nin Asya'da yeni arayışları sürüyor.” www.kemalist.org/

ABD İthalatı İhracatı, www.ekonomistim.com,15.07.2013,Et:10.12.2013,22:00

Akbaş Z., “ Küresel Ekonomik Krizlerin Önemini Artırdığı Enerji Kaynakları Üzerinden Yaşanan Rekabetin Uluslararası İlişkilere Etkisi”,

<http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/2.pdf> , Et:29.04.2014

Alperen Ü., “Çin-Vietnam İlişkilerinde Güney Çin Denizi Sorunu”,

<http://www.bilgesam.org/incele/126/cin-vietnam-iliskilerinde-guney-cin-denizi-sorunu/>
Et:05.04.2014

Aras O.N., “Yasanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi” Qafqaz Üniversitesi Bakü-Azerbaycan <http://www.osmannuriaras.com/makale4.htm> Et:12.05.2014

Arı T. “Petrol: Amerikan Politikalarının İtici Gücü” www.tayyarari.com,Et:10.12.2013,

Atmaca N., “BTE’de İlk Gaz”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/4478637.asp?sd=3> Et: 26.04.2014

Avcı E., “Çin’in Kafkasya Politikaları”, 2014 Mart, www.usbed.com, Et:05.05.2014, s:16:00

Avrasya Dansına Davet”, <http://www.milliyet.com.tr/2005/07/06/yazar/kohen.html>.
Et:09.03.2014, 01:20

Avrasya, <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/avrasya>, Et: 08.03.2014,

Avrasya’daki Yeni Jeopolitik Koşullarda Türkiye’nin Konumu ve Seçenekleri”

https://groups.yahoo.com/neo/groups/E_TURKEY/conversations/topics/8044 Et:28.05.2014

Avrupa Birliği, Wikipedia,10.10.2013,12:24

Avrupa Birliği Bakanlığı “Avrupa Birliğinin Tarihçesi”

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105>

Avrupa ülkeleri Türkmenistan'ı güvenli doğalgaz tedarikçisi olarak görüyor!”

<http://www.enerjiportasi.com/6330--HaberGosteravrupa-ulkeleri-turkmenistan%E2%80%99i-guvenli-dogalgaz-tedarikcisi-olarak-goruyor!.html> Et:19.05.2014

Ayzatbek Beşov, “Vizit Putina v Kirgiziyu: Geopolitiçeskoye Proşeniye”,
http://www.bbc.co.uk/russian/international/2012/09/120921_kyrgyzstan_putin_visit.shtml,
(28.10.2013).

Baysal E., Rusya fiyatı indirim yapacak Mavi Akım İsrail'e uzatılıyor, Zaman Gazetesi,
http://www.zaman.com.tr/ekonomi_rusya-fiyatta-indirim-yapacak-mavi-akim-israil-e-uzatiliyor_253184.html , Et:22.05.2014

BBC Turkish, “Mavi Akım Vanası Resmen Açıldı”, Erişim (17.11.2005),
<http://www.bbc.co.uk/>

Bıykoğlu N. “Enerji, Doğalgaz ve Türkiye'nin Avrupa Enerji Güvenliğindeki Rolü”
<http://enerji2023.org>, Et:16.12.2013,11:22

Bilgin M., “Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye Arasındaki Açmazlar ve Stratejik Açılımlar” s.8,
<http://www.stratejikongoru.org/> Et: 05.05.2014

Biresselioğlu E. “Türkiye' nin genel enerji profili ve yenilenebilir enerjinin payı”,
07.09.2012, [http:// www.alternatifenerji.com](http://www.alternatifenerji.com), Et:16.12.2013,

Bayraç N. “Türkiye’de Petrol, Sektörünün, Yapısal Analizi”, 12.10.2007, www.türksam.org

Bozkurt S.B., “Türkiye-Türkmenistan İlişkilerine Giriş”, 2014
<http://politikaakademisi.org/turkiye-turkmenistan-iliskilerine-giris/> Et:29.05.2014

Cabbarlı H., Abdullayeva V., “Azerbaycan Dış Politikasının Temel Özellikleri”
<http://www.kafkassam.net/> 12.05.2014

Cabbarlı H., “Azerbaycan Ve Türkiye'nin Askeri İşbirliği Ve Güvenlik Politikası”, 2013
<http://politikaakademisi.org/azerbaycan-ve-turkiyenin-askeri-isbirligi-ve-guvenlik-politikasi/>
Et:28.05.2014

Aydemir C. ve Kaya M., “Küreselleşme Kavramı Ve Ekonomik Yönü” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,Issn:1304-0278 Bahar-2007 C.6 S.20 ,s.277, <http://www.e-sosder.com/dergi/20260-282.pdf>, Et:29.06.2009

Can K., “Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası”, 2008,
www.avrupa.marmara.edu.tr/dosya/calisma%20gruplari/calismalar_komsuluk/calisma1.pdf,
s.10, (21.10.2009)

Canat Mominkulov, “Çin ve Türkmenistan'ın Enerji İlişkileri”
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4399> Et:25.04.2014

Cihan, 2013, www.zaman.com, Et:16.12.2013,

Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament, An Energy Policy for Europe, Brussels, 10 January 2007, COM(2007) 1 final, p. 23,
<http://209.85.229.132/search?q=cache:vg4XzWBoUXsJ:ec.europa.eu/energy/green-paper->

energy/doc/2006_03_08_gp_document_en.pdf+Green+Paper:+A+European+Strategy+for+Su
sustainable&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, Erişim 20 Nisan 2009.

Country Profile: Ukrayna, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102303.stm
(05.01.2010)

Dikkaya M., “Çin-Orta Asya İlişkilerinde Doğal Gaz Faktörü ve Muhtemel Bölgesel
Sonuçları”, 2010, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1321>. Et:22.03.2011

Dilbirliği M. “Avrasya’da Yeni Enerji Savaşları”,2012, www.dunyabulteni.net Et:10.10.2013,

Doster B., “Dünya Siyasetinde Avrasya’nın Yükselişi”, 2013
<http://www.turkmetal.org.tr/default.asp?page=arastirmalar&id=13278>, Et:12.03.2014, 19:51

Dubien Arnaud, “The Opacity of Russian-Ukrainian Energy Relations”, Arnaud 2007
www.ifri.org/files/russie/ifri_dubien_russie_ukraine_gas_ANG_mai2007.pdf,
23.09.2009,S.11-12.

E.P.D.K,2012,www.epdk.gov.tr, Et:17.12.2013,09:00

East,” Energy Policy, 2009, doi:10.1016/j.enpol.2009.05.070, s. 1-5.

East,” Energy Policy, 2009, doi:10.1016/j.enpol.2009.05.070, s. 1-5.

EBRD, Renewable Development Initiative, Country Profiles,
<http://ebrdrenewables.com/sites/renew/countries/russia/profile.aspx>,15.08.2010,

EİA, 2010, www.eia.gov, Et:13.12.2013,19:00

Energy Information Administration, “World Proved Reserves of Oil and Natural Gas, Most
Recent Estimates”, 2009, <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html>,
20.10.2010

Erhan, Ç.“ABD’nin Orta Asya Politikası Ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar”, Ekim 2003,
Sayı-9, s.4 Alıntı: “Küresel Güç ABD: Değişen Avrasya Bakışı”
<http://www.akademikperspektif.com>, ET:08.04.2014,

Erkin, T. “Artan Rekabette Başarılı olmak için Türk Yatırımcıları Sahip Oldukları Avantajları
Kullanmalıdır”, <http://www.elegans.com.tr/arsiv/65/haber019.html>, Et:21.03.2014,

Esra H., “Avrupa Birliği - Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?)”, 2008,
Cilt:3 Sayı:5 www.usak.org.tr

EU Commission, EU Energy Security and Solidarity Action Plan: Second Strategic Energy
Review,
http://ec.europa.eu/energy/strategies/2008/doc/2008_11_ser2/strategic_energy_review_memo.pdf,
Et: 11.05.2014

European Commission (2006a).European Union Energy and Transport in Figures 2006,
Brussels, EC. Eurostat,2012, ec.europa.eu,Et:15.12.2013,10.30

Gelişim Hachette, Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, Sabah Yayınları, 1993.s 811-812

Günay K. “Türkiye’de Ekonomik Gelişmeler ve 2012 Yılı Beklentileri”,2008-2011
<http://www.muhasip.com>, Et:16.12.2013,12:00

Güntekin F., “Çokuluslu İşletme Ve Uluslararası İşletme”,s.7,(25 Haziran 2009)
<http://fikretgultekin.com/yukseklisans/%C3%87okuluslu%20%C4%B0%C5%9Fletmeler.pdf>

Gürcistan’da Silah Ukrayna’da Gaz, <http://www.birgun.net> (08.07.2010)

Güvenliğine Etkileri, ASAM, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, 13.03.2006,
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=914&kat1=11&kat2=> , (24.09.2006)

Kazancı H., “Putin’in Ortadoğu Açılımı”, www.tusam.net/, Aktaran: Aydın N. “ABD’nin ve Rusya’nın Yeni Güç Politikaları ve Türkiye” <http://www.enerji2023.org/> Et:21.05.2014

http://www.ortadogugazetesi.net/haber_d.asp?haber=4688Sovyetler

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=177424>, “Türkmenistan kilit ülke”

<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi/sayi21/%C4%B0Y%C4%B0KAN,%20NECAT%C4%B0.pdf> 2013, Et:29.04.2014

<http://www.zaman.com.tr/?hn=205993&bl=yazarlar&trh=20050830>

John Feffer, “The Costs and Dangers of NATO Expansion”, Foreign Policy in Focus, 1 Kasım 1996; (http://www.fpif.org/reports/the_costs_and_dangers_of_nato_expansion).

Kaban M. “Doğalgaz tedarikçisi olarak Rusya ve Türkiye’nin arz güvenliği” 2010,
www.rusyaenerji.blogspot.com, Et:05.12.2013,

Kantörün U. “Avrupa birliği ve Türkiye’nin enerji politikaları”,2010,
https://www.academia.edu/4207647/Avrupa_Birligi_ve_Turkiyenin_Enerji_Politikalari_Ufuk_KANTORUN , Et:21.05.2014

Kaya A. “National Interest”, 2013 temmuz, <http://www.dunyabulteni.net>, Et:10.12.2013,

Kaya F., “Rusya’nın Yeni Dış Politika Vizyonu: Avrasya”, 2012
<http://politikaakademisi.org/rusyanin-yeni-dis-politika-vizyonu-avrasya/> Et:25.03.3014

Keskin Ş., “Saakashvili Dönemi ve Sonrası Türk-Gürcü İlişkileri”
https://www.academia.edu/2243151/SAKASHVILI_DONEMI_VE_SONRASI_TURK-GURCU_ILISKILERI, Et:29.05.2014

Kısacık S. “21.yy AB’nin enerji, güvenliği, bağlamında fırsatlar ve karşılaşılan riskler”,
23.07.2012, www.politikaakademi.org, Et:06.12.2013

Kısacık S. “21. Yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti’nin Enerji Güvenliği Politikası”, Kasım 2013, <http://politikaakademisi.org>, Et:06.12.2013

Kısacık S. “Yüzyılda Avrupa Birliği’nin Enerji Temin Güvenliği Bağlamında Fırsatlar Ve Karşılaşılan Riskler”, Temmuz 2012 <http://politikaakademisi.org>, Et:06.12.2013

Kohen S., “Türkiye’nin Ukrayna Politikası”
<http://www.gazeteoku.com/frame.php?url=http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-nin-ukrayna-politikasi/dunya/ydetay/1845831/default.htm> Et:28.05.2014

Kontrol Edilebilir Bir Dünya İçin Yeni Avrasya Jeopolitiğine Bakış”
<http://www.uiportal.net/kontrol-edilebilir-bir-dunya-icin-yeni-avrasya-jeopolitigine-bakis.html>, Et:12.03.2014,

Konya Ticaret Odası, “ABD Ülke Raporu” 2010, www.kto.org.tr, Et:10.12.2013

M. Özcan Ültanır, “20 nci Yüzyıl Başlarının Hasta Adamı, 21’nci Yüzyıl Başlarında Yol Arayan Adam”, 2009, <http://www.turksam.org/tr/yazdir1709.html>, 03.02.2011

Marşap A., Narin M., Özcan İ., “Avrasya Ülkeleri Açısından Yenileşen Dengeli Enerji Yönetiminde Paylaşılan Stratejik Yaklaşımlar”, www.eecon.info/papers/218.pdf, Et:29.05.2014

MEB,2011, www.yyu.edu.tr,Et:12.11.2013,16:00

Michael Denison, “Turkmenistan in Transition-A Window for EU Engagement?”, CEPS Policy Brief, Sayı:129, 2007, s. 2-3; (http://shop.ceps.eu/BookDetail.php?item_id=1496).

Mirdas A., “Kafkasya’da ABD-Rusya ekişmesi”, 2013,
<http://akademikperspektif.com/2013/11/04/kafkasyada-abd-rusya-cekismesi/> Et:29.04.2014

MMO,2012,www.mmo.org.tr,Et:18.11.2013.21:00

Momınkulov C., “Çin ve Türkmenistan’ın Enerji İlişkileri”,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4399> Et:25.04.2014

Morningstar R L., “2010 Outlook for Eurasian Energy”, Center for American Progress,
http://www.americanprogress.org/events/2010/01/av/morningstar_remarks.pdf, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2011).

Narin F.“Ortadoğu’nun Enerji Sarmalında Rusya”, 03.01.2013,
www.facebook.com/permalink.php?id, Et:12.12.2013

Natural Conditions and History of Ukraine,
<http://enrin.grida.no/biodiv/biodiv/national/ukraine/state/index.htm> (03.04.2010)

oğal N., “ok Kutuplu Dünya Projesi:şangay Ekonomik İşbirliği Örgütü”,
http://www.nejatcogal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=25

Odatv, “Ukrayna’da Aslında Ne Oldu”, <http://www.odatv.com/n.php?n=ukraynada-aslinda-ne-oldu-1102101200> (Et:20.08.2010)

- Özçelik S., “AB’nin Orta Asya ve Güney Kafkasya Politikası”,2011,
<http://akademikperspektif.com/2011/11/16/abnin-orta-asya-ve-guney-kafkasya-politikasi/>
Et:04.05.2014
- Özçelik S.,“Küresel Güç ABD: Değişen Avrasya Bakışı” Akademik Analiz Dergisi, Nisan,
2012, <http://akademikperspektif.com/2012/04/17/kuresel-guc-abd-degisen-avrasya-bakisi/>
ET:08.04.2014,
- Özden H., “Yeni Dünya Düzeninde Güney Kafkasya”
http://www.avrasyademokrazi.org/yenid%C3%BCnya_guneykafkasya_hozden.html
- Özkan Ş.G., “Radyoaktif Hammadeler ve Enerji Gereksinimi”
http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/4666cd9e1ab0e4a_ek.pdf, 09.05.2014
- Öztoprak P.,2012,www.akademikperspektif.com,Et:25.04.2014
- Öztürk F., “Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni” <http://www.mfa.gov.tr/kuresellesme-yeni-dunya-duzeni.tr.mfa>. Et:08.04.2014
- Piri A.,”Avrasya’nın Stratejik Önemi ve Türkiye ABD İlişkileri”
<http://www.kocaeliyaydinlarocagi.org.tr/Yazi.aspx?ID=2203>, 21.12.2011, Et:12.03.2014,
20:04
- Pamir A.N. ““Mavi Akım Projesi Nedir, Ne Değildir ?””, http://www.avrasya-tr.org/e-analiz_1.html (07.07.2004),
- “Rusya” <http://www.ergiad.org.tr/> 19.05.2014, İBP Ülke Raporu, 21.03.2013
- Rzayev A., “Rusya-Azerbaycan İlişkilerinin Ekonomi Politikası” <http://www.bilgesam.org>,
18.04.2014
- Salih M.“Dünya'nın en büyük doğalgaz üreticileri” 19 Aralık 2012, 20.04.2014,
<http://www.bloomberght.com>
- Snowdon D., “Çin’in Ekonomisi En Büyük Silahı Mı? Yoksa En Zayıf Silahı Mı?”, Nato
Dergisi, Sayı:7, <http://www.nato.int>
- “Sovyetlerin Dağılması”
http://tr.wikipedia.org/wiki/Sovyetlerin_Da%C4%9F%C4%B1lmas%C4%B1 Et:04.05.2014
- Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Türkiye'nin Global Enerji İstikrarına Katkısı, 12.08.2006,
<http://www.turksae.com/faee/index.php?textjd=98&PHPSESSID=56e4ed368e4f24783i8946aalda40c34> (01.09.2006)
- Strobe Talbott, “America Abroad”, Time Magazine, 10 Haziran 1991; Aktaran: Öztürk A.
“Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar” s.10
- Şahin K. “ Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve
Rusya Federasyonu’nun G-8 Başkanlığı”, www.mfa.gov.tr. Et:12.12.2013

Şanlı B., “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği”
<http://www.okan.edu.tr/media/18/51592782140ba0ef03000018/ekonomik-entegrasyon-teorisi-cercevesinde-avrasya-birliginin-olabilirligi.doc>, Et:22.03.2014,

Tanter R. “Boru Hattı Politikaları: Petrol, Gaz, ve ABD’nin Afganistan’daki Çıkarı”
<http://www.euronewsport.com/> Et:11.04.2014

T.C Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye’nin Enerji Stratejisi”, <http://www.mfa.gov.tr>, Et:16.05.2014

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Güneş”
<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=gunes&bn=233&hn=&nm=384&id=40695> Et:05.05.2014

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Jeotermal”
<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=jeotermal&bn=234&hn=&nm=384&id=40697> Et:05.05.2014

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Kömür”,
<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=kotur&bn=235&hn=&nm=384&id=40698>, 05.05.2014

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Rüzgar”
<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=ruzgar&bn=231&hn=&nm=384&id=40696>

T.C.D.B,2012, www.mfa.gov.tr,Et:16.12.2013,11:00

T.C.Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Azerbaycan Siyasi İlişkileri”
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Et:28.05.2014

T.C.Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Türkmenistan Siyasi İlişkileri”
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Et:28.05.2014

T.C.Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye Ukrayna Siyasi İlişkileri” <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ukrayna-siyasi-iliskileri.tr.mfa> Et:29.05.2014

T.C.K.B,2013, <http://www.dpt.gov.tr>,15.12.2013,16:00

T.C.K.B,2013, <http://www.dpt.gov.tr>,15.12.2013,16:00

Tajikistan”, 2006; (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113453.pdf).

Taşgıl A., “ABD’nin Avrasya’ya Bakışı” Ekim, 2010,
<http://ahmettasagil.wordpress.com/2010/10/12/abd%E2%80%99nin-avrasya%E2%80%99ya-bakisi/> Et:08.04.2014

The EU’s Relations with Turkmenistan”, 2006;
(http://ec.europa.eu/external_relations/turkmenistan/intro/index.htm).

TİKA: “Kazakistan Ülke Raporu”, 08.03.2007, www.tika.gov.tr/ulke_profilleri

- TPAO, “Şah Deniz Projesi”, http://www.tpa.gov.tr/winter2005/bg_tr/alt/yurt_disi_projeler.htm (26.05.2006).
- TUGİAD Enerji Stratejik Çalışma Grubu, “Türkiye’nin Enerji Sorunları ve Çözüm Önerileri”, 07.02.2006, <http://www.tugiad.org.tr>. Et:30.03.2014
- Türkiye’nin Enerji Kaynakları “ www.bilgiustam.com, 2009, Et:16.12.2013,16:00
- Türkiye’nin Enerji Stratejisi” http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa
- Ukrayna’nın Yeni Dış Politika Serüveni,
[http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=368\(05.01.2010\)](http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=368(05.01.2010))
- Uluslararası Portal İlişkileri, “Kontrol Edilebilir Bir Dünya İçin Yeni Avrasya Jeopolitiğine Bakış” <http://www.uiportal.net/kontrol-edilebilir-bir-dunya-icin-yeni-avrasya-jeopolitigine-bakis.html>, Et:12.03.2014, 19:39
- UPA-ADMİN, “ABD’nin Avrasya Enerji Politikası Bağlamında Azerbaycan ve Orta Asya Ülkeleriyle İlişkileri”, 2013, <http://politikaakademisi.org/abdnin-avrasya-enerji-politikasi-baglaminda-azerbaycan-ve-orta-asya-ulkeleriyle-iliskileri/> Et:26.04.2014 s:14:04
- UPA-ADMİN, “ABD’nin Küresel Enerji Güvenliği Stratejisinde Türkiye’nin Rolü”, 2012, <http://politikaakademisi.org/amerika-birlesik-devletlerinin-kuresel-enerji-guvenligi-stratejisinde-turkiyenin-rolu/> Et:27.04.2014
- Uzunoglu S., “Avrasya Bölgesine Yönelik Gelişme Stratejileri ve Potansiyel Sektör Araştırması”, <http://serkanyuruk.trakya.edu.tr/yayin/agelisme.pdf>, (29.06.2007), S.1-20, (a).
- Vikipedi, “Avrasya“, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrasya>, Et: 08.03.2014,
- Vural Z., “Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri ve Türkiye’ye Etkisi”, <http://acikarsiv.atilim.edu.tr/browse/168/180.pdf?show>, Et:14.05.2014
- Yeğın F., “Stratejik Bir Emtia Olarak Doğalgaz ve Doğalgazın Türkiye’ye Sunduğu Fırsatlar” 2013, www.sde.org.tr, Et:29.04.2014
- Yıldız F., Yüce Ç.K., “Avrasya Jeopolitiğine AB ve AB Ülkelerinin Yaklaşımları”, 21.Yüzyıl Dergisi, 2007, s.6
- Yorkan A. “Avrupa birliği dış politikasında enerji”, 14.12.2006, www.tasam.org.tr
Et:07.12.2013, 17:00
- Wang Jisi, “Xijin”: Zhongguo diyuanzhanlue de zai pengheng”, Aisixiang, 2012, <http://www.aisixiang.com/data/58232.html> Et: 01.04.2014
- Weihman Ted., “China Making Diplomatic Push In Central Asia”, 2003
http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav060903_pr.shtml,

Whitney Frances “Amerikan Tarihinin Ana Hatları”, 1965,
http://turkey.usembassy.gov/uploads/images/pkMD9H-FtBW5yfGN3x7c1w/amerikan_tarih_anahatlar.pdf

William Hyland, Clinton’s World: Remaking American Foreign Policy, (Westport: Praeger, 1999), s. 41.

Woehrel Steven, “Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries”,
<http://www.usembassy.it/pdf/other/RL34261.pdf>, 23.11.2008, S. 8-9.

www.en.rian.ru, Et:04.02.2014

www.rferl.org, Et:08.03.2014

www.usak.org.tr, Et:21.03.2014